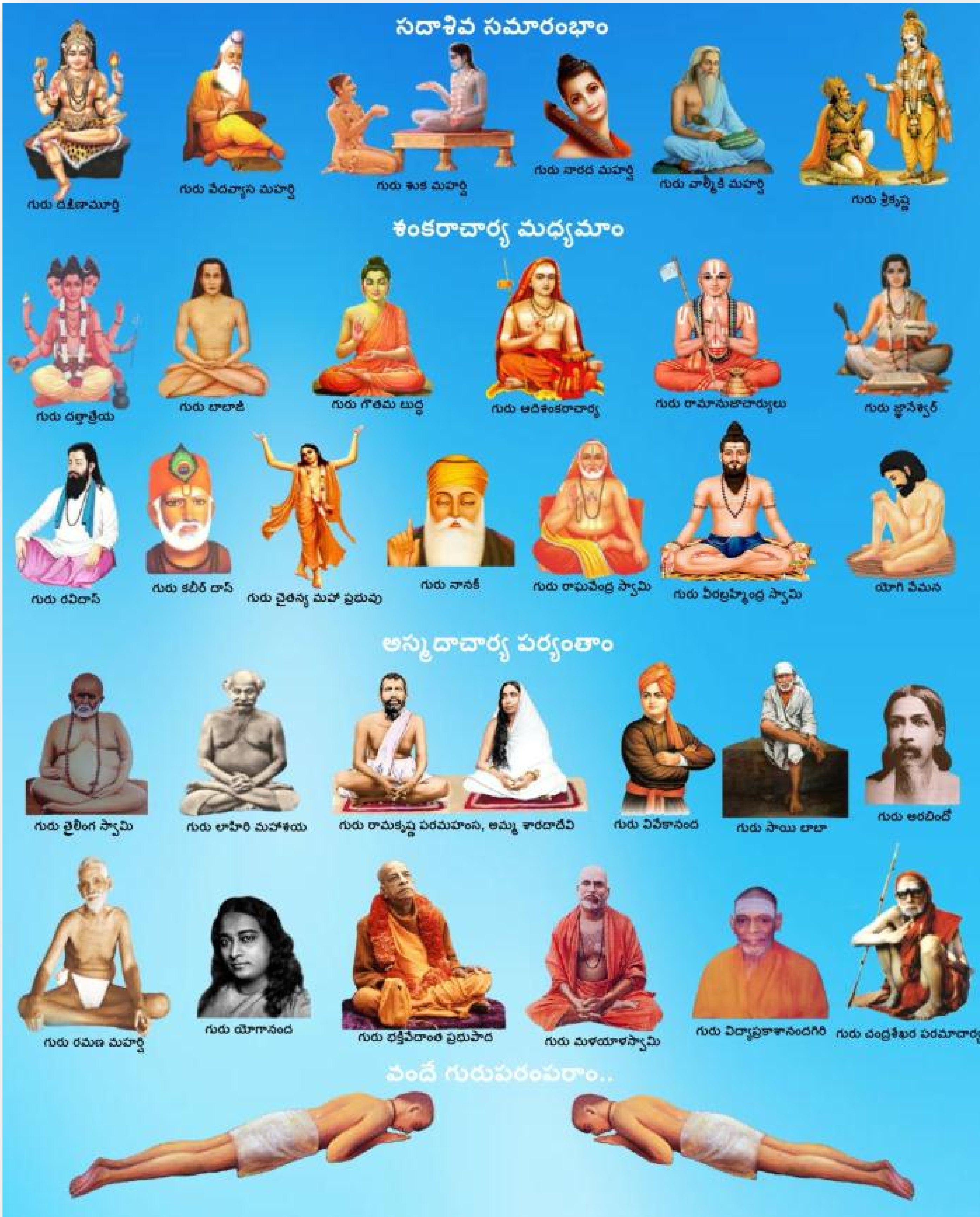
కవులు

ఆచార్యులు-రచనలు,జీవిత చరిత్ర

తెనుగు కవుల చరిత్ర

సదాశివ సమారంభాం
గురు దక్షిణామూర్తి
గురు వేదవ్యాస మహర్షి
గురు శుక మహర్షి
గురు నారద మహర్షి
గురు వాల్మీకి మహర్షి
గురు శ్రీకృష్ణ
శంకరాచార్య మధ్యమాం
గురు దత్తాత్రేయ
గురు బాబాజీ
గురు గౌతమ బుద్ధ
గురు ఆదిశంకరాచార్య
గురు రామానుజాచార్యులు
గురు జ్ఞానేశ్వర్
గురు రవిదాస్
గురు కబీర్ దాస్
గురు చైతన్య మహా ప్రభువు
గురు నానక్
గురు రాఘవేంద్ర స్వామి
గురు వీరబ్రహ్మేంద్ర స్వామి
యోగి వేమన
అస్మదాచార్య పర్యంతాం
గురు త్రైలింగ స్వామి
గురు లాహిరి మహాశయ
గురు రామకృష్ణ పరమహంస, అమ్మ శారదాదేవి
గురు వివేకానంద
గురు సాయి బాబా
గురు అరబిందో
గురు రమణ మహర్షి
గురు యోగానంద
గురు భక్తివేదాంత ప్రభుపాద
గురు మళయాళస్వామి
గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి
గురు చంద్రశేఖర పరమాచార్య
వందే గురుపరంపరాం..

నన్ను "నేను" తెలుసుకోవటానికి

నన్ను "నేను" మార్చుకోవటానికి

"నేను" గా ఉండటానికి

మరియు అత్యుత్తమ జీవన విధానానికి

కావలసిన భక్తి,జ్ఞాన,కర్మ,ధర్మ సమాచారం ఒకేచోట తెలుగులో ఉచితంగా!

సాధారణంగా వేదాంతం తెలుసుకోవాలనే కోరిక వుంటుంది, కాని గ్రంధాలు అందుబాటులో లేవు. ఇంకొకరి దగ్గర గ్రంధాలు వుంటాయి, కాని జిజ్ఞాసువులకి ఎక్కడ ఉన్నవో తెలియదు. అలాగే కొన్ని లైబ్రరీ లో కొన్ని రకాల పుస్తకాలు మాత్రమే లభ్యం అవుతున్నాయి, అంతేగాక విలువైన గ్రంధాలు సరైన సంరక్షణ లేక కనుమరుగైపోతున్నాయి, కనుక మన అందరి కోసం భారత ప్రభుత్వం పురాతన ఆధ్యాత్మిక గ్రంధాలను సంరక్షించే నిమిత్తం ఎంతో శ్రమతో కంప్యూటరీకరణ ద్వారా ఒక చోట చేర్చుతూ ఆన్ లైన్ చేయటం జరిగింది. ఇటువంటి విలువైన జ్ఞాన సంపదను మరింత సులభంగా అందుబాటులోకి తీసుకురావటానికి సాయి రామ్ సేవక బృందం ఉడతా భక్తి గా ఇప్పటివరకి దాదాపు **5000** పుస్తకాలను వివిధ వర్గాలుగా విభజించి PDF(eBOOK) రూపంలో ఆన్ లైన్ లో ఉచితంగా అందించటం జరిగింది. కనుక ప్రతి ఒక్కరు ఈ సదవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోగలరు. ఇందుకు సహాయం అందించిన భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా http://www.new.dli.ernet.in), ఆర్చైవ్ వెబ్ సైట్(https://archive.org), గూగుల్ వెబ్ సైట్(https://www.google.co.in), మైక్రోసాఫ్ట్ వెబ్ సైట్(http://www.microsoft.com) కు మేము ఋణపడివున్నాము.అలాగే ఇటువంటి బృహత్తర కార్యక్రమానికి పెద్ద మొత్తం లో గ్రంధాలను అందించిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమునకు కూడా మనం ఋణపడివున్నాము. సాయి రామ్ సేవక బృందం కోరుకొనేది ఒక్కటే, ప్రతి ఇల్లు ఆధ్యాత్మిక జ్ఞాన గ్రంధాలతో నిండిపోవాలన్నదే మా కోరిక.

ఈ గ్రంధాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

1) భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్: http://www.new.dli.ernet.in లేక http://www.dli.ernet.in
2) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్: http://www.sairealattitudemanagement.org
3) సాయి రామ్ గూగుల్ సైట్: https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement
4) ఆర్చైవ్ వెబ్ సైట్: https://archive.org/details/SaiRealAttitudeManagement

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞం పై గల సలహాలు,సూచనలకు సేవక బృందాన్ని సంప్రదించుటకు: sairealattitudemgt@gmail.com

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సమాచారం: https://www.facebook.com/SaiRealAttitudeManagement

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సంబంద వీడియోలు: https://www.youtube.com/user/sairealattitudemgt

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞంలో ప్రతి ఒక్కరు పాల్గొని, ఈ అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకొని,మీరు సంతృప్తులైతే మరొక సాధకునికి, జిజ్ఞాసువులకు మార్గం చూపించగలరని ఆశిస్తున్నాము. మీరు చదువుకోవటంలో ఏమైనా ఇబ్బంది కలిగితే సేవక బృందంను సంప్రదించగలరు. ఒకవేళ మా సేవలో ఏమైన పొరపాటు వస్తే మన్నించగలరు.

ఈ గ్రంధపు భారత ప్రభుత్వ డిజిటల్ లైబ్రరీ గుర్తింపు సంఖ్య: 2990100051830

గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన ప్రచారార్థం **ఉచితంగా eBook** రూపంలో భారత ప్రభుత్వపు సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఈ గ్రంధముపై వ్యాపార,ముద్రణ హక్కులు రచయిత,పబ్లిషర్స్ కి గలవు, కనుక వారిని సంప్రదించగలరని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

Sai**R**eal**A**ttitude**M**anagement(SAI RAM) - సాయి నిజ వ్యక్తిత్వ నిర్వహణ(సాయి రామ్)

* సర్వం శ్రీ సాయినాధ పాద సమర్పణమస్తు *

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

http://www.new.dli.ernet.in

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

"దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్ఠమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం" అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్న్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని ఝళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ, సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజా పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్ఛాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నిటి కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన 'ఇచ్ఛ' (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. "నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది" అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

మదరాసు విశ్వవిద్యాలయాంధ్ర గ్రంథమాల సం. ౧౩.

తెనుఁగు కవుల చరిత్ర

(ప్రాచీనకాలమునుండి క్రీ. శ. 1250 వఱకు)

నిడుదవోలు వేంకటరావు, ఎమ్. ఏ.

అధ్యక్షుఁడు - తెనుఁగు పరిశోధనశాఖ

ప్రాచ్యపరిశోధనసంస్థ

మదరాసు విశ్వవిద్యాలయము

౧౯౫౩

విషయసూచిక

తెనుఁగుకవుల చరిత్రము

గ్రంథరచనాప్రణాళిక.

1. ఈ గ్రంథమున నుపలబ్ధసారస్వతమునుండి యనఁగా క్రీ. శ. 800 నుండి క్రీ. శ. 1500 వఱకుగల 146 కవులచరిత్రము తెలుపఁబడినది. వీరేశలింగకవిచరిత్రమున నీ భాగమున 32 కవులుమాత్రము కలరు.

2. కవులచరిత్రలన్నియు కాలక్రమము ననుసరించియే సమకూర్పఁబడినవి. అయినను, సారస్వతచరిత్రమును సాహితీపరిణామమును తెలిసికొనుటకు, రాజకీయచరిత్రముతో సమన్వయించుచు, 6 యుగములక్రింద విభజింపఁబడినది. ఇందులోను కాలక్రమము పాటింపఁబడినది.

3. మనకులభించిన గద్యపద్యమయములైన తెనుఁగుశాసనములలో పద్యమయశాసనము లీ కాలమునకు (క్రీ. శ. 800-1500) సంబంధించినవన్నియు నిందు కాలక్రమమున కూర్పఁబడినవి. పద్యమయశాసనరచయితలు కవులు గావున, అందుండి తెలియఁదగిన కవులను, పేరులు తెలిసినవారిని కవులఁజేర్చుటయు, లేనివారికి 'శాసనకవి' యని మాత్రము పేర్కొనుటయు నియతమైనది.

4. కవులకాలనిర్ణయము సాధ్యమగునంతవఱకు చరిత్రపరిశోధనలయందు ప్రమాణీకరింపఁబడి యామోదింపఁబడిన నిర్ణయముల ననుసరించి చేయబడినది.

5. ఇందులో వ్రాసినవిషయముల కన్నింటికి 'అధోజ్ఞాపికల'లో నాయాస్థలములలో ప్రమాణములు పుటసంఖ్యాసహితముగ నీయఁబడినవి.

6. కేవలము కవికాలనిర్ణయమేకాక కవికృతగ్రంథముల స్వరూపముగూర్చియు వాని ప్రాముఖ్యమునుగూర్చియు సాహిత్యమున వానిస్థానమునుగూర్చియు నందలి గద్యపద్యాదిసంఖ్య మున్నగువిషయములగూర్చియు వివరములు తెలుపఁబడినవి.

7. గ్రంథముల ముద్రితాముద్రితవివరణముకూడ నొసగబడినది. మఱియు నీగ్రంథములపై నవీనవిమర్శనము లేవి బయలువెడలినవో, అవియు నిందులో నుదాహరింపబడినవి.

8. గ్రంథరచనకాధారములగు గ్రంథసాధనసామగ్రి ఆయాస్థలములలోనే సూచితమైనది. కావున ప్రత్యేకపట్టిక చేర్పలేదు.

—: తెనుఁగుకవులచరిత్ర క్రీ. శ. 800-1500. :—

తెనుఁగు సాహిత్యము, దేశచరిత్రము నను నీరెండింటిసమన్వయముకొఱకు, విషయవైశద్యముకొఱకు నీభాగము నాలుఖండములుగ విభాగించితిని. అట్లయ్యును నిందు కాలక్రమము పాటింపబడినది.

ఖండము.	కాలము.	సాహిత్యయుగము.	చారిత్రకయుగము.
ప్రథమఖండము	క్రీ. శ. 800-1000	నన్నయపూర్వయుగము	తూర్పుచాళుక్యులు (గుణగ విజయాదిత్యుఁడు)
ద్వితీయఖండము	1000-1100	నన్నయయుగము	రాజరాజనరేంద్రుఁడు (1019-1061) దుర్జయవంశ్యులగు వెలనాఁటి చోడులు
తృతీయఖండము	1100-1250	శివకవియుగము	(క్రీ.శ.1115-1206) పొత్తపి, పాకనాటి చోళులు- కాకతీయ సామ్రాజ్యస్థాపనము,ప్రతాపరుద్రుఁడు, గణపతి. క్రీ.శ. 1146-1196, 1109 1260.)

ఖండము.	కాలము.	సాహిత్యయుగము.	చారిత్రకయుగము.
	క్రీ. శ.		
చతుర్థఖండము	1250-1330	తిక్కన యుగము	నెల్లూరిచోడులు మనుమసిద్ధి కాకతీయగణపతి రుద్రమదేవులు రెండవ ప్రతాపరుద్రుఁడు (1260 1326) కాకతీయరాజ్యపతనము - దక్షిణమున మహమ్మదీయరాజ్యస్థాపనము.
పంచమఖండము	1330-1400	ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ యుగము	1 రెడ్డిరాజ్య స్థాపనము క్రీ. శ. 1325 ప్రోలయ వేమారెడ్డి (అద్దంకి) కొండవీడు అనపోతరెడ్డి. అనవేమారెడ్డి, క్రీ. శ 1404. 2 విజయనగరసామ్రాజ్యస్థాపనము క్రీ.శ. 1336 - సంగమసాళువ వంశములు. హరిహర బుక్కరాయలు (1404.)
షష్ఠఖండము	1400-1500	శ్రీనాథయుగము	1 కొండవీటి రెడ్లు క్రీ. శ. 1420 పెదకోమటివేముఁడు

ఖండము.	కాలము.	సాహిత్యయుగము	చారిత్రకయుగము
1. మొదటిభాగము.	క్రీ. శ. 1400-1450		2 రాజమహేంద్రవరము రెడ్డిరాజులు వేమ,వీరభద్రారెడ్లు క్రీ. శ. 1450
2. రెండవభాగము	1430,1500		3 గజపతులు క్రీ. శ. 1500 పురుషోత్తమ గజపతి
			4 సాళువ, తుళువ వంశములు క్రీ. శ. 1509 - కృష్ణదేవరాయల రాజ్యారోహణము.

—:సూచన:—

ప్రస్తుత మీ గ్రంథమున పై ఖండములలో మొదటి మూఁడు ఖండములే యనఁగా క్రీ. శ. 800 నుండి క్రీ. శ. 1250 వఱకు గల భాగములు మాత్రమే యిందు ప్రకటితములైనవి.

తెనుఁగు కవుల చరిత్ర

ప్రథమఖండము. ఉపలబ్ధసారస్వతము. క్రీ. శ. 800—1000.

గుణకవిజయాదిత్యుని శాసనములు.

(1) అద్దంకి
(2) కందుకూరు
(3) ధర్మవరము
} క్రీ. శ. 849. ఆజ్ఞప్తిపండరంగు శాసనకవి.

యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శిలాశాసనము } క్రీ. శ. 898. శ్రీపతి పండితుఁడు.

పద్మకవి. క్రీ. శ. 941

గజాంకుశుఁడు. క్రీ. శ. 945 కావ్యకవి

సర్వదేవుఁడు. క్రీ. శ. 960 ,,

అయ్యనభట్టు క్రీ. శ. 973-990(ప్రాంతము) శాసనకవి.

కామసాని గూడూరు శాసనము క్రీ. శ. 1000 ప్రాంతము.

ద్వితీయఖండము - నన్నయయుగము. క్రీ. శ. 1000—1100.

వేతనభట్టు క్రీ. శ. 1022 కోరుమిల్లి శాసనము (రగడ.)

నన్నయభట్టు. 1054 } మహాభారతము.
నారాయణభట్టు } ఆది, సభా, అరణ్యపర్వభాగములు.

భీమనభట్టు 1065 సోమలదేవి శాసనము.

వనపతి లేక శ్రీనాథుఁడు 1075 దీర్ఘాసి శాసనము.

శాసనకవి - రావిమెట్ట శాసనము

మల్లియ రేచన 1100 కవిజనాశ్రయము.

తృతీయఖండము - శివకవియుగము. క్రీ. శ. 1100—1250.

(ప్రథమభాగము. క్రీ. శ. 1100—1150.)

విష్ణువర్ధనమంత్రి క్రీ. శ. 1100

శాసనకవి కొమ్మనాసాని } క్రీ. శ. 1108
,, అమరావతి శాసనము }

,, గొంకయ శాసనము క్రీ. శ. 1114

,, మండరాజు ,, క్రీ. శ. 1118

శాసనకవి	మండలికభీమన	,,	క్రీ. శ. 1124
	గోమన	,,	క్రీ. శ. 1124
	కామకశాసనము		1125
గోకర్ణుఁడు	శిలాశాసనము }		క్రీ. శ. 1127
గోకర్ణఛందస్సు }			
గుండిమెడ	అన్నమంత్రిశాసనము		క్రీ. శ. 1128
	మన్మమండరాజు	,,	క్రీ. శ. 1130
	మారపండఁడు	,,	క్రీ. శ. 1132
నన్నెచోడదేవుఁడు-కుమారసంభవము			1130
శాసనకవి	కావఁడు	క్రీ. శ.	1132
,,	భంగిభీమన	,,	1132
,,	త్రిభువనమల్లదేవుఁడు		1137
,,	వడాలుకాటయ	,,	1139
,,	గడియమదేవి	,,	1139
కంటఁడు		,,	1140
శాసనకవి	త్రిభువనమల్లరాజు	,,	1142
,,	రెండవగొంకరాజు	,,	1142
,,	ఎఱియఁడు	,,	1142
,,	దివాకరుఁడు	,,	1144
,,	కొమ్మనవైశ్యుఁడు	,,	1144
భీమయపండఁడు		,,	1145
,,	సోమనప్రెగ్గడ	,,	1146
,,	కేతనప్రెగ్గడ	,,	1147
,,	కామిదేవి	,,	1148
,,	సాదము బైరయ	,,	1148
,,	తమ్మప్రోలయ	,,	1149
,,	కామన	,,	1149
,,	అమాత్యమల్లఁడు	,,	1149

	వీరచోడఁడు	,,	1150
	బయ్యనశెట్టి	,,	1150
	వెన్నమ	,,	1150
పావులూరిమల్లన		,,	1150
మల్లికార్జున పండితుఁడు		,,	1150
(ద్వితీయభాగము క్రీ. శ. 1150—1250.)			
శాసనకవి	గుండబోయఁడు	,,	1151
,,	కొసనయశెట్టి	,,	1151
,,	నూకమ	,,	1152
,,	కంటమ	,,	1152
,,	శ్రీదేవి	,,	1153
,,	నూరమ	,,	1153
,,	కొమ్మమ	,,	1154
,,	సోమలదేవి	,,	1154
,,	కామపరాణి	,,	1154
,,	కొమ్మమ(పెరవలి)		1156
	{ మూలఘుటిక { నారాయణశాసనము	,,	1156
,,	బ్రహ్మదేవుఁడు	,,	1158
,,	ఎల్లఁడు	,,	1158
వెలనాటిచోళరాజప్రశంస		,,	1158
నుదురుపాడు శాసనము		,,	1158
నల్లపెగ్గడశాసనము		క్రీ. శ.	1159
కొమ్మన	,,	,,	1160
భూరమాదేవి	,,	,,	1160
భాస్కరుని కేతన-కాదంబరి		,,	1160
అమృతనాథుఁడు		,,	1160
వేములవాడ భీమకవి		,,	1160

శరణయశాసనము	,,	1160
వెల్లంకి గంగాధరమంత్రి కరీంనగరశాసనము		1170
అథర్వణుఁడు	,,	1170
కవిభల్లటుఁడు	,,	1170
ప్రతాపరుద్రుఁడు	,,	1190
మంత్రి భాస్కరుఁడు	,,	1190
వెన్నెలకంటి అన్నయ	,,	1230
పాల్కురికి సోమనాథుఁడు	,,	1240
పెద్దయామాత్యుఁడు	,,	1240
యథావాక్కుల అన్నమయ్య	,,	1242
నాగదేవభట్టు	,,	1242

ఈకాలములో చేరఁదగి, చరిత్రము తెలియనికవులు :—

క్షేమేంద్రుఁడు

ఆంధ్రభోజుఁడు (నీతిభూషణ గ్రంథకర్త)

ప్రథమ పంచతంత్రకవి

కామందకగ్రంథకర్త

చతుర్థఖండము - తిక్కనయుగము. (క్రీ. శ. 1250-1330.)

తిక్కన

కేతన (మూలఘటిక)

కేతన (నండూరి)

మంచన

బద్దెన

శివదేవయ్య

బయ్యన

నూరనకవి

వెన్నెలకంటి సిద్ధన

పేరయ అన్నయ

మారన

శరభాంకుఁడు
కృష్ణమాచార్యుఁడు
చక్రపాణి రంగనాథుఁడు
గోన బుద్ధారెడ్డి
కాచవిభుఁడు విఠలరాజు
హుళక్కి భాస్కరుఁడు
కుమార రుద్రదేవుఁడు
అయ్యలార్యుఁడు
మల్లికార్జున భట్టు
అన్నయ
ఏకామ్రనాథుఁడు
కాసె సర్వప్ప
ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ

పంచమఖండము-ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడయుగము క్రీ. శ. 1330-1440

శ్రీగిరి
నాచన సోమన
దోనయామాత్యుఁడు
కమలనాభామాత్యకవి
వెన్నెలకంటి సూరన
పశుపతి నాగనాథుఁడు
చిమ్మపూఁడి అమరేశ్వరుఁడు
రావిపాటి తిప్పన
తూర్కరాజు సూరయ
భవదూరుఁడు
సత్తెనారన
కొఱవి గోపరాజు
పెద్దయ అన్నయ
వెన్నెలకంటి జన్నయ
కవిరాక్షసుఁడు

శ్రీధరుఁడు
పిల్లలమఱ్ఱి పెదవీరభద్రుఁడు
కొలని గణపతిదేవకవి
మంత్రి అప్పన
మడికి సింగన
గోపనార్యుఁడు

షష్ఠఖండము-శ్రీనాథయుగము (క్రీ. శ. 1400-1450)
మొదటిభాగము (క్రీ. శ. 1400-1450).

శ్రీనాథుఁడు
జక్కన
విన్నకోట పెద్దన
ప్రకాశభారతీయోగి
జడశాసలభట్టు
అనంతామాత్యుఁడు
శైచరాజు ముమ్మయ
నిశ్శంక కొమ్మన
వినుకొండవల్లభరాయఁడు
మోచర్లదత్తప్పకవి
గౌరన
బమ్మెరపోతన
సింగన వర్యారి
గంగన
వెలిగందల నారయ
వటమూలుఁడు
ప్రౌఢకవిమల్లన
వాసిరాజు రామయ్య
భైరవుఁడు

మనుమంచిభట్టు
మధురకవి
వేమన

ద్వితీయభాగము (1450-1500)

దగ్గుపల్లిదుగ్గన
తాళ్ళపాక అన్నమయ్య
పిడుపర్తి బసవన
దూబగుంట నారాయణకవి
నందిమల్లయ ఘంటసింగయ
పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుఁడు
కూచిరాజు ఎఱ్ఱన
కుంటముక్కల తిమ్మయ
పోలుగంటి చెన్నశౌరి
అయ్యలరాజు త్రిపురాంతకుఁడు
కానుకొలను అన్నమయ్య
పూసపాటి రాచిరాజు
సంకుసాల నృసింహకవి
తాతంభట్టు
పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు
కంచర్ల అయ్యన
కాచిరాజు బసవన
అంగర నరసింహకవి
చెన్నమరాజు
సిద్ధరామకవి
వేదయ
నారయమంత్రి
మేథావిభట్టు
నారన సూరన
పెదపాటి సోమనాథుఁడు

నాగులూటి శేషనారాధ్యుఁడు

పిడుపర్తి నిమ్మయ్య

చరిత్ర తెలియనికవులు:

కోటి సిద్ధేశ్వరుఁడు

చందలూరి చిక్కయ

గంగరాజు చాడయ

ఆమడూరి నరసింహాభట్టు

పోతరాజు

చిరుమూరి గంగరాజు

కాక్రమాని గంగాధరుఁడు

రాయసం గణపయ

చంద్రమౌళి కవి

ఫణిభట్టు (ఈశ్వరుని)

సదానందయోగి

వెనుమత్స వేంకటాద్రి

పెనుమత్స గోపరాజు

[illegible]దము నీలాద్రికవి

తెనుఁగుకవులచరిత్రము

ఆధారగ్రంథములు

1. తెలుఁగుకవులఁగూర్చి తొలుత వ్రాసినవారు శ్రీ కావలి వేంకటరామస్వామిగారు. వీ రాంగ్లేయభాషలో Biographical Sketches of Deccan Poets 1 అనుపేర నొకగ్రంథము రచియించి, క్రీ. శ. 1829 సంవత్సరమున దానిని యాకాలమున హిందూదేశమునకు గవర్నరు జనరలు పదవియందున్న Sir William Bentick దొరవారి కంకితము కావించియున్నారు. ఈ గ్రంథముపేరును బట్టియే గ్రంథములో నొక్క తెనుఁగుకవులనుగూర్చియేగాక, తక్కిన ద్రవిడ, కర్ణాట, మహారాష్ట్రి దాక్షిణాత్య సంస్కృతకవులయుదంతము గలదని మనము గ్రహింపవచ్చును. కాబట్టి, దాక్షిణాత్యసారస్వతములలోనేగాక, సంస్కృతసారస్వతమునఁగూడ కవులచరిత్రరచనమునకు మార్గదర్శకులు తెలుఁగువారనియు నందు శ్రీ కావలి వేంకటరామస్వామిగారు ప్రథములనియు,

---

1 ఈగ్రంథ మిప్పుడు సాధారణముగ లభించుటలేదు. కావున దీనిముఖపత్రము నిందు పొందుపఱచుచున్నాఁడను.

Biographical sketches of Deccan Poets being memoirs of the lives of several eminent Bards both ancient and modern who have flourished in different provinces of the

INDIAN PENINSULA

Compiled from authentic documents

by

CAVELLY VENKATARAMASWAMIE

Late Head Translator and Pandit of the library and Antiquarian Department.

Calcutta:—1829

Madras'

Higginbotham & Co

by appointment in India to His Royal Highness the Prince of Wales.

1888

ఈ గ్రంథమును తమ యమూల్య గ్రంథభాండారమునుండి నాకొసఁగిన శ్రీయుత వావిళ్ల వేంకటేశ్వరశాస్త్రులవారి కెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను.

నవీనకాలమున నిట్టిగ్రంథరచనాగౌరవము మొదట తెలుఁగు వారిదే యనియు నిశ్చయముగఁ జెప్పనగును.

శ్రీ కావలి వేంకటరామస్వామిగారును, ఆయన సోదరుఁడగు శ్రీ కావలి వేంకటబొర్రయ్యగారును 2. హిందూ దేశమున 'సర్వేయరు జనరలు' పదవినధిష్ఠించి, దక్షిణహిందూ దేశ చరిత్రమునకు ముఖ్యముగా నాంధ్ర దేశ చరిత్రమునకు పునాదివైచిన Colonel Collin Mackenzie దొర వారికి, చేదోడు వాదోడుగా నుండి మెకంజీదొరవారు పునాదిపై చారిత్రకసౌధమును నిర్మించుటకుఁజాలఁగాఁదోడ్పడియుండిరి. నేఁటి దేశ చరిత్రమున కాధారమైన మెకంజీ సంగ్రహణములు (Mackenzie Collections) అను సంపుటములరచన కీ యిరువురుసోదరులే ముఖ్యులు.

వేంకటరామస్వామిగారి గ్రంథమును 3. కర్ణాటకవిచరిత్రకారులగు నరసింహాచార్యులవారును 4. తెలుఁగుకవిజీవితములో గురుజాడ శ్రీరామమూర్తిగారును ప్రమాణముగా నంగీకరించి యుదాహరించి యున్నారు. ఇం దీక్రిందియుదహరింపఁబడిన కవులఁగూర్చి గలదు. గ్రంథమందలి క్రమమే యిందు పాటింపఁబడినది. 1. నన్నయభట్టు. 2. తిమ్మయసెట్టి. 3. తిక్కనసోమయాజి. 4. భట్టుమూర్తి. 5. తిమ్మన. 6. సూరన. 7. తెనాలి రామలింగము. 8. అయ్యలభాస్కరుఁడు. 9. అప్పకవి. 10 అల్లసానిపెద్దన. 11. అథర్వణాచార్యుఁడు. 12. ఆంధ్రకాళిదాసు. 13. అబ్బనకవి. 14. అన్నయాచారి. 15. గోవిందకవి. 16. రామభద్రుఁడు. 17. వేంకటపతిరాజు. 18. బాలసరస్వతి. 19 భాస్కరుఁడు. 20. బడబానలభట్టు. 21. బండన (బద్దన). 22. బప్పనకవి. 23. భైరవకవి.. 24. బసవకవి. 25. భీమకవి. 26. గంగాధరుఁడు. 27. ఘంటయకవి.

---

2. కావలి వేంకటబొర్రయ్య తెలుఁగువారికే గాక దక్షిణహిందూదేశవాసుల కందఱికిఁ బ్రథమపరిశోధకుఁడు. ఈతని జీవితమును తే 2-2-1948 దిని త్రిలిఙ్గపత్రికలోఁ బ్రకటించితిని.

3. Biographical Skecthes of Deccan Poets Wilsons Mackenzie (96) Collections Page 303. "Canarese lives of poets."

4. కవిజీవితములు—శ్రీ గురుజాడ శ్రీరామమూర్తి పుటలు 400, 403.

28. జగన్నాథుఁడు. 29. లక్ష్మణకవి. 30. లింగకవి. 31 రెండవలక్ష్మణకవి. 32. లింగరాజు. 33. లోకబాంధవుఁడు. 34. లింగయ. 35. నాచనామాత్యుఁడు. 36. మొల్ల. 37. మాధవరాయుఁడు. 38. మల్లన. 39. ముద్దురంగ చొక్కనాథుఁడు. 40. మల్లయ. 41. పోతరాజు. 42. శ్రీనాథుఁడు. 43. చినవీరన. 44. చక్రపుఁడు. 45. మోహనాంగి. 46. కృష్ణరాయలు.

పై పట్టికలోనికవులలోఁ గొందఱు నేఁటికిని కవిచరిత్రమున కెక్కకపోవుటయే ఈ గ్రంథప్రాశస్త్యము దెలుపుచున్నది.

2. క్రీ. శ. 1852వ సంవత్సరమున నాంధ్రభాషోద్ధారకులలో కలకాలము స్మరింపఁదగిన రసికశిఖామణి Sir Charles Phillip Brown దొరవారు తాము రచించిన తెనుఁగు - ఇంగ్లీషు నిఘంటువున కుపోద్ఘాతములోఁగొంతమంది కవులనుఁ గూర్చియు వారిగ్రంథములనుగూర్చియు తెలిపినారు. మఱియు నాంధ్రసారస్వతపరిశోధనకు ప్రథమాధారమైయుపలబ్ధములగు నాంధ్రగ్రంథములన్నియు సంపాదించి, ప్రతులు వ్రాయించి పెక్కింటిఁ బరిష్కరించి, తాము పరిశోధించినవాని కన్నింటికి సూచికలు (Notes) వ్రాసినారు. ఇవి నేఁటిపరిశోధకులకు, కవిచరిత్రకారులకు నమూల్యనిధులు. ఈ సూచికలును, నిఘంటువులోని విషయములును నాంగ్లేయభాషయందే గలవు. ఇవి ప్రభుత్వప్రాచ్య లిఖత పుస్తకభాండాగారమున లభ్యములగుచున్నవి.*

3. తెలుఁగుభాషలోఁ గవులజీవితచరిత్రములు వ్రాసినవారిలో శ్రీగురుజాడ శ్రీరామమూర్తిగారు (1851-1899) మొదటివారు. వీరు క్రీ. శ. 1876 లో కవిజీవితములను వ్రాయ నారంభించునాఁటికి పై వివరించిన సాధనసామగ్రితప్ప వేఱులేదు. ఈ కవిజీవితము కొన్ని భాగములుగా క్రీ. శ. 1876 - 1878 - 1882 ప్రాంతములలో వెలువడినవి. ఇందులో 1876వ సంవత్సరమునఁ బ్రకటింపబడిన ప్రథమభాగము 1882 సంIలో మదరాసు విశ్వవిద్యాలయమునఁ బట్టపరీక్షకుఁ దెలుఁగునఁ బఠనీయగ్రంథముగ నియుతమయ్యెను. ఈభాగమున ఆంధ్ర

* వీనిని ప్రత్యేకముగ నను బంధముక్రింద చూపితిని.

భాషావృత్తాంతసంగ్రహము. తిక్కనసోమయాజి, బమ్మెరపోతన, కృష్ణదేవరాయలు, ఆముక్తమాల్యద గలవు. ఇవి శ్రీరామమూర్తిగారిచే నడుపఁబడి, తూర్పుగోదావరిమండలము పెద్దాపురమునుండి క్రీ. శ. 1881 నుండి వెలువడిన "ప్రబంధకల్పవల్లి" యను పత్రికయందును బ్రకటితములైనవి. ఆవెనుక క్రీ. శ. 1893సం॥ లో కవిజీవితములను పేర తాము సేకరించిన చారిత్రకసాధనసంపత్తితో కొన్ని సంపుటములుగ వెలయించిరి. వీని నన్నింటిని విజయనగరప్రభువును విద్వద్వతంసుఁడును నాంధ్రభోజుఁడునునగు నానంద గజపతీంద్రునికి (1851 - 1897) కృతి యొసగిరి. వీనిలో నీ క్రిందిసంపుటములను నొకసంపుటముగ క్రీ. శ. 1915లో శ్రీ వావిళ్ళవారు ప్రకటించియున్నారు.

1. వేములవాడ భీమకవి, (II భారతాంధ్రకవులు.) 1. నన్నయభట్టు. 2. తిక్కనసోమయాజి. 3. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ. 4. పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రయ్య (III రామాయణాంధ్రకవులు.) 5. హుళక్కి భాస్కరుఁడు. 6. అయ్యలరాజు రామభద్రయ్య. 7. జయంతి రామభట్టు. 8. కంకంటి పాపరాజు (IV ఆంధ్రపంచకావ్యకవులు.) 10. అల్లసాని పెద్దన 11. నంది తిమ్మన 12. తెనాలి రామకృష్ణకవి. 13. శ్రీనాథుఁడు. (V. ఆంధ్రద్వ్యర్థికావ్యకవులు). 14. పింగళిసూరన. 15. రామరాజభూషణుఁడు. 16. పిండిప్రోలులక్ష్మణకవి 17. శిష్టుకృష్ణమూర్తి శాస్త్రికవి. (VI ప్రౌఢప్రబంధకవులు) 18. సంకుసాల నృసింహకవి. 19. శ్రీకృష్ణదేవరాయలు. (VII పురాణకవులు.) 20. బమ్మెరపోతన. 21. వెన్నెలకంటి సూరన. 22. జక్కన. 23. వెన్నెలకంటి వేంకటాచలము. 24. రామగిరి సింగన.

ఇవికాక నీ క్రిందికవులఁగూర్చి వారు వ్రాసి ప్రకటించియుండిరి. ఇవి తిరిగి ప్రకటితముకాలేదు.

1. అడిదము సూరకవి. 2. ఏనుఁగు లక్ష్మణకవి. 3. కూచిమంచి తిమ్మకవి. 3. కూచిమంచి జగ్గకవి. 5. కాకునూరి అప్పకవి. 6. అభినవ దండికేతన. 7. పూసపాటి తమ్మభూపాలుఁడు.

ఈ కవిజీవితము ఆంగ్లేయభాషలోని Critical and biographical Essays of Poets by Macaulay అను గ్రంథము ననుసరించి వ్రాయఁబడియుండుటచే నిందు కాలనిర్ణయముఁగూర్చిన చర్చ లేదుగాక,

కావ్యమును కవితాశైలినిగూర్చికూడ వివరణము గలదు. ఈ కవిజీవితములందచ్చటచ్చట నేఁడు మన కుపలబ్ధములుగాని విషయము లెన్నియేని యీయఁబడినవి. అప్పటికి వారి కలవడిన సాధనసామగ్రితో వారీ కవులజీవితములేగాక "కవికావ్యప్రశంసాచంద్రిక" అను మఱియొక పెద్దగ్రంథమును సంకల్పించి దానిని క్రీ. శ. 1899 లో ముగించిరి. అది ప్రథమమున తెలుఁగుదేశమున గ్రంథభాండారమును స్థాపించి గ్రంథాలయోద్యమపితామహులని పేర్వడసిన ప్రసిద్ధాంధ్రభాషాపండితులు కీర్తిశేషులు నిడుదవోలు సుందరము పండితులవారి సహాయమున రచితమైనది. అందు నాలుగువందలమంది కవులఁగూర్చియు, కావ్యములఁగూర్చియు నపూర్వ విషయము లుండెను. ఆగ్రంథము శ్రీరామమూర్తి గారివద్దనే యుండుటచేతను, వారు విజయనగరరాజ్యాధీశుల యాదరణము పొందుట చేతను, తక్కినగ్రంథములతోఁబాటు, 1904లో విజయనగర వ్యాజ్యమున దాఖలుచేయఁబడి యంతరించిపోయినది. ఆగ్రంథమునందనేకములగు నపూర్వవిషయము లున్నట్లు శ్రీరామమూర్తి గారు తమ కవిజీవితములో నెన్నియోతడవ లాయాకవులజీవితములలో నుదాహరించియున్నారు.

"కాబట్టి వారు కేవలము దక్షిణదేశకవులేకాక చోళపాండ్య దేశాంధ్రకవులనికూడ చెప్పఁదగియుందురు. ఇట్టివారిగాథలు చాల భాగము "కవికావ్యప్రశంసాచంద్రిక"5లోఁ జూడఁదగును. (పుట 589)

5. ఈకవికావ్యప్రశంసాచంద్రిక రచనమున కుసాహాయ్యముచేసినవారుసుందరము పంతులుగారు నాజనకులు. ఈగ్రంథమున సగముభాగము మానాయనగారిరచితమగుటచే నిరువురిపేరులతో నది ప్రకటితముగావలసియుండెను. కాని వ్రాతప్రతి శ్రీరామమూర్తి పంతులవారికడ నుండుటచే పూర్వోక్తకారణమున నంతరించెను. మానాయనగారు తామువ్రాసికొనిన 'సూచికలు' పెద్దలైనవియు, నమూల్యమును ననితరలభ్యమునునగు నాంధ్రసాహితీ భాండారమును బరిశీలించియే నేనీగ్రంథరచనమున కుపక్రమించితిని, క్రీ. శ. 1900 నాఁటికి మాయింట 1500 తాళపత్ర గ్రంథములును, 3500 ముద్రిత గ్రంథములును, ముద్రితగ్రంథములో క్రీ. 1798 నుండి ముద్రితములగు తెలుఁగుగ్రంథములు, పత్రికలు, ప్రాచీనాంధ్రప్రబంధములు, నుండెను. కాలక్రమమున జీర్ణించి మిగిలినవానిలో రమారమి పంద్రెండువందల గ్రంథములు ప్రభుత్వ ప్రాచ్య లిఖితభాండారమునను తిరుపతి Sri Venkateswara Oriental Research Institute నందును గలవు.

"పై వానిలోఁ జారిత్రము గలవఱకు నీ కవిజీవితములోఁ జూపట్టుదురు. మిగిలినవారివిశేషములు కవికావ్యప్రశంసాచంద్రికలోఁ జూడఁదగును." (పుట (719).

కవిజీవితములే కాక, కవులచరిత్ర కుపయోగించు గ్రంథములు 1. సోమదేవరాజీయము (కూచిమంచి జగ్గకవిది) 2. శ్రీకృష్ణవిజయము (పూసపాటితమ్మభూపాలునికృతి). ఇందు పూసపాటి రాజవంశీయుల వృత్తాంతము సమగ్రముగాగలదు. 3. ఇందులూరివారి వంశావళి (ఇది కొలని గణపతిదేవకృత శివయోగసారము కృత్యవతరణిక) మున్నగునవి పీఠికలతోఁ బ్రకటించిరి. మఱియు, రావువంశచరిత్రము, రాయన భాస్కరమంత్రిచరిత్రము, తిమ్మరసుచరిత్రము, బెండపూడి అన్నమంత్రి చరిత్రము మున్నగు చారిత్రకగ్రంథములను రచియించి, చరిత్రపరిశోధనకుఁ దోడ్పడిరి. వీరితరువాత వీరేశలింగముగారు రచించిన కవిచరిత్రలలో కాలనిర్ణయచర్చయేగాని కావ్యప్రశంస లేదు. శ్రీరామమూర్తిగారి చరిత్రమున రెండునుగలవు. మఱియుఁ గొన్ని విషయములు శ్రీరామమూర్తిగారు సేకరించినవి నేఁ డెందును సూచింపఁబడలేదు. వారు సంప్రదాయదృష్టిని (Traditional view) చారిత్రకదృష్టిని (Historical view) సమన్వయించుచునే రచనము గావించిరి. కావున నీ కవిజీవితములును చారిత్రక ప్రమాణముగఁ గొనఁదగినవియే.

4. క్రీ. శ. 1886 సం॥లో బొడ్డి కూరపాటి వేంకటరంగకవియను నాతఁడు 'నానాకవిచరిత్ర' అను పేరితో నొకగ్రంథమును రచియించియున్నాఁడు. ఇది చారిత్రకవిషయమున నంత ప్రమాణముగాదు.

5. వేంకటరంగకవి చరిత్ర వెనుక శ్రీయుత కందుకూరి వీరేశలింగముపంతులవారు, 'ఆంధ్రకవులచరిత్ర' అను పేర గ్రంథమును రచియించి, అందులో ప్రథమభాగమును ననఁగా క్రీ.శ. 1050 నన్నయ నుండి 1500 వఱకుగల కవులచరిత్రనుఁ బ్రకటించియుండిరి. వీరు దీనిని (8-5-1887) నాఁటికి ముగించిరి. అప్పటికిందులో 21 కవులచరిత్రలుండెడివి. ఆపైని క్రమముగా 1894-1895 ప్రాంతములో రెండవ భాగమును, 1897 ప్రాంతములలో మూఁడవభాగమును రచియించి ప్రకటించిరి. ఇందులో రెండవభాగము 1500, మొదలుగ ననఁగా కృష్ణ

దేవరాయల నుండి 1656 అప్పకవి వఱకు 60మంది కవులచరిత్రయు మూఁడవభాగమున క్రీ. శ. 1656 నుండి 1897 వఱకును ననఁగా హరి భట్టు మొదలు గోపీనాథము వేంకటకవి వఱకును 143గురు కవులచరిత్ర మును వ్రాసి ప్రకటించిరి.

కాఁబట్టి కాలక్రమమున నొకవిధమున సంపూర్ణముగ రచియించుట కుపక్రమించినవారిలో శ్రీ వీరేశలింగముపంతులవారు ప్రథములు. వారు తమ కవిచరిత్రగ్రంథమును నెప్పటికప్పు డుపలబ్ధములైన విషయములతోఁగూడ సరిచూచెడివారు. క్రీ. శ. 1919 నాఁటికి తమ డెబ్బదవయేట శ్రీ పంతులుగారు కవిజీవితములను తిరిగి వ్రాయ నుపక్రమించి, ఆసంవత్సరముననే ప్రథమభాగమును ప్రకటించియున్నారు. 1. ఇందులో నప్పటి కుపలబ్ధములగు చారిత్రక సారస్వతవిశేషములు సంపూర్ణముగఁ జర్చింపఁబడియున్నవి. ఈగ్రంథము శ్రీ పీఠికాపురాధీశ్వరులు శ్రీ సూర్యరాయవిద్వత్ప్రభువర్యుల కంకితమైనది.

నేఁడు కవులచరిత్రకు శ్రీ వీరేశలింగముపంతులవారి గ్రంథములే ప్రధానాధారములు. 1917 లో వారు ప్రకటించినగ్రంథమే నేఁటి యీరచనమునకు ముఖ్యాధారగ్రంథము. ఈగ్రంథము తిరిగి 1934 లో ముద్రితమైనది.

6. క్రీ. శ. 1925 లో కీర్తిశేషులు వంగూరి. సుబ్బారావుగారు 200 కవులనుగూర్చి "శతకకవులచరిత్ర" యనుపేర వెలయించిరి. ఇది యాంధ్రగ్రంథమాలలో ప్రకటితము. కొంతమంది పూర్వకవులను గుర్తించుట కీగ్రంథమెంతయుఁదోడ్పడును.

7. ప్రత్యేకముగ కవులచరిత్రలు వ్రాయకపోయినను, నట్టి చారిత్రక రచనకు కావలసిన సాధనసామగ్రినంతయు సమకూర్చిన మహనీయులు-శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు, శ్రీ వేటూరిప్రభాకరశాస్త్రి గారు. ఈనాడు ప్రాచీనాంధ్ర వాఙ్మయమున నింతమంది కవులు గుర్తింపబడుటకు వాఙ్మయపరిణామక్రమ మెఱుంగుటకు నీ యిర్వురు విద్వాం

1. వీరేశలింగముపంతులవారు షష్టిరెండేండ్లకే నన్నఁగా తే27-5-1919 దిని కీర్తిశేషులగుటచే మిగిలినభాగములు వారు సరిచూచి ప్రకటించుభాగ్యము కలుగలేదు. వానిని తిరిగి పరిష్కరించి ప్రకటించుట పరిశోధకులప్రధానకర్తవ్యమై యున్నది.

సుల యఖండపరిశ్రమయే కారణము. ఆంధ్రవాఙ్మయేతిహాస ప్రపంచ మునకు వీరిరువురును పెన్నిధులు - కేవలము భాషాభిమానమే పర మార్థముగా నెంచి, ప్రాచీనగ్రంథముల బ్రకటించియు, గ్రంథపీఠికలు, ప్రత్యేకవ్యాసములు వ్రాసియు, తమ యమూల్యపరిశోధన ఫలితముల నాంధ్రవిద్వల్లోకమున కందించినారు. శ్రీ రామకృష్ణకవిగారు 'విస్మృతకవుల గ్రంథము'లను పేర నీ క్రిందివానిని ప్రకటించి యా పీఠి కలలో పెక్కుమంది కవుల నెఱుకపఱచినారు.

1) నన్నెచోడకవి - కుమారసంభవము - రెండుభాగములు.
2) బద్దెన - (భద్రభూపాలుడు) - నీతిసారముక్తావళి.
3) త్రిపురాంతకోదాహరణము - రావిపాటి త్రిపురాంతకుఁడు.
4) క్రీడాభిరామము - వినుకొండవల్లభరాయఁడు.
5) శ్రీరంగమహాత్మ్యము - భైరవకవి.

మఱియు, (1) ప్రబంధమణి భూషణము (2) సకలనీతిసమ్మతము అను రెండు ప్రశస్త సంకలన గ్రంథములను ప్రకటించి, యా గ్రంథ పీఠికల నెన్నో నూతన విషయములఁదెలిపిరి. శ్రీ వీరేశలింగము పంతుల వారికి ప్రాచీనగ్రంథముల సంపాదించి, ముద్రణకొసగినది శ్రీ రామకృష్ణ కవిగారే.

శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారు, 'ప్రబంధరత్నావళి' యనుపేర ప్రాచీ నాంధ్రకృతుల సంకలన గ్రంథమును ప్రకటించుటయేగాక, చాటుపద్య మణిమంజరి, శృంగార శ్రీనాథము మూలమున నెన్నియో గ్రంథములను కవులను నెఱుకపఱచిరి. మదరాసు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండాగార మున వెలువడిన 19 సంపుటముల గ్రంథసూచికలు, వివరణములును నీ విద్వాంసునిచేతనే వ్రాయఁబడినవి - అందు నపూర్వవిషయము లెన్నో తెలుపబడినవి - ఇవికాక, - 1, 2 మంత్రియప్పన చారుచర్య

1. తెనాలి రామలింగకవి - ఉద్భటారాధ్యచరిత్ర
2. దగుపల్లి దుగ్గన - నాసికేతూపాఖ్యానము.
3. శ్రీరామకృష్ణకవిగారు, సంస్కృత వాఙ్మయ పరిశోధకులలో, భారత వర్షమునందంతట ప్రసిద్ధిపడసిన పరిశోధక శిఖామణి. ఈనాటి పరిశోధకులలో నింత మేధాశాలి లేడనుట సత్యోక్తియేగాని యతిశయోక్తికాదు.

శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారి నడుమనే యశశ్శరీరులైరి.

తొలుత పీఠికలతో వెలయించిరి. ప్రభాకరశాస్త్రిగారి పాండిత్యము నకు నికషోపలములని చెప్పఁదగిన, క్రీడాభిరామ బసవపురాణగ్రంథ పీఠికలలో కవులగూర్చిన క్రొత్తవిషయములు గలవు - శ్రీ తిరుపతి వేంకటేశ్వర విద్యాలయమున వారు, రంగనాథుని శివకవిత్వము, అన్నమాచార్య చరిత్రమును వెలయించి వాఙ్మయచరిత్రకులను శాశ్వత కృతజ్ఞతాబద్ధులనుగావించి యున్నారు - సారస్వత చారిత్రక గవేషణకు జగాదివ్వటీలగు నీ యిరువురకు జే జే లు !

నేటికాలమున నాంధ్రకవుల చరిత్రమును సంపూర్ణముగ వ్రాయుట కుద్యమించి యిప్పటి కాఱు సంపుటములను 'నాంధ్రకవితరంగిణి' యనుపేర శ్రీ చాగంటి శేషయ్యగారు ప్రకటించియున్నారు. ఇందులో క్రీ. శ. 1500 వఱకును విలసిల్లిన 95 కవి జీవితములు కలవు. అసాధారణ పరిశ్రమచేసి యాంధ్రకవుల చరిత్రలను నామూలాగ్రముగ రచియించుచున్న శ్రీ శేషయ్యగారాంధ్రలోకమున కెంతయు నభివందనీయులు. ఈగ్రంథమునుండి వలసినయెడల కొన్ని విషయములను గ్రహించితిని గాన కృతాజ్ఞతాపూర్వకముగ వారి నిందు పేర్కొనుచున్నాను.

ఈ గ్రంథమున నూతనముగ గ్రహింపబడిన శాసనములను వెలువఱించి వాని విశిష్టతను, భాషాసారస్వత పరిణామమున వాని స్థానమును నిరూపించిన, ప్రఖ్యాత చారిత్రక పరిశోధకులై, కీర్తిశేషులైన విద్వత్త్రయము, జయంతిరామయ, గిడుగు వేంకట రామమూర్తి, కొమఱ్ఱాజు వేంకట లక్ష్మణరావుగారలకు నాభక్త్యంజలి - నేటి కాలమున చారిత్రక పీఠమున కాచార్యులైన శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారి రచనలనుండి యిందనేక విషయములు సంగృహీతములైనవి - వారికి నామనఃపూర్వక కృతజ్ఞత

ప్రథమఖండము - ఉపలబ్ధసారస్వతము

(క్రీ. శ. 800 - 1000 వఱకు.)

నన్నయపూర్వయుగము - తూర్పుచాళుక్యయుగము.

ఈ యుగమునందు కావ్యములు మనకు లభింపలేదు. పద్యమయ శాసనములుమాత్రమే లభించుచున్నవి. ఆ శాసనరచయితల నామములు మనకుఁ దెలియరాలేదు, నామములు గుర్తింపఁబడినపట్టున నా కవిపేరుదాహరింపఁబడినది. లేనిచోట పద్యమయశాసనరచయితయు, కవికంటె నన్యుఁడు కాజాలఁడు కావున 'శాసనకవి' యని పేర్కొంటిని.

గుణక విజయాదిత్యుని శాసనములు

1. అద్దంకి 2. కందుకూరు 3. ధర్మవరము.	క్రీ. శ. 849	శాసనకవి. ఆజ్ఞప్తి పండరంగు
4. యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శిలాశాసనము	898 -	శ్రీపతిపండితుఁడు.
5. పద్మకవి		
6 గజాంకుశుఁడు.	945	కావ్యకవి.
7. సర్వదేవుఁడు	960	,,
8. అయ్యనభట్టు.	క్రీ. శ. 973 - 990.	శాసనకవి.
9. కామసాని గూడూరి శాసనము	క్రీ. శ. 1000	ప్రాంతము

అద్దంకి శాసనము

పండరంగఁడు.

నేఁడు మన కుపలబ్ధములైన పద్యమయశాసనములలో నీ యద్దంకిశాసనమే మొదటిది. దీని యందైన నొక్క తరువోజయు, నాలుగు పంక్తులు గద్యభాగమును గలవు. శాసనప్రతిబింబము ననుసరించిచూడ, ముం దింకను గొంత పద్యభాగ మున్నట్లు కనుపట్టుచున్నది. తొలి పంక్తిలో 'భూపాలకుణ్డు' అను పదమునుబట్టి యిదియును తరువోజ యని యూహింపదగును.

ఈశాసనము తూర్పుచాళుక్యవంశీయుఁడును ప్రసిద్ధుఁడును నగు గుణగవిజయాదిత్యుని ప్రథమరాజ్య సంవత్సరమునాఁటిది. ఈతఁడు క్రీ. శ. 848 నుండి 892 వఱకు పరిపాలించుటచే నీ శాసనమును క్రీ. శ. 848 నాఁటిది యని చెప్పనొప్పును. ఈతని రాజధాని బెజవాడ.

ఇందులో పరమ మాహేశ్వరుండగు పండరంగఁడు ప్రస్తుతమైన వాఁడు. ఈతఁడు తనభూపాలకుఁడు పట్టాభిషిక్తుఁడైన సంవత్సరముననే తానును సైన్యాధిపతియయ్యెననియు, సామంతసైన్యముతో బోయ రాజులకోటలు పండ్రెండు పట్టుకొని, వేంగిరాజ్యమును విజృంభింపజేసి త్రిభువనాంకుశుల (అనగా త్రిభువనాంకుశబిరుదముగల వేంగీచాళుక్య భూపతుల) పతాకమును నిలిపెననియు కట్టెపుదుర్గమును పాడువఱచి కందుకూరును మెచ్చి, బెజవాడయంత పట్టణముగాఁ జేసెననియు, ధర్మ వరమున నాదిత్యభట్టారనికి కొంతభూదానముచేసెననియు నీ శాసనమున దెలుపఁబడినది.

పండరంగఁడు మహాపరాక్రమశాలియై, గుణగవిజయాదిత్యుని యాజ్ఞప్తిగానుండి యాతనిశాసనములఁ బెక్కింటిని వెలయించినాఁడు.

1. ఆజ్ఞప్తిరస్య ధర్మస్య పాండరంగో మహాగుణః।
   సోసిధారా సముచ్ఛిన్న విద్విడ్వృందోపవన్దితః।

—సాతలూరిశాసనము. (2)

2. ఆజ్ఞప్తిరస్య ధర్మస్య పండరంగో గుణాధికః।
   విజయాదిత్యభూపాల పాదపద్మశిలీముఖః।

—ఊరుటూరిశాసనము. (3)

3. ఆజ్ఞప్తిరస్య ధర్మస్య విక్రమాక్రాంతశాత్రవః।
ద్వితీయ ఇవ భీభత్సు పాండరంగప్రతాపవాన్.

—మచిలీపట్నముశాసనము.(4)

4. సూనుః కడెయరాజస్య పాండరంగో గుణాధికః।
విజయాదిత్యభూపాల పాదపద్మశిలీముఖః.

—పోణంగిశాసనము.(5)

విజయాదిత్యుని యాజ్ఞప్తి యగుటయేగాక పండరంగడు సైన్యాధిపతియై తనరాజున కనేకవిజయములను చేకూర్చెను. ఈతఁడు భట్టశాళుని ప్రపౌత్రుఁడు, కడియరాజు కుమారుఁడు. పండరంగని మనుమఁడు, కడియరాజు గుణకవిజయాదిత్యుని తరువాత రాజ్యమునకు వచ్చిన చాళుక్యభీముని యాజ్ఞప్తి యగుటచే వీరు కులక్రమాగతముగ నచ్చుచున్నవంశీయులని యూహింపనగును.

ఈ పండరంగని సంపూర్ణవంశవృక్షము నిచట యిచ్చుచున్నాఁడను.

భట్టశాళుఁడు
|
పండరంగఁడు
|
కడియరాజు
|
పండరంగఁడు (గుణక విజయాదిత్యుని కాలములోనున్న ప్రస్తుత శాసనకర్త.)
|
నిరవద్యధవళుఁడు ఈతఁడును కటకాధిపతి
|
విజయాదిత్యుఁడు ,,
|
దుర్గరాజు ,,

---

(1) ఆజ్ఞప్తియనఁగా రాజుగారి యాజ్ఞలను శాసనమూలకముగా నమలుజరుపువాఁడు. "An executor of Royal Command".

(2) భారతి. సం. I. సంచిక I (3) ఆ. సా. ప. ప. సం. I. సంచిక 2.

(4) I. A. Vol 8. Page. 73 (5) I. A. Vol. 13. Page 248.

ఈ కడపటిదుర్గరాజు రెండవ అమ్మరాజు మలియంపూడి దాన శాసనమున, నాజ్ఞప్తిగా నున్నవాఁడు. (చూ. ఎపిగ్రాఫికాఇండికా 9 వ సంపుటము 6 వ సంఖ్య, 49 పుట)

ఈశాసనము నెవరు రచియించినదియు తెలుపఁబడలేదు. ఇందులో ప్రస్తుతుఁడగు పండరంగఁడు 'విద్వద్వందోపవందితుఁ'డని కలదు. శాసన లేఖకునిపేరు కన్పట్టుచున్న గుణగ విజయాదిత్యునిశాసనములలో పండ రంగఁ డాజ్ఞప్తిగానే యున్నాఁడు. తెలుఁగుపద్యమయశాసనములలో నేమి, ఆవెనుక కావ్యములయందేమి కృతికర్తలు ప్రథమపురుషమున తమసంగతి తెలుపుటయే సంప్రదాయసిద్ధముగ నున్నది. ప్రథమపురు షలో చెప్పకొనుటచే కవులు వారివారి విద్యావిశేషముల నెంతవర్ణించు కొన్నను, నాత్మస్తుతిదోషము తగులదు. అట్లేకానిచో నన్నయభట్టు 'మర్త్యమరాధిపాచార్యు' అని ప్రశంసించుకొనుటఆత్మస్తుతిపరాయణత్వ మునకుఁ బ్రథమోదాహరణమగునుకదా! కావున పండరంగఁడే యీ శాసనరచయితయని యూహించుట యసమంజసముకాదు. మంత్రులు, దండనాథులు, సంధివిగ్రహులు మొదలగువారే కవులుగా నుండుటయు వారే శాసన రచయితలుగ నుండుటయు పైయూహను బలపఱచు చున్నది. ఇది సరియగునేడల మనకుఁదెలిసిన మొదటితెలుఁగుకవి పండ రంగఁడని చెప్పనొప్పను.

ఇంతేకాక, పండరంగఁ డాజ్ఞప్తిగానున్న గుణగ విజయాదిత్యుని సాతలూరిశాసనమున నీక్రిందిశ్లోకము ప్రాసముగల చంపకమాల. శాసన మంతయు సంస్కృతశ్లోకమయమైనను, నందు సంస్కృతమునకు విలక్షణ మగు చంపకమాలికావృత్తము నుపయోగించుటయు, తెలుఁగు కవితకు ముఖ్యలక్షణమగు ప్రాసను పాటించుటయు, నీ శాసనమునకుపండరంగ డాజ్ఞప్తియగుటయు సమన్వయించి చూడ పండరంగఁడె శాసనకవి యని నిశ్చయింపదగును.

1అరినృపవాజివారణపదాతిమహాఁభ్రవిరామమారుతః.
వరకరికారనుస్థితసిభారుచిప్రవినాశతభానుసన్నిభః.

I. సాతలూరిశాసనము. భారతి. I సం. I సంచిక. పుటలు 90—110 కీ. శే. కొమర్రాజు లక్ష్మణరావుగారు తెలుఁగులోఁ బ్రకటించిరి.

గురుతరదీనభాగవతమానవమానితికల్పపాదపః.[1]
పరశరిగల్లభూమిపభుజాసిరిహాజిభువిప్రహాసతే.[2]

చంపకమాలావృత్తము సంస్కృతమునకు సంబంధించినది కాదు. సంస్కృతమున దీని కంతగా ప్రచారములేదు. కన్నడభాషయందును తెలుఁగుభాషయందును దీనికి ప్రచారమెక్కువ. తెలుఁగునందుకంటె కన్నడమున ముందుగా కవిత్వము ప్రారంభమగుటచేతను తెలుఁగున క్రీ. శ. 1050 కి ముందు ననఁగా నన్నయభట్టారకునికంటె ముందుపలబ్ధములైన శాసనములలో నీవృత్త మొకసారిమాత్రము కానవచ్చుటయు నావెనుక భారతమున నుపయుక్తమై, క్రీ. శ. 1108 నాఁటి పద్యమయశాసనములోనిది ప్రయుక్తమగుటయుఁ జూడగా నీ వృత్తమును కన్నడమువారినుండి తెలుఁగువారు గ్రహించిరని చెప్పనొప్పును. మొత్తముమీఁద యీవృత్తము దాక్షిణాత్యవాఙ్మయములలోనే ప్రచారముగలది యన్ని చెప్పనొప్పును. సంస్కృతమున ప్రాచీనకవులెవ్వరును దీని నుపయోగింపకుండుటయు, నావెనుక చారిత్రకముగ ననిమిదితొమ్మిది శతాబ్దములయందలి సంస్కృతకవులు రాజశేఖరుఁడు మొదలగువారు దీని నుపయోగించుటయు చూడగా, నీవృత్తము దాక్షిణాత్యసారస్వతము నుండియే సంస్కృతమున కెక్కియుండునని తలంచుట కవకాశమున్నది.3

పండరంగఁడును, తెలుఁగున తన కాలములో పరిపాటిగానున్న తరువోజ, సీసమును, తెలుఁగుశాసనములో రచియించి సంస్కృతశాసనములో నీచంపకమాల రచించుట చూడగా నప్పటికి తెలుఁగుకవితలో మాత్రాగణప్రధానములగు తరువోజ,సీసము, మధ్యాక్కర మొదలైనవి

---

1 The Sataluri Copper plate grant of Gunaga Vijayaditya by B. V. Krishnarao, (Andhra Historical Research Society. Vol. V, Part II, 100-116 Pages.

2. ప్రభాసతే యని యుండదగును. ప్రహాసతే యని యుండదు.

3. దీనినిఁగూర్చి "సంస్కృతమున కొండ పూర్వవృత్తములు" అను వ్యాసమును చూడఁదగును. వ్యాసరచయిత ప్రసిద్ధపరిశోధకులు. శ్రీ ఈయూణ్ణి వేంకటవీరరాఘవా చార్యులవారు, ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక సం. 28, సం. 2 పుటలు 105—114

వెలయుచుండెననియు, నక్షత్రగణప్రధానములగు చంపకమాలికాది వృత్తము లింకను కవివ్యవహారములోనికి రాలేదనియు నందుచే సంస్కృతమున తెలుగులక్షణములతో నీ వృత్తమును పండరంగఁడు రచియించె ననియు నూహింపఁదగియున్నది. మఱియు సంస్కృతమున వృత్తములను తెలుఁగులోనికిఁ దెచ్చుటకుఁగూడ పండరంగఁడే మార్గదర్శకుఁడని చెప్ప నగును. ఈ వృత్తమున ప్రాస పాటింపఁబడినదికదా! సంస్కృతమున వృత్తములకు ప్రాసనియతము కాదు. యతి కేవలము విశ్రమస్థానమే కాని సజాతీయమగువర్ణ ముండ నక్కరలేదు, సంస్కృతమునందలి వృత్త లను తరువాతికవులు గ్రహించునప్పుడు, వానికి తెలుఁగునకు సహజము లైన యతిప్రాసలను పాటించియేకదా కవితయం దుపయోగించిరి. పండ రంగడు ప్రాచీనుఁడగుటచే సంస్కృతములో తొలుత నొక తెలుఁగులక్ష ణమును ప్రవేశపెట్టి వ్రాసినవాఁడనియు, నావెనుక తక్కినలక్షణములను వానికి పట్టించి క్రమక్రమముగా కవులు వాడఁజొచ్చిరనియు నన్నయ భట్టారకుఁడుకూడ నీ పద్ధతిలోనే కొన్ని సంస్కృతవృత్తములను గ్రహించెననియు చెప్పనగును.

తరువోజవృత్తము, ధ్రువాపదమునుండి నిష్పన్నమైనది. ధ్రువ పద, దరువద, తరువద, తరువోజ అని దీనిరూపాంతరములు. ధ్రువా పదము కొఱవి గోపరాజు సింహాసనద్వాత్రింశికయందు ధ్రువాపద ప్రబంధములను జెప్పినాఁడు. నన్నిచోడ మహాకవి తరువద నుపయో గించియున్నాఁడు. తరువోజకు 'దంపుడుపాట' యని కావ్యాలంకార చూడామణిలో పెద్దన యిట్లు చెప్పియున్నాఁడు.

"తలకొనితలఁబ్రాలు దంపెడుచోటఁ, దరుణులచే సొంపుదనరుఁ దరోజ (అష్టమోల్లాసము). ప్రాచీనకవు లీ తరువోజ నుపయో గించినను, తరువాతి ప్రబంధకవు లెవ్వరును నీ వృత్తము వాడలేదు. ఆంధ్ర చ్ఛందస్సులలో వృత్తముల చారిత్రకపరిణామ మెఱుఁగుటకు తరువోజ తోడ్పడును.

అద్దంకి శాసనము

మూలము

౧ ....[పుర ?]

౨ ....భూపాలకుణ్డు [॥]

౩ పట్టంబుగట్టిన ప్రథమంబు నేణ్డు బలగర్వం బొ

౪ ప్పగఙ్గై లేచి సేన [।] పట్టంబుగట్టిఞ్చి ప్రభుం

౫ బణ్డారంగు [౦] బ [ణ్చి] న సామ [౦] త్త పదువతో° బో°యు

౬ కో°ట్టంబుల్వడ్డెణ్డుగో°ణి వేంగినాణ్టిం గొ°ఱల్చియ

౭ త్రిభువనాంకుశ బాణ నిల్పి [।] కట్టెపుదుర్గంబు గడు

౮ బయల్సేసి కణ్డుకు ర్బెజవాడ గావిఞ్చి మెచ్చి [॥]

౯ పణ్డారంగు పరమమహేశ్వరుణ్డు ఆదిత్యబటరని[2]

౧౦ కి ఇచ్చినభూమి ఎనుబోదివుట్లు[3] అడ్డు పట్టనేల్ల [।] ద

౧౧ మ్మ్రపురంబున[4] దమ్మ్రువులు[5] [।] విని రక్షిఞ్చినవారికి అస్వ

౧౨ మేదం [బు] నపలం [బు] [అ] గు

---

1. 'మహేశ్వరుణ్డు' అని చదువవలెను.
2. 'ఆదిత్యభట్టారని' ,,
3. 'అడ్డు' ,,
4. 'ధర్మపురంబున' ,,
5. 'ధర్మువులు' ,,
6. 'అశ్వమేధంబున' ,,
7. 'ఫలంబు'

వెలయుచుండెననియు, నక్షరగణప్రధానములగు చంపకమాలికాదీ వృత్తము లింకను కవివ్యవహారములోనికి రాలేదనియు నందుచే సంస్కృతమున తెలుగులక్షణములతో నీ వృత్తమును పండరంగఁడు రచియించె ననియు నూహింపఁదగియున్నది. మఱియు సంస్కృతమున వృత్తములను తెలుఁగులోనికిఁ దెచ్చుటకుఁగూడ పండరంగఁడే మార్గదర్శకుఁడని చెప్ప నగును. ఈ వృత్తమున ప్రాస పాటింపఁబడినదికదా! సంస్కృతమున వృత్తములకు ప్రాసనియతముకాదు. యతి కేవలము విశ్రమస్థానమే కాని సజాతీయమగువర్ణ ముండ నక్కరలేదు, సంస్కృతమునందలి వృత్త లను తరువాతికవులు గ్రహించునప్పుడు, వానికి తెలుఁగునకు సహజము లైన యతిప్రాసలను పాటించియేకదా కవితయం దుపయోగించిరి. పండ రంగడు ప్రాచీనుఁడగుటచే సంస్కృతములో తొలుత నొక తెలుఁగులక్ష ణమును ప్రవేశపెట్టి వ్రాసినవాఁడనియు, నావెనుక తక్కినలక్షణములను వానికి పట్టించి క్రమక్రమముగా కవులు వాడఁజొచ్చిరనియు నన్నయ భట్టారకుఁడుకూడ నీ పద్ధతిలోనే కొన్ని సంస్కృతవృత్తములను గ్రహించెననియు చెప్పనగును.

తరువోజవృత్తము, ధ్రువాపదమునుండి నిష్పన్నమైనది. ధ్రువ పద, దరువద, తరువద, తరువోజ అని దీనిరూపాంతరములు. ధ్రువా పదము కొఱవి గోపరాజు సింహాసనద్వాత్రింశికయందు ధ్రువాపద ప్రబంధములను జెప్పినాఁడు. నన్నిచోడ మహాకవి తరువద నుపయో గించియున్నాఁడు. తరువోజకు 'దంపుడుపాట' యని కావ్యాలంకార చూడామణిలో పెద్దన యిట్లు చెప్పియున్నాఁడు.

"తలకొనితలఁబ్రాలు దంపెడుచోటఁ, దరుణులచే సొంపుదనరుఁ దరోజ (అష్టమోల్లాసము). ప్రాచీనకవు లీ తరువోజ నుపయో గించినను, తరువాతి ప్రబంధకవు లెవ్వరును నీ వృత్తము వాడలేదు. ఆంధ్ర చ్ఛందస్సులలో వృత్తముల చారిత్రకపరిణామ మెఱుఁగుటకు తరువోజ తోడ్పడును.

అద్దంకిశాసనము క్రీ. శ. 848

(నేఁటి వర్ణక్రమము ననుసరించినది)

తరువోజ——

పట్టంబుగట్టిన ప్రథమంబు నేఁడు - బలగర్వ మొప్పఁగ బైలేచి సేన
పట్టంబు గట్టించి ప్రభుఁబండరంగుఁ-బంచినసామంత పదువతో బోయ
కొట్టము ల్వండ్రెండు గొని వేంగినాఁటి - గొఱల్చియ త్రిభువనాంకుశ
[బాణ నిల్చి
కట్టెపుదుర్గంబు గడుబయల్సేసి - కందుకూర్బెజవాడ గావించె మెచ్చి.

గద్యము——

పండరంగు పరమమహేశ్వరుండు ఆదిత్యభట్టారనికి ఇచ్చినభూమి ఎనుబాదిపుట్లఆళ్లు పట్టునేల ధర్మ్మపురంబున ధర్మ్మువులు వీనిరక్షించిన వారికి అశ్వమేధంబునఫలంబు అగు.

Bibliography గ్రంథసూచి - అద్దంకిశాసనము.

1905. Nellore Inscriptions-Butterworth and Venugopal Chetty Vol. II, Ongole 3, Pages 896 897. (Facsimile)

1923—ఆంధ్రపరిశోధకమహామండలి పంచమవార్షికాధ్యక్షోపన్యాసము. కీ. శే|| శ్రీ కొమఱ్ఱాజు వేంకటలక్ష్మణరావుగారు. వార్షికోత్సవసంచిక, చిత్రాడ.

1923. Report on South Indian Epigraphy. Pages 7898 No. 838-840, Para 9. (1922-23)
Eastern Chalukyas.

1926—గుణగ విజయాదిత్యుని నాఁటి అద్దంకి శిలాశాసనము (పాఠము శాసన ప్రతిబింబముమాత్రమే.)
సం. 15. సం. 1, 20-22 పుటలు. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక కీ. శే|| జయంతి రామయ్య.

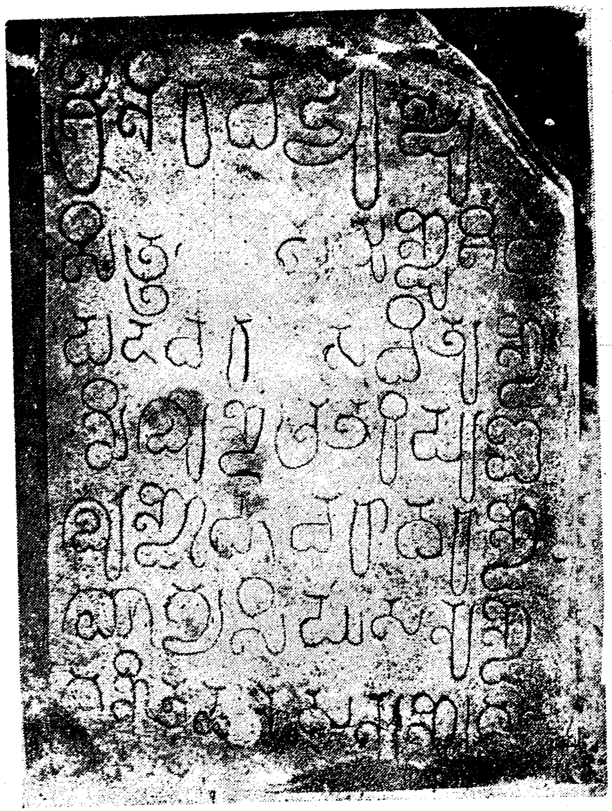
1928—నన్నయ్యకు పూర్వపు తెలుగుశిలాశాసనములు. (శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ. భారతి సం. 5, సంచిక 3, మార్చి 1928) 473-484 పుటలు. ప్రతిబింబము వ్యాఖ్యానవివరణములతో ప్రకటితము. ధర్మవరశాసనములు. సంచిక. 4, 613—620 పుటలు.)

(ప్రతిబింబముతోకూడినవి)

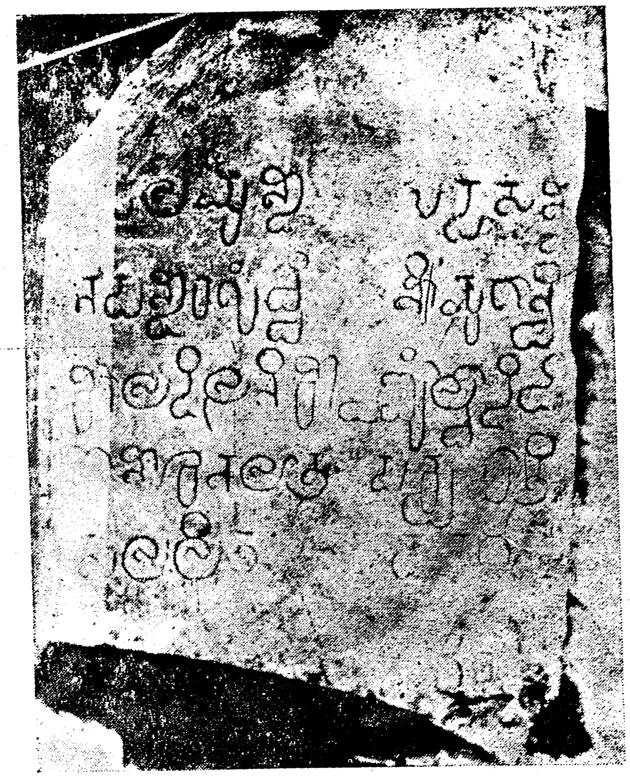
1932. The Addanki Stone Inscription of Panduranga. Mr. K. V. Lakshmana Rao Epigraphica Indica No 47, Vol. XIX-1927-28 Pages 271-275.
No. 48. A note on the Addanki Inscription of Panduranga, the late J. Ramayya.

కందుకూరి శాసనములు

1

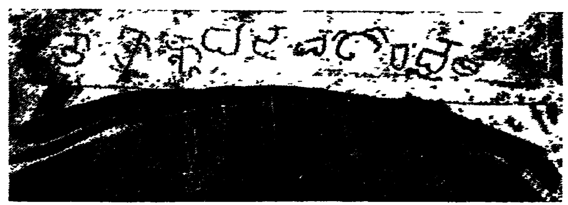

2

కందుకూరి శాసనము

3

కందుకూరి శాసనము.

ఈ శాసనశిల కందుకూరిలో లభ్యమగుటచే నిది కందుకూరి శాసన మనఁబడినది. ఇదిశిలకుమూఁడుప్రక్కలును చెక్కఁబడియున్నది. ఇందలి లిపి తూర్పుచాళుక్యలిపి. అక్షరము లెంతయు పొంకముగ నున్నవికాని శాసనము పూర్తిగాలేదు. ఉన్నంతవఱకు నిది పద్యమయ శాసనమనియు, నది తెలుగుభాషకు ప్రత్యేకవిశిష్టతగడించిన సీసపద్య మనియు పరిశోధకులు తెలిపియున్నారు.

1. తొలుత శాసనమును కనుగొనిన వేణుగోపాలచెట్టిగారి పాఠము.

'శ్రీనిరవద్యుణ్డు సిత్త...సముణ్డ
శివపదవర.. పవిత్రుణ్డ

ఖలుడ్డాన్మృతరిపుబలుణ్డాహవ } మొదటిప్రక్క

రాద్యుణ్డ (రాముద్ద) మోాద్య
సింహాసనుణ్డ గణితదాన
మాన్యుణ్డుగజ

రెండవ ప్రక్క

లయుణ్డ

త్యసణ్డ—

నపండరంగుంవ్వ. చ్ఛణీయుగాని
కోలడిలేని కోట్టబుం లోవ్వడి [చి]
గోణకేనల్లాతని పక్షపాతి
సలలిత...పదగ...న

మూఁడవ ప్రక్క

తాకాన్నివిదభగోకవ—

(Nellore Inscriptions (Kandukur) 1905, No. 31 & 32
Vol II Pages 544-545.)

2. శ్రీ. శ్రీ॥ కొమఱ్ఱాజు లక్ష్మణరావుగారు ఆంధ్రపరిశోధక మండలి పంచమవార్షికోత్సవాధ్యక్షోపన్యాసమున నిచ్చిన పాఠము. (1924)—

సీ. శ్రీనిరవద్యుణ్డు - సిత్త [జాత సఘుణ్డు
శివపదవ [ర] రాజ్య - సేవితుణ్ణ
ఖలుడు నన్నృతరిపు - బలుడు నాహవరావ
రణ్ణమోాద్యసిఘాస - నుణ్ణ గణిత
దానమాన్యుణ్డు [దయానిల]యుణ్డు [ను]
[భ ణ్డన] సణ్ణన - పణ్డురంగు

కం దు కూ రి శా స న ము

......కొలడిలేని
కొట్టములొవ్వడిచి గొణక నల్ల

గీ. తనివతుపాతి......

... ...
... ...
... ... విభవ గౌరవేంద్ర.

3. శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు "నెల్లూరుమండల యాత్ర" అనువ్యాసమున నిచ్చినపాఠము.

శ్రీనిరవద్యుండు సిత్త...సమణ్ణ
శివపదవర... సేవితుణ్ణ
ఖలుణ్ణ్రనతరిపుబలుణ్ణాహవరా
ధరణ్ణయోాగ్యసిఘనసమణ్ణగణిత
ద ? [దా] నా ? సనణ్ణుగ ? జ
లయుణ్ణు...హాసండ నవండరం గువ్వి
...ణియుగాన్ని కొలదిలేని కొ [ట్ట] ంబు
లొవ్వది ? (డి) చి గొణికెలాతవతుపాతి
సలలిత [ద] గణ.

(భారతి 5 సం. 11 వ సంచిక (1928 నవంబరు) పుట 792.

ప్రస్తుత మీాశాసనమున సీసపద్యమని తొలుత గుర్తించిన కీర్తి శ్రీలక్ష్మణరావుగారిదే యని చెప్పనొప్పను. వారిందులో కొన్నిసవరణలు గావించి దీనిని సీసపద్యముగాఁ జెప్పియున్నారు.

పై పద్యములోని "గుణకెల్లాతని" అనునది గుణకాంకితుఁ డను దానికి కన్నడభాషలో ప్రయుక్తము. ఇది గుణగ విజయాదిత్యుని బిరుదులలో నొకటి. ఈ గుణగాంకుఁడు ఛందస్సు నొకదానిని రచియించినట్లు యాప్పిరంగల్ కారిక్కై అను అరవచ్ఛందో గ్రంథమున చెప్పఁబడినది. చూ. వాంఛియాల్ వడగు ఛందవు. (రేచన తెనుఁగు ఛందస్సు) గుణగాంకియ కన్నడఛందస్సు (గుణగవిజయాదిత్యుని ఛందస్సు) అందుగలవు. గుణగ విజయాదిత్యుఁడు తెనుఁగుభాషాపోషకులలో తొలివాఁడు - అతఁడు స్వయముగ కవియై యుండవచ్చును. యాప్పిరంగల్ కారికలు పదనొకొండవశతాబ్దికి ముందు వెలసినవిగాన నీఛందఃకర్తృత్వము నిశ్చితమేనని చెప్పనగును.

ధర్మవరము శాసనము

మూలము

చాళుక్యభీమమహారాజు శాసనము

౧ స్వస్తి సర్వలోకాశ్రయ—[క్య] భీమమహారా[జులవి]
౨ జయరాజ్యస[ం]వత్సరంబు—[యే?]నగునే(ణ్డో)ఉత్త[రా]
యనస[ంక్రా]
౩ [న్తి]స్థితి ధర్మ్మపురమ్మున—]స్వస్త్య]నేక గు[ణ]గణాలంకృ
(కృ)త[స]
౪ [మ]స్తమహి[హీ]మణ్డలప్రకాశితకీర్త్తి శ్రీమా[మ]త్పణ్డరంగుల..నె
౫ న్నెలు నలరామనిభుతోఱ నెడతి[నెబో]యలనడవిసొ[న్పొ]
లోహాస[నం]
౬ బెక్కిరాహాను నొడిచినవల్లభుకొల్పున నెల్ల నెఱుంగ
కన్నరాభూ[పతి]
౭ వెన్నాజిలోంజూపె సంకిలా[ల]ణ్డను [తే]ని[బి] [ంక]ముడి[చె]దణ్డు
వైవచ్చిన [బెడ్డె]
౮ [న] చోఱనిం జేకొని కాచె భూ[లోకం] బెఱుంగ కిరనపురము
డహాల ని
౯ రుతంబు దతెనాండు [1] నచలపురము [సొ]చ్చి నచలితుణ్డు
౧౦ వల్లభుణ్డు గుణకె నలుణ్డు [వన్చి]నం[ ]బణ్డరగచూకె పణ్డరంగు.
[నాబ] ర [గి]
౧౧ నరెయమఱవా నాన్నినల్లాతణ్టయ్ను అయ్యపరాజుతమ్ముణ్డుబెజెయ
౧౨ రాజు ఈపురము నీశానంబున గుడి నిల్పె నడియ? నేయకున్న నే

ఇందలి పద్యము సీసపద్యము.

సీ. 1. ________________నరరామనిభుతోఁడ
నెడ[1]ఱినబోయల నడవిజొన్ప
2. లోహాసనం బెక్కి రాహుతు నోడిచిన
వల్లభుకొల్చిన నెల్ల నెఱుఁగ
3. కన్నరాభూపతి వెన్నాజిలోఁ జూపె[2]
సంకిలాండనుతేని బంక ముగిచె
4. దంతుబై వచ్చిన బెండైన చోడని
చేకొని కాచె భూలోక మెఱుఁగ

ఆ. వె. కిరణపురము దహాల నిరుతంబు దతెనాఁడు
నచలపురము సొచ్చె నచలితుండు
వల్లభుండు గుణకె నల్లుండు పంచిన
పండరంగు చూరె పండరంగు.

---

1. ఎడఱు=మీఱు - అతిక్రమించు - అరవములో ఇదర్, కన్నడమున ఎడఱు

2. కన్నరాభూపతి వెన్నాజిలోఁ జూచె అని యుండఁదగును. పైపద్యమున పండరంగుకర్త కన్నరాభూపతి తన వెన్ను ఆజిలో పండరంగనికిచూపె నని, యర్థము వచ్చును. అది తక్కినయన్వయమునకు సరిపోదు ఉడిచె, కాచె, అను తక్కినక్రియల వలె నిదియును చూచె అని యుండఁదగును

ఈ శాసనములయందలి చారిత్రకవిషయములకు వివరణము:—

గుణగ విజయాదిత్యుడు వేంగిని పాలించిన పూర్వచాళుక్యరాజులలో విజయాదిత్యనామము ధరించినవారిలో మూఁడవవాడు. ఈతఁడు పట్టాభిషిక్తుఁడైన మొదటివర్షమున పండరంగనికి సైన్యాధిపట్టము గట్టెను. అతఁ డీ క్రింది విజయములను గాంచెను.

1. బోయకొట్టములు పండ్రెండింటిని జయించెను.
2. కట్టెపుదుర్గమును పట్టుకొనెను.
3. కందుకూరును బెజవాడ గావించెను.
4. కన్నరభూపతి నోడించి యాతని వెన్నుఁజూచెను.
5. సంకిలుని గర్వభంగము గావించెను.
6. చోడ (అని) సంరక్షించెను.
7. కిరణపురము, దహాల, నిరుతము, తఱినాడు, అచలపురము మున్నగుస్థలములను జొచ్చెను.

1. బోయకొట్టములు పండ్రెండును నెల్లూరిజిల్లా కందుకూరినుండి చిత్తూరిజిల్లా నారాయణవనము వఱకు వ్యాపించియుండెడిది. ఈ కొట్టముల కధిపతులగు బోయవారి నీతఁడు జయించెను. కోట్టమనగా దేశవిభాగమని అరవమున యర్థము. కోట యనుపదమునుండి కొట్టము వచ్చియుండునని, కోటయే ఒక భూభాగపరిపాలనకు కేంద్రమగుటచేత నాకోటక్రిందనుండు భూభాగమునకంతకు నాపేరే వచ్చియుండునని, విద్వాంసులయభిప్రాయము. తెనుగుదేశమున ధరణికోట (అమరావతి) ప్రదేశమునకు 'కోటభూమి' యని వ్యవహారము కలదు. భూసారమగు 'కోటభూమి' అని మడిసింగన వాడియున్నాఁడు.

2. కట్టెపుదుర్గము. ఇదియు పై బోయకొట్టములలో చేరిన బలిష్ఠదుర్గము. 'కంటెపు' అను గ్రామముకలదు. అది యీదుర్గసంబంధమై యుండఁదగును.

3. కందుకూరును బెజవాడనుగావించెననఁగా గుణగ విజయాదిత్యుఁడు పండరంగడు జయించినప్రదేశముల శాశని యధిపతి గావించెను. అతఁడు కందుకూరును, రాజునకు రాజధానియగు బెజవాడవలె తనరాజధానిగా చేసికొనెను.

4. కన్నరభూపతి యనగా రాష్ట్రకూటచక్రవర్తియగు ఇమ్మడి కృష్ణరాజు. కృష్ణశబ్దభవము-కన్నర-ఈతఁడు క్రీ. శ. 878 నుండి 914 వఱకు రాజ్యముచేసినవాఁడు. నృపతుంగుఁడను అమోఘవర్ష చక్రవర్తి కొమారుఁడు (814-877).

5. సంకిలుఁడు. ఈతడు డాహళ లేక దాహాలపురాధీశ్వరుఁడు. ఈ డాహాలమను రాజ్యము పూర్వము చేదిమండలము అను పేర బరగుచు ప్రస్తుతము, మధ్యపరగణాలలోని బుందేలుఖండప్రాంతముగల దేశ విభాగముగలదై యున్నది.

6. చోళుఁడు అనగా చోళుఁడు. ఈతఁడు కేవలము దాక్షిణాత్య ద్రవిడచోళుడుకాక, కరికాలాన్వయులై, రేనాటిని పరిపాలించిన చోళ రాజనుట సమంజసము.

7. కిరణపురము. ఇది మధ్యపరగణాలయందలి బాలెఘాటుజిల్లా యందు 'కిరన్‌పూరు' అనుపట్టణము. దహాల-ముందు చెప్పబడినమండలము. నిరుతంబు-దీనిని చరిత్రకారులు గుర్తింపలేదు.
తటినాడు.

అచలపురము ఇది బీరారుదేశమున 'ఎలిచ్‌పూర్' అను పేరఁ బరగుచున్నది.

చాళుక్యభీముని శాసనమున "లోహాసనం బెక్కి రాహాను నోడిచిన వల్లభు కొల్వున" అనువాక్యములోని రాహానుఁ డెవరో గుర్తు లేదు.

పైవిషయములుగూర విజయాదిత్యుని వర్తమానములు, అనువ్యాసములనుండి గ్రహింపఁ బడినవి. చూడుఁడు.—భారతి ౨౩ సంపుటము. సం. 10 పుటలు. 367 - 372
౨౪ ,, సంచిక. 8 141 - 151
,, 11 493 - 505

వ్యాసరచయిత-ప్రఖ్యాతచారిత్రకపరిశోధకులు డాక్టరు. శ్రీ నేలటూరి వెంకటరమణయ్యగారు.

యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శిలాశాసనము

మూలము: యథా మాతృకము.

మొదటి ప్రక్క

౧. స్వస్తినృపాంకుశాత్యస్తవత్స
౨. లసత్య్రత్రిణేత్ర । విస్తరశ్రీయుద్ధ
౩. మల్లుణ్డనవద్యవిఖ్యాతకీర్త్తి
౪. ప్రస్తుతరాజ్యాశ్రయుణ్డు త్రిభు
౫. వనాభరణుణ్డు సకల । వస్తుస
౬. మేతుణ్డురాజసల్కి భూవల్లభు
౭. ణ్ఢర్త్తి॥ పరగంగ బెజవాడం గొమ
౮. రుస్వామికి భక్తుణ్డై గుడియు । ని
౯. రుపమమతి నృపధాముణ్డై త్రిచ్చ
౧౦. నెగిదీర్చ్చె మఠంబు । గొరగల్గాకొరు
౧౧. లిందువిడిసి బృందంబుగొనియు
౧౨. ణ్డువారు।...రిగాన యబ్బార
౧౩. నాసివచ్చినపాపంబు గొ
౧౪. ణ్డు॥ వెలయంగ నియ్యొట్టు డస్సి
౧౫. మనిసురై విడిసిన బ్రో
౧౬. ల।గలతానపతులును రా
౧౭. జుపట్టంబు గట్టినపతి

రెండవ ప్రక్క

(మాతృకలోఁ గ్రిందినుండి పైకిఁ జదువవలయును।

౧౮. యు । నలియుంబయ్యారల
౧౯. వెల్వతించిన నశ్వమేధంబు
౨౦. ఫలం బుపేక్షించి నాలింగబ
౨౧. డిసినపాపంబు దమకు॥ ఱ
౨౨. నసుత చేబ్రోలనుణ్డి బెఱ

యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శిలాశాసనము

మూలము.

(ఇప్పటి వర్ణక్రమము ననుసరించి పాదమొక్కపఙ్క్తిగా వ్రాసినది:—

౧. స్వస్తి నృపాంకుశాత్యంతవత్సల - సత్యత్రినేత్ర
విస్తరశ్రీయుద్ధమల్లుఁ డనవద్య - విఖ్యాతకీర్తి
ప్రస్తుతరాజాశ్రయుండు త్రిభువనా - భరణుండు సకల
వస్తుసమేతుండు రాజసల్కి-భూ-వల్లభుం డర్థి.

౨. పరగంగ బెజవాడఁ గొమరుసామికి - భక్తుఁడై గుడియు
నిరుపమమతి నృపధాముఁ డెత్తించె-నెగిడీర్చ్చి మఠము
గొరగల్గాశొరులిందు విడిసి బృందంబు - గొనియుండువారు
గరిగాక యవ్వారణాసి వ్రచ్చిన - పాపంబుగొంద్రు.

౩. వెలయంగ నియ్యోట్టు డస్సి మలినులై - విడిసినఁ బ్రోలఁ
గలతానపతులును రాజు పట్టంబు - గట్టినపతియు
నలియఁ బైవారల వెల్వరించిన - నశ్వమేధంబు
ఫల ముపేక్షించిన లింగమడిసిన - పాపంబు దమకు.

౪. జననుత చేఁబ్రోలనుండి బెజవాడ - జాత్రకువచ్చి
త్రినయనసుతుఁ డొండు సోటు మెచ్చక - తివిరి యున్నెలవ
యనఘుండు నేకొని యిందు ప్రత్యక్షమై-యున్ననిచ్చ
గని మల్లఁ డెత్తించె గుడియు మఠమును-గార్తికేయునకు.

౨౩. వాడజాత్రకువచ్చి । త్రిణ
౨౪. యనుసుతుణ్డొణ్డు సోటువె
౨౫. చ్చకతివిజి యిన్నెలవ । యనఘు
౨౬. ణ్డుసేకొని యిన్దుప్రత్యక్షు
౨౭. బయన్నినిచ్చి । గనిమల్లణ్డె
౨౮. త్తించ్చె గుడియు మఠంబు
౨౯. నుంగాతిఞకేయునకు ॥ దీనిం జేంబ్రో
౩౦. లుయేలెడురతిరబేలు
౩౧. రొణ్డుసోటిగోరగ
౩౨. నుచెట్టివేరుగనుజ
౩౩. యిత్తితిసేకొణికాచు
౩౪. రదీనిన్దారు నిల్పినవారు
౩౫. తిదప్పియుడిప్పుటవా
౩౬. బుగాగ

మూఁడవ ప్రక్క.

౩౭. రమనతోఢ బెజవాడకెల్ల
౩౮. బెడంగును రక్షయుంగాను
౩౯. స్థమతాతమల్లపరాజువే
౪౦. రడుదానుంగట్టించె । ంగ్రమ
౪౧. ంబునదానికకలశ బిడ్డ
౪౨. ల్లుగాగమొగమూడు । వమ
౪౩. రంగ(శ్రీ)యుద్ధమల్లుణ్డెత్తి
౪౪. ంచెనమిత తేజుణ్డు ॥ తన
౪౫. ధర్మ్మ వొడంబడికాదున్నృప
౪౬. లకుద్ధ

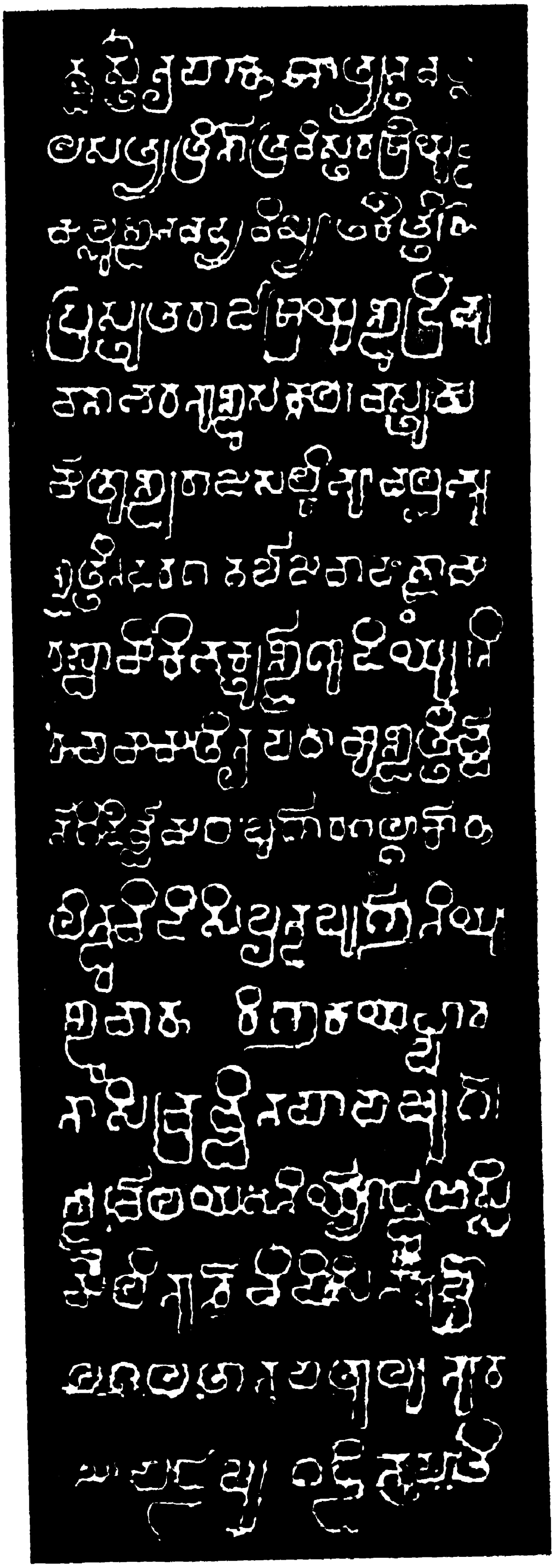
రమణతో॰ బెజవాడకొల్ల బెడంగును - రక్షయుంగాను
స్దమతాతమల్లపరాజు వేతెఱు -దానుంగట్టించెం
గ్రమంబునదానికి కలశబిడ్డట్లు - గా మొగమాడు
నమరంగ శ్రీయుద్ధమల్లుణ్డెత్తించె - నమిత తేజుణ్డు -
తనధమ్ము[illegible] వొాడబడికాచు నృపతులకున్ద——

ఈ శాసనము కృష్ణామండలములోని బెజవాడలో నున్న శ్రీమల్లేశ్వరస్వామి యాలయములో భద్రపఱుపఁబడియున్న యొకనాఁప ఱాతి (పాలఱాతి) మీఁదఁ జెక్కఁబడియున్నది. ఈఱాతిని 1892-వ సంవత్సరమున శాసనాధికారులు (Govenment Epigraphist) కనిపెట్టిరి. అప్పు డది యాలయ ప్రాకారమధ్యమున నున్నవంటసాలముందు వసారా యడుగున నితరములగు ఱాతిపలకలతోఁబాటు స్థాపింపఁబడి యుండినది. పిదప దాని నచ్చటనుండి తీసి యాయాలయప్రాకారమధ్యముననే యొకగదిలో భద్రపఱచియున్నారు.

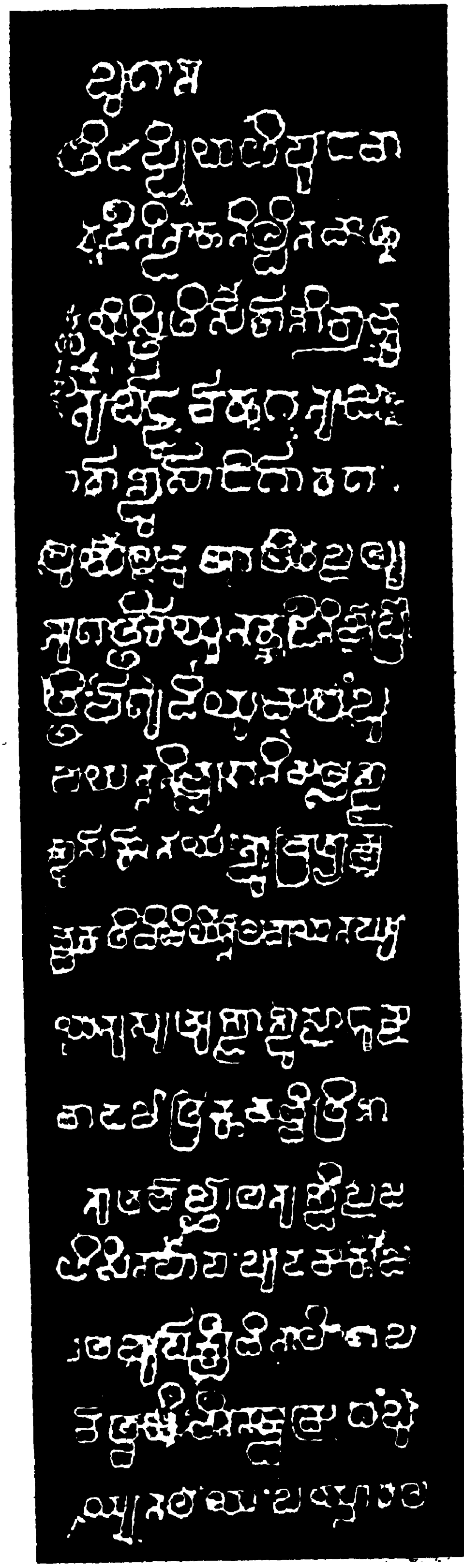
శాసనము స్తంభముయొక్క యెదుటిప్రక్కను, ఎడమ ప్రక్కను, కుడిప్రక్కను గొంతవఱకును జెక్కఁబడియున్నది. ఎడమ ప్రక్కమాత్ర మడుగునుండి పైకిఁ జదువవలయును. ఇట్లు క్రిందనుండి మీఁదికిఁ జెక్కఁబడినవి ప్రాచీనశాసనములు మఱికొన్ని గూడఁ గలవు. ఎడమవైపు 2-4-5-6 పంక్తులలో మొదటియక్షరములు మాత్రము పోయినవి. మిగిలినశాసన మంతయు సురక్షితముగా నున్నది. అక్షరము లించుమించు చదరపుటంగుళము ప్రమాణము గలిగి సువ్యక్తములుగా నున్నవి. పంక్తికిఁ బంక్తికి నడుమ నొకటియు నరయంగుళ మెడము కలదు. కుడిప్రక్కశాసన మొకపద్యపాదమధ్యమున నిలిచిపోయినది. దీనియడుగున 1087-వశకసంవత్సరమునం దుత్తరాయణసంక్రాంతి నిమిత్తమున మహామండలిక బంగయనాయఁకుని గురువు గుముదూరు వాస్తవ్యుఁడు నగు నీశ్వరభట్టసోమయాజులు బెజవాడ శ్రీమల్లేశ్వర స్వామికి నఖండదీపమునకుఁగాను 55 గోవుల నర్పించి నట్లొక తెలుఁగు శాసనమును, వెనుకప్రక్కను బ్రథమకులోత్తుంగచోళుని రాజ్యకాలము 41-వ సంవత్సరములో "రాజేంద్రచోళతెంకరైనాట్టు మూవేంద వేటాఁ" అను నామాంతరముగల "అరైసూరుడైయఁ వేళాఁ కావేరీవల్లవఁ" అనునతఁడు రాజేంద్రసోళపురమను రెండవపేరుగల విజయవాడలో వేంచేసియున్న "శ్రీమల్లేశ్వరముడైయ మహాదేవర" యాలయములో నఖండదీప మాచంద్రార్కముగా నుంచుటకై దొడ్డయ్య యనువానివరముగా 50 గొఱ్ఱెల నిచ్చినట్టులు మఱియొక శాసనమును గలవు.

యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శిలాశాసనము.

1

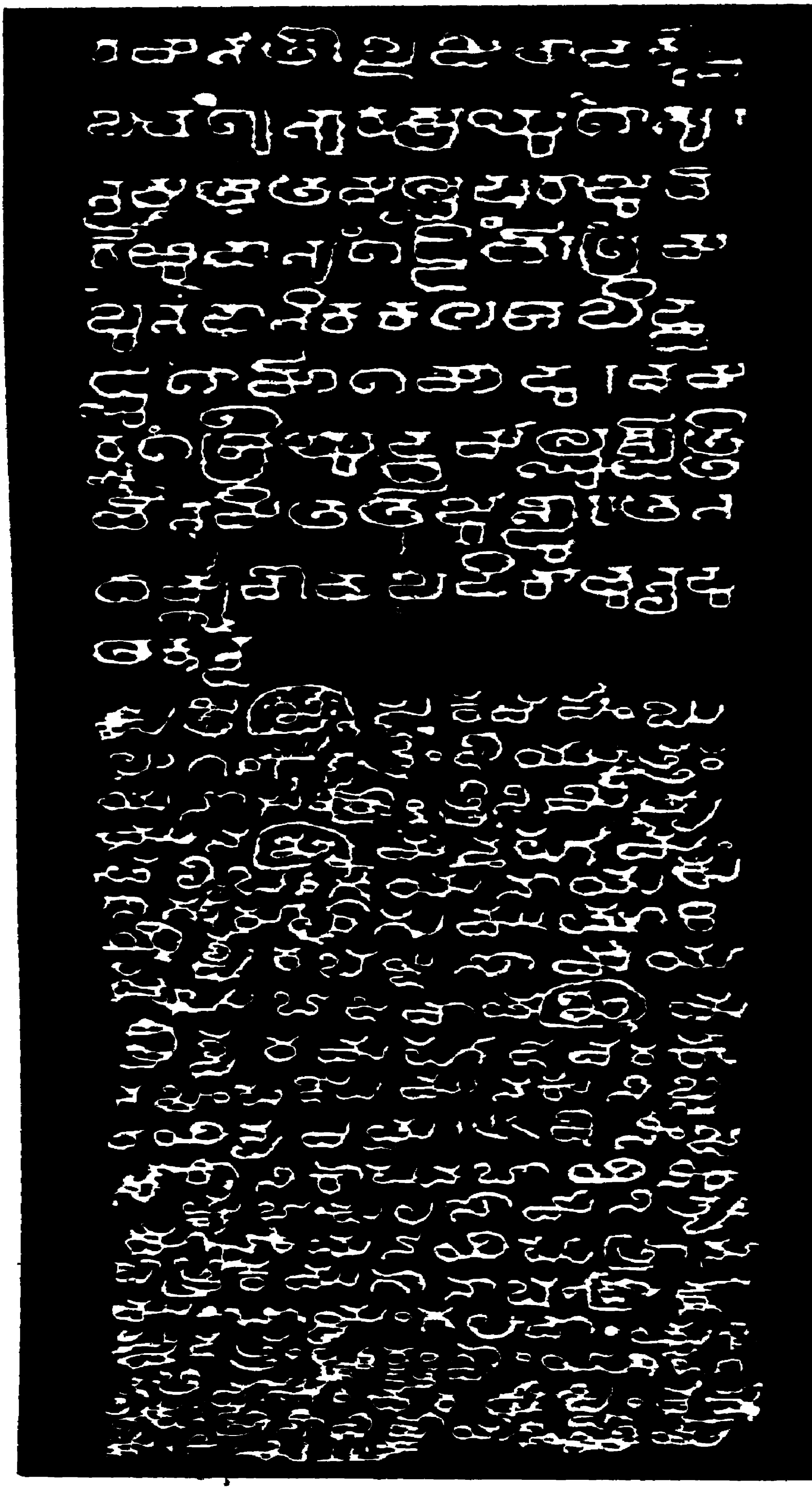

2

యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శిలాశాసనము.

3

ఈ శాసనములోఁ బేర్కొనఁబడిన యుద్ధమల్లునినాఁటి శాసనము లిదివఱకేవియుఁ బ్రకటింపఁబడి యుండలేదు. కాని, యాసమీపకాలములోని వాఁడైన ప్రథమచాళుక్యభీమరాజునాఁటి శాసన మొకటి Epigraphica Indica పత్రికలోఁ (సం. 5. పు. 127) బ్రకటింపఁబడి యున్నది. ఆశాసనపు లిపియు, నీబెజవాడ శాసనపు లిపియు నొకరూపముగానే యున్నవి. కావున, నీరెండు శాసనములు నించుమించుగా నేకకాలమునందుఁ బుట్టినవియే యని యూహింపఁదగును. భాషవలెనే లిపియుఁ గాలక్రమమున మాఱినది. కనుకఁ బూర్వశాసనములకాలము నిర్ణయించుట కాశాసనముల లిపి యొక ముఖ్య సాధన మగుచున్నది.

లిపి.

ఇప్పటిలిపికిని బ్రస్తుతశాసనలిపికిని భేదమధికముగా నున్నట్లు స్థూలదృష్టికే గోచరమగుచున్నది. ఎట్లన:—

అచ్చులు.

తలకట్టుగీత యిప్పటిగీఁతకంటె వెడలుపుగను హ్రస్వముగను నున్నది. ఇది అకారచిహ్నము. అక్షరములతలకుఁగట్టఁబడును, అనఁగాఁ దగిలింపఁబడును గానఁ దలకట్టను పేరు వచ్చినది. ఈ తలకట్టు, కుడివైపునకుఁ బొడిగించి కొన క్రిందికి వంచివేసినమొదల నది ఆకారచిహ్నమగును. ఆధునిక లిపిలో నీవంపు నున్నగా మాఱినది. ఒకానొకప్పు డీవంపు నక్షరము క్రిందికి సాఁగఁదీసి యెడమవైపుగాఁ బొడిగించుటయుఁ గలదు. హల్లులమీఁదవచ్చు ఇకారమునకుఁ దెలుఁగులో గుడి యని పేరు. ఈ నామమున కనుగుణముగా శాసనములోని యికారచిహ్నము కేవల చక్రాకారముగా నున్నది. ఈనాఁటి యికారచిహ్నమునకు గుడి యను సంజ్ఞ చెల్లదు. ఎడమవైపున నారంభించి గుడి చుట్టునపుడు కొనల రెంటినిఁ గలపవలసి వచ్చినప్పు డట్టులు కలపక మీఁదికొన కొంచెము లోపలకు వంచినమొదల నది ఈకారమగును. దీనికే గుడిలో దీర్ఘమని పేరు. ఈచిహ్నము మన మిప్పుడు హ్రస్వేకారచిహ్నముగా గ్రహించి దీర్ఘేకారము సూచించుటకు దానిపై నింకొకగీటు గీయుచున్నారము. ఇది గుడిమీఁద దీర్ఘ మగును, గాని, గుడిలోదీర్ఘము

కాదు. ఉకారచిహ్నమునకుఁ దెలుఁగులోఁ గొమ్మని పేరు. ఈ పేరునకు దగినట్లు శాసనములోని యుకారచిహ్న మావుకొమ్మును బోలి యున్నది. ఇప్పటికొమ్ములోఁ గుడివైపుగీటు పొడవుగాను నెడమవైపుగీటు పొట్టిగాను నుండుటకు మాఱుగ సాధారణముగ రెండును సమానములుగా నుండును. కొమ్మునకు దీర్ఘమీయవలసినపు డాకారచిహ్నమును మన మిప్పుడు చేర్చుచున్నారము. పూర్వ మట్లు కాదు. కుడిగీటుకొన కుడివైపునకు వంచుటచే దీర్ఘ మగుచుండెను. పూర్వము సాధారణముగ హ్రస్వరేఖలకు వంపుపెట్టుటచేత దీర్ఘము లగుచుండెనని చెప్పవచ్చును. ఎకారముయొక్కయు, ఒకారముయొక్కయు రూపములలో హ్రస్వదీర్ఘభేదము లేదు. సంస్కృతభాషలో నీయక్షరములకు దీర్ఘోచ్చారణమే కాని హ్రస్వోచ్చారణము లేదు. తెలుఁగులోనికి వచ్చినపిదప నా రూపములకే హ్రస్వోచ్చారణముకూడ సందర్భోచితముగఁ గల్పింపఁబడినది. రానురాను మొదటి దీర్ఘరూపములను హ్రస్వములుగా గ్రహించి, దీర్ఘోచ్చారణముం దెల్పుటకై నెత్తిమీఁద వేఱొక గీటును గల్పించినారు. ఈ కల్పన ప్రస్తుతశాసనకాలమువఱకుఁ గాని, యిటీవల మఱి కొంతకాలమువఱకుఁ గాని పుట్టియుండలేదు. కేవలాధునికముగాఁ గనఁబడుచున్నది. ఒకానొకపు డెత్వరేఖ యక్షరమున కడుగునఁ జేర్పఁబడును. (పం. 22 తె) ఒకారరేఖకుమాఱుగా నొకానొకప్పు డెకారరేఖయుఁ గొమ్మును మనమిప్పుడు వ్రాయుచున్నారము. పూర్వము కొమ్మునకు మాఱుగా దీర్ఘాకారరేఖ వాడుచుండిరి. (పం. 10. గొ. కొ.) ఆధునిక లిపియం దనుస్వారరేఖయగు సున్న యక్షరము కుడివైపునఁ ప్రత్యేకముగఁ గన్పట్టుచున్నది. పూర్వ మట్లుగాక కుడివైపు వర్ణము తలమీఁద నెడమప్రక్కను వ్రాయుచుండెడివారు.

హల్లులు.

ట, డలరూపములలో భేద మంతగా లేదు. ణ యనునక్షరము ఱకారముతోఁగూడిన నకారమును బోలియుండును. త యనునక్షరమునకు నెడమవైపున గుడి లేదు. తకారమునకును ఠాయొత్తునకును తలకట్టు తప్ప వేఱేమియు భేదములేదు. ధ యిప్పటి దను బోలియున్నది. కుడివైపుగీటులోఁ గొంచెము మొత్తి యున్నయెడల నది ద

యగును. బ, భలకు రూపభేద మధికముగా నున్నది. ఒత్తక్షరముల
యడుగున నిలువుగ గీటు గీయు నాచార మీశాసనములోఁ గనఁబడదు.
శకటరేఫము తఱుచుగఁ గన్పట్టుచున్నది. ఒకానొకప్పుడు క్రారకు
మాఱుగ శకటరేఫమే ప్రయోగింపఁబడియున్నది. (పం. 14 గొంగ్రు.
పం. 24 చేంబ్రోల). శవర్ణరూపములో నిప్పటికి నప్పటికి భేద మత్యధి
కముగా నున్నది.

అనుస్వారము.

అనుస్వారపుఁ బ్రయోగమం దిప్పటికి నప్పటికి భేద మెక్కువగా
నున్నది. అర్ధానుస్వార ముండవలసినచోటఁ గూడఁ బూర్ణానుస్వారమే
ప్రయోగింపఁబడినది. ఈయాచారము ప్రాచీన శాసనములందేమి తాటి
యాకుఁబుస్తకములందేమి యధికముగాఁగనఁబడుచున్నది. ఈశాసనమం
దింకొక్కవిశేషము. డ, డలకుఁబూర్వ మనుస్వారము వచ్చినప్పు డది
పూర్ణానుస్వారమైనను నర్ధానుస్వారమైనను సరే యా యుచ్చారణముం
దెలుపుటకు బిందువును బ్రయోగించుటకు బదులుగా వర్గాంత్యాను
నాసికాక్షరము ప్రయోగింపఁబడియున్నది. ఇంకొకచిత్రము. పది, యిరు
వదియెనిమిది పంక్తులలో మఠంబు, ఇరువదియవపంక్తిలో ఫలంబు,
లింగంబు అను నీశబ్దములలో మధ్యాక్షరములు లఘువులుగా నుండ
వలయును. లేనిచో ఛందోభంగము గలుగును. ఆయక్షరములు లఘు
వులు కావలసినచో శబ్దములు మఠము, ఫలము, లింగమునని యుండ
వలయును. వీని నన్నింటిని బట్టిచూడఁ దెనుఁగునం దనుస్వారము వర్గాం
త్యాను నాసికోచ్చారణము గలదనియు, నది యూఁదిపలికినప్పుడు
పూర్ణానుస్వారమనియుఁ దేల్చిపలికినప్పు డర్ధానుస్వారమనియు, సంజ్ఞలు
గలిగెననియుఁ, బూర్ణోచ్చారణము స్వతస్సిద్ధ మనియు, సౌలభ్యము
కొఱ కర్ధోచ్చారణ మంగీకరింపఁబడిన దనియు, వికల్పముగా ననుస్వార
మునకు రెండురూపము లున్నశబ్దములలో నర్ధానుస్వారరూపమే
సిద్ధము, పూర్ణానుస్వారరూపము సాధ్యము నని చెప్పు నాధునికలాక్షణి
కుల మతము సరికాదనియు, లేఖనసౌకర్యాపేక్షచే ననునాసికాక్షర
మునకు మాఱుగ బిందువు గ్రహింపఁబడిన దనియు, (౧) నిప్పుడు సర్వ
సాధారణముగాఁ బ్రయోగింపఁబడు నర్ధబిందురేఖ యిటీవలఁ గల్పింపఁ

బడినది గాని పూర్వము లేదనియుఁ దెలుచున్నది. మఱియు ఫలము మొదలగు శబ్దములకు మూఁడురూపము లున్నవి. అవియేవి యన:— ఫలము, ఫలమ్ము, ఫలంబు. ఫల మనురూపము స్వతస్సిద్ధ మనియు, మకారము ద్విగుణించుటవలన ఫలమ్మను రూపమును రెండవమకారము బకారముగా నుచ్చరించుటచే ఫలంబు అనురూపమును గల్గినవనియు నిప్పటి యాంధ్రలాక్షణికుల మతము. ఇది సరియనితోఁచదు. రూపభేద ములుగల శబ్దముల రూపములలో నిండురూపమే ప్రథమరూపమనియు, నలసతచే స్పష్టముగా నుచ్చరింపక పోవుటచే వర్ణవ్యత్యయ వర్ణలోప ములు గలిగి క్రమముగా భిన్నరూపములు పుట్టెననియు శబ్దశాస్త్రజ్ఞుల మతము. ప్రస్తుతశాసనముగూడ నీమతమునే స్థిరపఱుచుచున్నది. "ఫలంబు" అనియుండఁగా ననుస్వారోచ్చారణమున కనుగుణముగ బకా రము మకారముగ నుచ్చరించుటచే "ఫలమ్ము" అనురూపమును, దానినే తేల్చిపలుకుటచే "ఫలము" అనురూపమును బుట్టినవి. కావు ననే, "ఫలము" అనిపలుకుచు "ఫలంబు" అనివ్రాసినాఁడు. దీనింబట్టి యుచ్చారణమున కనుగుణముగ వర్ణక్రమము శాసనకాలమువఱకు మాఱలేదని తెలుచున్నది. ఫల మనురూపమే ప్రథమరూపమైనచో లేఖకుఁ డారూపమునే వ్రాసియుండును. ఉచ్చారణవర్ణక్రమములకు భేద మిప్పుడు తెలుఁగులో నంతగా లేదు. ఈ భేద ముండుట శాసన ప్రాచీనత కొకప్రమాణము కాకమానదు.

ఱ య ను వ ఱ ర ము

ఈశాసనమున ఱయుఱరము మూఁడుచోట్ల గానఁబడుచున్నది. 14వ పంక్తిలో "అన్మి అనియు, 21 వ పంక్తిలో "అఱిపిన" అనియు, 35-వ పంక్తిలో "ఱుఅప్పుట" నియు గలవు. శాసనములో మూఁడు చోట్లను డకారము లున్నట్లుగ ముద్రితమైనను, డకారము నిశ్చయ ముగ చెప్పుటకు వీలుగలయక్షర మిందొకటి యుండు నన్ని దూస్తారులు వచ్చినది. ఇది స్వతంత్రములుగను సంయుక్తాక్షరములుగను 28 సారు లీశాసనమున వచ్చినవి. పై 'ఱ' ప్పరూపము తోలుత రెండుసున్న లొకదానిపైనొకటి యొకటి జోడించిన నెటుండునో అట్లుండెడిది. దానిలో నడుగీఁతగీసిన బండిఱ అయినది (ఱ - ఱఱ - ఱ).

స్వతంత్రముగ వచ్చినస్థలములు.	సంయుక్తాక్షరములలోవచ్చినవి.
పంక్తి ౭, ౨౮ బెజవాడ	పంక్తి ౩ మల్లుణ్డ
౮, ౩౦ గుడి	౪ యుణ్డు
౧౧, ౧౫ విడిసి	౫ నుణ్డు
౩౦ ఏలెదు	౬ తుణ్డు
౪౧ బిడ్డ	౭ ణ్డిన్
౪౨ మాాడు	౮ ఖణ్డ
౪౫ ఒడంబడి	౯ ఖామణ్డె
	౧౨ ణ్డువారు
	౧౪ ణ్డు)
	౨౨ నుణ్డి
	౨౪ నుతుణ్డొణ్డు
	౨౭ మలణ్డె
	౩౧ దోణ్డు
(కావున పైవానిలో 'డ' కారమును	౪౩ ణ్డ
డస్సిలోని 'డ' కారమును వేఱని యెన్నవలెను.)	౪౪ తేజుణ్డు

తతువమునే అటి ధాతువునకు నాశనముచేయుట, పాడుచేయుట ధ్వంసము చేయుట అనునర్థము లు గలవు. ఇది అకర్మకముగను సకర్మకము గను నుపయుక్తమగును. కన్నడమున నీధాతువు అళిగామాఱి, తెనుగున అడి' అయినది. 'అడుచు' అను క్రియ యీ ధాతువునకు సంబంధించినది. ఇది యీఅవకన్నడములకు సన్నిహితసంబంధముగల శుద్ధ ద్రావిడవర్ణమని చెప్పనొప్పును. 11 వ శతాబ్ది పూర్వపుశాసనములలో నీవర్ణము పెక్కుచోట్ల గానవచ్చుచున్నది.

1. చో, జి యనామా, ఏడూరిశాసనము Epi Vol. V, P. 118

2. చో, ఐ, వేఱు (చోళ, ఏకు) కొలపాకుశాసనము. Epi. Vol. XI, P. 345.

3. పది 'ఏఱ'గు ఇంద్రకీలపర్వతముపై నిశాసనము. Epi Coll. 883 of 1917.

4. వేఱాంబా. రెండవ చాళుక్యభీముని తామ్రశాసనము.
Epi Vol. V, P. 134.

5. శ్రీపర్వతంబు. అచ్చిన - ఱాలుకొండుకు నలజనం పాడు శాసనము. Nai. Ka.25, Vol. I, Page 677.

6. పఱకివిషయము. ప్రథమవిష్ణువర్ధనుని తిమ్మాపురశాసనము.

ఆంధ్రకర్ణాటలిపి అశోకలిపినుండి పుట్టినదని పండితుల యభిప్రాయము. కాని ఉత్తరదేశభాషలలో ఱ, ఴ లేకపోవుటచే ఆంధ్రకర్ణాటకు లీయక్షరము కల్పించుకొనిరి.

ఛందస్సు - మధ్యాక్కరలు.

29-వ పంక్తిలోఁ గడపటి నాలుగక్షరములు, 30-36 పంక్తులును గాక తక్కినశాసనమంతయుఁ బద్యరూపముగా నున్నది. ఈ పద్యములు మధ్యాక్కరలు. మొదటి రెండుప్రక్కలను గలసి నాలుగుపద్యములును, మూఁడవప్రక్క నొకపద్యము నింకొకపద్యములోని ప్రథమపాదములో విశ్రమస్థానము వఱకునున్నవి.

పద్యములు, వృత్తములు జాతులు నని రెండువిధములు. జాతులు సాంస్కృతికములు దేశ్యములు నని రెండు విధములు. అక్కరలు దేశ్యజాతులలోనివి. ఇవి యైదువిధములు. శాసనపుఁబద్యములకుఁ దెనుఁగులో మధ్యాక్కరలనిపేరు. దీనినే కన్నడములో "దొరయక్కరలు," అనఁగా, సమానాక్కర లందురు. పాదమున కాఱేసి గణము లుండును. రెం డింద్రగణములు నొకసూర్యగణముఁ గూడిన నర్ధపాదమగును. ద్వితీయార్ధముగూడ నట్లే. ఉదాహరణము :—

(భ) (ర) (హ) (భ) (భ) (హ)
స్వస్తినృ-పాంకుశా-త్యంత । వత్సల - సత్యత్రి - నేత్ర

పాదమును రెండు సమానభాగములుగా విభజింపవచ్చును. గాన, నీపద్యమునకు సమానాక్కర యను పేరే యన్వర్థముగా నున్నది. యతి ప్రాసము లున్నవి. ఆధునికలాక్షణికుల మతముప్రకారము యతి *చతుర్థగణాది నుండవలయును, గాని, శాసనములో నైదవగణము మొదట నున్నది. నన్నయభట్టారకుని మతముగూడ నిదియే.

ఇం దుపయుక్తములైన అక్కరలు దేశ్యజాతులలో చేరినవి. ఇవి కన్నడమునుండి తెనుఁగునకు వచ్చినవి. అక్కరలతో యుద్ధమల్ల శాసనము తప్ప వేఱొకటి కానరాలేదు. తెనుఁగున నన్నయభట్టారకుఁడు భారత భాగమందును, ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ భారతశేష రచనమునందుమాత్రమే యివి కన్పట్టుచున్నవి. అయినను ప్రాచీనమగు కవిజనాశ్రయమునుండి లాక్షణికులందఱు నీయక్కరల లక్షణమును దెలిపియున్నారు.

మాత్రాగణ ప్రధానములగు నీయక్కరలు తెనుఁగుకన్నడభాషలలో నైదువిధములుగా నున్నవి. వాని వివర మిది :—

(సం.)	తెనుఁగు పేరు.	లక్షణము.		కన్నడపు పేరు.
1. మహాక్కర	సూర్య ఇంద్ర చంద్ర 1 + 5 + 1	= 7 గణములొక్కొక్క పాదము.		పిరియక్కర
2. మధ్యాక్కర	ఇంద్ర సూర్య ఇంద్ర సూర్య 2 + 1 2 + 1	=6		దొరెయక్కర
3. మధురాక్కర	సూ. ఇం. చం. 1 + 3 + 1	=5		నడువణక్కర
4. అంతరాక్కర	సూ. ఇం. చం. 1 + 2 + 1	=4		ఎడెయక్కర
5. అల్పాక్కర	ఇం. చం. 2 + 1	=3		కిరియక్కర

పై విభేదములలో మధ్యాక్కర, మధురాక్కరలు మాత్రమే తెలుఁగుకవులు వాడినారు. ''నన్నయలో 39 మధ్యాక్కరలు 1 మధురాక్కరమాత్రమే గలవు. మధ్యాక్కరలలో నన్నయభట్టు నాల్గవగణము మొదటియక్షరముపై యతిని వాడియున్నాఁడు. యుద్ధమల్లునిశాసనమునం దట్లే కలదు. కాఁబట్టి యిదియే ప్రాచీనసంప్రదాయమని చెప్పనొప్పును. అంతయైతే ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ మూఁడవగణము మొదటియక్షరముపై యతి పాటించినాఁడు. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడవెనుక లాక్షణికులందఱు మూఁడవ గణముపైని యతినే చెప్పినారు. ఒక్కకవిజనాశ్రయకారుఁడు 5-వగణము పైని యతి చెప్పియున్నాఁడు. కావుననే యాఛందస్సు ప్రాచీనత కిది యొక లక్షణముగా నెన్నఁబడుచున్నది.''

ఈ మధ్యాక్కరలు తరువాతి కవులు వాడకపోయినను, దీని దేశీయగేయ రచనారీతిని గుర్తించి తెనుగునమహాకావ్యమున నుపయోగించిన యశస్సు నన్నయభట్టారకునిదే. ఈ మధ్యాక్కర, సాధారణముగా స్త్రీలు పాడే పాటలలో ప్రసిద్ధముగా నున్న రామ కథలోని పాట వరుస ననుసరించినది.

"అంతట రాములవారూ అంగన సీతనుగూడీ
సంతసమందుచు వేగా స్వపురమునకు చనుదెంచీ
తమ్ములతోడనుగలసి నెమ్మది రాజ్యము లేలే
ధర్మముతో ప్రజలెల్లా తామర తంపరలైరీ.

ఇది పాట కాబట్టి స్త్రీ బాలపామరాదులు పాడే రీతినిబట్టి కొన్ని దీర్ఘములు, విఱుపులు ప్రవర్తిల్లినను - ఇందు పాదమునకు మధ్యాక్కర వలె, రెండింద్రగణములు, ఒక సూర్యగణము, తిరిగి రెండింద్రగణములు, ఒక సూర్యగణము నున్నవి.

(భ)	(భ)	(గల)	(భ)	(భ)	(గల)
అంతట	రాముల	వారు	అంగన	సీతను	గూడి

ఈ శాసనమున

(భ)	(ర)	(గల)	(భ)	(భ)	(గల)
స్వస్తినృ	పాంకుశా	త్యంత	వత్సల	సత్యత్రి	నేత్ర

అయిన పై పాటలో మూడు గణములైన వెనుక విశ్రమస్థానమున్నది. అ. అం. రెండవ పాదములో సం. స్వ. కాని శాసనమున మధ్యాక్కరలో 5-వ గణముపై యతి గలదు. నన్నయభట్టును నిట్లే 5-వ గణముపై యతి వాడియున్నాడు.

(భ)	(భ)	(గల)	(యసల)	(భ)	(న)
భూపాల	నీకుని	క్కోమ	లియందు	బుట్టిన	సుతుఁడు
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)

(ఆది: 4-176.)

('లియందు' ముద్రితము. అట్లయిన జగణము. జగణము, ఇంద్రగణములలోనిది కాదు.)

నన్నయ వెనుక మధ్యాక్కరల నుపయోగించిన ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ 4-వ గణముపై వడినిల్పినాడు.

అసదృశ తేజుఁడు బ్రాహ్మ ణానీక సహితుఁడై కడగి
(అరణ్య: 7-310.)

ప్రాచీన లాక్షణికులలో కవిజనాశ్రయకారుడొక్కడే 5-వ గణముపై యతి చెప్పినవాడు. తరువాతి లాక్షణికులు ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ ననుసరించి 4-వ గణముపైని యతి చెప్పియున్నారు.

మధ్యాక్కరలు కన్నడమున నున్నవని ముందు చెప్పియుంటిని. కాని యా భాషలో యతినియమము లేదుగదా: దేశీయమైన యీ ఛందస్సులో సహజముగా విఱుపుగలిగి, విశ్రమస్థానమైన, 4-వ గణముపై యతిని నన్నయభట్టారకునికంటె ముందు కవు లెందుకు 5-వ గణముపై యుంచిరని సందేహము కలుగక మానదు.

కాని యిదియే, సంస్కృతాంధ్ర చ్ఛందస్సుల పరిణామము లోని యొక ముఖ్యఘట్టమును దెలుపును. మధ్యాక్కరదేశి రచన గాన ద్విపదములకువలె పాదనియతి లేదు. ఇఁక సంస్కృత చ్ఛందస్సులోని నాలుగు పాదములుగల వృత్తముగా నిరూపించునప్పటికి మధ్యాక్కర, పృథ్వీవృత్తముతో సమానమైనది. ఒకటి రెండు మాత్రలు హెచ్చుగా రెండును సమానమే. ఇదియైన యక్షరగణముల మూలమున నేర్పడినది. కావున నక్షర విశ్రమము ప్రధానమైనది.

అమూల్య మణిభూషణంబులుగ-జాశ్వబృందంబులున్ (ఆది:5-62)
12 అక్షరము యతి.

మధ్యాక్కరలోగూడ నక్షరయతి చూచిన యిట్లే యుండును.
స్వస్తినృపాంకుశాత్యంతవత్సల - సత్యత్రిణేత్ర
ఇచ్చట 12 అక్షరము యతి.

ముందుచూపిన నన్నయ-మధ్యాక్కరలలో 12 అక్షరము యతి.

దేశివృత్తములకు సంస్కృత వృత్తములతో సమానప్రతిపత్తి కల్పించుటకు, దేశిరచనలకు ప్రాధాన్యమొసంగుటకు నన్నయ సంస్కృత విశ్రమస్థానములను మార్చియున్నాఁడు. పృథ్వీవృత్తమునకు సంస్కృత సంప్రదాయ ప్రకారము విశ్రమస్థానము 9-వ యక్షరము. (నన్నయ ఛందోరచనావిశేషములను గురించి, ద్వితీయభాగమున నన్నయ చరిత్రమున చూడనగును.) ఆదికాలమునాటి ముడిసరకు భాష, దేశి చ్ఛందోరచనకే కావ్యనిర్మాణమున కాధారములైనవని తొలుత చూపినవారు కీర్తిశేషులు వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు. (చూడుఁడు తెనుఁగు తేటదనము. భారతి 1941 ఫిబ్రేవరి. 154-155 పుటలు.)

ఈ శాసనమునందు ప్రయోగింపబడిన శబ్దముల వివరణము.

1 అర్థి - కోరిక - అభిలాష - ఈ యర్థమున నన్నయ నన్నిచోడులు వాడియున్నారు. నీయర్థికారణముగనని మొదలు బల(కు.సం.6-10.)

ఇదియే అర్తియను తద్భవరూపమున నున్నది. రేఫ సంశ్లిష్టలిపి ననుసరించి అర్తి అను రూపముతో స్త్రీపర్వము(228)లో. "కుత్తుకలబంటియగునెత్తురులు...మాంసం బర్తి తినుటన్ వికటవృత్తులగు రాక్షసుల మొత్తము" అని కలదు.

2. సల్కి - చాళుక్యశబ్ద భవముకాదు - దేశ్యము - (చూ. లక్ష్మణ రాయవ్యాసావళి. చాళుక్యులు దాక్షిణాత్యులే.

3. నెగిదీర్చె - నెగియదీర్చె - నెగయు - ఎగయు తీర్చు - ఏర్పఱచు కట్టించెనని భావము.

ఒగి, మొగి మొదలగువానివలె నెగి యవ్యయమని కొందఱి యభిప్రాయము.

వెల్వఱించు - శకటరేఫము ప్రాచీనము (చూ. గణపవరపు వేంకటకవి శకటరేఫ నిర్ణయము. సర్వలక్షణశిరోమణి.

గొరగల్గాక . శైవమతావలంబులగు బిక్షుకులు.

గొరగఁగలుచుఁగాక (కు.సం,7-89.) గొరగయైకాశీఖండము. 230 ఇచట 'గల్గాక' అనుచో గకారము గురువైనను ల్గా తేల్చిపలుకుటచేత గురువుకాలేదు. ఇది కన్నడ సంప్రదాయమగు శిథిల ద్విత్వము ననుసరించినది.

బృందంబుగొనియుండు - సమావేశమైయుండు - కూడియుండు ఈ కాలంబున 'బ్రిందంబు' అను నుచ్చారణలేదు.

బారనాసి - వారణాసి ప్రాకృతరూపము.

గొండ్రు - క్రియలచివర శకట రేఫమే పూర్వము వెలయుచుండెను.

ఒట్టుడన్ని - శాసనమును బోఁద్రోసి. - పరిగణింపక

మలిసురై - మలిసులు అని 'లు' బహువచన ప్రత్యయము లేదు. ఇట్లే దీనుర కిరాపిలి సిద్ధి - ఓపిలిసిద్ధి శాసనము.

తానపతులు - స్థానపతులు - కార్యకర్తలు - ఇది వ్యవహారమున 'స్థానాపతి' అయినది. విశ్వనాథనాయకుని స్థానాపతి. ఈయింటిపేరు గలవారు నేఁడు కలరు. స్థాన శబ్దభవము తానము. ఇట్లే స్థానదీపికలు తానదివియలు (కు. సం. 8-44) వెలయనెత్తిన తానదీవియలు వోలె.

నలియంబయ్యారల - నలియంబైవారల ఐ-అయ్- ఈ లిపి క్రమమును నన్నెకవి యిచ్చియున్నాడు. (చూడుఁడు ద్వితీయాశ్వాసము.)

అశ్వమేధ ఫలం బుపేక్షించిన, లింగంబడిసిన అను రెండు విశే షణములును 'పాపము' అను పదముతో నన్వయించును.

తివిటి - శకటరేఫము ప్రాచీనము - దీని కృదంతరూపము తిపుట

జాత్ర - యాత్రాశబ్దభవము - జాతరరూపాంతరము.

నెలవ - ఇది నిలవగా చదువవలెను.

వేరఱు - పెరడు - ప్రహారీశబ్దభవమని

పేరఱు - పెద్దధర్మమని లక్షణరాయ వ్యాసావళి.

కలశబిడ్డట్లు - కలశబు - కలశము రూపాంతరము.

ఇడ్డట్లు - ఇడినట్లు - ఇచ్చినట్లు - దానము చేసినట్లు.

ఇట్లే, పడు-పడ్డ. అనువానికి రూపాంతరము లగుపడుచున్నవి.

ముఖహార్మము. మొగమాఱువు.

ఇదియే ముఖశాల-మొగసాలగా వాడుకలోనున్నది

వింజమాకిడు-వింధ్య

మాజ్ఞాపత్రము నిచ్చినట్లు

ధర్మువు - ధర్మము - ప్రాచీనకాలమున ధర్మువురూపమే విరళము.

(చూ. అద్దంకి శాసనము) - ధర్మపురంబువ ధర్మువులు.

భాషావిశేషములు:—

1. డకారముగా మాఱిన 'ఱ'యను వింత యక్షరము వాడుకలో నుండుట.

2. రేఫసంయుక్తములకు శకటరేఫమే యుండుట

గొంఱ్డు - గొఱ్ఱు - చేంఱ్బోలు - చేఱ్బోలు.

3. బిందువునకు బదులు అనునాసికాక్షరములు వ్రాయుట.

భక్తుణ్డై - ఇన్దు

4. శకటరేఫలు సరిగా వాడుట - వెల్వఱించి తివిటి

5. సరళాదేశము సరిగా పాటించుట. బెజవాడం గొమరు స్వామికి మఠంబునం గార్తికేయునకు.

6. గసడదవాదేశము నియతముగా పాటించుట.

సంఖ్యావాచకములపై - ఒందుపోటు.

అవ్యయములపై - ఇందు ప్రత్యక్షమై.

పై విశేషములు - యుద్ధమల్లుని శాసనము - లక్ష్మణరాయ వ్యాసావళి - ఆంధ్ర భాషా చరిత్ర - 2-వ సంపుటము 1318 - 1319 పుటలు - వీనినుండి గ్రహింపబడినవి.

— శాసనవిషయము —

"మొదటిపద్య మంతయు యుద్ధమల్లుఁ డను చాళుక్యరాజు ప్రశంసతో నిండినది. ఈ యుద్ధమల్లుఁడు బెజవాడలోఁ గుమారస్వామికి గుడియు దానికిఁ జేర్చి యొక మఠమును గట్టించె ననియు, నీమఠములో శైవులే కాని యితరులు నివసింపఁ గూడదనియు, నివసించినచోఁ గాశిలో హత్యచేసినపాపముం బొందుదు రనియు రెండవపద్యములో నున్నది. ఈయొట్టును మన్నింపక శైవేతరులు మఠములో బసచేసిన యెడల, దేవస్థానాధికారులును, రాజును వారల వెడలఁగొట్టవలయు ననియు, నట్లు వెడలగొట్టుటవలన నశ్వమేధము చేసిన ఫలమును నుపేక్షచేయుటవలన లింగముం బగులఁగొట్టినపాపమును గలుగుననియు మూఁడవపద్యము భాగము. కుమారస్వామి చేఁబ్రోలను గ్రామము నుండి యొకానొకసమయమందు బెజవాడజాతర చూచుటకు వచ్చె ననియు, నాప్రకారము వచ్చినప్పు డెల్లచోటులకంటె బెజవాడ యధిక నివాసయోగ్య మని తోఁచి స్వామి యచ్చట నావిర్భవించెననియు,నిది తెలిసి యుద్ధమల్లుఁడు గుడియు మఠమును గట్టించె ననియు నాలుగవ పద్యమునందు రెండవపద్యములోఁ జెప్పఁబడినదానికే వివరణముగాఁ జెప్పఁబడియున్నది. ఈ పద్యముతరువాత నేడనిమిదిపంక్తుల గ్రంథ మున్నది. వీనిలో 31 మొదలు 36 వఱకుఁగల పంక్తుల మొదటి యక్షరములు పోవుటంబట్టియు, మిగిలిన యక్షరములలోఁగూడఁ గొన్ని స్పష్టముగా లేకపోవుటం బట్టియు గ్రంథము స్పష్టముగా లేదు. ఈభాగము పద్యమో గద్యమో కూడఁ దెలియకున్నది. వీనితో నెడమప్రక్క (రెండవవైపు) గ్రంథము పూర్ణమైనది. మూఁడవ ప్రక్కనున్న యైదవ పద్యములో బెజవాడ కలంకారముగాను, రక్షగాను దనతాత మల్లవ రాజు కట్టించిన (గుడికి) కలశ మెత్తించినట్లు యుద్ధమల్లుఁడు ముఖమండపమో లేక గోపురమో కట్టించెననియున్నది. ఈ ధర్మమును బరిపాలించు వారికిఁ బుణ్యమును, జెఱుచువారికిఁ బాపమును వచ్చునని చెప్పఁ దలఁచిగాఁబోలు "తనధర్మువాడఁబడి కాచునృపులకు" అని యంత వఱకుఁజెక్కి యంతట నేహేతువుననో గాని లేఖకుఁడు విడిచిపెట్టినాఁడు.

ఈ గ్రంథమంతయు సమన్వయము చేసి చూడఁగాఁ దొలుత చేఁబ్రోలను గ్రామమునందుఁ గుమారస్వామి యాలయమొకటి యుండె ననియు, నా దేవుఁడే పిదప బెజవాడలోఁ బ్రత్యక్షముకాఁగా యుద్ధమల్లుఁడను చాళుక్యరాజా స్వామికి గుడియు, దానిని జేరి భక్తులు దిగుట కొక మఠమును గట్టించె ననియు, నీగుడికే యాయుద్ధమల్లుని మనుమఁ డగు మఱియొక యుద్ధమల్లుఁడు ముఖమండపమో గోపురమో కట్టించె ననియుఁ దేలుచున్నది.

ఇదియంతయు నొక్కశాసనమా లేక రెండా యని యాలోచించిచూడ మొదటి ముప్పదియాఱుపంక్తులు నొక్కశాసన మనియు, మూఁడవప్రక్కను జెక్కఁబడియున్న పదిబంతులు నింకొకశాసన మనియుఁ బొడకట్టుచున్నది. ఏల యనః—యుద్ధమల్లుఁడు బెజవాడలో షణ్ముఖున కాలయమును దానికిఁ జేర్చి మఠమును గట్టించె ననియు, మఠములో శివభక్తులుతప్ప నితరులు దిగఁగూడ దనియుఁ జెప్పుటయే శాసనముయొక్క ప్రయోజనము. ఈ కార్యము మొదటి ముప్పది యాఱుపంక్తులలోనే నెఱవేఱినది. సర్వసాధారణముగా శాసనములు ఫలశ్రుతితో నంతమొందును. ఈ శాసనమునకు దట్టి ఫలశ్రుతిగూడఁ గలదు. మఱియు, రెండవప్రక్క చివరపంక్తిలో మరికొన్ని యక్షరములు చెక్కుట కవకాశ మున్నది. ఐదవపద్యము పూర్వశాసనశేషమే యైనచో లేఖకుఁ డాపద్యమును రెండవప్రక్కనే యారంభించి యుండును, గాని యది విడిచి మఱియొకవైపున నారంభించియుండఁడు. ఈ హేతువులనుబట్టి మొదటి రెండువైపుల నున్నది సమాప్త శాసనమే యని యూహింపఁ దగియున్నది.

యుద్ధమల్లుఁ డనురాజు తనతాత మల్లపరాజు కట్టించిన గుడికి గోపురము కట్టించె నని రెండవశాసనమునందుఁ జెప్పఁబడినది. మల్లపరాజనునది యుద్ధమల్లునకు వాడుకపేరై యుండవచ్చును. ఈ మల్లపరాజే కార్తికేయునకు గుడికట్టించిన యుద్ధమల్లుఁ డనియు, నాగుడికే యతని మనుమఁడగు నింకొక యుద్ధమల్లుఁడు గోపురముకట్టించె ననియు నూహించుట యసమంజసము కాదు.

మొదటి మూఁడుపద్యములు నొకశాసన మనియు, నాల్గవ పద్యమును దరువాతి గద్యమును నింకొక శాసనమనియు రావుసాహెబు కృష్ణశాస్త్రిగా రభిప్రాయపడుచున్నారు, గాని, యది సరి కాదని నామతము. కవి చెప్పఁదలఁచిన ముఖ్యవిషయము సంగ్రహముగా మొదటి మూఁడుపద్యములలోనే చెప్పివేసినను, దానికే వివరణముగ నాల్గవ పద్యముఁ జెప్పవలసివచ్చెను. అట్లు కాదేని, యిద్దఱు యుద్ధమల్లులు రెండు కార్తికేయాలయముల నేక కాలమున నేకగ్రామమునఁ గట్టించిరని చెప్పవలసివచ్చును. అట్టి యన్వయము సమంజసముగ నుండదు. మఱియు, నాల్గవపద్యము మొదటిశాసనములోఁ జేరినది కాని యెడల లేఖకుఁడు దానిని దృతీయపద్యశేషముగ లిఖించియుండఁడు. కావున, మొదటి ముప్పదియాఱుపంక్తులు నొకశాసన మనియుఁ, దరువాతి పదిపంక్తులు నింకొకశాసన మనియుఁ జెప్పవలసియున్నది.

కాలనిర్ణయము

శాసన మెప్పుడు పుట్టినదియు నిర్ణయించుటకు ముఖ్యాధారములు రెండు కలవు. అక్షరములపోలిక యొకటి, శాసనమునందుఁ జేర్కొనఁబడిన యుద్ధమల్లు లెవ్వరైనదియు, నిరూపించుట యొకటి. ముందుగా నీయుద్ధమల్లు లెవరో చూతము. మొదటిశాసనములోని యుద్ధమల్లుఁడు చళుక్యరాజని (రాజసల్కిభూవల్లభుండు) చెప్పఁబడినది. చళుక్యరాజైనయెడలఁ బూర్వచాళుక్య రాజవంశములోనివాఁడు గావలయును. ఈ వంశములో నిద్దరు యుద్ధమల్లులున్నట్లితరశాసనములవలనఁ గన్పట్టుచున్నది. 766-వ శకసంవత్సరము మొదలు 810-వ సంవత్సరము వఱకు రాజ్యముచేసిన గుణగ విజయాదిత్యుని తమ్ముఁడగు యుద్ధమల్లుఁడొకఁడు కలఁడు. (1) ఈతని కొడుకు తాడరాజు. ఈతాడరాజుకొడుకు యుద్ధమల్లుఁడు. ఈ యుద్ధమల్లుఁడు విక్రమాదిత్యుని కుమారుఁడగు రాజభీముని నిర్జించి 849-వ శతాబ్దము మొదలు 855-వ సంవత్సరమువఱకు నేడు వత్సరములు వేంగీదేశమును బాలించెను. చాళుక్యవంశములో తాతా మనుమలిద్దఱు యుద్ధమల్లులను వారగపడు

---

(1) చూ. కలుచుంబఱ్ఱుశాసనము. Epigraphia Indica Vol. 7. pp. 177.off.
మల్లియపూండిశాసనము, Epigraphia Indica Vol. 9. pp. 47. off.

చున్నారు. వీరే శాసనములోఁ జెప్పఁబడిన యుద్ధమల్లు లని నామతము. దీని కొకయాక్షేపము తోఁపవచ్చును. అది యేది యన:—మొదటి శాసనములో యుద్ధమల్లుఁడు చళుక్యరాజ్యము పరిపాలించిన ప్రభువయినట్లున్నది. ఆడరాజు తండ్రియైన యుద్ధమల్లుఁడు స్వతంత్రముగా రాజ్యము చేసియుండలేదు, గావున మొదటి యుద్ధమల్లుఁ డాతఁడై యుండఁ డని కొందఱనవచ్చును. కాని, యిదియొక యాక్షేపముగాదు. ప్రథమయుద్ధమల్లుఁడు పేరునకు రాజు కాకపోయినను, అన్న యగు గుణగ విజయాదిత్యునితో సమానముగ రాజ్యభారము వహించినట్లగపడుచున్నది. కావున నానాశాసనములలో గుణగ విజయాదిత్యుఁడు తమ్మునితోఁగూడి ప్రజాపరిపాలనము చేసినట్లు వ్రాయఁబడియున్నది. (1) ఈ హేతువుచేతనే ప్రస్తుత శాసనమున నీ యుద్ధమల్లుని వర్ణించుటలో రాజవిశేషణములు కవి ప్రయోగించియుండును. రెండవయుద్ధమల్లుఁడే గుడికట్టించినవాఁ డనియు, గోపురము కట్టించినది యాతని మనుమఁడగు మఱియొక యుద్ధమల్లుఁడయియుండవచ్చుననియు నూహించిన నూహింపవచ్చును, గాని, రెండవ యుద్ధమల్లునకు యుద్ధమల్లుఁడను పౌత్రుఁ డున్నట్లు మనకుఁ దెలియదు, గావున మొదటిశాసనము ప్రథమయుద్ధమల్లునికాలమునందును, రెండవది ద్వితీయ యుద్ధమల్లునికాలమునందును, బుట్టియుండు ననుటయె సిద్ధాంతముగాఁ గనఁబడుచున్నది. అట్లయినచో మొదటిశాసనము గుణగ విజయాదిత్యుని రాజ్యకాలావసానదశయందు, అనఁగా 890 క్రీస్తవాబ్ద ప్రాంతమునందును, రెండవది దీనికి నలువది యేఁబది సంవత్సరములకుఁ బిదపను బుట్టి యుండవలయును. నన్నయభట్టారకుఁడు 1032 వ క్రీస్తవాబ్దమునఁ బట్టాభిషిక్తుఁడైన రాజరాజు నాస్థానకవి గాన నీ శాసనములు వాగనుశాసను కాలమునకంటెఁ బూర్వము పుట్టినవియే యగును.

శాసనకాలము నిర్ణయించుట కక్షరస్వరూప మింకొకసాధన మని పైనిఁ జెప్పియుంటినిగదా. దానివలన నేమి తెలునో విమర్శింతము. లిపి కాలక్రమమున మాఱునని పూర్వ శాసనములం బరిశీలించినవారికిఁ దెలిసినవిషయమే. ఈ మార్పు లెట్లు గలుగునో యది Burnell's South Indian Palaeography అను గ్రంథములోఁ గొంతవఱకు వివరింపఁ

---

(1) చూ. శక్తివర్మ ప్రభువు శాసనము. ఆం. సా. ప. పత్రిక సంచిక. 2.

బడినది. లిపినిబట్టి యేశాసన మేకాలమునఁబుట్టినదో యించుమించుగాఁ జెప్పవచ్చును. ఆంధ్రదేశమందలి పూర్వశాసనముల లిపిలో సామాన్య దృష్టికి రెండురీతులు (కత్తులు) పొడకట్టుచున్నవి. అడ్డు కత్తొకటియు, గుండ్రకత్తొకటియు. మొదటిది రాజరాజుకాలమునకుఁ బూర్వము పుట్టిన శాసనములోఁ గనఁబడుచున్నది. రాజరాజునాఁ డీయక్షరముల పోలిక యేహేతువుచేతనో గాని మాఱినది. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్త్రికప్రథమసంపుటములోఁ బ్రకటింపఁబడిననందంపూఁడిశాసనములో నీరెండుపోలిక లున్నవి. శక్తివర్మరాజుకాలమునకుఁ గల వృత్తాంతము చెప్పిన పూర్వభాగము లపి వేఱు. తరువాతిభాగము లిపి వేఱు. మొదటి దానిలోని యక్షరములు నాగరలిపినిఁబోలి కొంచె మడ్డముగా నున్నవి. రెండవదానిలోని యక్షరము లిప్పటి తెలుఁగులిపినిఁబోలి కొంతవఱకు వట్టువులై యున్నవి. పూర్వభాగము శక్తివర్మకాలములోఁ జెక్కి నిలువచేసినట్లగపడుచున్నది. ఉత్తరభాగము కవిత్వము నన్నయభట్టారకుని దని శాసనమునందే యున్నది ఈభాగము రాజరాజుకాలములోఁ జెక్కియుండవలయును. రాజరాజుకాలమునందుఁ గాని, దానిపిదప నేఁటివఱకుఁగాని పుట్టిన శాసనములలోఁ బూర్వలిపి యెక్కడను నాకుఁ గనఁబడలేదు. క్రమక్రమముగా గుండ్రన హెచ్చినది. (1) ప్రస్తుత శాసనములలిపి పూర్వోక్తపూర్వలిపినిఁ బోలియున్నది. కావున, లిపినిఁ బట్టి చూచినను బ్రస్తుతశాసనము నన్నయభట్టారకుని కాలముకంటెఁ బూర్వమే పుట్టినట్లు తేలుచున్నది.

ఈ వాదమున కొక యాక్షేపము పుట్టినది. అది యేమి యన: అక్కరఛందస్సు పూర్వము కన్నడమునందే యుండెననియుఁ బ్రప్రథమమున నాఛందస్సును దెనుఁగులోనికిఁ దెచ్చినవాఁడు నన్నయభట్టారకుఁ డనియుఁ, గావున మధ్యాక్కరలలో రచింపఁబడిన యీశాసనము నన్నయభట్టునకుఁ దరువాతిదై యుండవలయు ననియుఁ గొందఱందురు. కర్ణాటకచ్ఛందోంబుధిలోని యీదిగువపద్య మీయాక్షేపమున కంతకు నాధారము.

---

(1) నందంపూఁడి శాసన పీఠిక లో నివిషయము చర్చింపఁబడినదిగాన నది చూడవలయును.

అర్ణవజాతాననె సం, పూర్ణతెయిం సకలవిషయభాషాదిగళం
నిర్ణయ మాగరుపెదె నాం, కర్ణాటకభాషె యందమం కేళ్ పేళ్వెం.

దీనికి సరియైన తెనుఁగు:

"అర్ణవజాతాననా! సంపూర్ణముగా సకలవిషయభాషాదులను నిర్ణయముగానే నెఱింగించితిని. కర్ణాటకభాష యందము విను చెప్పెదను."

వృత్తములూ జాతులు నని ఛందములు రెండువిధము లనియు, వృత్తములు సంస్కృతభాషయందుఁ బుట్టినవనియు, జాతులలోఁ గొన్ని సాంస్కృతికములుఁ గొన్ని దేశ్యములు ననియు నిదివఱలోఁ జెప్పియున్నారము. వృత్తలక్షణములును సాంస్కృతిక జాతిలక్షణములును జెప్పి దేశ్యజాతులం జెప్పఁబోవుచు నాగవర్మ పైపద్యములోని ప్రతిజ్ఞ చేసెను. సందర్భమునుబట్టి చూడ "సకలవిషయభాషాదు" లనఁగా (భరతఖండమునందలి) సకలదేశములందుఁ బ్రచారము గల సంస్కృత చ్ఛందస్సు లనియుఁ, "కర్ణాటకభాషయంద" మనఁగా దేశ్యచ్ఛందస్సు లనియుఁ గవిహృదయమైనట్లు తోఁచకమానదు. కవిత్వవిషయములో సాంస్కృతికపద్ధతి యనియు, దేశ్యపద్ధతి యనియు రెండువిధము లున్నవి. వీనినే పూర్వకవులు కొందఱు మార్గపద్ధతియనియు, దేశీపద్ధతి యనియు వ్యవహరించిరి. ఈసంప్రదాయమునే యనుసరించి ముందుగ మార్గపద్ధతిం జెప్పి పిదప దేశిపద్ధతిం జెప్పఁదలఁచి నాగవర్మ పైపద్యమును జెప్పెను. అతనియుద్దేశము, తాను జెప్పఁబోవు ఛందస్సులు సంస్కృతమునుండి గ్రహింపఁబడినవి కావని చెప్పుటయే గాని, యాఛందస్సు లితరదేశభాషలలో లేవని చెప్పవలయు నని కాదు. ఈమార్గమునే యవలంబించి వృత్తములు సాంస్కృతిక జాతులును జెప్పి దేశ్యజాతులఁ జెప్పఁదలఁచి కవిజనాశ్రయకర్త—

1. క. వెలయంగఁ దెనుఁగుబాసకుఁ, దలకొయ్యెడు సీసములును దరువోజలు గీ
తులు నక్కరలును ద్విపదలుఁ, బొలుపొందఁగ లేచఁ జిత్తమున నొనరించుజా.

అని ప్రతిజ్ఞచేసెను. దీనినిబట్టి యక్కరలు కర్ణాటకభాషయందు లేవని వాదింపవచ్చునా?

---

1 దీని సరియగు పాఠమిది:

క. వెలయంగఁ దెనుఁగుబాసకుఁ దలకొయ్యెడు సీసములు మొదలుగా దరువో
జలు గీతులును నక్కరములు ద్విపదలు లేచఁ జిత్తమున నొనరించున్.

కవిజనాశ్రయము. సాత్త్యధికారము. నూత్నముద్రణము. 1951.

చాళుక్యవంశరాజులలో నొకశాఖవారు పిఠాపురప్రాంతమున రాజ్యము చేసినట్లును, వారిలో మల్లప యనుపేరు గలవార లిరువురు తాతయు మనుమఁడు నుండి రనియు, రెండవమల్లప 1202-వ క్రైస్తవాబ్దము జూనునెల 16-వ తేది నభిషిక్తుఁ డయ్యెననియుఁ బిఠాపురము కుంతీమాధవస్వామియాలయములో నున్న యొకశాసనములో నున్నది. (1) ఈమల్లపలే ప్రస్తుతశాసనములోఁ జెప్పఁబడిన మల్లపరాజును యుద్ధమల్లుఁడు నయియు నుండవచ్చు నని కొందఱకుఁ దోఁపవచ్చును. కాని, ఈ పిఠాపురపుశాసనలిపికిని, బెజవాడశాసనలిపికిని భేద మధికముగా నున్నది. కావున, రెండు నేకకాలమునందుఁ బుట్టియుండుట పొసఁగదు. కాఁబట్టి, యేవిధమునఁ జూచినను బెజవాడశాసనము నన్నయభట్టారకుని కాలముకంటెఁ బూర్వమే పుట్టియుండు ననువాదమే సిద్ధాంతముగాఁ గనఁబడుచున్నది. దీనిని బూర్వపక్షముచేయఁజాలు నాధారము లింక ముందు లభించిన లభించుఁగాక!

పద్యములలోని యతిస్థానముగూడ శాసనము ప్రాచీన మని తెలుపుచున్నది. యతి రెండవగణము మొదట నున్నది. నన్నయభట్టకృతభారతములోఁ గూడ నిట్లేయున్నది. తిక్కనసోమయాజి కవిత్వములో మధ్యాక్కరలు నాకుఁ గనబడలేదు. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ రచియించిన యారణ్యపర్వశేషమునం దున్నవి. వానిలో యతి నాల్గవగణము మొదట నున్నది. ఆధునిక లాక్షణికులమతముకూడ నిదియె. ఈమార్పు నన్నయభట్టుకాలమునకుఁ బిదపను, శంభుదాసునికాలమునకుఁ బూర్వమునను బుట్టియుండవలయును. ఈ విషయముగూడ శాసనము ప్రాచీనమయిన దని సూచించుచున్నది.

కార్తికేయాలయము

శాసనమునకు సంబంధించిన కార్తికేయాలయ మిప్పుడు బెజవాడలోఁ గనఁబడదు. ఆనకట్టకుఁ బైని నదీతీరమున నొక ప్రాచీనదేవాలయ మున్నది. అదియే పూర్వము కుమారస్వామిగుడిగా నుండె నని కొంద ఱందురు. అం దిప్పు డావిగ్రహము లేదు. శాసనస్తంభ మేమా మల్లేశ్వరస్వామి యాలయములో నున్నది. అదియే ప్రథమమునఁ

(1) చూ. Epigraphia Indica. Vol. IV, pp 226.

కుమారస్వామి గుడిగ నుండెననియు, నిటీవల శివలింగ మందుఁ బ్రతిష్ఠింప బడియె ననియు, యుద్ధమల్లునిచేఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడుటచే మల్లేశ్వరస్వామి యను పేరు వచ్చిన దనియుఁ గొంద ఱందురు. మల్లేశ్వరప్రతిష్ఠ యుద్ధమల్లునిచేఁ జేయఁబడియుండిన నుండవచ్చును, గాని, కుమారస్వామియాలయమె మల్లేశ్వరాలయముగ మాఱిన దనుటకుఁ దగినసాధనములు లేవు.

పూర్వ మర్జునుఁ డిచ్చటి శివునితో మల్లయుద్ధముచేసి యాదేవుని వలనఁ బాశుపతాస్త్రము వడసెననియు, నా యుద్ధసమయమందు శివుని విగ్రహాకారముగఁ బూజించెననియు, మల్లయుద్ధకాలమునఁ బ్రతిష్ఠింపఁ బడినది. కాన యుద్ధమల్లుఁ డను పేరు దేవునకు వచ్చె ననియు మల్లేశ్వరాలయములో నున్న యొకశాసనములోఁ జెప్పఁబడియున్నది. కాని, ఈ వ్యుత్పత్తి యంత విశ్వసనీయముగాదు. బెజవాడకుఁ జేరి యింద్రకీలపర్వత మనునొక కొండ గలదు. దానిమీఁద శాసనస్తంభ మొకటి యున్నది. అర్జునునకును శివునకును జరిగిన మల్లయుద్ధ మిందు సంస్కృతభాషలో వర్ణింపఁబడినది. ఆ యుద్ధక్రమమును దెలుపు విగ్రహములు కూడఁ జెక్కఁబడియున్నవి. ఈశాసనపు లిపియు యుద్ధమల్లుని శాసనపు లిపియు నొక్కవిధముగ నున్నది. అర్జునుఁడు పాశుపతాస్త్రము సంపాదించినచోటు బెజవాడయే యనుప్రతీతి ఈనాఁడేకాక వేయి సంవత్సరములకు ముందుగూడ నుండె నని ఈ శాసనమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

చేఁబ్రోలునం దున్న కుమారస్వామియే బెజవాడలో వెలసె నని శాసనమునం దున్నది. ఈచేఁబ్రోలు గుంటూరునకుఁ దొమ్మిదిమైళ్లదూరమున బాపట్లతాలూకాలో నున్నది. అచ్చట నుండు శాసనములంబట్టి పూర్వ మాగ్రామమునందు సుప్రసిద్ధమైన షణ్ముఖాలయ ముండిన ట్లగపడుచున్నది. ఈ యాలయమునుబట్టియే గ్రామమునకు షణ్ముఖపుర మను నామాంతరము గూడఁ గలిగెను. ఇప్పు డా గుడి లేదు, కాని, కాకతీయగణపతిదేవరాజు రాజ్యకాలమునందు, అనఁగా 1135-వ శక సంవత్సరమందు గుడియున్న ట్లొకశాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది. అంతకుఁబూర్వమె చాళుక్యరాజైన యుద్ధమల్లుఁ డావిగ్రహమును దీసి

కొనిపోయి బెజవాడలోఁ బ్రతిష్ఠించినచోఁ దదనంతర కాలమందుఁ జేఁబ్రోలులో నెట్లుండు నని శంక తోఁచకమానదు. దీనికి రెండువిధము లుగ సమాధానము చెప్పవచ్చును. చేఁబ్రోలులోని విగ్రహమునె యుద్ధమల్లుఁడు బెజవాడలోఁ బ్రతిష్ఠించె ననియుఁ, జేఁబ్రోలునివాసులు దానిని మఱికొంతకాలమునకుఁ దిరిగి తమగ్రామమునకుఁ గొనిపోయి రనియుఁ జెప్పవచ్చును. లేదా, యుద్ధమల్లుఁడు ప్రతిష్ఠించినది నూతన విగ్రహ మనియు, దానియందు,జనులకు భక్తిహెచ్చుటకై సుప్రసిద్ధ మైన చేఁబ్రోలు దేవుని సత్త్వమే యీ నూతనవిగ్రహమందుఁ బ్రవేశించె నని చెప్పుటయే శాసనోద్దేశ మనియుఁ జెప్పవచ్చును. ఇదియె సత్యమని తోఁచుచున్నది. ఏదైన నొకయర్చావిగ్రహమునందు జనులకు భక్తి విశ్వాసములు దూఢమైనప్పు డావిగ్రహమును బోలినవిగ్రహము లాపేరుననే యితరగ్రామములయందుఁ బ్రతిష్ఠించుట యిప్పటికిని వాడుక కలదు. తిరుపతి వేంకటేశ్వరస్వామినిబట్టి యనేకులు వేంకటేశ్వరులు దేశ మందు వెలసినారు. అన్నవరపు (తుని సమీపమునందున్నది) సత్య నారాయణస్వామికిఁ బ్రతిగా ననేకసత్యనారాయణులు గోదావరీమండ లమునందు వెలయుచున్నారు. కాశీవిశ్వనాథునిఁబోలిన విశ్వనాథు లనే కులు భరతఖండమందుఁ గలరు.

వ్యాకరణవిషయము

శాసనపులిపికి నాధునికాంధ్రలిపికిని భేద మధికముగా నున్నది. వర్ణక్రమములోఁ గూడ నప్పటికి నిప్పటికిని వ్యత్యాస మున్నది. కాని, భాషాలక్షణమందు, అనఁగా వ్యాకరణవిషయములో భేద మంతగా లేదు. యతిస్థాన విషయములోఁ దప్ప ఛందస్సునందుఁ గూడ నభేదమే. దీనినిబట్టి యాంధ్రభాషాలక్షణము, ఛందస్సు నప్పటికే చాలవఱకు స్థిర పడినట్లు కనఁబడుచున్నది. ఇవి యప్పటికప్పుడు పుట్టి వెంటనే దూఢ పడునవి కావు. కాలక్రమమున మాఱిమాఱి చిట్టచివరకు సత్కవులచేఁ మహాగ్రంథములందుఁ బ్రయోగింపఁబడినప్పుడు స్థిరపడును. ఇది భాషా స్వభావము. మనకుఁ దెలిసినంతవఱకు నన్నయభట్టారకుఁడే యిట్టి ప్రథ మాంధ్రసత్కవి. అంతకుఁపూర్వము పుట్టినగ్రంథము లేవియు నింత వఱకుఁ బైటఁపడలేదు, గాని, కవిత్వము బొత్తిగాలేక యుండలే దని

ప్రాకృతశాసనమే తెల్పుచున్నది. ఆంధ్రదేశము పరిపాలించిన సుప్రసిద్ధ రాజులలో నాంధ్రవంశ్యులే ప్రథములు. వీరు క్రీస్తుపుట్టుట కించుమించుగా రెండువందల సంవత్సరములకుఁ బూర్వము, అనఁగా నిప్పటికి రెండువేలయేండ్లకుముం దారంభించి రమారమి నాల్గువందలయేండ్లు తెలుఁగుదేశమేగాక మగధ, కర్ణాట, మహారాష్ట్రదేశములుకూడ నేకచ్ఛత్రముగా నేలిరి. వీరిది బౌద్ధమతము. బౌద్ధులకుఁ బ్రాకృతభాష ముఖ్యము. ఆంధ్రవంశ్యరాజులశాసనము లెచ్చటను బ్రాకృతమునందే యున్నవి. ఆంధ్రులపిదపఁ బల్లవు లీదేశమును బాలించిరి. పల్లవులు బౌద్ధులు కాకపోయినను బ్రాకృత మనివఱకు రాజభాషగా నేర్పడియుండుటంబట్టి కాఁబోలు వారిశాసనము లనేకము లాభాషలోనే యున్నవి. ఇటీవలిశాసనములు కొన్ని సంస్కృతభాషలోనున్నవి. ఆ సంస్కృతమైనను దుష్టముగాను, బ్రాకృతపద భూయిష్ఠముగాను నుండును. ఆంధ్రులకాలమందుఁ గాని పల్లవులకాలమందుఁగాని తెలుఁగు భాషలో రచింపఁబడిన శాసనము లింతవఱకు బైటఁబడలేదు, కాఁబట్టి యాకాలమం దాంధ్రభాష యేరూపముగానుండెనో తెలిసికొనుట కాధారములు లేవు. పల్లవులయనంతరము చాళుక్యులు రాజ్యమునకు వచ్చిరి. వీరి యేలుబడి 6-వ శతాబ్దమం దారంభమై రమారమి యాఱు వందల సంవత్సరములు గడచినది. చాళుక్యులు వైదికమార్గానువర్తులు. వీరి శాసనము లనేకములు సంస్కృతభాషలో నున్నవి. ఇటీవలఁ బుట్టినవి కొన్ని తెలుఁగులోనున్నవి. రాజరాజుకాలమునకుఁ బూర్వము పుట్టిన శాసనములలోఁ దెలుఁగులో నున్నది ఈ యుద్ధమల్లునిశాసనము తప్ప మఱియొకటి యింతవఱకుఁ గనఁబడలేదు, కాని, సంస్కృతశాసనములు కొన్నిటిలో గ్రామసీమాదులు వివరించునప్పుడు తెలుఁగు మాటలు ప్రయోగింపఁబడినవి. రాజరాజు కాలమునుండియుఁ దెలుఁగు శాసనము లనేకములు పుట్టినవి. దీనినంతను బట్టిచూడ నాంధ్రరాజుల కాలమందును, బల్లవులకాలమందును బ్రాకృతమే రాజాశ్రయము కలిగి యుండినట్లు తేలుచున్నది. తెలుఁగులో నున్నతద్భవశబ్దములనేకములు ప్రాకృతద్వారమున వచ్చినవి. అవి ఈ కాలమునందే వచ్చియుండును.

చాళుక్యరాజులకాలములో సంస్కృతముతోఁబాటు దేశభాషలకుఁ కూడ గౌరవము హెచ్చినది.

1. క. మును మార్గకవిత లోకం, బున వెలయఁగ దేశకవితఁ బుట్టించి తెనుం
గున నిలిపి రంధ్రవిషయమునఁ జనసత్యాశ్రయునికాఁది చాళుక్యనృపుల్.

అని నన్నెచోడుఁడు చెప్పినది సత్యమే. చాళుక్యరాజ్యము తోడ నాంధ్రభాషయు దినదిన ప్రవర్ధమానమై రాజరాజునాఁటికున్నత స్థితికి వచ్చినది. కవికులతిలకుం డగునన్నయభట్టారకుఁడు భారతరచన యందుఁ బ్రయోగించుటచే నీభాష పావనమై భావికవులకుఁ బరమ ప్రమాణ మైనది. ఆ మహాకవిని "వాగనుశాసనుఁ" డనుట కీ యొక్కటి చాలును.

—ఆంధ్ర సాహిత్యపరిషత్పత్రిక. 1917. సంపుటము 6. 50-68 పుటలు.

---

1. దీని సరియగు పాఠమిది:

క. మును మార్గకవిత లోకం
బున వెలయఁగ దేశకవితఁ బుట్టించి తెనుం
గున నిలిపి రంధ్రవిషయం
బున జన చాళుక్యరాజు మొదలుగఁ బలువుర్.

ఈశాసనముపై పరిశోధకుల వ్యాఖ్యలు:—

మధ్యగలభాగమును శ్రీ సి. ఆర్. కృష్ణమాచార్యులవా రిట్లు సవరణగావించినారు.

శాసనపాఠము - పూర్వలిపిరీతి.

దీనిం జేబ్రోలుయేలెడు [వారతిరం] చేలు [వా] రొండుసోంటి గొరగ (లు) ను బుట్టువఎరుగాను జ [ను] [|.] y ఈస్థితి సేకొణికాచు వార దీనిం డారునిల్పినవారు [స్థి] తిదప్పి యడిపుటపాపంబుగాన [||]

శాసనపాఠము - నవీనలిపిరీతి.

దీనిని చేబ్రోలు యేలెడువారె తిరంబేలువారు ఒండుసోటి గొరగలును బెట్టు వేఱుగాను జను స్థితిదప్పియడిపుట వాపంబు గాన, యీస్థితి సేకొని కాచువారె దీనిని దారు (-తారు, వారు) నిల్చినవారు.

The above may be translated thus:—

"Those same (people) that rule over Chebrolu shall permanently manage this (Charity). And the mendicant of another place shall know (i e. not disregard) authority (Bettuvu or Bettu since (it) is a sin to destroy (a charity) violating (its original) institution (stiti those who, recognising this provision, protect this Charity will be (as good as) those that founded it. (nilpinavaru.)

Here the expression (vereru) hasbeen misread as (Veraru) though the C sign of re the first letter in 140 is clearly visible below. (nda) the first letter in 1·39. So the reading veraru (per-aru) and the translation of it into big charity suggested by Mr. Lakshmana Rao are out of question. On the other hand, the expression has to be taken as Mallaparaju ber-eru (Mallaparaju veru-Mallaparaju peru-eru (eru means completely—kittel). The verse must be understood to state that the highly glorious Yuddhamalla with pleasure (originally) caused the (temple) to be built with elegance completely (eru) in the name of his grandfather Mallaparju, as an ornament and protection to the whole of Bezwada, 'and in course of time suitably

raised (to it) a front tower mogamadu, as though (he) placed a pinnacle on the same. (temple)" 1

దీనితరువాతి పఙ్క్తులు పద్యపాదముకాదని శ్రీకృష్ణమాచార్యుల వారి అభిప్రాయము:—

"Here I think Mr. Ramayya Panthulu is correct in his surmise that verse 5 and the passage coming after it form a separate inscription. But I do not believe with him that what follows this verse is the fragment of a sixth verse. It is extremely improbable that a verse shouldhavebeen left unfinished as soon as it had been begun. On the contrary it is a prose passage conveying a message of the donor to later kings. It says: (This) pillar (kuna) (is meant) for kings that recognise (odambadi) and maintain this (tana via Yuddhamalla's charity.)"

శ్రీలక్ష్మణరావుగారిపాఠము.

29. .... (4) దీనిం శేంబ్రో
30. లు యేలెడు [వారతిరం] చేలు
31. [వా] రొండుసోటి గొరగ
32. [లు] ను (బె)ట్టు వేఱుగాను జ
33. (ని) యీస్థితి సేకొణి కాచు
34. [వా] ర దీనిం దారు నిల్పినవారు
35. [నీ] తి దప్పి యడపుట వా
36. [పం] బు గాన

In this passage, the word *tiram* must be read as Tiram and means thesea coast; *bettu* means glory,fame and *veru* i.e. *per* which means a name; bettu *veruganu* therefore means with name and fame with glory. Stiti is Sanskri sttiti which means a residence;a decree, an ordinance (Apte)

E.P. Vol. XV No 26. A note. Bezwada Pillar Inscription of Yuddamalla. Sri C.R. Krishnamachari, BA; Madras, (Page 364-365)

If the first meaning is to be taken, *yi stiti sekoni* would mean the taking over the charge of this residence, rest house; if the second meaning is to be taken this clause would mean follownig this ordinance (of the king) is the order contained in this inscription. I prefer the second interpretation. The passage on the whole may be translated as follows:—Let the rulers of Chebrolu the rulers of the sea coast, and the Saivamendicant of other places maintain (this institution) with glory following this ordinance. (It they do so) they are the real founders (of it and not those who actually founded it). As it is an act of sin to destory (thisinstitution) transgressing the duties of a ruler (*nitidappi.*) The passage is incomplete; it seems to contain a request to the contemporary and future rulers to protect the charity."

BIBLIOGRAPHY

1.Epigraphical Collection No. 323 of 1892-93
2. Epigraphical Report 1910. Page 82.

3. యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శిలాశాసనము.
ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక. సం. 6. పుట 49-68.

4. యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శిలాశాసనము.
ఇది ప్రత్యేకపుస్తకరూపమున వెలువడినది. (1917.)
(కీ. శే॥ శ్రీజయంతి రామయ్యపంతులుగారిచే సంపాదితము.)

5. The Bezwada Piller Inscription of Yuddhamalla
Edited by J. Ramayya. B.A.B.L. Epigraphica Indica. Vol. 15. No. 9. Pages 150-159

6. A note on the above by
Sri C. R. Krishnamacharyulu do. Page 364-366

7. A note on the above by
Sri K. V. Lakshmana Rao do Page 366-367

8. యుద్ధమల్లుని బెజవాడశిలాశాసనము - ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక. అజవమునందలి ఱ ధ్వని తెలుగుననుండుట సం. 8.సంచిక 4.
కీ. శే॥ శ్రీకొమఱ్ఱాజు లక్ష్మణరావుగారు. 256-263 పుటలు.

శ్రీపతి పండితుఁడు

యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శిలాశాసనము

మధ్యాక్కరలతో నున్న పై శిలా శాసనమునకు రచయిత యెవ్వరో నేఁటికిని దెలియఁబడలేదు. ఈశాసనమును రచియించినకవి తెలుఁగుదేశమున వీరశైవపండితత్రయములోఁ దొలివాఁడగు శ్రీపతి పండితుఁ డని[1] యిప్పటికి రమారమి యర్థశతాబ్దము క్రింద, "కవికావ్య ప్రశంసాచంద్రిక" లో కీర్తిశేషులు ఆంధ్రగ్రంథాలయోద్యమపితామహులు నిడుదవోలు సుందరముపండితులవా రిట్లు వ్రాసియున్నారు. శివకవులలో[2].

"క. అతులిత శివభక్తునితోఁ
బ్రతి సేయఁగ రారు కోటిబ్రాహ్మణులని శ్రీ
పతి పండితయ్య నిప్పుల
కుతుకమతిన్మూటఁగట్టి కొంగునను శివా!

క. అల యుద్ధమల్లుఁ బనుపునఁ
దెలుఁగున మధ్యాక్కరలను దెలిపెను దొలి దా
నిల శ్రీపతి పండితకవి
లలితగతి న్విజయనగర రామయలింగా!

క. అక్కరలఁ జెప్పఁ దాఁదెలుఁ
గక్కరముల యుద్ధమల్లుఁ డవిఁ జెక్కించెన్
నిక్క మతఁ డొక్కశివకవి
రక్కొన నుతియింతు విజయరామయలింగా!"

---

1. "పండితత్రయము" అను నా వ్యాసమున నిప్పటికి 21 యేండ్ల నాఁడు శ్రీపతి పండితునిఁగూర్చి వ్రాసినపుడు దీనిని విద్వల్లోకమునకుఁ దెలిపితిని. (చూ. భారతి. సం. 3. సంచిక. 3- (క్రోధన - ఫాల్గున) (మార్చి 1926). 28 - 33 పుటలు.

2. ఆంధ్రపత్రిక సంవత్సరాదిసంచిక. శివకవులు. పండిత నిడుదవోలు సుందరము పంతులవారు.

అని శ్రీపతిపండితునిఁగూర్చి తెలిపియున్నారు. శాసనమునందు లేకున్నను శ్రీపతిపండితుఁడే దీనిరచయిత యని యీ క్రిందియాధారములచే నూహింపఁదగును.

1. ఈశాసనము బెజవాడయందు నెలకొల్పఁబడుట, శ్రీపతిపండితుడు బెజవాడ వాస్తవ్యుఁడగుట.

2. ఇది మల్లేశ్వరస్వామియాలయమున నెలకొల్పఁబడుట-శ్రీపతిపండితుఁడు శైవమతప్రాశస్త్యమునిరూపించుటకు కొంగున నిప్పులు మూటగట్టి, శివభక్తిమహిమను ప్రదర్శించుట మల్లేశ్వరస్వామియాలయమున జరుగుట.

3. ఈశాసనమున గొరగలనుగూర్చిన ప్రశంసయుండుటచే వీరశైవ మతమునకు సంబంధించినదియగుట - శ్రీపతిపండితుఁడు తెలుఁగు దేశపు వీరశైవపండితత్రయములో మొదటివాఁడుగనుండుట.

4. ఇందులోనున్న మధ్యాక్కరలు మాత్రాచ్ఛందస్సునుండి యేర్పడిన దేశివృత్తములగుట. ఈరచన తెలుఁగుకవితాపరిణామప్రారంభదశను సూచించుట. శివకవులు దేశీయచ్ఛందస్సులో మతవ్యాపనకు కవితారచన నుపయోగించుట.

5. శ్రీపతిపండితుఁడు కవిగామన కెఱుకపడుట.

పైనుదాహరించినవాని వివరణమువలన శ్రీపతిపండితుని కర్తృత్వము నిరూపించుటకు దేశకాలపాత్రము లనుకూలించుననియే చెప్పనగును.

శ్రీపతిపండితుని నివాసస్థానము.

ఈతఁడు విజయవాటిక (బెజవాడ)వాస్తవ్యుఁడని, పండితత్రయమునఁ ద్వితీయుఁడును క్రీ. శ. 1150 ప్రాంతమువాఁడును నగు మల్లికార్జునపండితుఁడు తనశివతత్త్వసారములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

క. ఒక్కఁడ దైవము శివుఁ డని
నిక్కము సేయుటకు ముడిచె నిప్పులు చీరన్
ప్రక్కక శ్రీపతిపండితుఁ
డక్కజముగ విజయవాడ నలజమ్మి శివా !

శైవవాఙ్మయస్రష్ట పాల్కురికి సోమనాథుఁడు బసవపురాణములో నిట్లు జెప్పియున్నాఁడు.

ద్వి. భక్తుండు శ్రీపతిపండితుఁ డీశు
భక్తున కిలకోటి బ్రాహ్మణులైన
నెనయన్న నాలుక నేఁ గోసి వైతు
ననుచు ననంతపాలుని సభాస్థలిని
నెక్కొనఁగాఁ జంద్ర నివ్వలుగాదె
చక్కన నొత్తిపచ్చడమున ముడిచె. 7 ఆ. 210 పుట.

పైనిపేర్కొనబడిన అనంతపాలుఁడు, కొండపల్లి, బెజవాడ ప్రాంతములను పశ్చిమచాళుక్యులదండనాయకుఁడై, క్రీ. శ. 1104 ప్రాంతములనేలినవాఁడు. కావున నిదియును శ్రీపతిపండితుని బెజవాడ వాస్తవ్యతను స్థిరపఱచుచున్నది.

శ్రీపతిపండితునివంశమువాఁడైన కాశీనాథుని వీరారాధ్యుఁడు 1తనధర్మగుప్తాభ్యుదయమున నీకథను వివరించుచు

క. ధీరుఁడు శ్రీపతి పండితుఁ
డారయఁ బ్రాచీనదేశికావ్యాయుఁడు మనకో
దారశివాద్వయ మార్గ
స్ఫారధురంధరుఁడు లోకపావనుఁ డెన్నన్.

క. ఆగురుఁడు విజయవాటిని
భోగోజ్జ్వలమందిరమున...

బెజవాడ మల్లేశ్వరస్వామియాలయములో చాళుక్యనంక కాది మహామండలేశ్వర పల్లకేతుని శాసనములో

ఆరాధ్యమల్లయుద్దేన ఫల్గునేన కృతాభిదః
మల్లేశ్వర యితిఖ్యాతః సన్నిద త్తే మహేశ్వరః
శ్రీమద్విజయ వాటాఖ్యపురే కృష్ణావిభూషణే
... ...

1. ధర్మగుప్తాభ్యుదయము అముద్రితము. ఈకథాభాగము బసవపురాణము.(ఆంధ్ర గ్రంథమాల)లో పీఠిక 64 పుటలో గలదు. శ్రీపతి పండితునివంశమువారు తరువాత కాశీనాథునివారైనారు. వీరారాధ్యుఁడీగ్రంథమేగాక భద్రాయుశ్చరిత్రమనుమతియొక పద్యకావ్యముఁగూడ రచియించియున్నాఁడు. అందులో ప్రథమాశ్వాసములో కొంత భాగము 1897 లో మల్లంపల్లి భైరవమూర్తిగారిచే బందరులో భైరవముద్రాక్షర శాలలో వెలువడు "రత్నాకరము" అను పత్త్రికలోఁ బ్రకటితమైనది.

తతః శ్రీపండితారాధ్యనామ్నా భక్తోత్తమే నచ
శివభక్త ఏవనూనం దేవర్షి భ్యోఽధికఇతి;
చీనాంబరేఽగ్నిం నంస్థాప్య శమీకోమలశాఖయా
బద్ధే మల్లేశ్వరప్రేతః ప్రత్యక్షుస్సమజాయత.

(పండితారాధ్యచరిత్ర. (ఆంధ్రగ్రంథమాల) ఉపోద్ఘాతము పుట 27.) పల్లకేతునిశాసనము M. E. R. 1910. No 536 of 1909. See also paras 889 of Part II of the report.

పై వానివలన శ్రీపతి పండితనివాసస్థానము బెజవాడ యని నిశ్చితమేగదా!

2. శ్రీపతి పండితుని శివభక్తిమాహాత్మ్య ప్రదర్శనము.

ఈతడు విజయవాడలో శివభక్తిని నిరూపించుటకు కొంగున నిప్పులు మూటగట్టెనని మల్లికార్జున పండితుఁడు శివతత్త్వసారములో నిట్లు చెప్పియున్నాడు.

క. ఒక్కఁడె దైవము శివుఁడని
నిక్కము సేయుటకు ముడిచె నిప్పులు చీరన్
స్రక్కక శ్రీపతి పండితుఁ
డక్కజముగ విజయవాడ నలజమ్మి శివా! 406 పద్యము.

పాల్కుఱికి సోమనాథుడీ విషయము బసవపురాణమున తెలిపి నది ముందుదాహరించియే యున్నాను. పండితారాధ్య చరిత్రలో పురాతన ప్రకరణమున పర్వత ప్రకరణమున శ్రీపతి పండితుని ప్రశంసగలదు.

కుమారపాల ఘూర్జరుని కథలో

ద్వి. వెండియు శ్రీపతి పండితుల్ భువిన
ఖండితైశ్వర్య వికస్వరలీల
వర్తింపుచును పరవాదులకెల్లఁ
గర్తలు భర్తలుగాఁ ప్రతిష్ఠించి
తోడఁగి పైపొత్తి పచ్చడమునవిప్పు
లడరంగముడిచిన నదియేమిచేసె. పుట 408. 1 భాగము.

గణసహస్రనామములో 'శ్రీపతి పండితుల్' సింధుభల్లహుఁడు అనియు 'ఆంధ్రదేశ వరుసలో' పండితారాధ్య శ్రీపతి పండితయ్య యనియు నీతని ప్రశంసించియున్నాఁడు.

కాశినాథుని వీరారాధ్యుడు రచించిన భద్రాయుశ్చరిత్రమున నిట్లు గలదు.

వ. అప్పండితేంద్రుండు జయవాటికా మల్లికార్జును నాగ్నేయ భాగంబున నున్న శమీశాఖ సమీపంబునకు నరిగి యద్దేవు నభివందనంబును ప్రమథగణస్తోత్రంబును గావించి వీతిహోత్రు నాకర్షింపుచుం దనమీది పట్టుపచ్చడంబునంగట్టి యిట్లనియె.”

(బసవపురాణ పీఠిక. 65 పుట.)

* శివభక్తవిజయమున నిట్లుగలదు.

క. అతులిత శివభక్తునితోఁ
బ్రతిసేయఁగరారు కోటి బ్రాహ్మణులని శ్రీ
పతి పండితయ్య నిప్పుల
కుతుకమతి న్మూటఁగట్టె కొంగునను శివా.

శ్రీపతిపండితుఁడు శివభక్తిమహాత్మ్యమును నిరూపించిన పై కథ తెలుఁగువారినుండి వీరశైవము విశేషముగ వ్యాపించిన కన్నడదేశమునఁ బ్రసిద్ధమైనది.

“ప్రసాదః పావన యితి ప్రతిజ్ఞాయాగ్నిమాంశుకే
బథ్వాబబంధియశ్శమ్యాం జీయాచ్ఛ్రీపతి పండితః
అని శంకరారాధ్యులు తన బసవేశవిజయమునఁ జెప్పియున్నాఁడు. గుబ్బిమల్లనార్యుఁడు తనభావచింతారత్నమున (క్రీ. శ. 1513.)

హరి యన భవంగె వందనెగెయిసి శిఖ యనం
బెరదల్లి కట్టి మూర్ధార్తిగల పడదుని
ష్ఠురవక్రమందతీవ్రదదుర్గుణగళవైష్ణవవిప్రజైఘరెంబ
వీరవాత పిత్తదుశ్శ్లేష్మమంకిడిసిశం
కరలెంకమంచన్న శ్రీపతీశ్వరదేవ
సురుమల్లికార్జునం పండి తత్రయవాదరెమ్మ భవరోగగలిగె.

ఈ పండితత్రయప్రశంసను పాల్కురికి సోమనాథుఁడేఁ (క్రీ. శ. 1230) పండితారాధ్యచరిత్ర కృత్యవతరణికలో నిట్లు చేసియున్నాఁడు.

---

* ఇది నా తండ్రిగారగు కీ. శే. సుందరము పంతులవారిచే రచితమైనది. శివ భక్తుల చరిత్రములను దెలుపు కందపద్యములకృతి. అముద్రితము.

ద్వి॰ కడునర్థి నుత్పత్తికర్త నాఁబ్రహ్మ
వడి బ్రహ్మమను బ్రహ్మవాదులఁ ద్రుంచి
హరు భక్తియుత్పత్తి కధిపతినాఁగ
బరగెఁ దాఁ దొల్లి శ్రీపతిపండితయ్య
స్థితికర్త హరి సుమాపతికి మ్రొక్కించి
శ్రుతి విష్ణువాదుల గీఁటడగించి
చెనసి భక్తి క్రియాస్థితికర్త యనఁగ
జనియెను లెంకమంచనపండితయ్య
గాఢమై సంహారకర్తయ యనుచు
సాధారణముగ నీశ్వరు భక్తిఁ బల్కు
దూరాన్యసమయసంహారుఁడై చవియె
శూరుండు మల్లికార్జునపండితయ్య
ఖ్యాపితభక్తికిఁ గారణపురుషుఁ
డై పండితత్రయం బన భువి జనిరి.

కావున మల్లనార్యుని ప్రశంస పాల్కుఱికి సోమనాథుని ప్రసాదమే యని చెప్పనగును.

శ్రీపతి పండితుని కాలము.

క్రీ. శ॥ 1100-1170 మధ్యకాలమున విలసిల్లిన మల్లికార్జున పండితుఁడు శివతత్త్వసారమున నీతనిఁ జేర్కొనుటచేఁ శ్రీపతి పండితుఁడు. క్రీ. శ.॥ 1100 లకుఁ బూర్వుఁడగుట నిర్వివాదముగా నేర్పడుచున్నది. పండితుని వెనుక పాల్కుఱికి సోమనాథుఁడును పండితత్రయములో నీతని తొలివానిగఁ బ్రశంసించినాఁడు. ముందు నే నుదాహరించిన బెజవాడమల్లేశ్వరాలయమునందలి పల్లికేతని శాసనమున కాలము తెలుపఁబడియుండ లేదుగాని యది 11వ శతాబ్దినాఁటిదని శాసనపరిశోధకులు దెలుపుచున్నారు. కాఁబట్టి యీతఁ డంతకుముందువాఁ డగుట నిశ్చయమే.

వాస్తవికస్థితి యిట్లుండ, ఆంగ్లేయభాషలో శ్రీపతిపండితవిరచితమగు శ్రీకరభాష్యమునుఁ బ్రకటించి, దానిని 876 పుటల బృహత్పీఠితో నలంకరించిన శ్రీ సి. హాయవదనరావుగారు పై తెలుఁగుగ్రంథ

ములలోని విషయములేవియు గ్రహింపక, శ్రీపతి పండితుఁడు క్రీ. శ॥ 1400 ప్రాంతమువాఁడని వ్రాసిరి. వారు శ్రీపతినిఁగూర్చి చర్చించి, చర్చించి తుదకు సారాంశము నిట్లు దెలిపిరి:

1. That Sripati Panditha was a person of great fame as a Virasaiva teacher and was not improbably the guru of the ruling King of Vengi at that time.

2. That he lived about 1400. A. D.
Introduction to Srikara Bhashya, Vol I. Page 23. about Sripati Page 7-24.

గ్రంథప్రకటనకర్తలు శ్రీహయవదనరావుగారు! తెలుఁగుభాషలో శ్రీపతిపండితునిఁగూర్చిన గ్రంథములు పరిశీలించియు, ప్రమాణముగ గ్రహింపఁదగినవానిని విడిచి పరిశీలించినవానిలోని విషయములను సమన్వయింపకయే ఇట్లు వ్రాయుట విచారకరము.

శ్రీకరభాష్యమున మతత్రయాచార్యులలో మూఁడవవారైన శ్రీమధ్వాచార్యులవారు ప్రతిపాదించిన ద్వైతమతము ఖండింపఁబడుట చేతను, మధ్వాచార్యులవారు క్రీ. శ॥ 13-వ శతాబ్దమువారు కావునను, శ్రీపతి పండితుఁడు మధ్వాచార్యులవారికి తరువాతివాఁడని హయవదనరావుగారియొక్క ముఖ్యమైన యాధారము. కాని ఈ విషయము నాధారముగాఁ గొనుటచే శ్రీహయవదనరావుగారి అజ్ఞతయే మఱింత వెల్లడియగుచున్నది. అజ్ఞతయేగాదు సాహసమనికూడ చెప్పనగును. ఏలననఁగా శ్రీ హయవదనరావుగారు ప్రకటించినగ్రంథమునకు మాతృకలో నీద్వైతమతప్రసక్తియే కానరాదు. తమవాదమును నిలువఁబెట్టుకొనుటకు వారు తాము ప్రకటించిన గ్రంథములో నీ విషయము చేర్చిరని స్పష్టముగదా! ఈవిషయమును ఖండింపుచు మాధ్వులే యగు డాక్టరు శ్రీ చిలుకూరి నారాయణరావుగారు వ్రాసిన వాక్యములనిందుదాహరించుచున్నాను.

“ఈ రీతిగా పల్లికేతనకాలము నిర్ణయముకానప్పుడు తత్పూర్వుఁడై యెప్పుడో ఉండిన అతనిశాసనములో ఉదాహృతుఁడయిన శ్రీపతి పండితునికాలమునుకూడా నిర్ణయింప వీలులేదుగదా. ఇట్లుండఁగా ఈమధ్య శ్రీపతిపండితారాధ్యవిరచితమని చెప్పబడే శ్రీకరభాష్యమును బెంగుళూరు వాస్తవ్యులైన శ్రీసి. హయవదనరావుగారు దేవాంగ

సంఘుపత్రమున ప్రకటిస్తూ, ఆ గ్రంథమంత పెద్దదయిన ఒకసంపుటము నింగ్లీషుభాషలో పీఠికగా వ్రాసి ప్రచురించినారు. దానిలో శ్రీపతి పండితుఁడు క్రీ. శ॥ ౧౪౦౦ సం.ర ప్రాంతమువాఁడని నిశ్చయించినారు. కాని, తొలుత ఈ నిశ్చయమును ముందుగ మనస్సులో చేసుకొని, తరువాత దానికి ప్రమాణములకోసము వారు తంటాలుపడినట్లు వారి వ్రాతధోరణివలన కనుగొనవచ్చును. ఇది శాస్త్రీయమైనపరిశోధనపద్ధతి కాదు. తమ నిశ్చయమును సమర్థించుకొనడానికి ఏవేవో పోలుపొందులు లేనిశాసనముల నుదాహరించి, వాటికి అర్థములు కుదురనప్పుడు మాటలను తారుమారుచేసి ఏవేవో అవస్థలుపడినారు. వారుచూపిన ముఖ్యమైన ప్రమాణ మొక్కటి కనబడుచున్నది. శ్రీకరభాష్యములో మధ్వాచార్యోపదిష్టమయిన ద్వైతమతఖండనమున్నది. కాబట్టి, శ్రీపతి పండితు డానందతీర్థులవారికి తరువాతివాడు కావలసివుంటాడు. ఆనంద తీర్థులకాలము పదుమూడోశతాబ్దము కాబట్టి శ్రీపతిపండితుఁడు పధ్నాలుగో శతాబ్దాంతమువాడు కావలెనని వీరివాదము. హయవదన రావుగా రచ్చువేయించిన శ్రీకరభాష్యములో 'మధ్వద్వైతకుపణక తార్కికాదయోజీవానాం విభుత్వాంగీకారాత్' అని ఒకచోటను, "భాగవతపాంచరాత్రమధ్వాదివైష్ణవానాం జగత్కారణేశ్వరస్య శరీరత్వ పరిగ్రహాత్" అని చోటను రెండువాక్యము లున్నవి. మొదటి వాక్యములో మధ్వద్వైతమంటే ఏమిటో దుర్గ్రాహ్యముగా ఉన్నది. మధ్వోపదిష్టద్వైతము ప్రత్యేకముగా తత్పూర్వద్వైతమునకు భిన్నమైన దున్నదా?

శ్రీపతిపండితుఁడు ద్వైతమును ఖండించిన పట్టులు:—

1. సదాఘటపటవన్నాత్యంతభేదవాదినః

అధ్యాయము 1. పాదము, 2. సూత్రము 1.

2. ద్వైతభాగవతపాంచరాత్రాదివైష్ణవమత

అధ్యాయము 2. పాదము, 2. సూత్రము 39

3. కించైతత్సూత్రే శ్రుత్యేకదేశప్రామాణ్యాద్వైతనిరాసా ద్వైతనిరాసాచవ్యవహ్రియతే. భాగవతపాంచరాత్రమధ్వాదివైష్ణవానాం జగత్కారణేశ్వరస్య.

అధ్యాయము 2, పాదము 2, సూత్రము. 41.

4. గుణత్వేన సర్వశ్రుతి సమన్వయో నిర్దిష్టః తార్కికమధ్వాది కేవలాభేదవాదినాం బౌద్ధాదివత్ సర్వశ్రుతి సమన్వయాభావాత్ తన్మతం సుతరామసంగతం ఇది సూచితసూత్రార్థః

అధ్యాయము. 2. పాదము 3 సూత్రము. 40.

5. మధ్వాద్వైతక్షపణకతార్కికాదయోజీవానాం విభుత్వాంగీకారాత్ - తన్నిరసనార్థమ్. ఏతదధికరణప్రారంభః.

అధ్యాయము. 2. పాదము 3 సూత్రము. 18.

"ఆ వాక్యములో మధ్వశబ్దము లేకుండానే సరిపోతుందే! రెండో వాక్యములో భాగవతపాంచరాత్రములనే మతవాచకశబ్దములతో మధ్వాచార్యుడనే వ్యక్తిపేరు శ్రీపతిపండితుఁడు చేర్చి ఉండడు. మధ్వ అనేది భాగవతపాంచరాత్రములవలె ఒక మతముకాదు. ఆవాక్యములలో మధ్వ శబ్దమప్రస్తుతము, అసంబద్ధమునని తలంచి శ్రీహయవదనరావుగారు రచ్చు వేయడమునకు మూలప్రతి నిచ్చిన దేవిడీజమీందారుసారికి జాబు వ్రాయగా వారు మూలమును చూచి, అందులో అస్థలములో 'మధ్వ' శబ్దములేదని వ్రాసినారు. కాబట్టి శ్రీపతిపండితునికాలము క్రీ. శ॥ 1400 అని నిర్ణయించడానికి సాధకముగా ఉంటుందనికాబోలు పరిష్కర్త లాపదమునుచేర్చి యుంటారని నిశ్చయించుకొన్నాను. శ్రీకరభాష్యములో ద్వైతమతఖండనము లేకపోలేదు. ద్వైతము ఆనందతీర్థో పజ్ఞముకాదు. ఆనందతీర్థుడు ద్వైతమతపునఃప్రతిష్ఠాపకుడుమాత్రము.

... ...

శ్రీకరభాష్యమును శ్రీపతిపండితుడే రచించి ఉంటాడని నానమ్మకము. అతఁడు రామానుజుడికి పూర్వుడని నేననుకొంటున్నాను. పంద్రెండో శతాబ్దమువాడుమాత్రము కాడని నానమ్మకము."

(పండితారాధ్యచరిత్ర ఉపోద్ఘాతము. పుట. 31 ఆంధ్రగ్రంథమాల)

పైనియుదాహరించిన భాగమునుబట్టి శ్రీహయవదనరావుగారొనర్చిన విపరీతకల్పనమును సప్రామాణ్యనిర్ణయమును స్పష్టమగుచున్నవి గదా! కాబట్టి శ్రీపతిపండితుఁడు 14-వ శతాబ్దివాఁడు కాఁడనియు, శ్రీ నారాయణరావుగారివాక్యములనుబట్టిపంద్రెండవశతాబ్దికిఁ బూర్వుఁడనియు తెలియుచున్నది.

శ్రీహయవదనరావుగారి రెండవయాధారము - "ఖండకపాలాఖ్యానము" అను నామాంతరముగల మనువంశపురాణమున పోచిరాజు వీరనకవి శ్రీపతిపండితుని గూర్చినవిశేషములు. ఈవిశేషములను సమన్వయించుటలోను తమవాదమున కనుకూలముగా వాని నెట్లు సవరించిరో ఇక్కడ వివరించుచున్నాఁడను:

—"We may refer to some Telugu works in wnich Sripati Pandita is mentioned ; the first of these is Manuvamsapuranamu, a work in 5 Asvas M, O. Mss, Library Telugu D. C. I. No. 160 The author of the work Pochiraju Viranamatya " After narrating the introduction and content of the work Mr. C. Hayavadana Rao, writes ; The following three points emerge from the above narration of the poet Viranamatya: 1. that Sripati Psndita was not only the Guru of the Telikas of Bezwada, 2. but also that of the then reigning king whose name he gives as Chalukya Vishnu Vardhana Maharaja Devabhallana Vira Perumal Pratapa Chola, 3. that both Sripati Pandita and the king lived in Saka 1109—A. D. 1927, and that the Telikas of Bezwada and round about separated into two sections, etc.

1 పోచిరాజు వీరనామాత్యుఁడు లేక వీరనయనుకవి నేఁటికి 150 యేండ్లక్రిందటివాఁడు. ఈతఁడు బహుగ్రంథరచయిత. ఈతఁడు తొలుత

---

1. వీరేశలింగముపంతులుగారి ఆంధ్రకవులచరిత్ర 3-వ భాగమున 96-97 పుటలలో నీతని చరిత్ర కలదు. మఱియు శ్రీ వావిళ్ల వారి శతకవుల చరిత్రము 3-వ భాగమున 288-289 పుటలలో గలదు. ఈతఁడు తన 14-వ యేట కృష్ణార్జున సంవాదము, 18-వ యేట పంచకావ్యములు (తెలుఁగు), 22-వ యేట విభూతిమాహాత్మ్యము (ద్విపద) 26-వ యేట మార్కండేయచరిత్ర 30-వ యేట మనువంశపురాణము, 36-వ యేట ముక్తదేవచరిత్రము, ఆప్పైని, ఆనందలహరి, సౌందర్యలహరి భర్తృహరి సుభాషితముల నాంధ్రీకరణములు, భల్లాణచరిత్ర పద్యకావ్యమును రచించెను. మనువంశపురాణమునకే ఖండకపాలాఖ్యానమని పేరు. ఇది బెజవాజ మల్లేశ్వరస్వామికినంకితము.

నేఁటివఱకుఁ గవులచరిత్ర కెక్కని యీతని తెనుఁగు మాఘకావ్యము అడయారు దివ్యజ్ఞానసమాజమువారి పుస్తకభాండాగారమునఁ గలదు. మాఘకావ్యమునకు భాషాంతరీకరణములు చాలతక్కువ. ఇదివరకు శ్రీగోపీనాథము వేంకటకవిది అచ్చులోనున్నది. వీరకృతి (చంపువు) ముద్రింపఁబడినది.

కొలకలూరి పేటవాస్తవ్యుఁడై యా వెనుక కొన్నాళ్లు 'ఈమని' యందుండి, ఆతరువాత బందరులో కాపురముండి, బందరు బెజవాడ ప్రాంతములఁ ప్రసిద్ధుఁడై యున్న కవి. ఈతఁడు వ్రాసిన మనువంశ పురాణమునకు వ్రాఁత ప్రతియే గాక అచ్చుకలదు. కావున నందుండి శ్రీపతిపండితునిఁగూర్చిన వాక్యముల నిందుదాహరింపలేదు.

ఇఁక పాల్కురికి సోమనాథుఁడు బసవపురాణమున చెప్పిన అనంత పాలుని వృత్తాంతము. శ్రీపతిపండితు డనంతపాలుని సభాస్థలినికడా తాను కొంగున నిప్పులు మూటఁగట్టి శివభక్తి ప్రదర్శించెనని చెప్పినది. ఆ యనంతపాలుఁడు త్రిభువనమల్లవిక్రమాదిత్యుని దండనాయకుఁడు. ఈతఁడు పశ్చిమచాళుక్యుల దండనాయకుడుగా నుండి, బెజవాడలో కొండపల్లినాడునకు, క్రీ. శ. 1095 - 1118 మధ్య యధికారిగానుండి శాసనములను వేయించెను కాని ఆ శాసనములో నెచ్చటను శ్రీపతి పండితుని ప్రశంస లేదు. ఈవిషయమును విమర్శించుచు శ్రీ డాక్టరు చిలుకూరి నారాయణరావుగారిట్లు వ్రాసియున్నారు:

"అనంతపాల దండనాయకుడు త్రిభువనమల్లుని కొలువులో నున్నవాఁడు. అతడు ద్రాక్షారామములోను చేబ్రోలులోను నాదెండ్లలోను శాసనములు వేయించినాడు. త్రిపురాంతకములోని ఒకశాసనములో కూడ నీతని పే రున్నది. అతడు క్రీ. శ. ౧౧౨౬ - ౨౮ ప్రాంతము వాడు. కాని ఈతని శాసనములో శ్రీపతిపండితునిగూర్చిన ప్రస్తావన లేదు. శ్రీపతిపండితుడు తనమహిమ చూపిన దీ అనంతపాలుని ఆస్థానములోనే. అయితే శ్రీపతిపండితుని కాలముకూడ క్రీ. శ. ౧౧౨౬ ౧౧౨౮ ప్రాంతమని నిర్ణయింపవచ్చును. కాని పాల్కురికి సోమనాథు డనంత పాలునిగురించి తెలిసి వ్రాయలేదని నావిశ్వాసము" (ఉపోద్ఘాతము) 39 పుట.

పై వాక్యము లెంతయు సమంజసము లనుటకు సందేహములేదు. సోమనాథుడు వ్రాసినది చరిత్రమే యైన నది వింతతీరులు గలది. ఆతడు వ్రాసినవియన్నియు సత్యమైన చరిత్ర క్రింద పరిగణింపరాదు. ఉదాహరణముగ బసవపురాణమున, కల్యాణకటకమును పాలించిన బిజ్జలునివంశము వారు కాలచుర్యులు. వారిని సోమనాథుఁడు చాళుక్యులని చెప్పినాడు.

ఇది చరిత్రకు విరుద్ధముగదా! కావున శ్రీపతిపండితుఁ డనంతపాలుని కాలమునకు ముందువాఁడనియే చెప్పనగును.

మఱియుఁ బై యుపోద్ఘాతము 28 పుటలోఁ గొంత చర్చింపఁబడినది. అందు శ్రీపతిపండితుఁడు పండితారాధ్యునకుఁ గొంచెము ముందుగా జీవించియున్నట్లు సూచింపఁబడినది. కావున శ్రీపతిపండితుఁడు పదియవశతాబ్దినాఁటివాఁడని చెప్పఁదగును. యుద్ధమల్లునిశాసనసంబంధమునుబట్టి క్రీ. శ. 930 ప్రాంతమువాఁడని నిశ్చయింపఁదగును.

శ్రీపతిపండితుఁడు - కవి

ఈతఁడు కవి యని పాల్కుఱికిసోమనాథుఁడు బసవపురాణములో సంగమేశ్వరుఁడు బసవని మూఁడవ కన్నడుగుకథయం దిట్లు చెప్పియున్నాఁడు:

ద్వి. మలహరసామవేదులు పురోహితులు
వెలయఁ బౌరాణికుం డిలమాయిభట్టు
కోరి మీపరిహాసకులు గళియంబ
గారు వాగేశనైనారు పాఠకుఁడు
శ్రీపతిపండితుల్ శివుడ! మీకవులు[1]
నాపండితయ్యగా రనుఁగుఁబండితులు
ఆదివీరెలవాడు మాదిరాజయ్య
నాదరసజ్ఞుఁడు నలిశంకరయ్య."

పై కథలో శివుని సకలనియోగమువారలు అనగా 72 నియోగములవారలు చెప్పఁబడినారు. (ఈ 72 నియోగములకే బాహాత్తరినియోగమని పేరు). ఇచట శ్రీపతిపండితుఁడు కవిస్థానమునఁ జెప్పఁబడుటయు, పండితుఁడే కాక కవియు నగు మల్లికార్జునపండితుఁడు పండితుఁడుగాఁ జెప్పఁబడుటయు విశేషము. శ్రీపతిపండితుఁడు కవిగా ప్రసిద్ధి

1. శివుఁడ మీకావ్యుఁ డాపండితయ్యగారు-ఇచ్చట కవికి కావ్యశబ్దము వాఁడబడినది. 'కావ్యుఁడు' అనునది కవిపరముగా వాడుట గలదు. చిత్రకవి పెద్దన, అప్పకవి దీనినిప్రయోగించినారు. "గాథలు పెక్కాడుఁగాఁడె కావ్యుఁడు సుమతీ". అని సుమతి శతకము,

వడయుటచేతను సోమనాథుఁ డిట్లు వ్రాసినాఁడు. శివకవులు మతవ్యాప్తి కొఱకు దేశభాషలలో గ్రంథములు వ్రాయుట సహజమే. శ్రీపతి పండితుఁ డేయే గ్రంథములు తెలుఁగున రచియించెనో తెలియరాలేదు. శ్రీపతిపండితుఁడు బ్రహ్మసూత్రములకు "శివదీపిక" అని వ్యాఖ్యానము తెలుఁగున రచియించెనని "శివకవులలో" నిట్లు గలదు.

క. శ్రీపతిపండితకవి శివ
దీపిక విరచించి శైవదీక్షాగురుఁడై
చేపట్టె ముక్తిపేరిటి
రావట్టిని విజయనగరరామయలింగా!

మఱియు నీసందర్భమున బెజవాడశాసనమునుగుఱించి, ప్రభుత్వ శిలాశాసనపరిశోధకులు కీర్తిశేషులు హెచ్. కృష్ణశాస్త్రిగారు వ్రాసిన వాక్యములుగూడ కొంత తోడుపడుచున్నవి.

"It cannot be ascertained if the pillar which bears the record (Yudhmalla Inscription) does actually belong to the Temple of Malleswara or was imported into it from some other temple at Bezwada which could not now be traced. In the absence of any difinite information on this point the natural presumption is that the pillar belongs to the temple of Malleswara and the events registered there refer to the building of the temple in which the pillar has been discorved. Consequently the historical origin of the modern name Mallesvaramay have to be traced to the founder Yuddha-Mallundu alias Nripadhamundu.

కాని యీతనికృతు లేమియు లభ్యముకాలేదు. కాలనిర్ణయము ననుసరించి, పోచిరాజు వీరన చెప్పినట్లు విష్ణువర్ధనునకు గురువుగానున్న శ్రీపతిపండితుఁడు యుద్ధమల్లుని కాలమున నుండఁదగును. శ్రీపతిపండితుఁడు విజయవాడవాస్తవ్యుఁడే కావునను నీశాసన మక్కడిదే కావునను, నీతఁడే ఈశాసనమును రచియించెనని యూహించుట కవకాశము లున్నవి. శ్రీపతిపండితుఁడు కవియగుటయు, నతఁడు పదునొకొండవశతాబ్దమున విలసిల్లిన పండితారాధ్యునికన్నఁ బూర్వుఁడగుటయు నిశ్చయమని చెప్పనగును.

not to the epic hero Arjuna the puranic wrestler (Mllsa) still it remains unexplained how a temple dedicated to Kumara (Skanda) who is generally worshipped in the form of an image came to be the shrine of a formless linga. Perhaps the subsequent history of the temple as given in the mutilated record under discussion which reveals how in a later age a Saiva Aradhya established the superiority of the Saiva over the (Brahmana) sages may give a clue as to the period when the Kartikeya temple at Bezwada was converted into the modern temple of Siva Malleswara.

Para 9. Madras Epigraphical Report, Page 82. (1910)

యుద్ధమల్లుని శాసనములలో కార్తికేయునకు గుడియు మఠమును గట్టించినట్లు చెప్పఁబడియుండుటచే నది కార్తికేయాలయమని చెప్పవలసియుండును. కార్తికేయాలయములలో విగ్రహములే యుండును గాని లింగరూపమున నుండవు. కావున శ్రీ కృష్ణశాస్త్రిగా రూహించి నట్లుగ నీ కార్తికేయునిగుడియు మఠమును నొకానొక శైవాచార్యుఁడు మల్లేశ్వరుఁడను పేర లింగమును స్థాపించి మల్లేశ్వరాలయముగా వెలయింపఁజేసియుండఁదగును. తాతయగు యుద్ధమల్లుఁడు తొలుతగుడియు మఠమునుగట్టించినవాఁడగుటచేత, మనుమఁడగు రెండవయుద్ధమల్లుఁడు, దానికి ముఖమండపమును కలశమును గట్టించెను. మొదటి యుద్ధమల్లుఁడు గుణగ విజయాదిత్యుని సోదరుఁడు. ఈతఁడు రాజ్యముచేయలేదు. అగ్రసోదరుఁడును బహుప్రసిద్ధుఁడు నగు గుణగ విజయాదిత్యునికి రాజ్యకార్యములలోఁ జేదోడువాదోడుగా నున్నవాఁడు, మనుమఁడు యుద్ధమల్లుఁడు తాళపరాజు కొమారుఁడు. కావున నీతనిని రెండవ యుద్ధమల్లుఁడందురు. ఈతఁడు క్రీ.శ॥ 927 - 933 వఱకుఁ బరిపాలించినవాఁడు, ఈతఁడే తన తాతకట్టించిన కార్తికేయాలయమును తనతాతపేర మల్లేశ్వరాలయముగా దానిని వెలయించియుండును. శ్రీపతి పండితుఁ డీ కార్యమున నాతనికి తోడ్పడి యుండును. ఇంకొక విశేషమేమన, మల్లనామధేయముగలిగిన రాజులు తాతమనుమలగు వీరిరువురును తప్ప వేఱెవ్వరును తూర్పుచాళుక్యరాజులలో లేరు. కావున 'రెండవ

యుద్ధమల్లుఁడు తన తాతపేర దీనిని మల్లేశ్వరాలయముగాఁ గట్టించె ననుట సమంజసమైయున్నది.

శ్రీపతిపండితుఁడు కవిగా పాల్కురికి సోమనాథుఁడు పేర్కొనిన సంగతి యీవఱకుఁ దెల్పితిని. కావున శైవభక్తిని నిరూపించుచు, తాను భక్తిమహిమను ప్రదర్శించుటయేగాక శివకవి కావున నీమధ్యాక్కరలు గల శాసనమునుగూడ రచియించియుండుట యసంభావ్యము కానేరదు. ఎట్లయిన మల్లేశ్వరాలయముతోడ శ్రీపతిపండితునకు సంబంధము నిశ్చయమైనది: నిర్వివాదమైనది. భావిపరిశోధనమువలన నింతకన్న నెక్కువగ విచారణసేయుట కవకాశము లభింపఁగలదు.

మల్లికార్జునపండితునికన్న మున్న శ్రీపతిపండితుఁడు కవిగాఁ బరిగణింపఁబడుటచే నన్నయ్యకు మున్నున్న తెలుఁగుకవులలో శ్రీపతి పండితుఁ డొకఁడని నిశ్చయింపఁదగును.

పద్మకవి క్రీ. శ. 941

(జినేంద్రపురాణము)

పద్మకవి జినేంద్రపురాణమునుండి యీక్రింది పద్యము ప్రబంధ రత్నావళి 81 పుటలో నుదాహృతమైనది.

సీ. హరినిలయంబును హరినిలయంబును
విషధరాఢ్యంబును విషధరాఢ్య
మప్సరోమయమును నప్సరోమయమును
వనవిలాసమును పావనవిలాస
మున్నత కరిశృంగ మున్నతకరిశృంగ
మిందుకాంత స్రవమిందుకాంత
మురుకలనకులంబు నురుకలనకులంబు
నంశుకాంతద్యోతి వాంశుకాంత

గీ. మొనరనవశత సాహస్రయోజనోన్న
తమును పదివేలయోజన లమరువలము
గలిగికనకాద్రికిన్నాఁటఁ గలిగితనరి
ప్రథితమైయొప్పు మందరపర్వతంబు

ఈ పద్మకవి కన్నడవాఙ్మయమున నాది కవియని, కన్నడకవి సార్వభౌముఁడని కీర్తింపఁబడిన పంపమహాకవియే. పంపకవి విక్ర మార్జునవిజయమను నామాంతరముగల భారతమును వేములవాడ చాళుక్యరాజైన యరికేసరికి కృతినిచ్చుటయు, నాతఁడు వేంగిపట్టు వాస్తవ్యుఁడగుటయు పరిశోధకుల కిదివఱకు విదితములై యున్నవి. పంపభారతమును నన్నయభట్టారకుఁడెట్లనుసరించినదియు, నన్నయభట్టు చరిత్రమున చూడనగును. పంపకవి లౌకిక సాహిత్యమునకు సంబం ధించిన భారతమేకాక జినాగమమునకు సంబంధించిన మొదటి తీర్థం కరుని చరిత్రము. 'ఆదిపురాణము' అను పేర కన్నడమున రచియించెను

పంపకవి, యాంధ్ర దేశస్థమగు వేంగీపుర వాస్తవ్యుఁడగుటచే నాతడు తెనుఁగుకృతులు రచియించుట యసంభావ్యము కాదు. ఆనాఁటి తెనుఁగువారు తెనుఁగు, కన్నడములు రెండింటియందు కవితారచనచేయు సామర్థ్యముగలవారు. పంపమహాకవి యాంధ్రబ్రాహ్మణుఁడనియే చారిత్రక పరిశోధకుల యభిప్రాయము. కన్నడవాఙ్మయమున ప్రసిద్ధికెక్కిన రత్నత్రయము, (పంప, పొన్న, రన్న)లలో, పొన్నకవి సర్వదేవుఁడను పేర తెనుఁగున యాదిపురాణము రచించియున్నాఁడు. వీరు ముప్వురును వేంగీదేశ వాస్తవ్యులే కావున పంపనవి తెనుఁగున కవిత చెప్పుట చారిత్రకానుకూలముగను, సాహిత్రీక్రమ పరిణామానుకూలముగను నున్నది.

పంపకవియే పద్మకవియని 'నాథోజపంప' అను గ్రంథమున తిమ్మప్పయ్య యను విద్వాంసులు నిర్వివాదముగా నిరూపించినారు. ౩ పంపనామము, పద్మప్రభయను నాఅవ జైనతీర్థంకరుని పేరునకు తద్భవరూపము. పద్మప్రభ, పద్మప్ప. పద్దప్ప, పమ్మప్ప-పంప అని యీ శబ్దరూపావతారము. తెనుగున పమ్మిసెట్టి, పామక్క, పామూరు యీ శబ్దభవములే, పద్మశ్రేష్టి, పద్మకక్క, పద్మపురము, అని వీని సంస్కృత నామములు. 'పమ్మి' యింటిపేరుగలవారు వైశ్యులలో గలరు. 3. ఈ పద్మప్రభయను పేరు, జైనమతసంబంధమని తెలుసుకొనినచో వైశ్యులలోనే, యీ యింటిపేరుగలవారుండుటకు కారణము సులభముగ గ్రహింపఁగలుగుదుము. సంస్కృత జైననామమగు 'పద్మ' నామమే కన్నడము 'పమ్మ'యై తెనుగున పెమ్మయైనది. పెమ్మన- పెమ్మరాజువారు. భావన పెమ్మన యని తెలుఁగుకవి కలఁడుకదా!

Journal of the Andhra Historical Research Society Vol. VI, part 3&4 Arikesari Inscriptions of (V) Vemalavada page 188. "Pampa an Andhra Brahmin of Vengipura migrated to the court of Chalukya chief Arikesari II.

2. దీనిని తొలుత నా కెఱుకపఱచినవారు, కన్నడభాషయంద సాధారణపండితులును, మహావిద్వాంసులును, మదరాసు విశ్వవిద్యాలయయము కన్నడశాఖలో సహయోపన్యాసకులుగా పనిచేసి, ప్రస్తుత ముప్రకృతిగై కొనుచున్న శ్రీమాన్ హెచ్. శేషయ్యంగారు. వారికి నేనెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను.

నాడోజ పంపపుటలు 76, 77, 78. ములియ తిమ్మప్పయ సెంటు అయివిషన్ కాలేజీ పండితులు. మంగుళూరు-1938 ఇది పంపవిషయిక వివాద గ్రంథ పరంపరలో మొదటిది. పంపకవి, అతని భారతకృతినిగూర్చి యత్యద్భుతములైన విషయము లిందు గలవు. తెనుఁగులో నన్నయనుగూర్చి యాతని భారతమునుగూర్చి యొక్క గ్రంథమైన దీని బోలినది వెలువడలేదు.

(8) చెన్నపురిలో నేఁటను వైశ్యులు పమ్మివారు గ్రంథ విక్రేతలు గలరు.

ఈ జినేంద్రపురాణమను గ్రంథము, పంపమహాకవికి గురువైన జినేంద్రముని చరిత్రము - ఈ జినేంద్రముని యాకాలముననున్న జైనసమయాచార్యులలో మహాప్రసిద్ధుఁడు-ఈతడు పంపకవికే కాక పొన్నకవికికూడ గురువుగా విలసిల్లినవాఁడు. ఈ విషయము వ్యక్తముచేయుటకు వారి గ్రంథాశ్వాసాంత గద్యల నుదాహరించుచున్నాను.

పంపకవి: ఆదిపురాణము—

ఇందు జినేంద్రమునీంద్ర వంద్య పరమజినేంద్ర ముఖచంద్ర వాక్చంద్రికాప్రసరప్రసాదోదీర్ణ సూక్తికల్లోలమాలాకీర్ణ కవితా గుణార్ణవ ప్రణీతమప్పాది పురాణదోళ్.

పొన్నకవి : శాంతిపురాణము—

ఇదు జినేంద్రచరణసరసీరుహ శిలీముఖాయమాన శ్రీమదుభయకవి చక్రవర్తినివర్తితముం అమ్మనభక్తాభిదాన విద్యానిధానమల్ల పార్యతదనుజాతాధిజాత సారస్వత పొన్నకార్యకారితము మప్పపురాణ.చూడామణియోళ్.

ఈ జినేంద్రుఁడు కౌసూరు గచ్ఛమునకు సంబంధించిన జైనాచార్యుఁడు - అష్టాద్బలి - అరహానంది - వీరనంది - రామనంది - చందినంది యాతని గురుపరంపర - పూజ్యపాద చరిత్రమున నీతఁడు ప్రస్తుతుఁడైనవాఁడు.

జినేంద్రపురాణము నన్నయకు ముందుపుట్టిన యాంధ్రదేశ జైనకావ్యమని చెప్పుటకు సందేహములేదు. తక్కిన జైన కావ్యములతోపాటిదియు నశించియుండవచ్చును. మన యదృష్టవశమున పై పద్యమొకటియైన మిగిలియున్నది. తొలుత దీని నెఱుకపఱచిన కీ. శే. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిలవారి గ్రంథములగూర్చి యిట్లు వ్రాసిరి.

"ద్రవిడ కర్ణాట భాషలలో జైనకృతులు పెక్కులున్నవి. ఇందు జినేంద్రపురాణమనియు నాదిపురాణమనియు రెండు జైన ప్రబంధములుదాహరింపఁబడినవి కాని వానియందలి పద్యము లెక్కువగాఁ జేకొనఁబడవయ్యెను. ఉన్న పద్యములంజూడఁగాఁ బ్రాచీనతర రచనముగాఁ దోపకున్నది." పీఠిక - 27 పుట.

ఇది తెనుఁగుభాషలో వెలసిన జైనకావ్యమనుటకు పై యుద్ధృతాంశమునుబట్టి విశదమేగదా: ఇక దీని ప్రాచీనతకు సందేహమునకు గారణమిందలి 'విషధరనిలయుంబు విషధరనిలయుంబు' అను శ్లేషయే - ఇది చిత్రకవితలో చేరినది. క్రీ. శ. 16 వ శతాబ్ది వఱకును తెనుగులో నిట్టి రచనలు లేకపోవుటచే వారట్లూహించిరి. కాని క్రీ. శ. 11 వ శతాబ్ది ప్రథమపాదమున నన్నెచోడకవి యిట్టి చిత్రబంధ కవితల నుపయోగించుటయు క్రీ. శ. 814-877 ప్రాంతముల విలసిల్లిన నృపతుంగుఁడు తన కవిరాజమార్గమున నిట్టిరచనలు పేర్కొనుటయు సమన్వయింపఁగా, పై రచన ప్రాచీనత నిరాఘాటముగా నిలువఁగలదు. కాఁగా నన్నయకు మున్ను వెలసిన యాంధ్రజైన కావ్యములలో పంప కవి జినేంద్రపురాణమొకటియని చెప్పనొప్పును.

గజాంకుశుఁడు. క్రీ.శ. 945

ప్రాచీనులైన తెలుఁగుకవులలో గజాంకుశుఁ డనుకవి యున్నట్లు మడికిసింగన (క్రీ. శ. 1400) తన సకలనీతిసమ్మతము[1] అనుసంకలనగ్రంథమున నిట్లు చెప్పియున్నాఁడు.

"ఆంధ్రభాషాకోవిదులైన సుకవీంద్రవిరచితంబైన ముద్రామాత్య పంచతంత్రీ, బద్దెభూపాల, చాణక్య, ధౌమ్య, విదుర, ధృతరాష్ట్ర,బలభద్ర కామందక, గజాంకుశ, నీతిసార, నీతిభూషణ, క్షేమేంద్ర, భోజరాజవిభూషణ పురుషార్థసార భారతరామాయణాది మహాకావ్యంబులు, పురాణేతిహాసంబులు, కందనామాత్యుని నీతితారావళిలోనొక్కొ క్కి చాటు ప్రబంధంబులయందుగలనీతివిశేషంబులూహించి, తత్తత్సారాంశంబులయైవిధంబుల వర్గసంగతంబు గావించి సకలనీతిసమ్మతం బను పేరనొక్క ప్రబంధంబు రచింపుదు." (గ్రంథావతారిక తొలిపుట.)

సింగన తనగ్రంథమున పైనిపేర్కొనిన కవులనుండియు, కావ్యములనుండియు పద్యముల గ్రహించి, వానిని యుదాహరించినాఁడు. అతఁడే కొన్నిపద్యముల 'కజ్ఞాతము' అని యుదాహరించినాఁడు. అయినను, నాతఁడుదహరించిన మహాభారత, కుమారసంభవ, మార్కండేయపురాణాదికావ్యములేకాక, బద్దెభూపాల క్షేమేంద్ర భోజరాజాదికవులు నేఁడు మన కెఱుకపడుచుండుటచే 'గజాంకుశుఁడ'ను తెనుగుకవి ప్రాచీనకాలమున నున్నట్లు మనము గ్రహింపవచ్చును.

ఇఁక గజాంకుశుఁ డేకాలమువాఁడో తెలిసికొందము. మడికిసింగన క్రీ. శ. 1400 ప్రాంతమువాఁడుగాన, నాతఁడు పేర్కొనిన వారంద

1. సకలనీతిసమ్మతమనగా రాజ్యాంగములలో సకలవర్ణంబులవారును పరస్పరము ప్రవర్తింపవలసిన నీతిమార్గములు, సకలగ్రంథసమ్మతములగునట్టిదిగా చేర్చి 'సమకూర్చినది.' మడికిసింగన మొదట తెలుఁగులో నిట్టి గ్రంథములనుండి పద్యముల సమకూర్చెను. ఇందెంత గ్రంథము కలదో మనకుఁ దెలియదు. 3 ఆశ్వాసములు (రమారమి) వేయి పద్యములు)గలగ్రంథమును విద్వద్వర్యులు శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవిగారుపీఠికతో గూడ ప్రకటించిరి. (ఆంధ్రగ్రంథమాల 1921)

అంతకు పూర్వులగుట నిర్వివాదమే. కావున గజాంకుశుఁడు క్రీ. శ. 1400 లకు పూర్వుఁడు.

తెలుఁగుననేగాక కన్నడకవిచరిత్రమునఁగూడ నీగజాంకుశుని ప్రశంసగలదు. అందులో గజాంకుశుఁడు క్రీ. శ. 1000 ప్రాంతము వాఁడని యిట్లు వ్రాయఁబడియున్నది.

గజాంకుశ. సు. 1000.

మల్లికార్జునను (సు. 1245) సూక్తిసుధార్ణవదల్లి "గజాంకుశ రాజనచిత్తవృత్తి" ఎందు ఈతనన్ను స్తుతిసి ఈతనగ్రంథగళిందపద్య గళన్ను ఉద్ధరిసువంతె హేళిరువుదరింద ఈతను కన్నడదల్లి గ్రంథగళన్ను బరదిరబేకు. నయసేనను (1112) ధర్మామృతదల్లి "గజాంకుశనోళ్పువత్తు రంజిసువసదర్థదృష్టి" ఎందు యీకవియన్ను స్తుతిసిద్దాన. దుర్గసింహను (1145) ఈసనన్ను స్తుతిసువ.

త్రిజగన్నుత వాగ్విభవది। నజంగనోర్మ్మడియనిప్పపంపతళిందం
విజితారిదండనాయక। గజాంకుశం కుశలవాంఛితప్రియశౌర్యం॥

ఎంబపద్యదింద ఈతను దండనాయకనాగియూ దొడ్డ కవి యాగియూ ఇద్దంతతిళియుత్తద. ఈతనిగ గజగఎంబహెసరుడంటు శ్రీధరాచార్యను (1049) తన్న జాతకతిలకదల్లి ఇవనహెసరన్ను హేళి రువుదరింద ఈతను 1049 క్కె హిందయిద్దిరబేకు. సుమారు 1000 దల్లి ఇద్దిరబహుదందు ఊహిస్తేవ. ఇన్నొహొంద ఇద్దిద్దరూ ఇరబహుదు. ఈకవియున్ను హిందహేళిదవరల్లద- రుద్రభట్ట అండయ్య, కేశిరాజ, కుముదేందు వాణీవల్లభ మొదలాద కవిగళూ హొగళిరువుదరింద ఈతను ప్రౌఢకవియాగిద్దరబేకు ఇవనగ్రంథగళు అవుపూదురదిల్ల. శబ్దమణి దర్పణదల్లి ఉదాహృతవాద కెలవు జద్యగళల్లి బందరడుకడ [1]గజగఎంబ హెసరుదూరయుత్తద. ఈపద్యగళు యివనగ్రంథదింద ఉద్ధృతవాదువో ఎనోతిళియదు. (కన్నడకవిచరిత్రము, ప్రథమభాగము, 72 పుట.)

1. జనార్దనశబ్దమునకు జన్నిగ, నాగవర్మశబ్దమునకు, నాగిక - భాస్కరశబ్దము నకు భాచిగవలె గజాంకుశశబ్దమునకు గజగ వ్యవహారరూపము.

కన్నడకవిచరిత్రకారులు శ్రీధరాచార్యుడు క్రీ. శ. 1049 లోఁ బ్రశంసించినదానినిబట్టి గజాంకుశుఁడు క్రీ. శ. 1000 ప్రాంతమువాఁడని యూహించినారు. కాని యీతనికాల మింతకంటె స్పష్టముగా మనకు తెలియుటకు శాసనాధారమే కలదు.

గజాంకుశుఁడనునది బిరుదమే కాని స్వతస్సిద్ధమగు పేరుకాదు. ఈతనిపేరు నారాయణుఁడు. ఈతఁడు రాష్ట్రకూటరాజగు మూఁడవ కృష్ణచక్రవర్తికాలమున నాతని ప్రధానియై ప్రసిద్ధికెక్కెను. మూఁడవ కృష్ణచక్రవర్తి క్రీ. శ. 939 నుండి 965 వఱకును 29 యేండ్లు పరిపాలించినవాఁడు. ఈతఁడు అమోఘవర్షునికుమారుఁడు. అకాలవర్ష దేవుఁ డని యీచక్రవర్తి నామాంతరము, ఈతనికి మాల్యఖేటము రాజధాని. ఈతఁడు క్రీ. శ. 945 లో నెలకొల్పిన శాలోద్గిగ్రామ శాసనమున[1] గజాంకుశుని విషయ మిట్లు వర్ణితమైనది.

"శ్రీమతిమహిషవిషయే కాంచనముదువోలితి ప్రసిద్ధగ్రామే
వాస్తవ్యః కౌండిన్యోవాజసేయస్తు కణ్వశాఖాధ్యయనః
దామపార్యసుతశ్శ్రీమాన్ వదాన్యోయః ప్రతాపవాన్
నారాయణాభిధానేన నారాయణఇవాపరః
విఖ్యాతో భువి విద్యావాన్ యో గజాంకుశసంజ్ఞయా
ప్రధానః కృష్ణరాజస్యమంత్రీసన్ సంధివిగ్రహే
తస్య యః ప్రతిహస్తోభూత్ ప్రియోదత్తేణహస్తవత్
నియుక్తస్తేన తేజస్వీ సంధివిగ్రహకర్మణి
పారగో రాజవిద్యానామ్ కవిముఖ్యః ప్రియంవదః
యస్తు ధర్మరతో భాతి ధర్మోవిగ్రహవానివ."

పై దానివలన నీతఁడు, మహిష విషయమున కాంచనముదువోలుగ్రామ వాస్తవ్యుఁడనియు, కౌండిన్యగోత్రుఁడనియు, దామపార్యసుతుఁడనియు

1. Solotgi Pillar Inscriptions. Epigraphia Indica Vol. IV No. 6, Pages 57 to 60. Edited by Kielhorn & Krishnasastry.

నారాయణుఁడను పేరుగలవాఁడనియు గజాంకుశుఁడనుసంజ్ఞచే ప్రసిద్ధుఁడనియు, కృష్ణరాజునకు మంత్రి సంధివిగ్రహియై మహితప్రతాపశాలియై కవియై రాజవిద్యాపారగుఁడై విలసిల్లెననియు తెలియుచున్నది. ఈశాసన కాలము క్రీ. శ. 945.

కన్నడకవులు గజాంకుశునిగూర్చి చేసినప్రశంసలకన్నింటికినిందు సంవాదము గన్పట్టుచునేయున్నది. కన్నడకవులలో నీతఁడుచాల ప్రసిద్ధుఁడని వారిస్తుతులే తెలుపుచున్నవి. కాని కన్నడమునను, తెలుగునను నీతండు రచించినగ్రంథము లేవియు కానరాలేదు. తెలుగున నీతఁడు కవియనియు, నీతడు నన్నయకంటె నూఱేండ్లు ముందున్నవాఁడనియు మనము నిశ్చయముగఁ జెప్పనొప్పును.

సర్వదేవుఁడు క్రీ. శ. 953

ప్రాచీనులగు తెలుఁగుకవులలో సర్వదేవుఁడను కవియున్నట్లు ప్రబంధరత్నావళి1లో నీక్రిందియుదాహృతులు గలవు.

సర్వదేవుఁడు - ఆదిపురాణము.

మ. సరసీజాతవియోగకారిపురయోషావక్త్రహృద్యాతి సుం
దరకాంతిం దఱిగించు బో యని మదిం దర్కించి దోషాకరుఁ
పురముద్దండకరంబు లెత్తి చఱవం బోత్తయిన యట్లొప్పు ను
ద్ధురసౌధాగ్రనిబద్ధకేతువు మహాదోలాభిరామంబుగన్.

క. హరినీలమణివిరాజిత
సురుచిరగోపురముఁ దగిలి చూచి తమిస్రా
కరుఁడు విధుంతుదమండల
పరిశంకం జేసి పురముపై జన నోడున్.

సర్వదేవుఁడు - విరాటము

సీ. ఇక్షురసాబ్ధి నీ రెట్టిదో యని మది
నూహించి యువ్విళులూరకుండ
విరసంపుముదిమికి పరిహారం బగురసా
యనముమీదికి చిత్త మరుగకుండ
తివిరి దేహంబు సాధించు సిద్ధరసంబు
కందువ యచ్చోటి కందకుండ
నాయువు చిరతరస్థాయిగాఁ జేయు సు
ధారసంబున వేడ్కఁదగులకుండ

1. ప్రబంధరత్నావళి (1918) బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిసంపాదితము పుట 136 137 ఇందు పెదపాటి జగ్గనప్రబంధరత్నాకరమునను, ఆంధ్ర సాహిత్యపరిషత్కార్యాలయమున గల "ఉదాహాణపద్యములు" అని పేర్కొనబడిన గ్రంథమునుండిపద్యములేరిసమకూర్పబడినవి. సర్వదేవునిపద్యమాంధ్రసాహిత్యపరిషత్ గ్రంథసంధాత యుదాహరించెను. పై రెండుగ్రంథము లముద్రితములు.

గీ. నఖిలజనులకుఁ బంకేరుహాసనుండు
పేర్చి యన్నింటిరుచు లొనగూర్చి తెచ్చి
సంచితంబులుగా సంగ్రహించెననఁగ
భరితజలములై పురసరోవరము నొప్పు.

పై పద్యము లుదాహరించినగ్రంథసంధాత క్రీ. శ. 1530 ప్రాంతముల ముందున్నకవులనే పేర్కొనుటచేత నంతకుముందు సర్వదేవుఁడని కవియున్నట్లును, నాతఁ డాదిపురాణము విరాటము (భారతవిరాటపర్వము) తెలుఁగులో వ్రాసెననియు స్పష్టమగుచున్నది.

సర్వదేవుఁడని కవి యున్నట్టీ ప్రమాణమేకాక, కవిస్తుతులలోఁ గూడ మఱియొక ప్రమాణముగలదు. కృష్ణదేవరాయలకాలమువాఁడగు ఎడపాటి ఎఱ్ఱన తన మల్హాణచరిత్రలో:—

చ. వినుతు నొనర్తు నంధ్రసుకవిప్రభు నన్నయభట్టు తిక్కయ
జ్వను శివదేవు భాస్కరుని జక్కన నాచనసోము సర్వదే
వుని భవదూరు వేము నలపోతన పిల్లలమఱ్ఱి వీరభ
ద్రుని శరభాంకు వీరకవి ధూర్జటి కేతన భట్టబాణునిన్.

అని ఈతని స్తుతించియున్నాఁడు. కృష్ణరాయనికాలము క్రీ. శ. 1509-30 కావున పై విషయము నిది ధ్రువపఱచుచున్నది.

పైనిపేర్కొనినగ్రంథములలో 'ఆదిపురాణము' జైనకావ్యము. జైనతీర్థంకరులలోఁ బ్రథముఁడగు పురుదేవునిచరిత్రమును తెలుపునది. ఈగ్రంథమును నాదిపురాణమను పేర క్రీ. శ. 783 లో జినసేనుఁడనుకవి సంస్కృతమునరచియించెను. మహాప్రసిద్ధుఁడగు పంపకవి దీనిని కన్నడ భాషలో రచించెను. ప్రాచీనకాలమున తెలుఁగులో జైనకావ్యములు వెలసినవి. తెలుగులో నాదిపురాణమును వెలసినది. కాని ముందు చెప్పినట్లుగా ప్రబంధరత్నావళిపీఠికలలో నీగ్రంథప్రాచీనతనుగూర్చి వ్రాయఁబడినది. (పుట. 27).

ఉన్న పద్యములం జూడఁగాఁ బ్రాచీనతర రచనముగా దోపకున్నది.'' పై యభిప్రాయమును విమర్శించుచు, మనకు దొరికిన రెండుమూఁడుపద్యములతోడనే కావ్యకవిత్వప్రాచీనతానవీనతలను నిర్ణయింపరాదనియు, కన్నడభాషలో పొన్నకవి, సర్వదేవుఁడని పేరువహించినవాఁడనియు నాతఁడీగ్రంథమును తెలుగులో రచియించి యుండదగుననియు డాక్టరు నేలటూరి వేంకటరమణయ్యగారొకవ్యాసమున[1] సమర్థించిరి. ఇదియెంతయు సమంజసమైయున్నది.

కన్నడభాషలో రత్నత్రయమను పేరెన్నికఁగన్న పంప, పొన్న, రన్నలనువారిలో పంప పొన్న లిద్దఱును తెనుఁగువారు. పొన్నఁడు తన శాంతిపురాణములో తన్నుగూర్చి, తనయునికినిగూర్చి యిట్లు చెప్పి యున్నాఁడు.

క. ఆతండెయు భక్తన వి
ద్యాతిశయమహానిధానసన్వయముపమా
తీతమదంపేత్ర్వం వి
ఖ్యాత మదెంతెందొడుంట వేంగీవిషయం. (1-41)

క. వేంగీవిషయవత్రైభువ
నంగళొళగ్గళదవిషయ ముపమాతీతం
సంగత సమస్త మత్యు
త్తుంగఫలద్రుమ మమూల్యవస్తువిదానర్. (1-42)

ఉ. ఆధరణీవధూతిలక మాధరణీలలనాముఖాబ్జమం
తాధరణీరమైక నవహావనమాధరణీప్రియాకటా
ఔదరవిభ్రమభ్రమణ మగ్గళవగ్గదెకమ్మనాడువి
ద్యాధరలోకమెనదఱ పోల్వెగ బర్కుమె పోలదిర్కుమే. (1-43)

మ. అతివిఖ్యాతియకమ్మనాడెదనుదా త్రింకావనీ వందిత్వజో
న్నత విద్యానిధి గళ్ళనూన నుపమానాతీతధైర్యంబవా
శ్రుతనాజ్ఞానిధి యాజ్ఞవల్క్యసదృశం కొండిన్యగోత్రంనిరా
కృతదోషస్థితినాగమయ్యననఘం శ్రీభూమిదేవోత్తమం. (1-44)

1 ఉదయిని సం. 1 సంచిక. మే నెల 1936. పుటలు 395 - 398. ఇది యొక మాసపత్రిక. శ్రీ. శ. కొంపల్లె జనార్దనరావుచేఁ బ్రకటితము. ప్రస్తుత మీపత్రిక ప్రచారమున లేదు.

వ. అల్లియుం

క. పుట్టిదుదుపుంగనూరొడ
పుట్టిదుదపరిమిత పురుషగుణగణమదఱయోళ్
పుట్టిదుదు జినమతంగుడి
గట్టిదు దిళిపుట్టి నాగమయ్యనజయ్యం (1-45)

గ్రంథాంతమున ద్వాదశాశ్వాసము:

మ. సకలజ్ఞం కవిచక్రవర్తి జినచంద్రేంద్రంగ సద్భక్తి పూ
ర్వక దిందమ్మనభక్తనుంత దనుజాతంపొన్ననుం పేళ్వాదం
దుకరప్రార్థిసశాంతినాథకథయం వేళ్వాదం వేసప్పినంసర్వదే
వకవీంద్రం బరదంబుధర్ పొగళ్వెనంతన్నంమహోత్సాహదిం.2

పై యుదాహృతులవలన నీతఁడు తెలుఁగువాఁడనియు వేంగి దేశములోని కమ్మనాఁటిలోని పుంగనూరునివాసియనియు, సర్వదేవకవి యని యీతని నామమనియు స్పష్టపడుచున్నది. ఈతఁడు రాష్ట్రకూట రాజగు మూఁడవకృష్ణచక్రవర్తిని తనకవితావిభవముచే మెప్పించి ఉభయ కవిచక్రవర్తి బిరుదము బడసెను. ఈతఁడు క్రీ. శ. 939 నుండి 968వఱకు రాజ్యముచేసియుండుటచే పొన్నఁడా కాలమున నుండుట నిశ్చయము.

పంపకవియు, పొన్నకవియు జైనులే. కావున నాదిపురాణమును పంపకవి కన్నడమున రచియింపగాఁ తెలుగున పొన్నఁడు దీనిని రచియించి యుండునని యూహింపఁదగియున్నది. పంపకవి కన్నడములోని యాది పురాణమునకు, తెలుగుగ్రంథమునకు పదసామ్యము భావసామ్యమును గన్పట్టుచున్నది. మఱియు, పొన్నకవి తెలుఁగున రచింపఁగా, తరువాతి యర్వాచీనులగువారు దానిని యనుసరించి యనువదించినట్లు మనకూహిం చుట కవకాశముగలదు. ఈక్రిందియుదాహృతులు పై యూహను బల పఱుపఁగలవు.

2. Santhipurana by Ponna. Edited by grate A. Venkata Rao and H. Seshayyangar. Madras University Publication, 1929

కన్నడము.

క. శాళిహరినీలమణికిర
ణాళిపొదర్దె సెమెరావాలుగె_త్తగిదిర్ద
టాళిగెగళల్లి నాడెయు
మాళోచం బెరసు తడెదు నడెవం దినపం. ఆది పు. ఆ.వ.

తెలుఁగు.

క. హరినీలమణివిరాజిత
సురచిరగోపురముదగిలి చూచి తమిస్రా
కరుఁడు విధుం తుదమండల
పరిశంకం జేసి పురము జననోడున్.

హరినీలమణి, విధుంతద (రాహు) మొదలైన శబ్దములసామ్యమును భావసామ్యమును గమనించునది.

ఇంకొక పద్యము. పంపకవి—

క. కరికరి శీకర మదజల
తురంగలాలాంబు సేకదిందఱదుఱది
ర్దరజం నరేంద్రచామర
మరుదభిహతి యం తెరల్దు తూల్దత్తాగళ్. ఆది పు. అ. ష.

నన్నెచోడకవి—

కరిమదహయలాలాజల
పరిపూర్ణంబగు పదాతిపదహతి దొగి చె
చ్చెరదూళి నెగయు భువిఁ బొరి
పొరి బోవిడుఘర్మయుగము పోరాడుక్రియన్.

కుమారసంభవము. 11. ఆ. 594. పద్యము.

ఇందు మొదటి రెండు పాదముల పదసామ్యముగలదు.
ఇంతకన్న దీనికి దగ్గఱగనుండు తిక్కనపద్యమును గనుఁడు.

క కరికర శీకరతురగో
త్కరలాలాజాలరక్తధారాపటలీ
పరిషిక్తంబై సంగర
ధరణీరజ మడఁగె నద్భుతం బెలరారన్. భీష్మపర్వము 1 - 345 -

కన్నడము—

క. తరళతరంగతురంగం
కరిమకరకరీంద్ర మఖలశ ఫరపదాత్యు
త్కర ముగ్రగ్రాహరథం
భరతం గిత్తుదుపయాధిబళవిళసనమం. ఆది. పు,

క. అరదములు దీవులున్నత
కరులు గిరులు హరులు వీచికలు సుభటసమూ
త్కర ముగ్రసత్త్వములుగా
శరనిధిగతి పాండుపుత్రసైన్యం బొప్పెన్. భీష్మ 1 - 131,

ఈక్రిందిపద్యము సర్వదేవుని యాదిపురాణమునుండి లక్షణసార మనునొకఛందోగ్రంథమున నున్నది.

ఉ. శాలివనాలిగ్రాలి, జలజాతపరాగము దూలి, పద్మినీ
కూలలతాంతసౌరభము గ్రోలి మధూలితపక్షజాతవా
తూలము నేలి వాఃకణము దోలి మదేభమదాంబుధారలన్
దేలి వనాంతరాళముల ద్రిమ్మరు గాలి ప్రమోదశాలియై.

ఈగ్రంథము ముద్రితము. శ్రీ పెనుమర్తి వేంకటాచార్యుడు సంధానించినది. మదరాసు ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలలో గలదు సంఖ్య.

పైపద్యము శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు ప్రకటించిన ప్రబంధమణిభూషణము (1910) అను సంకలనగ్రంథమున 150 పద్యముగా నున్నది, (పుట. 22.)

అయ్యనభట్టు క్రీ. శ. 980 ప్రాంతము

తూర్పుచాళుక్యవంశీయులలో దానార్ణవుని పరిపాలనకాలమున కును (970 - 973) శక్తివర్మ పరిపాలనమునకును నడుమ క్రీ. శ. 1000-1011 వఱకును 27 సంవత్సరము లరాజకముగ వేంగిదేశమున్న దని చరిత్రజ్ఞులు నిర్ణయించినారు. కాని క్రీ. శ. (927-933) వఱకు పరిపాలించిన రెండవయుద్ధమల్లుని కొమారుడగు విజయాదిత్యనామాంతరము గల బాదపమహారాజు 'ఆరుంబాక' యనుగ్రామమున నొసగిన తామ్రశాసనమునుబట్టి, ఈమధ్యకాలమున నితఁడు వేంగిరాజ్యము పాలించె ననియు, రాజ్యము కేవల మరాజకముగ నుండలేదనియు, కీర్తిశేషులు లక్ష్మణరావుగారు చెప్పియున్నారు. ఈతఁడు క్రీ. శ. 973 - 1000 మధ్యనున్న వాఁడని నిశ్చయించియున్నారు.

ఈ ఆరుంబాక శాసనమంతయు సంస్కృత మయ్యైనను, నిందొక చిత్ర మేమనఁగా, సంస్కృతశ్లోకములనడుమ తెలుఁగునకు గల సహజలక్షణములగు యతిప్రాసలతోఁగూడిన కందపద్యము గలదు. కందముకూడ సంస్కృతమున లేదు. కాబట్టి తెలుగుఁపద్యమే సంస్కృతభాషలో వ్రాయఁబడినదని యూహింపనగును. ఆ కంద పద్య మిది.

1. కం. ధవళగుణో ధవళయశో
 ధవళిత దిఙ్మండలోవ - దమితారాతిః
 భవభక్తో భవకరుణో
 ద్భవభవభోగాన్వితో వి - భాతిసుకీర్తిః (22).

ఈ శాసనరచయిత అయ్యనభట్టు గ్రంథములు మనకు లభ్యములు కాకపోయినను, పై రచనమువలన అయ్యనభట్టు నిస్సందేహ

---

(1) ఆంధ్రపత్రిక సంవత్సరాదిసంచిక. 12. 1921. తెలుగులో ప్రకటితము. సంపాదకులు లక్ష్మణరావుగారు.

ముగా తెలుఁగుకవి యని చెప్పనగును. నన్నయకు ముందువాఁడని యాతని కాలమే తెలుపుచున్నది.

(a) Two Copper plate inscriptions of Eastern Chalukyan Princes. Late K. V. Lakshmana Rao, M.A. Epigraphica Indica Vol. 19, No. 24 A. The Arumbaka plates of Badapa.

(b) Annual Report on Epigraphy 1920 - 21.

(c) ఉదయినిపత్రిక—శ్రీమల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు.

విరియాల కామసాని గూడూరు శాసనము

క్రీ. శ. 1000 ప్రాంతము

1. అనుపమ దుర్జ్జయాన్వయ సు
2. ధాబ్ధి ననేకులు రాజనందనుల్ సని
3. న బొరంటి వెన్నండను సంభవుండయ్యెనతి
4. ప్రసిద్ధుండై॥ వినుత వినోధిమండలిక
5. వెన్నండు వెన్నండవోలె వానికింఘనుం
6. డగునెఱ్ఱభూపతి జగద్విదితుండు ద
7. యించె గీర్త్తితోను॥ భావితకీర్త్తి నాతనికి
8. పాండవమధ్యమ భీముండోయనం గావి
9. రియాల భీమనృప ఘస్మరుండై యు
10. దయించె వానికిని భూవినుతుండు
11. మండలిక భూషణుండెఱ్ఱి నరేంద్రుండు త్ర
12. మస్త్రీవినుతుండు బంధు జనసేవ్యుండు
13. దానుదయించె నున్నతిని॥ ఆతండనిబొ
14. ట్ట చేతవసుధాధి పుంజేకొని వారివై రి
15. నుద్ధ్రితముగ జంపి యాకొరవి దేశ
16. మునందు ప్రతిష్ఠనేసి తత్తనయురు
17. పేరుపోడగల దాయము బి
18. ట్టరగద్య నంబున ప్రతిముదువాని
19. మొగుదుపల్లియు పంట్రడునేలు
20. నిప్పుడె॥ శి॥ అరుదగునట్టి యెఱ్ఱనృపు

క్రీ. శ. 1000 ప్రాంతము.

విరియాల కామసాని గూడూరి శాసనము

చ. అనుపమ దుర్జయాన్వయ సుధాబ్ధి అనేకులు రాజనందనుల్
సనినఁబోరంటి వెన్నఁడను సంభవుఁడయ్యె నతిప్రసిద్ధుఁడై
వినుతవిరోధి మండలిక వెన్నఁడు వెన్నఁడువోలె వానికిన్
ఘనుడగు నెఱ్ఱభూపతి జగద్విదితుం డుదయించె గీర్తితోన్॥

ఉ. భావితకీర్తినాతనికిఁ బాండవమధ్యమ భీముఁడోయనం
గా విరియాల భీమనృపఘస్మరుఁడై జనియించె వానికిన్
భూవినుతుండు మండలిక భూషణుఁ డెఱ్ఱ నరేంద్రుఁ డుత్తమ
శ్రీవినుతుండు బంధుజనసేవ్యుఁడు దావినుతించె నున్నతిన్॥

చ. అతఁడని బొట్టబేత వసుధాధిపుఁ జేకొని, వానివైరినుది
ద్ధ్రితముగఁ జంపి యాకొరవిదేశమునందు ప్రతిష్ఠ నేసి తద్యా
త తనయుపేరు పొడగలదాయము బిట్టర గద్యనంబున
ప్రతిముఁడు వాని [దా] మొగడుపల్లియు పండ్రెడు నేలునిప్పడే॥

చ. అరుదగునట్టి యెఱ్ఱనృపునంగన కామమసానియొక్కమే
ల్గరుదని బేతభూవిభునిఁగా గతివల్లభు బిన్నవానిఁదాఁ
బరగఁగఁ జేతఁబట్టి ఘనుబల్లవరాయని 1 యన్వయాబ్జ, భా
స్కరవిభు చక్రవర్తిగని కాకతినిల్పుట కోతి నేయదే॥

ఉ. కాల(ర)క కాలుఁడై పడపెకాడయ నాయకుఁజంపిమూరఁడ
వ్వేలుపుఁగొండ రవ్వ నృపువేలుపుగొండన నిల్చివానిచే
మేలుగమూడముప్పయిని మేలుగనేరెడు బోదిపాడునుం
మేలుగ టేకుమావిడులు మేలుగరెండెయ రాజుసంగడై

సూత్రధారి కొమ్మోజుబరహ శ్రీశ్రీశ్రీ.
అడపగట్టు దేవరకు జేను.

---

1. యాఁగిజొశ్చు. 2. రాజా............నిజాబ్జ సంగడుల్.

ఈ శాసనమున పేర్కొనబడిన బేతరాజు కాకతీయ రాజవంశ ములో తొలివాఁడు. ఖాజీపేటశాసనమున కాకతీయ వంశక్రమమును చర్చించుచు వ్యాసకర్త లీక్రింది వంశక్రమము నిచ్చియున్నారు :

1. మొదటి బేతరాజు.

శా. శ. 950. చలమర్తిగండఁడు (కాకతిపురాధీశ్వరుఁడు చోళులను జయించి రాజ్యలక్ష్మిని పొందెను.)

మొదటి I ప్రోలరాజు శా. శ. 975.

త్రైలోక్య మల్లరాజువద్ద నుండి అనుమకొండ విషయము పొందెను. చక్రకూట, కొంకణదేశమును, కొండపర్తి దుర్గము, గుణసాగరపురము మొదలగువానిని జయించెను.

రెండవ[1] బేతరాజు (విక్రమచక్రి.)

శా. శ. 1001 - 1012 చోళులను, మాళవులను జయించెను.
దుర్గ I నృపతి కేకత్రిభువనమల్లఁడు.

శా. శ. 1019 - 20 చలమర్తి గండదారిద్ర్య విద్రావణ బిరుదాంకితుఁడు. (1097 - 1117).

రెండవ I ప్రోలరాజు (చలమర్తిగండ శా. శ. 1039, 1043).
రుద్ర I దేవుఁడు. శా. శ. 1084. (1117 - 1158.)

---

1. భారతి వృషత్రావణము - శ్రీ ముట్నూరి వేంకటరామయ్యగారు. (ఆగస్టు 1941) 189 - 195 పుటలు.

ఈ శాసనము శా. శ. 1012 సరియగు క్రీ. శ. 1090 నాటిది. ఇది పైవంశ క్రమమున నాల్గవవాడగు దుర్గనృపతి శేక త్రిభువనమల్లుడు వేయించినది.

శాసనముల మూలమున నెఱుకపడుచున్న తరువాతి రాజుల కాలముగూర్చి వివాదము లేకుండుటచేతను బేతరాజునకు నాల్గవ తరము వాడగు దుర్గనృపతి క్రీ. శ. 1090 ప్రాంతమున నుండుటచేతను, నీ శాసనమున ప్రస్తుతుడగు బేతరాజు క్రీ. శ. 1028 (శా. శ. 950) ప్రాంతమున నున్నవా డనుటకు సందియము లేదు. బేతభూపతి రాజ్యారంభ కాలమున బేతరాజురాజ్య మితరరాజుల యాక్రమణ సందర్భమున విరియాల కామసాని, తన కొమారుఁడగు సూరభూపతి సహాయమున నాతని తిరిగి పునఃప్రతిష్ఠితుని చేసియుండవచ్చును. కావున నీ శాసనకాలము క్రీ. శ. 1000 ప్రాంతము కావచ్చును.

ఈ శాసనమున మూఁడు చంపక మాలలును, ఉత్పలమాలికలు రెండును గలవు. శాసనమునందలి ముఖ్యాంశము స్పష్టముగా తెలియుచున్నను, సగము భాగమున గల యర్థము స్పష్టమగుటలేదు.* ఆ శాసన ప్రతిబింబముకూడ నిందుతో ప్రకటించుచున్నాను. ఈ శాసన విషయమును సవిమర్శనముగా నెఱుంగుటకు నాంధ్ర కవితరంగిణిలో చేసిన పరిశ్రమ ప్రశంసనీయమై యున్నది. ఎట్లయినను నీ శాసనము నన్నయకు ముందునాఁటిదనియే చెప్పనగును.

* ఈ శాసనశిలను ప్రత్యక్షముగా బరిశీలించి ప్రతిబింబమును దీసిన ప్రసిద్ధాంధ్ర దేశీయ చారిత్రకాచార్యులు శ్రీమల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మగారును యభిప్రాయమునే తెలిపియున్నారు. అందుచేత శాసనమునందలి శబ్దార్థవివరణ మీయుట లేదు.

తెనుఁగుకవుల చరిత్ర

ద్వితీయ ఖండము.

నన్నయ యుగము—క్రీ. శ. 1000 - 1100.

1. వేతన భట్టు - క్రీ. శ. 1022. కోరుమిల్లి శాసనపు రగడ.
2. నన్నయ భట్టు - క్రీ. శ. 1054. } మహాభారతము. ఆది, సభా,
3. నారాయణ భట్టు } ఆరణ్య పర్వ భాగములు.
4. భీమన భట్టు క్రీ. శ. 1065 సోమలదేవి శాసనము.
5. వనపతి లేక శ్రీనాథుఁడు క్రీ. శ. 1075. దీర్ఘాసి శాసనము.
6. శాసనకవి—రావిమెట్ట శాసనము.

ఉపోద్ఘాతము.

తెనుఁగు భాషాసాహితీవిశిష్టతను, సక్రమమగు చారిత్రకపరిణామమును తెలిసికొనుటకు మనము తొలుత కన్నడభాషా సాహితీచరిత్రమును, సాహిత్యపథకమును గూర్చి తెలిసికొనుట యావశ్యకము. దీనికి ముందుగా తెనుఁగుసాహితీపరిణామతత్త్వము నెఱుంగుట యావశ్యకము. తెనుగుసాహిత్యము రెండు విధములగు విశిష్టసంప్రదాయములు గలది: (1) దేశిసంప్రదాయము, లేక దాక్షిణాత్యసంప్రదాయము. (2) మార్గము, లేక సంస్కృతలక్షణ సంప్రదాయము. సాహితీసంప్రదాయము లిట్లు రెండువిధములగుటకు తెలుఁగు దాక్షిణాత్యభాషయగుటయే కారణము. దాక్షిణాత్యభాషలగు తమిళము, తెలుఁగు, కన్నడము, మలయాళము, తులు—వీనిలో తెలుగుఁకన్నడములు రెండును నేకైకరీతిగ నీ రెండు సంప్రదాయములతో వెలసినవి. దీనికి కారణములు—(1) తెలుఁగు కన్నడములు మాటలాడుప్రదేశ

ములు నైసర్గికముగ నొకే భూభాగమునకు చెందియుండుట. (2) భాషా తత్త్వము ననుసరించి యొకేభాషాకుటుంబమునకు చెందుట. (3) భాషకు స్థిరత్వము కలుగజేయు లిపి యేకరీతిగ నుండుట. (4) సాహితీస్వరూపమునకు శాశ్వతత్త్వము గలుగజేయు వ్యాకరణచ్ఛంద స్సంప్రదాయము లొకటి యగుట. (5) రాజకీయముగ కొంతకాల మొక యేలుబడిలో నుండుట. (6) సాంఘికముగ, మతవిషయమున పరస్పరసంబంధము దృఢమగుట, అనునవి యని చెప్పనొప్పును.

కన్నడవాఙ్మయముయొక్కయు, తెనుఁగువాఙ్మయముయొక్కయు చారిత్రకక్రమపరిణామమును గమనించిన రెండింటికినిగల పరస్పరసంబంధము, ప్రత్యేకతయు మనకు స్పష్టము కాగలదు. చారిత్రకముగ సారస్వతమున గ్రంథరచన తెలుఁగుకన్న మున్నే కన్నడమున ప్రారంభమైనది. అత్యంతసన్నిహితత్వముచేత తెలుఁగువారు కన్నడమునుండి పద్ధతులను గ్రహించినను, వానిని తెనుగుభాషకు, తెనుగుజాతికి నైసర్గికములగు సంప్రదాయములతోడను, సంస్కారముతోడను మేళగింపజేసి, గీతిసాహితీ కవితలలో తెలుఁగునకు దాక్షిణాత్యవాఙ్మయప్రపంచమున ప్రత్యేక శాశ్వతస్థానము గడించిరి.

తెలుఁగున నన్నయనాటినుండి తిక్కన వఱకు వెలసిన వాఙ్మయ శాఖలలో ప్రచురముగనున్న చంపూకావ్యములును, శతకములును, శాస్త్రీయ గ్రంథములును కన్నడ వాఙ్మయము ననుసరించి వెలసినవి.

చంపూశబ్దము దండి కావ్యాదర్శమున నున్నను నది ద్రవిడ భాషాపదమని చెప్పనొప్పును. సంపూ - చంపూశబ్దమునకు కన్నడమున, తులుభాషలోను 'కలయిక, మనోహరము' అను నర్థములు గలవు. దీనికి 'చంబూ' అని రూపాంతరము. జంబూ, అని ప్రాసలో జైమినిభారతము 1-107 లో గలదు. చంపూకావ్యము గద్య పద్యకావ్యములకలయికయే గావునను, నిట్టి కలయికగల గ్రంథములు సంస్కృతభాషలో దండికన్న ముందు, అనగా క్రీ. శ. 7-వ శతా

బ్దికిముందు ప్రాచీనసంస్కృతమున కానరాలేదు కావునను నీశబ్దము దాక్షిణాత్యసాహిత్యమునందు రూఢమైనది. దండి దాక్షిణాత్యుఁడే గావున, నాతనికి లక్ష్యములప్పటికి కన్నడమున వెలసిన చంపూకావ్యములని చెప్పనగును.

కావ్యరచన - చంపూపద్ధతి

కన్నడము :	తెలుఁగు :
ఆదిపంపమహాకవి. పంపభారతము లేక విక్రమార్జున విజయము. క్రీ. శ. 941.	క్రీ.శ. 1054. నన్నయభట్టు. తెలుఁగు మహాభారతము (ఆది, సభా, ఆరణ్యపర్వభాగము.)
ఆదిపురాణము	960. సర్వదేవుఁడు. గ్రంథము పూర్తిగ లభ్యము కాలేదు. లక్షణ గ్రంథములలో నుదాహృతము.
గుణవర్మ — శూద్రకము క్రీ. శ. 900. (కన్నడమున పూర్తిగా లభ్యము కాలేదు.)	1100. శూద్రకరాజ చరిత్రము. లక్షణగ్రంథోదాహృతము.
అభినవపంపఁడు, లేక నాగచంద్రుఁడు. పంపరామాయణము. క్రీ. శ. 1105	1200. మంత్రి భాస్కరుఁడు రామాయణము.
నాగవర్మ. కాదంబరి. క్రీ. శ. 984	1100. కేతన. కాదంబరి. (గ్రంథము పూర్తిగా లభ్యము కాలేదు. లక్షణసంకలన గ్రంథములలో నుదాహృతము.)

దుర్గసింహుఁడు. పంచతంత్రము క్రీ. శ. 1025	1230. పంచతంత్రము. మడికి సింగన సకలనీతి సమ్మతములో నుదాహృతము. గ్రంథము పూర్తిగా లభ్యము కాలేదు.
చౌండరసు అభినవ దశకుమార చరిత్ర.	అభినవదండి కేతన—దశకుమార చరిత్ర

శతకములు

చంద్రచూడామణి శతకము 1079 క్రీ. శ. నాగవర్మాచార్యుఁడు	1160 క్రీ. శ. శ్రీగిరిమల్లికార్జున శతకము. మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు.
హరీశ్వరుఁడు. పంపాశతకము. 1165	1200. దీనిననుసరించి పాల్కుఱికి సోమన వృషాధిపశతకము, అన్నమయ్య సర్వేశ్వరస్తుతి (క్రీ. శ. 1242.)

శాస్త్రీయగ్రంథములు - ఛందస్సు

నాగవర్మ ఛందోంబుధి. 984.	1100. మల్లియరేచన. కవిజనాశ్రయము.

వ్యాకరణము

రెండవనాగవర్మ కర్ణాట భాషాభూషణము 1145 [1]	1260 కేతన ఆంధ్రభాషాభూషణము.

---

1. కన్నడ కవుల కాలనిర్ణయములు కర్ణాటక కవి చరిత్రనుండి గైకొనఁబడినవి.

కేవలశాస్త్రగ్రంథములు

కీర్తివర్మ - గోవైద్యము 1100

రాజాదిత్యుఁడు-గణితశాస్త్రము 1190

రట్టికవి 1300 రట్టిమతము[2]

అభినవచంద్రుఁడు - అశ్వశాస్త్రము 1400

1400 నారనమంత్రి-పశువైద్యము

1230 పావులూరి మల్లన - సారసంగ్రహగణితము.

1356. దోనయామాత్యుఁడు సస్యానందము.

1430. మనుమంచి భట్టారకుఁడు- అశ్వశాస్త్రము.

బేతనభట్టు - క్రీ. శ. 1022

రాజరాజనరేంద్రుని రాజ్యకాలమున తొలిదినములలో నీతఁడు శాసనరచయిత. ఈతడు రచించిన "కోరుమిల్లి" శాసనము క్రీ. శ. 1022 లో రాజనరేంద్రుఁడు పట్టాభిషిక్తుఁడైనపుడు చంద్రగహణకాలమున చీడమార్యుఁడను బ్రాహ్మణునికి కోరుమిల్లిగ్రామ మగ్రహారముగా నొనర్చి దానము చేసిన విషయము తెలుపుచున్నది. (ఈ గ్రామము ప్రస్తుతము తూర్పుగోదావరిజిల్లాలోని రామచంద్రపురము తాలూకాలో నున్నది.)

---

2. దీనిని అయ్యలరాజు, అయ్యల భాస్కరకవులు "రట్టమతము" అను పేర క్రీ. శ. 1769 లో తెలిఁగించిరి.

ఈ శాసనము తెనుఁగువారికి పుణ్యదివసమగు రాజనరేంద్రుని పట్టాభిషేకము (19-7-1022) తెలుపుటయేగాక నన్నయకు ముందు తెనుఁగుకవు లుండిరని తెలుపుచున్నది. ఈ శాసనమున సంస్కృత శ్లోకములు, సంస్కృతగద్యభాగమైన వెనుక సంస్కృతచ్ఛందస్సునకు విలక్షణమగు నొక దేశీయచ్ఛందస్సుతో సంస్కృతభాషలో నొక ఛందోభేదము కలదు. అది యిది:

తస్మై సమస్తజనతావిశేషగుణాయ ... 1
రైసుతర్పితమహీదేవదేవగణాయ ... 2
విప్రాన్వయాబ్ధిశశిభృత్ ప్రతిచ్ఛందాయ ... 3
విద్వజ్జనాధికృతవిశ్రుతానందాయ ... 4
జన్మప్రభృతిగీతవేదాంతతత్త్వాయ ... 5
సన్మనోవసతివాస్తవ్యాత్మసత్త్వాయ ... 6
లంభితగురుత్వపరిలాలితచరిత్రాయ ... 7
సంభితమతిస్థగితజీవభృగుపుత్రాయ ... 8
సిద్ధనిజనాథకృతసేవితమనీషాయ ... 9
శుద్ధమతిదూషితసమస్తజనదోషాయ ... 10
సంతతారాధితనిజస్వామిపాదాయ ... 11
చింతితమనస్థసుఖదాభూతపాదాయ ... 12
హోమధూమవినిర్గతామితకలంకాయ .. 13
ధీమత్ ప్రగీతరుచిరస్వనామాంకాయ ... 14
సకలమునిగణనుతాపస్తంభసూత్రాయ ... 15
తత్ర సంగీతభారద్వాజగోత్రాయ ... 16
సప్తతంతుకృతయూపస్తంభశోభాయ ... 17
సప్తాశ్వరూపసదృశాత్మతనులాభాయ ... 18
నిత్యజనతోచితసుసత్యగుణయుక్తాయ ... 19
సత్యభిలషితకార్యసంపత్తిసక్తాయ ... 20
పరమపురుషార్థసంపాదనపటిష్ఠాయ ... 21

పరమేశ్వరస్మరణపాలనపరిష్ఠాయ ... 22
సకలార్థశాస్త్రపరినిష్ఠితవినోదాయ ... 23
సుకుమారతాధికసరోజనిభపాదాయ ... 24
ధారాకరేణాగ్రహారీకృతఃకోరు
మిల్లీనామ్నగ్రామమిందూపరాగేణ
దత్తోమాయాచంద్రతారంహోతిష్ఠత
తస్యానధివ్యక్తిరేషోచ్యతేరాద్య.

ఆ వెనుక సరిహద్దులు గలవు. తరువాత 'అజ్ఞప్తి కటకేశో రాచయ పెద్దేరితనూజకర్తా బేతనభట్టః శావ్యానాం లేక్షకోస్య గండాచార్యః' అని శాసనరచయిత, శాసనోత్కీర్ణుని పేరు తెలుప బడినవి.

పై భాగమున 24 పాదములలో అంత్యానుప్రాస కలదు. మఱియు 2, 3, 4, 16 పాదములలో ఆదిప్రాస లేకున్నను తక్కిన వానియందీ నియమము పాటింపబడినది (జన్మ - నన్మ - లంభిత - నుంభిత...) 1, 4, 6, 7, 9, 11, 18, 20, 21, 22—వీనియందు యతినియమము, అనగా తుల్యాక్షరము వచ్చుట పాటింపబడినది. 12 పాదములో 'హోమ-అమిత' అని ప్రాసయతి కలదు. ఇది 24 పాదములు గల రగడభేదము. ఈ రగడలు సంస్కృతభాషలో లేవు. కన్నడభాషయందు, తెనుఁగునందు కలవు. సంస్కృతభాషలో నింతకు ముందు, క్రీ. శ. 940 ప్రాంతమున సోమదేవసూరి 'యశ స్తిలక' చంపువున రచించిన 'రగడ' నీవఱకే విద్వల్లోకమున కెఱుక పఱచినాఁడను.

పై రగడ మాత్రాచ్ఛందస్సులలో విజయభద్రరగడ యను పేరు గలది. ఇది 5 మాత్రలకు విఱుగును. గాన ఖండగతి గలది. దీనికి జంపెతాళము - నియతము.

తస్మై త్రిన-మ స్తజన, తావి శే-షగుణాయ. ఈ గణములలో గురు లఘువు లన్నియు లఘువులుగా పరిగణించిన మన కిది యెట్లు 5 మాత్రలుగా విఱుగునో తెలియగలదు.

తస్మై త్రిన-2 + 2 + 1; మ స్తజన-2 + 1 + 1 + 1; తావి శే - 2 + 1 + 2; షగుణాయ-1 + 1 + 2 + 1.

కాబట్టి పై రగడ రచించినయాతఁడు తెనుఁగుకవి యగుట స్పష్టము. భాష సంస్కృతమైనను తెనుఁగుకవితాలక్షణము లిందుండుటచేత, రచయిత తెనుఁగుకవి యని నిశ్చయముగ చెప్పవచ్చును. బేతనభట్టు నన్నయకు ముందున్న యొక తెనుఁగుకవి.

ఈతనిపేరు "చేతనభట్టు" అని యీ తరువాతివారు వ్రాయుచున్నారు. కాని యీ శాసనప్రతిబింబములో 'బే' స్పష్టముగా కానవచ్చుచున్నది. మొట్టమొదట దీనిని ప్రకటించిన ఫ్లీటుదొరవారు లిపిని సరిగ పరిశీలింపకపోవుటచేతను, వారు వ్రాసినదానినే యితరు లనుసరించుటచేతను నిట్టి విపర్యాస మేర్పడినది. రాజనరేంద్రుని కాలమునాటి యితరశాసనములనుబట్టి యీతని పేరు "బేతనభట్టు" అని తెలియుచున్నది.

2. నన్నయభట్టు - క్రీ. శ. 1050.

చారిత్రకముగ నిర్వివాదముగ మనకు దెలిసిన తొలికవి నన్నయభట్టు. నన్నయకు ముందుకాలమునను, సమకాలికముగను తెలుఁగుకవులు వెలసినను, వారిగ్రంథములు మనకు లభ్యము కాక పోవుటచేతను, నన్నయరచిత మహాభారతభాగమే తరువాతి సాహితీ పథకమున కాధార మగుటచేతను, దేశి మార్గకవితారీతులచే, రెండు విధములైన యాంధ్రసాహితీప్రపంచమున, నన్నయోపజ్ఞమై, తిక్కన మహాకవిచే పునర్నిర్మాణము గావింపబడిన మార్గకవితారీతియే ప్రధానమై, పరంపరాయాతముగ నాదరణీయ మగుటచేతను, నన్నయనే

యాదికవిగను, నాంధ్రకవితావతార ప్రథమతీర్థముగను, నాంధ్రకవితా సృష్టికర్తగను, వాగనుశాసనునిగను తరువాత కవులందఱును గీర్తించి నారు. కాని యుపలబ్ధములగు సాధనసామగ్రి ననుసరించి చూడగా నన్నయను గూర్చి మనకు సత్యమగు చరిత్రకన్న, నితరులచే నారోపితమైన చరిత్రయే హెచ్చుగా నిలిచిన దని చెప్పనొప్పును. క్రీ. శ. 1656 సంవత్సరమున అప్పకవీయము రచితమైన కాలమునుండి, నన్నయ చరిత్ర మఱుగుపడి పెక్కు వివాదముల కాస్పదమై, ఒక ప్రత్యేక వాఙ్మయముగా బరిణమించినది.

కాని నిష్పక్షపాత మగు చారిత్రకదృష్టితో బరిశీలించిన మనకు నన్నయను గూర్చియే గాక, ప్రాచీనాంధ్ర భాషాసాహితీ సంప్రదాయములే గాక, రాజకీయ, మతసాంఘికాది వ్యవస్థల విశేషములుగూడ నెఱుకపడు ననుటకు సందియము లేదు.

1. కాలము—నన్నయ తూర్పు చాళుక్యరాజశ్రేష్ఠుఁడును రాజమహేంద్రబిరుదాభిరాముఁడు నగు రాజరాజనరేంద్రుని కాలమున (క్రీ. శ. 1022-1061) విలసిల్లినవాఁడు. సంస్కృత మహాభారతము ఆది సభాపర్వములును, ఆరణ్యపర్వమున కొంతభాగమును (4-132) రాజరాజనరేంద్రు నాదేశానుసారముగ తెనుఁగున వ్రాయుటయే గాక, శాసన కర్తయై నందమపూఁడి, మండశాసనములను లిఖయించినాఁడు. ఇవి చారిత్రకముగ నిరూపితములు.

2. నన్నయభట్టు - శబ్దోత్పత్తి :—భారతములో నన్నయభట్టు 'నన్నపార్యు' (ఆది 1-9) అనియు, 'నన్నయభట్టు' (ఆది 1-25) అనియు, నాశ్వాసాంతగద్యలలో 'నన్నయభట్టు' అనియు తన్ను పేర్కొనినాఁడు. ఆతఁడు వ్రాసిన శాసనములలో "కావ్యానాం కర్తా నన్నయభట్టో" అనియు, "నన్నియభట్టో" అనియు లిఖించినాడు. దీనినిబట్టి నన్నయభట్టు వేఱు, నన్నియభట్టు వేఱు అను నొక విమర్శకాభిప్రాయము వెలువడినది. ఇది యెంతయును ప్రామాదిక మను

టకు సందేహము లేదు.[1] వ్రాత ప్రతులకన్న శిలాశాసనము లెక్కుడు ప్రామాణికములు. కావున నన్నియభట్టశబ్దము గ్రాహ్యమే. మఱియు శబ్దవ్యుత్పత్తి ననుసరించి, ప్రాచీననామసామ్యమును బట్టి నన్నియ రూపముకూడ సరియైనది. కల్లియ, జక్కియ, నన్నియ, మల్లియ, బొద్దియ, దామియ, పేరియ అను తత్సమేతరపదములలో 'ఇయాం'త రూపములు ప్రాచీనకాలములో విరివిగా వాడుకలో నుండెను. ఇవి క్రమముగా కల్లయ, జక్కయ, నన్నయ, మల్లయ, బొద్దయ, దామయ, పేరయ అను అయాంతరూపములుగా మాఱినవి. తత్సమములగు రామ, భీమ, సోమ మొదలగునవి రామియ, భీమియ, సోమియ అను రూపములై వెనుక రామయ, భీమయ, సోమయగా మాఱినవి.[2] ప్రాచీన సంప్రదాయము ననుసరించి ఇయాంతరూపములు సరియైనవి. నన్నెచోడపదమట్లే - నన్నిచోడ అని వ్రాతలలో ప్రయుక్తమైనది. కావున నన్నయ, నన్నియలు వేఱుకారని స్పష్టమగుచున్నది.

నన్నయభట్టు అను సమాసపదములో నన్ని + అయ + భట్టు అను మూఁడుపదములు గలవు. ఇందు నన్ని అనునది దేశ్యము; 'అయ' అనునది తద్భవము. భట్టు శబ్దము అదంతమైన సంస్కృత పుల్లింగశబ్దము తత్సమము. కాబట్టి నన్నయభట్టు పేరు తెనుఁగు పేరనియు, తెనుఁగు అనగా నన్నయభట్టు కాలమున, తత్సమ తద్భవ దేశ్యయుక్తమైన భాషయనియు గ్రహింప నగును.

నన్ని-నన్ని పదము ద్రవిడకర్ణాటకభాషలో గలదు. నన్ఱి-తమిళము; నన్న-కన్నడము. ఆయా భాషలలో వీనికి మంచితనము, శీలము, ప్రియము, సత్యము మున్నగు నర్థములు గలవు. తెనుఁగున నన్ని పదము

దీని వివరణము :

1. ఆంధ్రమహాభారతరచనాకాలము. భారతి, సంపుటము 18, సంచిక 11, (1941-నవంబరు) పుట 440. "నందమపూడి శాసనకర్త వేఱు, భారతాంధ్రీకర్త వేఱు".

2, ఇయ, అయ, అన, అనునదియే తెలుఁగులో పురుషనామ వాచకములకు వెనుక ప్రయుక్తమగుచున్నవి.

ప్రత్యేకముగ నీ యర్థమున లేకున్నను, 'ననుపుకాడు' మొదలగు పదములలో నిందులో ప్రియము అనునర్థము గలిగియే యున్నది. నన్నయభట్టు సహాధ్యాయి నారాయణభట్టు నన్నినారాయణు డని నందమపూడి శాసనమున గలదు. నన్ననగంధవారణము అను బిరుదమున నన్ననగూడ నిట్టిదియే. కాని నేను ప్రత్యేకముగ నన్నయ పేరుతో నీశబ్దము కాన రాకుంకుటచే నిది కన్నడమునుండి తెలుగులోని కొంకకాలమున వ్యాప్తి లోనికి వచ్చిన శబ్దమని చెప్పనొప్పను.

అయ:—ఇది ఆర్యశబ్ద తద్భవము - తెలుగున గల 'వలపలగిలక' పలుకుబడిచే 'ఆయ్యా' అయ్య అయినది. అదియే 'అయ' అయినది.

భట్టు:—ఇది భట్టః అను సంస్కృత పుల్లింగ రూపము. ఇది నన్నయకు లాంఛనపదమని యొకవిమర్శకాభిప్రాయము.3 కాళిదాసునకు దీపకాళిదాసు, శ్రీకంఠునికి భవభూతి, దండికి దండ శబ్దోపయోగము, మాఘునికి ఘంటామాఘుఁడు లాంఛనపదములైనట్లు ఇదియును కాదగును. దీనికి కారణము లేకపోలేదు. నన్నయభట్టీ శబ్దమును పెక్కుసారులు ప్రయోగించినాఁడు.4

---

3. నన్నయభట్టారకుడు-భారతి ధాతపుష్యము సంపుటము 14. సంచిక, 193, 94 పుటలు.)

అగ్ని భట్టారకుడు (ఆది. 1, 2, 3, 6 ఆశ్వాసములు వభా. 1)

బ్రహ్మ	...	(ఆది. 7. ఆ)
విష్ణు	...	(— 8 ఆ.)
,,	...	(అర. 3 ఆ.)
భర్గ	...	(1 — 1 ఆ.)
వాయు	...	(,, 23 ఆ.)
వ్యాస	...	(ఆది. 3, 4, 7.)

4. నన్నయ ననుసరించి శ్రీనాథుఁడు ఓశబ్దమును పలుమాఱువాడియున్నాఁడు. తాను శ్రీనాథభట్టసుకవి నని తెల్పికొన్నాడు.

నారాయణభట్టుకూడ భట్టశబ్దము లేక నన్నినారాయణుఁడని పేర్కొనబడినవాఁడు. కావున నిది లాంఛనపదముగనే యున్నట్లు తోఁచుచున్నది. నవీనమార్గనిర్మాత యగువానికి 'భట్టారక' బిరుదము గలదని సంప్రదాయము. తెనుఁగున దేశభాషాకవిత్వమున నూతన మార్గోపదేశకుఁడగుటచే, నన్నయకు భట్టారకబిరుద మొప్పియుండు ననుట సమంజసమే యగుచున్నది. ఇది క్రమక్రమముగా నామములకు నుపపదముగా చేర్పబడియుండును. మల్లికార్జునభట్టు-హరిభట్టు-ఫణిభట్టు-మనుమంచి-భట్టు జయంతిరామభట్టు-తాతమభట్టు.

తూర్పుచాళుక్యుల రాజ్యకాలమున శాసనకర్తలలో బేతనభట్టు, అయ్యనభట్టు, భీమనభట్టు మొదలగు భట్టోపనామాంకితు లుండుట చేత నీభట్టపద మాకాలమున నొక విశేషవిశిష్టతా సూచకమని చెప్పనొప్పును.

నన్నయకులము :—నన్నయ తన్నుగూర్చి భారతావతారికలో ప్రథమపురుషములో—

సీ. తనకులబ్రాహ్మణు ననురక్తు నవిరళ
  జపహోమతత్పరు విపులశబ్ద
శాసను సంహితాభ్యాసు బ్రహ్మాండాది
  నానాపురాణ విజ్ఞాననిరతు
పాత్రు నాపస్తంబసూత్రు, ముద్గలగోత్ర
  జాతు, సద్వినుతావదాతచరితు
లోకజ్ఞు నుభయభాషాకావ్యరచనాభి
  శోభితు సత్ప్రతిభాభియోగ్యు
నిత్యసత్యవచను, మత్యమరాధిపా
చార్యు సుజను నన్నపార్యుఁ జూచి
పరమధర్మ విదుఁడు వరచాళుక్యాన్వయా
భరణుఁ డిట్టు లనియె కరుణతోడ.

పై వానిలో కులబ్రాహ్మణశబ్దము పెక్కువాదముల కాస్పద మైనది. మఱియు నన్నయ నియోగియా, వైదికియా యను చర్చకు నిదియే మూలమైనది. నన్నయకాలమున బ్రాహ్మణులలో నియోగి వైదికివిభేద మున్నట్లు కానరాదు. నేడిరువదియవ శతాబ్దమున గల నియోగివైదికవిభేదములు, కక్షలు, పాక్షికాభిప్రాయములను పురస్కరించుకొని, 9 శతాబ్దములక్రిందట నున్న సాంఘికవ్యవస్థలను నవీన దృష్టితో విమర్శించుట యసమంజసము, అన్యాయము. ఇది సరియగు చారిత్రకపద్ధతి కాదు. మఱియు, తరువాతికవులలో మహాప్రసిద్ధులైన తిక్కన, ఎఱ్ఱన, శ్రీనాథుఁడు, పోతన మొదలైన వారిలో నెవ్వరును తాము నియోగులమని కాని, వైదికులమని కాని చెప్పుకొనలేదు ఇట్లు చెప్పుకొనుట నవీనకాలమున నేర్పడినది. ఇంకొక విశేషముగూడ నీసందర్భమున గమనించవలసియున్నది. ఆయాకాలములందు ప్రయుక్తములైన పదములకు నప్పటి యర్థములనే చెప్పి సమన్వయింపవలెను గాని యాపదములకు కాలక్రమమున మార్పుచెందిన యర్థములను సమన్వయింప జేయుటవలన నిట్టి చిక్కులేర్పడుచున్నవని మన విమర్శకులు గ్రహింపలేదు. 'కులబ్రాహ్మణుఁడు' అనగా కులక్రమాగతముగా నాయా రాజకుటుంబముల నాశ్రయించిన బ్రాహ్మణవంశీయుఁడని యర్థము. ఇది డెబ్బదిరెండు నియోగములలో నొకటి. కావున నా కాలమున నిది యొక నియోగవృత్తియే. కులబ్రాహ్మణుఁడనగా పురోహితుఁడని యర్థముగ మాఱుటయు, నియోగులనగా కేవలము లౌక్యవ్యవహారములు చేయువారే యను నర్థమున నియతమగుటయు, పురోహితవృత్తి కొంచెము హీనముగను, లౌక్య వృత్తి కొంచె మున్నతస్థితిగను నేడు రూఢియగుటయు నీచర్చకు గారణమైనది. తెలుఁగున చారిత్రక సారస్వతచర్చలలో వాదబలముకన్న వాదిబలమే ప్రస్ఫుట మగును. కాబట్టి నియోగులు నన్నయ తమ శాఖకు జెందినవాఁడని యుపపత్తులు జూప, వైదికులు నన్నయ తమ శాఖకు చెందినవాడే యని యుపపత్తులు చూపి తమతమ పంతములను నెగ్గించుకొనిరి. ఇట్టి పట్టుదలచే సత్యము వెల్లడికాదయ్యెను.

నన్నయ యాంధ్రబ్రాహ్మణుఁడు గావున కులమును గూర్చి యిట్టి వివాదములు, చిక్కులు వచ్చిన వని కొందఱు విమర్శకులు నన్నయ యాంధ్రుఁడుగాడని, కర్ణాటకుఁడని వ్రాసి యీ సమస్య నొక్క త్రుటిలో విడగొట్టిరి.

నన్నయ్య భారతభాగము - ఛందస్సు

నన్నయరచిత భారతభాగమున నీక్రింది వివరించినరీతి గద్య పద్యములు గలవు—

పర్వము	ఆశ్వాస సంఖ్య.	గద్యపద్య సంఖ్య
1. ఆదిపర్వము	8 ఆశ్వాసములు	2091
2. సభాపర్వము	2 ,,	618
3. ఆరణ్యపర్వము	4 ఆశ్వాసములు 142 పద్యములు }	1300
		4009

పై వానిలో నాశ్వాసాంతగద్యములు 13 ను, ప్రక్షిప్తములు 12 గద్యపద్యములును, కృత్యాది సంస్కృతశ్లోకము పోగా మిగిలినవి—
4009—26 = 3983.

ఇందులో పద్యములు	2487
గద్యములు	1496
	3983

"నన్నయ పేరుకూడా అనాంధ్రమేను. నన్న అంటే అరవంలోను, కన్నడంలోను మంచి అని అర్థం. ఇది తెలుఁగులో లేనేలేదు. ఇతడు (నన్నయ) తమిళుడో, చాళుక్యుల ప్రధాననగరమైన కల్యాణపురి ప్రాంతాలనుండి వచ్చిన కర్ణాటకుడో అయివుంటాడని వ్యక్తమవుతున్నది" (పల్నాటి వీరచరిత్ర, ద్వితీయభూమిక 1940.)

పద్యములలో సాంస్కృతికములు — అక్షరచ్ఛందస్సులు — వృత్తములు.

శార్దూలము	18
మత్తేభము	61
ఉత్పలము	184
చంపకము	240
మత్తకోకిల	26
తరల	25
స్రగ్ధర	1
మహాస్రగ్ధర	2
మానిని	2
కవిరాజవిరాజితము	2
మాలిని	7
పృథివి	5
వసంతతిలకము	3
స్వాగతము	2
తోటకము	1
పద్మకము	1
ద్రుతవిలంబితము	1
వనమయూరము	1
అంబురుహము	1
రథోద్ధతము	1
మణిభూషణము	1
లయగ్రాహి	3
దండకము	1
	589

దేశీయచ్ఛందస్సు—మాత్రాచ్ఛందస్సు—జాత్యుపజాతులు.

కందములు	1219
ఆటవెలఁదులు	195
ఉత్సాహ	4
మధ్యాక్కరలు	39
సీసములు	251
తేటగీతి	177
తరువోజ	12
మధురాక్కర	1
	1898
	1898
	589
పద్యములు	2487

నన్నయ వాడిన వృత్తములో చంపకములు హెచ్చు. జాతులలో కందములు హెచ్చు.

గద్యములు—

నన్నయవచనభాగములలో నొక విశేషము గలదు. 'పద్యభాగవద్వృత్తగంధి' అను వామనుని సూత్రవృత్తి ననుసరించి నన్నయ వచనమును ప్రారంభించుపట్టుల పద్యమువలెనే నడిపించును.

ఆదిపర్వము—

1—88. వ. అని యడిగి వాని యనుమతంబున సోమశ్రవసు. ఇది

క. అని యడిగి వానియనుమత
మున సోమశ్రవసు......

అని కందపద్యపాదములుగా నగును.

2-82 వ. ఇట్టి మహోత్పాతంబులు పుట్టిన సురపతి...

ఇది

క. ఇట్టి మహోత్పాతంబులు
పుట్టిన సురపతి......

అని కందపద్యపాదములుగా నగును.

4—14 వ. ఇట్లు పెక్కు మృగంబుల నెగచి చంపెడు వేడుక.

ఇది—

తే. గీ. ఇట్లు పెక్కుమృగంబుల నెగచి చంపె...

అను గీతపద్యపాదము.

5—61 వ. అని నిశ్చయించి గొంతిని మాద్రినిం జూచి మీరలిందుండి నవయక హస్తిపురంబునకుం జని.

ఇది

సీ. అని నిశ్చయించి గొంతిని మాద్రినిం జూచి
మీరలిందుండి నవయక హస్తి...

అను సీసపద్యపాదము.

సాధారణముగ నాశ్వాసప్రారంభమున వచనములు సీసపద్య పాదములుగానే వ్రాసినాఁడు.

వ. అక్కథకుండు శౌనకాదిమహామునులకుం జెప్పె నట్లు జనమేజయుండు.

అక్కథకుఁడు శౌనకాదిమహామునులకు జెప్పె నట్లు జన.
(ఆది. తృతీయాశ్వాసము)

అక్కథకుఁడు శౌనకాదిమహామునులకు జెప్పెనట్లు యయాతికిని
(ఆది. చతుర్థ)

ఇట్లే ప్రతియాశ్వాసాది నున్నను దీనిని గమనింపక ద్వితీయా శ్వాసప్రారంభమున—"అక్కథకుండు శౌనకాది మహామునులకుం జెప్పె నాది యుగంబునం," అని ముద్రించిపుటయడుగున—క. ఖ. గ. 'నట్లాదియుగమునం' అని పాఠభేదము చూపబడినది. పాఠ భేదమే మూలమున నున్నయెడల ఇది 'అక్కథకుడు శౌనకాది మహా మునులకు జెప్పిన ట్లాది యుగము...న.' అని సీసపద్యపాదముగానే యుండి నన్నయ కవితాలక్షణమునకు సరిపోవును. మఱియు నన్నయ భారతభాగ ముద్రణపరిష్కరణమున కిది యొక ముఖ్యసూత్రము, నేఁడు మనము నన్నయభారతము నన్నయ్యనాటి వ్రాఁతతీరునగాక మనకు నేటి కలవడిన వ్రాఁతతీరున కదా ముద్రించుచున్నాము. అరసున్నలు ప్రాచీన కాలమున లేక పోయినను నేఁడు వానిని పూర్వగ్రంథముల యందు నియతముగా చూపించుచున్నాము. నేఁడు గద్యపద్యముల యందు వీనిని పాటించుచున్నాము. కాని నన్నయ భారతములో పద్యములయం దీనియమము పాటించి గద్యముల పాటింపలేదు. ఉదా:

"అక్కథకుండు శౌనకాదిమహామునులకుం జెప్పె నాది యుగం బునం......కశ్యపప్రజాపతి భార్యలైన కద్రువయు, వినతయు నను వారలు పుత్త్రార్థినులై యనేక సహస్రవర్షంబులు కశ్యపు నారాధిం చిన కశ్యపుండును ప్రసన్నుండై మీకోరిన వరంబు లిచ్చెద వేఁడుం డనిన"— (ఆది. 2-2)

పై వచనమున 'వేఁడు'లో నరసున్న యుంచి తక్కంగలచోట్ల నిండుసున్న లుంచి ముద్రించుట సరికాదు. 'వేఁడులోవలె, కథకుఁడు, కశ్యపుఁడును ప్రసన్నుఁడై, వేఁడుఁడనిన' అని ముద్రింపఁదగును. మఱి యును పూర్ణబిందురూపములతోనున్న వర్షంబులు వరంబులు మొద లగునవి వర్షములు, వరములు నని ముద్రితము కావలెను. పద్యము లలో ఛందోభంగ మగును గాన నచ్చట నుండవలసినచోట్ల పూర్ణ బిందువు నుంచి ముద్రింపకతప్పదు. కాని గద్యములలో నట్టిది పరిపాటింప నక్కఱలేదుగదా! ఇంతకును మనము నన్నయనాటి లిపి

రీతిని, నుచ్చారణరీతిని ముద్రించిన నిట్టి సందేహముల కెడములేకనే యుండును. నవీనపద్ధతులలో ముద్రితమైనప్పు డా క్రమమే యనుస రింపవలయునుగదా. నన్నయభారతము పూర్ణపరిష్కరణ మపేక్షించు చున్నదని తెలుపుట కిది వివరింపబడినది.

అక్షరచ్ఛందస్సు - వృత్తములు

నన్నయనాటికిని నేఁటికిని వృత్తముల యతిస్థానములలో భేదములు గానవచ్చుచున్నవి. వాని నీక్రింది వివరించుచున్నాఁడను.

1. పృథ్వీవృత్తము—I∪I జ, II∪ స, I∪I జ, II∪స, I∪∪ , I∪ వ–12 యతి.

"అమిత్రమదభేది యొక్కరుఁడయమ్మృగాన్వేషణా
భ్రమాకులితచిత్తుఁడై." (ఆది. 2-166)

ఇందు యతి 12 వ యక్షరము. సంస్కృతమున 9. (వసుగ్రహ యతిశ్చ పృథ్వీ).

నన్నయ వెనుక శ్రీనాథుఁడు-పెద్దన సంస్కృతయతి నియమమును పాటించిరి.

కవిజనాశ్రయ, కావ్యాలంకారచూడామణి, అనంతచ్ఛందస్సు లలో 12 అక్షరము యతి. కవిచింతామణిలో 13 యతి.

నన్నయ సంస్కృతయతిని మార్చుట పృథ్వీవృత్తము 'మధ్యాక్కర' అను దేశవృత్తముతో సమానము చేయుటకని తెలియదగినది.

2. మానిని (∪II భ-7 భకారములు ∪ Х-1 Хకారము.) 13 యతి.

"ఏచితనర్చి తలిర్చిన కోపుల-నిమ్మగు రావుల జొంపములఁ
పూచిన మంచి యశోకములఁ"—(ఆది. 4-20)

ఇందు యతి యొక్క చోటనే పాటింపబడినది. ఇది వృషభ గతి రగడతో సరిచేయుటకు చేసినది. లాక్షణికులు కవిజనాశ్రయము నుండియు 3 యతులు పేర్కొనిరి.

"కారకముల్ క్రియ గన్గొన నేడు భ
కారము లొక్క గకారముతో
గారవమై చనగా యతి వంౘెట
గల్గిన మానిని కామినిభా."

అనంతుడు—

"క్రొన్నెలపువ్వును గోటలపాగయు
గూర్చిన కెంజడకొప్పునకుం
గన్నె యొనర్చిన వాహిని యాతని
వామపదంబున వ్రాలె ననం."

నన్నెచోడకవి కుమారసంభవమున నొక్క యతియే వాడి నాడు—(7-840 ప్రథమభాగము)

"మానినిరూపచరిత్ర లుదారసమంబగుచున్న విచిత్రగతిం."

తిక్కన నన్నయమతము ననుసరించి యొకయతిని, మతాంతరము ననుసరించి యతిత్రయమును పాటించినాడు.

1. జూదము నప్పుడు సర్వజనంబులు - చూచి భయంపడి యిప్పనియి.

2. కుంతియు గాంతియుగుర్పగ దేజము గుందకవహ్నులు గ్రూరశిఖా.

భారతమున మానినివృత్తమునకు రెండు తెలుగుల యతియుండగా నప్పకవి యొక్కయతియే విధించుట సరికాదు.

"రాజిలు నత్తభముల్గము విశ్వవి-రామము మానినియందు భర" (అ. ఆశ్వ-4. పు. 248)

3. కవిరాజవిరాజితము (III న. I∪I జ (6 గణములు) I∪ వ- 14 యతి.)

"చనిచని ముందట నాజ్యహవిర్ధ్రుత - సౌరభధూమలతా తతులకా" (ఆది. 4-21)

ఇచట పాదమున కొక్క యతిమాత్రమే. లాక్షణికు లంద ఱును పాదమునకు మూఁడుచోట్ల యతి (8-14-20) విధించినారు.

తిక్కన పై రెండు పద్ధతుల ననుసరించి కవిరాజవిరాజితమును వ్రాసియున్నాఁడు.

ఏక యతికి—

"అనయము లోలతమై విషయప్రచ - యంబును దుస్తరపంకమునకా" (స్త్రీపర్వము 1-55)

యతిత్రయమునకు—

"అనవుడు నిట్లను - నన్నరపాలున—
కాతఁడు మోక్షము - నర్థిజగ" (స్త్రీపర్వము, 1-51)

అప్పకవి మానినీవృత్తమున కొక్కయతి విధించి, కవిరాజ విరాజితమునకు మూఁడుయతులు విధించుట సరికాదు.

"కలయఁగ నొక్కన - కారము నాఱుజ
కారములు న్వయ - గాటముగా" (అప్ప. 40-249 పుట.)

పై రెండు వృషభగతిరగడకు సరిపోవును.

4. పద్మకము (III న, ∪II భ, I∪I జ, I∪I, జ, I∪I, జ ∪ గ- 8 యతి)

"కొడుకుపలుక్క విని - కూడదు నాకదురాత్ముఁడై" (ఆది. 6-227.)

తిక్కన—(మేదినీవృత్తము)

"వినుమిటు లేటికిం జనిన - వృత్త మూది యల్గకా." (స్త్రీపర్వము 1-152.)

పద్మమునకు కావ్యాలంకారచూడామణి, అనంతచ్ఛందస్సు, అప్పకవీయము 11 అక్షరము యతి చెప్పుచున్నవి.

నభజజాగగణయుక్తిబి-నాకినివిరామక. (అ. 4 ఆ-239)

తిక్కన పద్మకమునకు బదులు మేదినీవృత్తము నుపయోగించినాడు. పై రెండువృత్తములును అష్టిచ్ఛందమునుండి పుట్టినవి. యతిస్థానమొకటిగా లాక్షణికులు పేర్కొనిరి. పద్మకమునకు నన్నయభట్టుపద్యమును లాక్షణికులు, నందులో నప్పకవియు చూచి తనకు ముందువారి ననుసరించి 11-వ యక్షరము యతి చెప్పెనని యూహింపదగును.

జా త్యు ప జా తు లు

సీసములు :-నన్నయ సీసములు 251 లో

ఆటవెలఁదులు గలవి—	124
తేటగీతులు గలవి—	27
	251

నన్నయకు బూర్వమున గల చాళుక్యగుణగవిజయాదిత్యుని శాసనమున, నాతనికి కొంచెము వెనుక సోమలదేవి దీర్ఘాసిశాసనమున గల సీసముల కాటవెలఁదులే కలవు. నన్నయయే తొలుత తేటగీతులను సీసముల కతికించెనని చెప్పనగును. ప్రాచీనములగు కవిజనాశ్రయ కావ్యాలంకార చూడామణులలో ఆటవెలఁదియు, తేటగీతియు కూడ చెప్పుటయే దీనికి ప్రమాణము. క్రీ. శ. 1132 నిడుబ్రోలు శాసన సీసమునకు గీతపద్యము కలదు.

కావున నన్నయ ననుసరించి లాక్షణికులు రెండింటిని (ఆటవెలఁది, తేటగీతులను) సీసమునకు విధించిరి. సీసము ప్రాచీనకాలమున నాలుగుపాదములుగానే వ్రాసెడివారు. అనగా నేటివలె 8 పాదములు లేవు. ఆటవెలఁది మాత్రా చ్ఛందస్సులోనిది. దేశినుండి

యుత్పన్న మైనది. సీసపద్యపాదమునకు నాటవెలఁది 2 పాదములకు నొండు రెండు లఘువుల హెచ్చుతగ్గుగా సమత్వమే కలదు. నన్నయ సంస్కృత చ్ఛందస్సునకు సంబంధించిన గీతి గీతికలను నాటవెలఁదికి బదులుగ నుపయోగించెను. గీతి, గీతికనుండి గీది గీదియు అను తద్భవము లేర్పడినవి. ఇవి 4 పాదములుగ వ్రాయవలె నని కవి జనాశ్రయకారుడు నిరూపించినాడు.

శ్రీదయితాధిపాన
యోదయనలినస్త్ర
యోదితమై యెత్తు
గీదియ యొప్పు గృతుల (జాత్యధికారము)

తొలుత నాలుపాదములే సీసపద్యమున కున్నను, ఎత్తుగీతి నాలుఁగుపాదములుగా వ్రాయుట నియమిత మగుటచేత, గీతములు సీసములకు చేర్చునపుడు పై లక్షణము ననుసరించి, చేర్చి, సీసమున నాలుఁగు పాదముల కెత్తు పెట్టుటచే నెత్తుగీతి యయ్యె నని యూహింపజనును.

1. సీసముల ప్రస్తారము

1. సీ. య తి గీ. య తి	2. సీ. య తి గీ. ప్రాస	3. సీ. య తి గీ. య. ప్రా	4. సీ. య తి గీ. ప్రా. య.
5. సీ. ప్రా స గీ. య తి	6. సీ. ప్రా స గీ. ప్రా స	7. సీ. ప్రా స గీ. య ప్రా	8. సీ. ప్రా స గీ. ప్రా. య
9. సీ. య ప్రా గీ. య తి	10. సీ. య. ప్రా గీ. ప్రా స	11. సీ. య. ప్రా గీ. య. ప్రా	12. సీ. య. ప్రా గీ. ప్రా. య
13. సీ. ప్రా. య గీ. య తి	14. సీ. ప్రా య గీ. ప్రా స	15. సీ. ప్రా, య గీ. య. ప్రా	6. సీ. ప్రా. య గీ. ప్రా. య

ఇందు 12, 14, 15 సంఖ్యగల సీసభేదములు లేవు. తక్కినవి (1) 158 (ఆది. 1 - 27 మొ,) (2) 3 (ఆది. 2 - 21 మొ),

(3) 2 (ఆది 8-; 82 - అర 2 - 344), (4) 3 (సభా 1-46, 187,) (5) 3 (ఆది 1-33 మొ) (6) 33 (ఆది 1-7) (7) 1 ఆది 8-115 (8) 4 ఆది 3-115 మొదలు (9) 16 (ఆది 1-80 మొ) (10) 5 ఆది 3-14 (11) 1 (అర 1-191) (13) 21 (ఆది 3-50) (16) 2. (అరణ్య 2-26, 94) మొత్తము 251.

ఇట్లే గీతములలో సర్వయతి సీసములు - యతిప్రాస నియమములు కలవు.

ఆరణ్య. (1-49) (2-156) (4-119) సభా 2-242. ఇవి వ్రాంత ప్రతులతో చూడవలెను.

సీసములు. ఆరణ్య. (2-230) అరణ్య (3-162) ఇవియును వ్రాంతప్రతులతో చూడఁదగినవి.

ప్రాదియతులు—

సమున్నత - (అద్వి. 3-159) నిరర్థక (ఆది 8-31) నిరాగసుండ (సభా. 1-184) ఇవియును వ్రాంతప్రతులతో చూడవలెను.

నిత్యసమాసవిశ్రాంతులు—

నారాయణ (ఆది. 2-24) విశ్వామిత్ర (ఆది. 4-36; 7-94)
సాంబు (అర. 1-159) ద్వార (ఆది. 6-302) (సభా. 1-176,
ఏకాంత (ఆది. ౬-74) (పాంగ) ఆది. 4-167.

"ఈ సమాసములలో వ్యంజనమునకేగాని స్వరమునకు వడి పాటించలేదు. 'నారాయణ అనే శబ్దము మాత్రము' పాయకపాక శాసనికి" (ఆది. 1-24) లో సర్వమునకు 2 వ చరణములోను, వ్యంజనమునకు మూఁడవచరణములోను వడి నిలిచేటట్టు ఉపయుక్తమైయున్నది. అయితే కొన్ని ప్రతులలో ఈ పద్యమే కనబడలేదు. అది కనబడ్డ ప్రతులలో దానును అనుటకు మారుగా వాసన, బాణస అనే శబ్దము కనబడుతున్నది. ఈ పద్యము నన్నయ రచించినది కాదని కొందరంటూయున్నారు".

నన్నయ భారతమందలి ఛందో విశేషములు :—

తెలుఁగున సంస్కృతవృత్త పరిణామ మెఱుంగుటకు నన్నయ భారతభాగము చాల ముఖ్యమైనది. నన్నయకు మున్నుగా కన్నడమున సంస్కృత వృత్తప్రచార మధికముగ నుండుటయు, సవర్ణయతి నిర్బంధము లేకుండుటచే, కన్నడమున వ్యాప్తియగు సంస్కృత వృత్తములను తెలుఁగుకవులు తెలుఁగుభాషకు సహజమగు యతినియమము నేర్పఱచి గ్రహించుటలో వింతలేదు. అయిన నన్నయకు మున్నుగాఁ బద్యమయశాసనములయందు గూడ సంస్కృతవృత్తములు లేకుండుటయు, నన్నయ వెనుక గొంతకాలమునకే, అనగా క్రీ.శ. 1130 నాఁటికే సంస్కృతవృత్తములు ప్రచారములోనికి వచ్చుటయుఁ జూడగా నన్నయ కన్నడమునుండి యీ సంస్కృతవృత్త సంప్రదాయమును గ్రహించి యుండవచ్చునని తోఁచుచున్నది. సంస్కృతమున ప్రసిద్ధములగు (1) పృథ్వీ (2) శిఖరిణీ (3) శార్దూలవిక్రీడితము (4) పంచచామరము (5) స్రగ్ధర (6) మాలిని (7) తరళ (8) క్రౌంచపదము ఇవి కన్నడమున తెలుఁగున నొకేనామములతో నున్నవి. తెలుఁగులో—

(1) అంబురుహావృత్తమునకు	కన్నడము	నాగరంజిత
(2) మత్తకోకిలకు	,,	మల్లికామాల
(3) మానినికి	,,	వనమంజరి
(4) కవిరాజవిరాజితమునకు	,,	హంసగతి

అని వేఱునామము లొప్పుచున్నవి. కన్నడకవిత్వము వెనుకనే తెనుఁగుకవిత్వము వెలసినది గనుక, నీ సంస్కృతవృత్తములను కన్నడమునుండి గ్రహించునపుడు, నన్నయ కొన్నింటికి సంస్కృతమున నున్న పూర్వరూపములనే వాడియుండెననియు, నదియే లక్ష్య గ్రంథమై

నప్పుడు తెలుఁగు ఛందస్సులలో నిట్టిప్రయుక్తమయ్యె ననియు నూహింపఁదగును. సంస్కృతమునందలి యతిస్థానములనుగూడ నన్నయ మార్పుచేయుటయు నీవిషయము ధ్రువపరచుచున్నది. ప్రాచీన సంస్కృత కవులచే నుపయుక్తముగాక, దాక్షిణాత్యులగు కవులచేతఁ బ్రయుక్తమైన మత్తేభచంపకోత్పల మాలికావృత్తములను కన్నడము నుండియే తెలుఁగువారు గ్రహించిరనుట నిర్వివాదాంశము. ఈ సంస్కృతవృత్తములు కన్నడమున సాహితీవిషయమున నన్నయకు నాదర్శమైన పంపభారత నెట్లు ప్రయుక్తములై నదియు గమనించిన నీవిషయ మింకను స్పష్టపడఁగలదు.

పంపభారతము సంస్కృతవృత్తములు		నన్నయభారతము సంస్కృతవృత్తములు	
శార్దూల విక్రీడిత	17	శార్దూల విక్రీడిత	18
మత్తేభము	204	మత్తేభము	61
ఉత్పలము	140	ఉత్పలము	184
చంపకమాల	409	చంపకము	240
మల్లికామాల	8	మత్తకోకిల	26
తరళ	8	తరల	25
స్రగ్ధర		స్రగ్ధర	1
మహాస్రగ్ధర	7	మహా స్రగ్ధర	2
పృథ్వీ	7	పృథ్వీ	5
మాలిని	2	మాలిని	7
ద్రుతవిలంబిత	1	ద్రుతవిలంబిత	1

ఇంకను హరిణప్లుత, ఖచరప్లుత, హరిణి, శిఖరిణి, మందాక్రాంత వృత్తములు ప్రయుక్తములు.

కవిరాజవిరాజిత, వసంతతిలక, స్వాగత, తోటక, పద్మక, వనమయూర, అంబురుహ, రథోద్ధత, మణిభూషణ, లయగ్రాహి దండకము లిందు ప్రయుక్తములు.

జాత్యుపజాతులు - మాత్రాచ్ఛందస్సులు

కందము		కందము	1219
ఉత్సాహ	1	ఉత్సాహ	4
పిరియక్కర	9	మధ్యాక్కర (నడువణక్కర)	39
అక్కర	2	మధురాక్కర (దొరియక్కర)	1
రగళ	3	నన్నయలో రగళలు లేవు.	

నన్నయలో ఆటవెలఁదులు 195, సీసములు 251, తేటగీతులు 175, తరువోజలు 12 గలవు.

పై పట్టికను చూచిన నన్నయయే దేశివృత్తములను హెచ్చుగా వాడినాఁడు. కాని పంపకవియు, నన్నయయు కందములను, చంపకములను అన్నింటికన్న హెచ్చుగా వాడియుండుట చూడ నన్నయ పంపభారతమునే వృత్తముల విషయమున ననుసరించెనని చెప్పనగును.

యతులు—నన్నయకాలములో 6 విధములగు యతులు మాత్రమే కలవు.

(1) స్వర (2) వర్గ (3) సంయుక్త (4) సరస (5) ఏకతర (6) మువిభక్తియతులు గలవు.

తక్కిన ప్రాది, బిందు, ప్లుత, శకంధ్వాదిగణ అఖండయతులు మున్నగునవి నన్నయలో లేవు. తరువాతిలాక్షణికులు, ముఖ్యముగా అప్పకవి నన్నయకూడ నిట్టి యతులు పాటించెనని పాఠములను మార్చియున్నాఁడు. నన్నయ యుపయోగించిన యతులను, ప్రాసలును నన్నయకాలమునాఁటి శబ్దస్వరూపమును, నుచ్చారణవిధానమును, లిపి విశేషములను నెఱింగించును.

(1) సంయుక్తయతులు—నన్నయలో నీకాలమున నేకాక్షరము లుగఁ బరిగణింపఁబడు క్ష-జ్ఞ అనువానిలో క్ష కారమునకు గ కారముతోడనే తప్ప యతియుండదు. జ్ఞ లో-జకారమునకే తప్ప యతి యుండదు. నేడు వీని యుచ్చారణ ననుసరించి, క వర్గ చవర్గముల తోడను, జ్ఞ కు శా తోడను యతి కూర్చిరి.

(2) 'లక్ష్మి' మొదలగు మూఁడువర్ణములలో నే హల్లుతోఁ జివర పలుకునపుడు స్వరము భాసించునో, నన్నయ యా హల్లునకే యతి గూర్చును.

"లక్ష్మి" మహనీయసౌఖ్యముల మేలుగ,

ల।క్ష్మియుఁతు డుత్తముండు జనమేజయ"

(3) సంయుక్తములలోఁ గ్రిందివర్ణమే ప్రధానముగాన యతి క్రిందివర్ణముతోఁ గూర్చును.

(స్థితి...... దేవ) (సత్పుణ్య...... బోలె)

(4) కృత, ధృత మొదలగు ఋకారసంయుక్తములగు పదములకు ఇ, ఈ, ఎ, ఏల హల్లుతోడనేగాని, ఋకార మచ్చుగా పరిగణించి, ఇ, ఈ, ఎ, ఏలతో నన్నయ యతి కూర్పఁడు. 'హ' తో కూడినపుడుమాత్రమే ఇ, ఈ, ఎ, ఏలతో యతి కూర్చును.

"కృతకార్య...ల కిల్బిష-ధృతియుతుఁడై...దీపుఁడు."

అంతియేకాని

"కృష్ణు డింత...లేనివనులు" అనురీతి నుండవు.

నాహృదయము...నెంతయు (నిక్కమలాక్షి)

(5) రేఫతో కూడిన, అనఁగా క్రారవడితోఁ గూడిన సంయుక్తములలో పైహల్లునకే ప్రాధాన్యము, ఇందు రకారము సంయుక్తాక్షరమున క్రిందిది.

"ప్రమపదపతి పురోహితుండు-భ్రాతృ...భా-" ఇచట రేఫతో యతి లేదు.

(6) రేఫసంయుక్తాక్షరమున మీఁదివర్ణముగ నున్నప్పుడు తెలుఁగుభాషాలిపిసంప్రదాయము ననుసరించి క్రిందిహల్లునకే యతి. ధర్మ, కర్మ మున్నగు శబ్దములకు వలపలిగిలక యిచ్చినప్రాఁతవ్రాఁతలు ధమ్ర, కమ్మ్ర అని యీరీతి నుండును. కావున క్రిందిహల్లు ప్రధానముగా నుచ్చారణలో నుండునుగాన నీయతి పాటింపబడినది. ఆవెనుక వ్రాఁతలు-కర్ణాటాంధ్రలిపులు వేఱైనవెనుక ధర్మ, కర్మ అని వ్రాయబడుటచే, రకారమునకు ప్రాధాన్యము గలుగుటచే రకారమునకు యతిని గూర్చిరి. నన్నయలో నీప్రాచీనసంప్రదాయము నియతముగాఁ బాటింపబడినది. ఈనియమమునకొఱకు నన్నయ పదములకు రూపాంతరములు కూడ గల్పించినాఁడు. మానుగ మున్నగు వ్యర్థపదముల వాడినాఁడు.

"మహాత్మ, వీణనుత సర్పయాగముడివింపుము
ర్వానుప.. ...వింపుము."

ఇచట ఉడిగించు ధాతువునకు ఉడివించు రూపాంతరము గావించినాఁడు.

ఏకతరయతులలో మ, ర, అ, వలలో వానిలో వానికే గాని వేఱొండింటితో యతి లేదు. కావున నన్నయ ప, పీ, బ, వ, యతులు, ర అ యతులు, మ, వ యతులు నెంతమాత్రము వాడలేదు.

ము విభక్తియతులు - విభక్తి పరమగు "ము" తప్ప శబ్దగతమగు ము తో యతి లేదు. "భూసతీశ్వరదీన నీకులముఁ, మహీవ్రజ".

ఇచట 'ము' విభక్తిపరము, కులబు, కులంబు అని ప్రాచీన రూపములు కావున మూ యతి సరిపడినది.

'భూసతీశ్వరదీననీమునిముఖ్యు' అనుచో యతి లేదు. ఇచట ము శబ్దగతము. 'బు' గా మాఱనిది.

ఉపసర్గ నిత్యసమాసయతులు మున్నగువానిలో హల్లునకేగాని అచ్చునకు యతులు లేవు.

"ప్ర-తీక్షించుచునుండె నంత - దితి; కామసుఖ... నే - కాంత గృహము."

నన్నయ యతులింకను వ్రాతప్రతులనుబట్టి కొన్నిచోటుల పరిశీలింపదగియున్నది. శాస్త్రీయపద్ధతిని పరిశీలన జరిగిన తప్పక నన్నయ నియమము తేటపడును.

నన్నయలో పూర్ణార్ధబిందుప్రాసము-అనఁగా 'మూఁడు' మొదలగు తెలుఁగుశబ్దములతో, బ్రహ్మాండ మొదలగు సంస్కృతశబ్దములతో ప్రాసవేయుట లేదు. పూర్ణబిందువులైన వన్నియు సంస్కృత పదములుగాని, యర్ధబిందువులు (అరసున్నలు)గా మాఱని తెలుఁగు పదములుగాని యాతడు ప్రాసలు కూర్చును. కావున ఖండా ఖండ ప్రాసము నన్నయలో లేదు.

వాండి, నేండు, పోండి, రాంచు—ఇవి వాఁడి, నేఁడు, పోఁడి, రాఁడుగా నేఁడుమాఱినవి. అట్టి ప్రాసలే నన్నయలో నుండును. "వాఁడి-తోకీఁడు" మొదలగు నిర్బిందుకశబ్దప్రాస యుండదు. ఇది నన్నయ చేసిన యొక శబ్దసంస్కార మని చెప్పనొప్పును. నన్నయ సమకాలికముగనో, కొంచెము వెనుకనో నిట్టివి వెలయుచుండుటచే నిది ప్రాచీనసంప్రదాయమని చెప్పనొప్పును.

ప్రాసయందును నన్నయ వలపలగిలక సంప్రదాయమునే పాటించినాఁడు. "దుర్ణయమున శకుని కర్ణదుశ్శాసనుల్—ఇట్టివి." దుర్ణయమున శకునికర్ణ దుశ్శాసనులకనియే ప్రాచీన లిపిలో నుండును, ఇవి సంస్కృత శబ్దములైనను తెలుఁగువారి యుచ్చారణ సంప్రదాయమును బట్టి, లిపినిబట్టి నన్నయ ప్రయోగించినాఁడు.

అయిన నిచ్చట నొక విశేషము గలదు.

కర్ణుండు... ఆ కర్ణా... పూర్ణ... విస్తీర్ణ... వీనిని

ఆకన్నుఁ గాంచుఁ ... ఆ
కన్నాఁ గాంత ... రా
పూన్నఁ ... వి
స్త్రీన్నఁ ...

అని యిట్లన్నియును నట్టి రకారణకార సంయుక్తములనే ప్రయోగించునుగాని, కేవల ముచ్చారణము ననుసరించి ఈ 'న్న' కార మునకు శబ్దసిద్ధమైన సన్నాహము, ఔన్నత్యము, మున్నగు ద్విత్వనకార ములతో నన్నయ యతి గూర్పఁడు. నన్నయ తర్వాతి శైవకవులు కర్మ, ధర్మ, మొదలగు శబ్దములు నిత్యమ్ము—తమ్ము మొదలగు తెలుఁగులో మార్చరాని ద్విత్వ మకారశబ్దములతో ప్రాసగూర్చిరి.

"కర్మక్షయంబుగామిని
నిర్మలమోక్షంబు ... వశ్రవా
తమ్ముల ...
నిర్మింతు ... (శివతత్త్వసారము, 321)

"నమ్మిన భక్తుడు - బమ్మయ - లోకమ్ము - ధర్మమ్ము."
(444 పద్యము)

తిక్కన, కేతన, రంగనాథుఁడు మొదలగు కవు లీప్రాసమును వాడిరి. దీనిని శైవకవులు, నన్నెచోడ, మల్లికార్జునపండిత, పాల్కు రికిసోమనలు వాడిరిగావున నిది కర్ణాటభాషాసంప్రదాయమున 'శాంత' ప్రాసమని యాభాషాచ్ఛందోలక్షణము ననుసరించి తెలుపబడినది. (శివతత్త్వసార, బసవపురాణపీఠికలు). కాని యిది కన్నడమునుండి తెలుఁగువారు ప్రత్యేకముగ గ్రహింపనక్కరలేదు. లిపిభేదములేని నన్నయకాలమున నిట్టి సంప్రదాయము తెలుఁగు కన్నడ భాషాసంప్ర దాయము ప్రకారము సిద్ధించుచుండగా, నన్నయకుఁ నొంచెము వెనుక నుండి యీప్రాస తెలుఁగున వెలయుచుండగా, నన్నయయే తనకాల మున వెలసియున్న యీ ప్రాసములో సంస్కృత దేశ్యశబ్ద విచక్షణ

గావించి తా నుపయోగించెనని చెప్పుట సమంజసమై యున్నది. కాఁగా నన్నయ కావించిన శబ్దసంస్కారములలో నిది యొకటి యని చెప్ప నొప్పును.

వ్యాకరణము

పై విషయములను పరిశీలించిన నన్నయ ఛందస్సునందు రచనా సౌందర్యమునొలుకఁ గావించిన శబ్దసంస్కారము తరువాతి కవులును, లాక్షణికులును వ్యాకరణపరముగా నన్వయించి, శబ్దశాసనుఁ డనునది నన్నయకు బిరుదమనియు, నన్నయ యాంధ్రశబ్ద చింతామణియని సంస్కృతవ్యాకరణము రచియించెననియు, నందుల కాతఁడు శబ్దశాసనుఁ డయ్యెననియు, భారతమునఁ దాను శబ్దశాసనుఁ డని చెప్పుకొనుటచే, నన్నయవ్యాకరణ రచనకర్తృత్వము నిజమే యనియు, యుక్తులపై యుక్తులను పన్ని, నన్నయచింతామణి కర్తృత్వ మాంధ్రవ్యాకరణ సౌధమునకు బునాదిగా నిలువఁబెట్టినారు. శబ్దశాసనబిరుదము నన్నయకు లేదనియు, దానిని తరువాతివా రాతని కారోపించినా రనియు నీక్రింది యుపపత్తులవలన నిశ్శంకముగ జెప్పనొప్పును.

(1) నన్నయ వ్యాకరణరచనము జేసినవాఁడైన, అనఁగా 'అనుశాసనము' చేసినవాఁడైన శబ్దానుశాసనుఁడు కావలయును. అతని వ్యాకరణ 'మాంధ్రశబ్దానుశాసనము' కావలయును. చూడుడు:-(కర్ణాట శబ్దానుశాసనము.) నన్నయ 'శబ్దశాసనుఁడు' మాత్రమే, అనగా శబ్దముల స్వరూపము. నిష్పత్తి మొదలగువానివి గూర్చి శిక్షణ యొసంగు నాచార్యుఁడుమాత్రమే (శస్—*to instruct*). ఈశాసనునకు, ననగా నాచార్యునికి 'శాసి' అని రూపాంతరముకూడ ప్రాచీనకాలమున వెలయుచుండెను. ఇట్లే 'ఘటశాసి'. ఘటికాశాసనుఁడు విద్యాస్థానమందుండెడి యాచార్యుఁడు. శాసనుఁడు, అనుశాసనుఁడు వేఱువేఱర్థములు గలవి. కావున శాసనుఁడగు నన్నయ అనుశాసనుఁడగు నాంధ్రశబ్దచింతామణికర్త కాఁడు.

(2) శబ్దశాసనుఁ డనునది నన్నయ యొక్క బిరుదముగాఁ జెప్పు కొనలేదు. "జపహోమతత్పరు, సంహితాభ్యాసు, నానాపురాణ విజ్ఞాన నిరతు, నాపస్తంబసూత్రు, నుభయభాషాకావ్యశోభితుఁ" అని తనకు విశేషణములుగాఁ జెప్పుకొనియున్నాఁడు. వీని మధ్య శబ్దశాసనుఁ డను నది యొక్క విశేషణమే. శబ్దశాసనుఁ డనునది బిరుదమే యని యంగీక రించిన, తక్కినవి కూడ బిరుదములేనా యను శంక గలుగకమానదు. "మత్యమరాధిపాచార్య—సుజను-నన్న పార్య" ఇవి యన్నియు నట్టి యెడల బిరుదములుగానే యంగీకరింపవలసి వచ్చునుగదా? కావున శబ్దశాసనుఁ డనునది నన్నయ బిరుదముగాఁ జెప్పుకొనలేదు.

(3) కవులు తమ బిరుదములను గ్రంథాంతగద్యలయందుఁ దెల్పుకొను సంప్రదాయము కన్నడమునఁ దెలుఁగునఁ జిరకాలము నుండి కలదు. నన్నయకు ముందు వెలసిన కన్నడకవులలోను, నన్నయకు వెనుక తెనుఁగున వెలసిన తెలుఁగుకవులలోను నీసంప్రదాయము నియత ముగాఁ బాటింపఁబడుచు వచ్చినది. బిరుదములు గద్యములలోఁ దెలుపు కొను విశిష్టసంప్రదాయము కన్నడమున వెలసినట్లును, తెలుగు కవులు వారినుండి గ్రహించినట్లును నీక్రింది వివరణమునుబట్టి గ్రహింపనగును.

నన్నయకు ముందు వెలసిన కన్నడరత్నత్రయమునుండి—

పంపకవి (క్రీ. శ. 941)—ఈతఁడు తనకు గల బిరుదములలో 'కవితాగుణార్ణవ' అను బిరుదమును తన ఆదిపురాణ, విక్రమార్జున విజయములలో గద్యయందుఁ జెప్పుకొనినాఁడు.

(ఆదిపురాణము) "ఇదు దేవేంద్ర మునీంద్రవంద్యపరమ జినేంద్రముఖ చంద్రవాక్చంద్రికా ప్రసరప్రసాదోదీర్ణ, సూక్తికల్లోల మాలాకీర్ణ, కవితాగుణార్ణవ ప్రణీతమప్పాదిపురాణదోళ్."

(విక్రమార్జున విజయము) "ఇదు వివిధబుధజన వినుతజిన పదాం భోజవరప్రసాదోత్పన్న, ప్రసన్నగంభీర, వచనరచనచతుర, కవితా గుణార్ణవ విరచితమప్ప విక్రమార్జున విజయదోళ్."

పొన్నకవి—(క్రీ. శ. 950) ఈతనికి 'ఉభయకవిచక్రవర్తి' అని బిరుదము.

(శాంతిపురాణములో) "ఇదు జినేంద్రచరణ సరసీరుహశిలీముఖాయమాన శ్రీమదుభయ కవిచక్రవర్తి నిర్వర్తితముం...పొన్నమార్యకారితముమప్ప పురాణచూడామణియోళ్."

రన్నకవి—(క్రీ. శ. 993) ఈతనికి "కవిచక్రవర్తి" "అభినవకవిచక్రవర్తి" బిరుదములు కలవు.

(గదాయుద్ధమున) "ఇదు సమస్తభువనవల్లభ శ్రీమదాహవమల్లదేవ శ్రీపాదకల్పపాదపపదాశ్రయవర్తి కవిచక్రవర్తి కవిరన్న... శ్రీసాహస భీమవిజయదోళ్."

(అజితపురాణమున) "ఇదు సకలమునీంద్ర బృందబృందారక... త్రయాలంకృత శ్రీమదభినవచక్రవర్తి కవిరన్న నిర్మిత...పురాణతిలకదోళ్."

నాగవర్మ (క్రీ. శ. 990) తన ఛందోంబుధిగద్యలోఁ దనకుఁ గల కవిరాజ కలహంస బిరుదమును చెప్పికొన్నాఁడు.

పంపమహాకవి విక్రమార్జునవిజయమును, పంపభారతమును నామూలాగ్రముగ జదివి పెక్కు పట్టుల నాసంప్రదాయముల ననుసరించిన నన్నయభట్టారకుడు తనగద్యయందు,'శబ్దశాసనుఁడు' బిరుదమే యైనచో, దానిని తప్పక పేర్కొనియే యుండును. గద్యలుకూడ ప్రథమపురుషమం దుండుటచేతనేగదా, బిరుదము లెన్ని చెప్పుకొన్నను, గద్యయెంత పెద్దదిగ నున్నను, మనము కవి కాత్మస్తుతిదోషము గలుగకుండ, చారిత్రకముగకూడ వాని నంగీకరించుటను కారణమైనది. ప్రథమపురుషలో 'మత్యమరాధిపాచార్యుఁడు' బిరుదమే యైన శబ్దశాసన' విశేషణమును గద్యలో నట్టిది యున్నచో పైసంప్రదాయము ననుసరించి పేర్కొనియే యుండును.

తెలుగులో నన్నెచోడుడు, తిక్కన, కేతన, శ్రీనాథాదిమహా కవు లందఱును తమ బిరుదములను గద్యలలో చెప్పుకొనిరి. శ్రీనాథుడు తన కవిసార్వభౌమబిరుదము గద్యలో చెప్పినకాని సార్థకము కాదను తలంపుననే దాని నంతకుముం దెంతకాలముక్రిందటనో సంపాదించియు చివరకు కాశీఖండమున గద్యలో జేర్చినాడు. అల్లసాని పెద్దన 'ఆంధ్రకవితామహ' బిరుదముతో మనుచరిత్రగద్య ప్రారంభించినాడు. తెలుగున కొందఱు కవు లాబిరుదములతోనే వ్యవహరింపబడుదురు. వారైన గద్యలలో నియతముగ జెప్పుకొనక తప్పదుగదా! అభినవదండి (కేతన), రాధామాధవుఁడు (చింతలపూడి యెల్లకవి), ఆంధ్రకాళిదాసు (ఆలూరికుప్పనకవి) మొదలగువా రట్టివారే. ఇరువదియవ శతాబ్దమున కూడ నీ ప్రాచీనసంప్రదాయము జీవించియున్నదనుటకు, ప్రాచీనసంప్రదాయానుసారముగ వ్రాయబడిన పద్యకావ్యములయం దన్నింటను కన్పట్టుచునే యున్నది. శ్రీపాద కృష్ణమూర్తి శాస్త్రి (కవిసార్వభౌమ)గారి భారతమున నిట్టి సంప్రదాయము కలదు. కావున శబ్దశాసనుడనునది బిరుదమే కాదని సిద్ధాంతము.

నన్నయ కీబిరుద మున్నట్లు, నన్నయకు పేర్కొన్న తిక్కన కేతనలు గాని, మంచనమారనలు గాని తెలుపలేదు. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ కూడ చెప్పలేదు. కొరవి గోపరాజు, మడికి సింగన, పోతన మొదలగువా రెవ్వరును నన్నయ కీబిరుదము కలదని చెప్పలేదు. కవిత్రయముఖ్యారికే నన్నయ కీబిరుద మున్నదని తెలియనప్పు డిక తక్కినవారలగూర్చి తెలుపనక్కఱలేదు. పైవారిలో తిక్కన, మారన, ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ, గోపరాజులు నన్నయనుగూర్చి ప్రత్యేకముగా నొకపద్యమును చెప్పినారు. నలుగురైదుగురు కవుల గుదిగూర్చి చెప్పునప్పు డొక్కొకవేళ బిరుదమును తెల్పుటకు వీలులేకపోవచ్చును గాని ప్రత్యేకపద్యమే చెప్పునప్పు డట్టి సందేహమున కవకాశమే లేదు. తిక్కన 'ఆంధ్రకవిత్వవిశారదు' డనియు, 'విద్యాదయితుడు' 'మహితాత్ముడు' అనియు నన్నయనుగూర్చి చెప్పినాడు.

మారన 'ఆంధ్రకవితాగురుడు' గా నన్నయను పేర్కొన్నాఁడు. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ నన్నయభట్టును కుంజరముతో బోల్చి, యాతని మాతంగ గమనమును విశేషముగ ప్రశంసించినాడు. గోపరాజు "నాభావుక ముని నన్నయభట్టుగ" అని వ్రాసినాడు. వీరందఱిలో ముఖ్యుఁ డెఱ్ఱాప్రెగ్గడ గదా! అరణ్యపర్వశేషము నన్నయ కవితారీతిరచన తోపించు నట్లు రచించి, ఆశ్వాసాంతగద్యకూడ నన్నయపేర బెట్టిన గతమత్సరుడు, విశాలహృదయుడునగు నెఱ్ఱాప్రెగడయే మెచ్చుటను నన్నయను శబ్దశాసనుడని పేర్కొనకపోవుటయే కాక, ఆంధ్రకవితాసృష్టికి తిక్కన బ్రహ్మయని పేర్కొన్నాడు. దీనినిబట్టి ఎఱ్ఱాప్రెగడకాలమునఱకు క్రీ. శ. 1380 ప్రాంతమువఱకు నిట్టి సంవాదమే లేదనుట నిస్సంశయము. క్రీ. శ. 1400 ప్రాంతమున విలసిల్లిన కొలని గణపతిదేవకవి శివయోగసారాపతారికలో స్పష్టముగా 'నాంధ్రకావ్యపథము దీర్చిన నన్నయభట్టుగారిని ప్రశంసించినాడుగాని శబ్దశాసనుఁ డని ప్రశంసింపలేదు. నన్నయప్రసిద్ధి కవిత్వరచనముచేగాని వ్యాకరణరచనముచేత కాదని యిది తెలుపుచున్నది.

ఈ శబ్దశాసనపదము జక్కన, శ్రీనాథుఁడు తొలుత నన్నయగూర్చి ప్రస్తావించుటలో వాడినారు. జక్కన 'శబ్దశాసనవరేణ్యులు నాగ బ్రశస్తి కెక్కిరి' అనియు, 'శబ్దశాసను నన్నపాచార్యవర్యు' అని శ్రీనాథుఁడును, నన్నయ తాను స్వయముగా వ్రాసికొనిన విశేషణమునే యుపయోగించిరి. అందును శ్రీనాథుడు నన్నయభాషను (సమాసము, కారకములు) సహితముగా నట్లే యనుసదించెడువాఁడు. మఱియు తాను ప్రత్యేకముగ నన్నయనుగూర్చి వ్రాసిన పద్యములో నన్నయభట్టోపాధ్యాయుఁ డనిమాత్రమే పేర్కొనినాడు. అనఁగా శ్రీనాథుని కాలమున నిది యొక బిరుదముగా కవివ్యవహారములో లేదు. ఆతరువాతి కవులుకూడ నన్నయనుగూర్చి చెప్పునప్పుడు శబ్దశాసన పదమునే యుపయోగించిరి. 'శబ్దశాసనకావ్యసంఘట్టనక్రమానందిత బుధవర్యు నన్నపార్యు'నని ఆంధ్రకవి రామయ్య (విష్ణుకాంచీమహా

త్మ్యము. కాగా క్రీ. శ. 1500 ప్రాంతమునకును నన్నయ కిది బిరు
దముగా కవు లెవ్వరును పేర్కొనరైరి. కాబట్టి బిరుదమే లేనప్పు
డాబిరుదము వచ్చుటకు కారణభూతమగు గ్రంథమును రచించెనని
చెప్పుట యాకాశహార్మ్యమువంటిది గదా!

క్రీ. శ. 1500 లకు దరువాత శ్రీకృష్ణదేవరాయని కాలమున
గల కవులు నన్నయను పేర్కొన్నారుగాని బిరుదప్రస్తావనము లేనే
లేదు. ఈకాలమువాడే యని చెప్పదగిన శాకమాని గంగాధరుడు
అను కవి తన బాలభారతములో "శబ్దార్థరసవిశారదు, శాబ్దిక
మూర్ధన్యు, శబ్దశాసనబిరుదుఁ, శబ్దాయమానవిస్ఫురదబ్దఘటారభటి
నన్నపార్యు దలంతుఁ" అని పేర్కొనినాడు. ఈత డావలకు గల
కవిస్తుతులలోని విశేషణప్రయోగము బిరుదముగా భావించి యిట్లు
స్తుతియించియుండును. లేక బిరుదు అనగా మొనగాడు, సమర్థుడు
అని యర్థము చేసికొనవచ్చును.

పై వానిలోని శబ్దశాసనపదమును మాత్రము మనము జ్ఞప్తియం
దుంచుకొనవలెను. ఇది నన్నయనుండి పరంపరాయాతముగ వచ్చు
చున్న దనియు, నదియే బిరుదవాచకముగ తరువాత నొక సంప్రదాయ
మేర్పడెననియు గ్రహింపదగును. ఇదిముందు చెప్పబోవు విషయము
నకుఁ జాల ముఖ్యమైనది.

క్రీ. శ. 1570 ప్రాంతమున రామరాజభూషణుడు వసుచరిత్ర
రచించి శ్లేషలో "మహి మఁ వాగనుశాసనుండు సృజియింపఁ
గుండలీంద్రుడు ప్రోవఁ మహామహులై సోముడు భాస్కరుండు వెల
యింపఁ సొంపు వాటిల్లు నీబహుళాంధ్రోక్తిమయప్రపంచమును"
ప్రశంసించినాఁడు. శబ్దశాసనుడు వాగనుశాసనుఁడుగా మాఱుటకు
నిదియే మొదలు. ఇంతకుముందు నన్నయను శబ్దశాసనుడనియే
పేర్కొంటి రని చూపితిని. రామరాజభూషణుని వసుచరిత్రము తను
వాతి ప్రబంధరచయితల కుపజీవ్యమై ఆదర్శప్రాయ మగుటచే నిదియే

ప్రమాణముగ గొని వాగనుశాసనుఁడని వారు పేర్కొనఁజొచ్చిరి. అప్పటినుండి, యనఁగా క్రీ. శ. 1600 ప్రాంతములనుండి వాగనుశాసనుడనునది వాడుక యయ్యెను. అది యొక బిరుదముగా నన్నయకారోపితమయ్యెను.

వాస్తవికస్థితి యిట్లు చారిత్రకముగ నిరూపిత మగుచుండ 'ఆంధ్రశబ్దచింతామణి' యను సంస్కృతభాషామయాంధ్రవ్యాకరణము వాగనుశాసనుడైన నన్నయభట్టవిరచితమనియు, వాగనుశాసన, శబ్దశాసనపదములు పర్యాయపదములే కావున భారతము రచించిన నన్నయభట్టే దీనిని రచియించెననియు, నాంతరంగబహిరంగప్రమాణములచే నాంధ్రచింతామణీ, భారతము లేకకర్తృకము లనియు నింకను కొందఱు విద్వాంసులు వాదించుచున్నారు.

అంతరంగికప్రమాణము లట్లుండఁగా, బహిరంగప్రమాణముల చేతనే తొలుత నీ వాదము ధ్వస్తమగుచున్నది. వాఙ్మయప్రపంచముననే క్రీ. శ. 1570 ప్రాంతములకు ముందీ వాగనుశాసనపదమే లేదని నిస్పష్టముగ నిరూపితమైనది. నన్నయ వాగనుశాసను డని పేర్కొనఁబడకపోవుటచేతను, నింతవఱకు వ్యాప్తిలో నున్న శబ్దశాసనపద మాంధ్రశబ్దచింతామణిలో లేకపోవుటచేతను, వాగనుశాసనుఁ డని నన్నయ పేర్కొనబడినతరువాతనే ఈ గ్రంథము పుట్టిన దని నిస్సంశయముగ జెప్పనగును.

(3) మఱియు శబ్దశాసనవాగనుశాసన పదములు పర్యాయపదములే గనుక భారతమున నట్లు చెప్పకపోయినను, నన్నయచింతామణియందు చెప్పుకొనె నని యొక యుపపత్తి చెప్పుదురు. కాని యివి రెండును బిరుదములని వా రంగీకరించునప్పుడు, బిరుదములకు పర్యాయపదములు ప్రయోగింతురని వా రంగీకరించినచో నింక, వారికి తెలుగుభాషాసంప్రదాయమే తెలియదని చెప్పదగును. బిరుదములు రూఢియగుటచే, నవి యే భాషాపదము లైనను నట్లే

యుపయోగింపవలెనని నియమము. తుదకు శుద్ధాంధ్రకావ్యమగు యయాతిచరిత్రమున పెక్కు తత్సమములను నచ్చ తెలుగుగా మార్చియు బిరుదములనుమాత్ర మట్లే వాడినాడు. 'లాలనరీగజాంకుశ' మున్నగునని యుదాహృతులు. ఇది తెలుగుభాషాసంప్రదాయము ననుసరించినది. శబ్దశాసనుని వాగనుశాసనుఁ డన్నచో, శంభుదాసును శంకరదాసనియు, లేక శశిభూషణదాసనియు, ఉభయకవిమిత్రుని ద్విభాషాకవిమిత్రుఁ డనియు, కవిసార్వభౌముని కవిరాజరాజేశ్వరుఁ డనియు నన్న నెంత సమంజసమో నదియు నంత సమంజసమే. వేయేల? పితామహుడనగా బ్రహ్మయేగదా! ఆంధ్రకవితాపితామహుడగు నల్లసాని పెద్దన్నను ఆంధ్రకవితాబ్రహ్మయని యేల పర్యాయపదముగా పేర్కొనలేదో? కావున నిదియును వాగనుశాసనుని పేర, తరువాత నారోపితమైన రచనమే కాని శబ్దశాసనుఁడగు నన్నయ కేమాత్రము సంబంధము లేదని ధ్రువపఱచుచున్నది.

నన్నయకు వెనుక నాల్గువందల యేండ్లవఱకు శబ్దశాసనప్రశంస లేకపోగా, నా వెనుకనైన నది బిరుదము కాకపోఁగా, నా వెనుక కాలమున కవిసృష్టిచే నారోపితమైన వాగనుశాసనశబ్దమును, భారతాంధ్రీకరణ కర్తయైన నన్నయకే బిరుదమని తలంచి, అది యాధారముగా నాంధ్రశబ్దచింతామణి నన్నయదే యని యంగీకరించి, అందలివిషయములను, విశ్వశ్రేయఃకావ్య మిత్యాది వాక్యములను ప్రమాణీకరించి, సారస్వతవిమర్శనము గావించువారి విచక్షణ యేపాటిదో, ప్రాజ్ఞులాలోచింతురుగాక!

వాగనుశాసన శబ్దప్రయోగముచేగాక, ఆంధ్రశబ్ద చింతామణి ప్రాచీనలక్షణికు లెవ్వరిచేతను స్పృశింపబడకపోవుటయు, బాలసరస్వతి యప్పకవికాలమువఱకును (ఇరువురును సమకాలికులే!) అనగా క్రీ. శ. 1656 వఱకు, ననగా 6 వందల యేండ్లవఱకు నీ పేరే వాఙ్మయ ప్రపంచమున వినరాకపోవుటయు ఇది కూట సృష్టి యని నిరూపించుచున్నది. అసలు వాగనుశాసనుడే నన్నయ కానప్పుడిక నాంధ్రశబ్దచింతామణి రచన మెట్లు?

పైని వివరించిన విషయములు చారిత్రకక్రమము ననుసరించి నవి. నన్నయకు శబ్దశాసనుఁడని బిరుదము కాదనియు, నావెనుక నైదు శతాబ్దముల వెనుక నాతని కారోపింపబడినది యనియు, బిరుదులకు పర్యాయపదము లుండవనియు, నందుచేత నాంధ్రశబ్దచింతామణి భారతాంధ్రీకరణకర్తయైన నన్నయ రచింపలేదనియు సిద్ధాంతము.

నన్నయ మహాభారతమున రాజరాజును గూర్చి తెలిపిన విషయములు—

1. రాజరాజుకులగోత్రములు :—

రాజకులాగ్రగణ్య. (1-161) మానవ్యసగోత్ర. (5-260)
రాజకులశేఖర (2-283) (5-261)
శ్రీమచ్చళుక్యవంశశిఖామణి (3-1)
చళుక్యాన్వయపయోధిసంపూర్ణశశీ (4-1)
సత్యాశ్రయకులశేఖర (4-272)
రాజాన్వయతిలక (6-1)
చళుక్యకులతిలక (6-308)
శీతాంశువంశప్రకాశీ (6-308)
రాజకులదీప (7-288).
రాజవంశరత్న (అర 1-40)
రాజకులోత్తమ (1-294)
రాజవంశ వార్ధిచంద్ర (?-?21)
భూపకులతిలక (అర 3-398)

2. తండ్రిపేరు — విమలాదిత్యాగ్రతనూజ (4-272) విమలాదిత్యాత్మజ (1-11)

3. మతము: ఆచారము—

మృడప్రియ (1-161) మనుమార్గ (3-1) మహాదానతర్పితద్విజవర (5-1) వ్యసనవివర్జిత (5-260) దక్షముఖారిదయాలబ్ధ సుస్థిరైశ్వర్యపదా (7-1) భీమేశ్వరకృతనిత్యప్రసాద (అర 1-399)

4. శౌర్యము — పరగండభైరవ (ఆ. 3-227) (స. 2-219) (అ. 1-398).
పరగండభేరుండక (ఆ. 2-355)
వైరివీరరసవైద్య—(స. 2-219)
వైరి వీరభయంకరశౌర్య (అ. 8-322)
నృపపూజిత పదాంభోజ (7-288)

కులక్రమాగతముగా వచ్చినవి—
సమస్తభువనాశ్రయ. (అ. 4-273) (2-355)
పరాక్రమరాఘవ (స. 1-292)
నిరవద్య (5-261) (1-163)

నన్నయ యనుసరణములు

కన్నడ గ్రంథములు

తెనుగు నన్నయ భారతము - పంపభారతము - పంపకవి

1. అరుణసరసీరుహం మృదుతరతళ విన్యాసమమర
పంప. (ఆదిపురాణము 7-8)
అరుణసరోరుహ దళమృదుళంబు భార. (అర. 3-299)

2. చ. హిమకరనాత్మశీతరుచియందిననాయకనుష్ణదీధితి
పంప. (భార. 3. 82-83)
క. హిమకరుఁడుశైత్యమును నర్యముఁడు మహాతేజమును
భార. (ఆది. 4-223)

3. చ. కనకపిశంగతుంగ జటికావళియుం పంప (భార. 7-58)
ఉ. నీలగిరీంద్ర శృంగమున నిర్మలమైన సువర్ణవల్లరీ
జాలములోని పింగళ విశాల జటాచయమొప్పఁగా
భార. (ఆది. 4-239)

4. శా. సాలప్రాంశు పంప. (భా. 1–68)
శా. సాలప్రాంశు భార. (ఆది. 6–30)

5. చ. సరళతమాలతాళహరిచందననందనభూజరాజియుం (పంప. 5–52)
చ. సరళతమాలతాళహరి చందన చంపక నారికేళ భార. (ఆది. 8–78)

6. క. ఏలాలవంగలవలీ వేలావనభూమియొళ్ పం. (అదిపు. 13–2)
క. ఏలావనరమ్యములగు వేలావనములను భార. (ఆది. 8–137)

7. మ. సకలత్మాచరఖేచరాంచిత మహా
మాణిక్య గాణిక్యహాస్తిక పంప. (ఆదిపు. 8–16)
మ. మదమాతంగ తురంగకాంచనల
సన్మాణిక్యగాణిక్యసంపత్ భార. (సభా. 1–18)

8. క. కురువృద్ధం కులవృద్ధ పంప. (భా. 6–44)
మ. కురువృద్ధుల్ గురువృద్ధ బాంధవులు (సభా. 2–233)

9. క. శ్రీమచ్ఛళుక్యవంశ పంప. (భార. 1–15)
వ్యోమామృతకిరణ...ఆత్మవంశశి
ఖామణి

క. శ్రీమచ్ఛళుక్యవంశశి
ఖామణి మనుమార్గ రాజకంఠీరవ, ధై
ర్యామరధరణీధర ధర
ణీమండవ ధర్మనిరత నిత్యాభ్యుదయా.

10. అయనయపరాక్రమం (పంప. 9–35)
అయనయహీనుడా భార. (సభా. 1–161)

పదములు.	పంపభారతము.
అగ్గలంబు ఆది. (6–217)	(అగ్గళం. 1–10)
నిపీత (అరుణవారి) శేషము (సభా. 2–296)	సరసీజరజారుణవారియుం (ఆదిపు. 11–55)
అష్టశోభ	
పురంబష్టశోభనంబు సేయించి (ఆది. 7–281)	ఆష్టశోభ అలంకార (భార. 5–22, 7–2)
ఇట్టిరె	ఇట్టిరె–మనోహర
ఇట్టిరరూప విలాసనంపదన్	
ఉపాంశువధ	(ఉపాంశువధ 2–90)
ఉపాంశువధఁజేసి మధ్యము (ఆది. 5–168)	
నందనము–ఉద్యానవరము	నందన
విలసన్నవ నందనంబులన్ (అరణ్య. 2–24)	
సంస్కృత మూలమున లేని యీ క్రింది సంవాదములు పరిశీల నార్హములు	పంప (భారతము 1–90)
కుంతిగంగనీళ్లు కాళ్లుమొగంబు కడిగికొను (ఆది. 5–18)	గంగలో స్నానముచేసి
కుంభకారగృహంబున విడిసి (ఆది. 7–164)	(భార్గవగృహంబునవిడిసి 3–39)
శంతనుండును పరమాను రాగంబున సత్యవతిని వివాహంబై (ఆది. 4–192)	(174 పుట. 17)

సంస్కృత గ్రంథానుసరణములు

నన్నయ భారతము	రఘువంశము
1. ఏను గుర్వర్థ మర్థిసై మానవేశ. (ఆది. 1-94)	గుర్వర్థమర్థీ శ్రుతపారదృశ్వా (5-24) రూపంతదోజస్వి...
2. దీపంబువలన కొండొకదీపము (ఆది. 4-89) పుట్టించినట్లు తేజంబెసఁగన్	ప్రవర్తితో దీపఇవప్రదీపాత్ (5-37)
3. చనుఁజేడికి దారక్రియయును	దారక్రియాయోగ్యదశంచ (పుత్రం. 5-40)
4. తత్ క్షణంబని పాతింతుము దివ్య శస్త్రపటుఘాతములన్ (అరణ్య. 3-36)	ఉత్పశ్యతః సింహనిపాతము గ్రమ్ (2-60)
5. సామ్రాజ్యదీక్షితు సభా	సామ్రాజ్యదీక్షితమ్ (4-5)
6. కందుగలపసిఁడి గాఁచిన కంది వివర్ణమయినట్లు-కౌరవుకాయం బొందఁగ వివర్ణమయి (సభా. 2-89)	హేమ్నఃసంలక్ష్యతేహ్యగ్నౌ విశుద్ధిశ్శ్యామికాపివా (1-10)
	అభిజ్ఞానశాకుంతలము
1. ఆవె. ఎట్టిసాధ్వులకును బుట్టిన యిడ్లను పెద్దకాలమునికేఁదద్ద తగదు పతులకడనయునికి. సతులకుధర్మువు సతులకేడుగడయు పతులసూవె (ఆది. 4-65)	సతీమపిజ్ఞాతికులైకసంశ్రయా

నిపాతింతుము (అరణ్య. 3-36)	క్వచనిశితనిపాతాస్సారపుం ఖాశ్శరాస్తే (1-10)
శశ్వదుదవాసమహావ్రతశీత	కుమారసంభవము
పీడితాచలమునిసౌఖ్యహేతు	సహాస్యరాత్రీరుదవాస
విలసత్ (ఆది. 2-25)	(తత్పరా. 5-26)
మృదంగకళశంఖభేరికాహాళనిన	రవప్రగల్భాహతభేరిసంభవః
దంబులు (ఆది. 7-174)	
భేరి-ఇకారాంతము	

నన్నయలో భాషావిశేషములు

1. సంస్కృతసమాసఘటితముచేసి క్త్వాంత రూపములను తెనుఁగు భాషలో నన్వయించుట.
మయువలన సభాప్రాప్తుండై - కృతప్రస్థానులు.

2. అన్నంతక్రియలపై 'పడు' ధాతువుచేర్చి ప్రయోగించుట. ఇదియే కర్మణిప్రయోగములు.
పోఁడిగవేల్వఁగాఁబడియె - ముట్టబడినవంతలు.

3. కర్తృవాచిక్రియా విశేషణరూపముచేతనే భావములు దేశ భాషలలో సూచింపదగినవై యున్నవి. ఇది సంస్కృత సంప్రదాయము ననుసరించినది. కేతనపెద్దనలు చెప్పనిది. తిక్కనాదులలో క్వాచిత్కము - ఈ సంప్రదాయపు వర్తకుడు నన్నయ్య-శాసనములలో నీ కర్మణి సంప్రదాయము గలదు. కావున, నన్నయ ప్రయోగము ఆంధ్రశబ్ద చింతామణిలో చేర్చిరి-కావున చింతామణి నన్నయనాడు రచితముకాలేదు.

4. వాక్యనిర్మాణమున సంస్కృతభాషాసరణి..
పయనంబుపోవువా రొక్కనాడు స్నానార్థులై వచ్చిరి.
సంబంధార్థక సర్వనామములతోఁగూడిన వాక్యనిర్మాణపద్ధతికి

సంస్కృతభాషయందే పరిపాటి హెచ్చు.
తెనుగున నది క్రియాజన్యమూలమున వ్యక్తమగుచుండును.
ఎవ్వనియేని వీర్యంబున నిక్కన్య యుద్ధవిల్లైనట్టి యుపరిచరుండు.
కర్మణ్యర్థమువలె, నియమపూర్వక విద్యాస్వీకారమునకు 'తోడ'
నన్వయ చేయుట సంస్కృత సంప్రదాయము.
చ్యవనసుతుడైన సుమతితో జదివె సకలవేదాంగములు.
కృపున్ వేదమ్మున్ సదివించె భూసురులతో విఖ్యాతిగా
లేనప్పుడు వలన నుపయోగించుట.
తోడ—తోఁ—శాసనములో అలరామవిభుతోఁ నారంచి
తోడి కయ్యంబున్ - గలవు. కేతనపెద్దనలుతోడ నైదులు
చెప్పలేదు.

5. సముచ్చయార్థకముగ వ్యవహితముగ నుపయుక్త ముక్తాంత
రూపములు కర్మణ్యర్థము నిచ్చునది.
సంస్కృత భాషాపద్ధతిని కర్తృకరణము తృతీయావిభక్తిలో
నుండవలయును గాన తృతీయావిభక్తియందు కరణార్థసూచ
కముగా హస్తపర్యాయమగుచేతన్ అని చెప్పుట వాడుకలోనికి
వచ్చినది.
వరుణుడన్మునిచే ప్రభవింపగాబడిన దివ్యము మహాద్విజులచేత
నాయందు వేల్వంబడిన హవ్యనన్యంబులు.

6. చేతలేక అన్నంత పదమువలన నగును. బ్రహ్మచర్యములను
బడయబడిన ఫలము.

7. కర్తృపదము తృతీయాంతముగ జేసి చెప్పనక్కరలేకయే
షష్ఠ్యంత కర్తృపదములతో చేయబడిన సమాసమూలముగా
తెలుగులో వ్యక్తపఱచుట :-
తక్షకుచేసిన యపరాధంబునకు జనమేజయునిచేయు సర్ప
యాగము.

శాసనములో - నీ చేసిన యుపకారంబు-కొఱవిశాసనము రాజ
పట్టంబు గట్టినవతి.

8. మెయిశబ్దము తృతీయార్థమున ప్రయోగించుట. ధీయుక్తి
మెయిఁ - ధీయుక్తితో అందు - తస్మాద్విముక్త॥ అని పంచమి
ప్రయోగము ఆపై ఉండి యేర్పడినది.
న, పై, అందు చేర్చుట అశ్వమేదంబున ఫలము శాకల
వలనయందు.
యయాతికలుగుట పౌష్యున కనుగ్రహించుట అక్కచునకు
శోకించుట - నాకువరించుట.
క్రుధదృహేషా......యం ప్రతికోపః పాణిని సంప్రదాయము.
ఒకనిపై కోపము - ఒకనిమీద దయ.
ఎలుకమీది కోపమున నిల్లేర్చునట్లు.
మదర్థంకన్యా వృణేద్వం - నాకువరించుట.
భారతి సంపుటము 25. (ఆగష్టు 1948) పుటలు 119-128.

9. పూర్ణార్థబిందుప్రాస -(మూండు - పోండిమి - బ్రహ్మండ-భాండ)
యుపయోగింపకుండుట.

10. ఱ అను నక్షరమును విడిచిపెట్టుట.

11. ప్రథమమీద నిర్ధారకముగా గసడదవాదేశముచేయకుండుట.

12. మూడు వంతులు తత్సమపదములనే ప్రయోగించుట.
నన్నయ సంస్కృతకారకమును నెట్లు తెనుగునకు దార్చినది
యీ క్రింది నన్నయపద్యములను సంస్కృతమున వ్రాసినవి
చూచిన యవగతమగును.
భారతమునందలి మొదటివచనము సంస్కృత గద్యరచనా సంప్ర
దాయము ననుసరించినది.
(అని) సకలభువనరక్షణ ప్రభువు(లై) యాద్యు(లైన) హరిహర

హిరణ్య గర్భపదోన్నమా వాణీపతు(ల) స్తుతి(యించి) తత్ప్రసాదసమసాది తనిత్యప్రవర్ధమాన మహీరాజ్య విభవు(ండును) రాజరాజ నరేంద్రుండు.

పైని ప్రత్యయములు తెనుగు విశేషణములు తప్పతక్కినవి సంస్కృతమే.

నన్నయపద్యములు సాంస్కృతికావ్యయములతో రచితములగుటచేత నవిసంస్కృత భాషలోనికి మార్చుటసులభము.

తెనుగు	సంస్కృతము
క. విమలాదిత్యతనూజుఁడు	విమలాదిత్యతనూజో
విమలవిచారుఁడు కుమార	విమలవిచారఃకుమార విద్యావాన్
విద్యాధరుఁడు	
త్తమచాళుక్యుడు వివిధా	ఉత్తమచాళుక్యో
గమవిహితశ్రముఁడుతుహిన	వివిధాగమ విహితశ్రమశ్శశీ
కరుఁడురుకాంతిన్	కాంత్యా

తెనుఁగు

శా. త్రేతాద్వాపరసంధి నుద్ధతమదాంధీభూత విద్వేషజీ
మూతోగ్రశ్వసనుండు రాముడలుకన్ ముయ్యేడుమాఱుల్ రణ
ప్రీతిన్ వైరిధరాతవేశ్వరులఁజంపెన్ బల్వురన్ దీర్ఘని
ర్ఘాతక్రూరకుఠారలూన నిఖిలక్షత్త్రోరుకాంతారుఁడై.

సంస్కృతము

శా. త్రేతాద్వాపరమేళనే ఘనమగాంధీభూత విద్వేషజీ
మూతోగ్రశ్వసనస్సరామ, ఇ,రుషాత్రిస్సప్తవారంరణ
ప్రీత్యావైరినృపాన్ జఘానచబహూన్ భూతోల్లసద్దీర్ఘని
ర్ఘాతక్రూరకుఠారలూన నిఖిలక్షత్త్రోరుకాంతారకః.

తెలుఁగు

చ. అనవరతార్థదానయజనాభిరతుఁ భరతాన్వయాభివ
ర్ధను సకలప్రజాహితవిధాను ధనంజయసన్నిభున్ భవ
జ్జనకుఁ బరీక్షితున్ భుజగజాల్మ్రుఁడ సహ్యాపిషోగ్రధూమకే
తనహతిఁజేసి చేసెనతిదాంతుఁ గృతాంతనికేతనాతిథిన్

సంస్కృతము

చ. అనవరతార్థదానయజనాభిరతం భరతాన్వయాభివ
ర్థన మఖిలప్రజాహిత విధానముపర్బుధ సన్నిభంభవ
జ్జనకపరీక్షితం భుజగజాల్మ ఉదగ్ర నిషోగ్రధూమకే
తనహతినాచకార అతిదాంత మిహాంతక మందిరాతిథిం.

ఇతడు ప్రకృతి పురుషజ్ఞానము గలవాడు. శ్రీవాణీ అను శ్లోకములో షట్టివిశేషణములతో మూర్తిత్రయము స్తుతింపక స్త్రీపుంస యోగోద్భవమైన లోకస్థితిని పద్మోమావాణీ సనాథులగు హరిహర హిరణ్యగర్భులు వహించుచున్నారని చక్కఁగా బోధించియుండుటచే పైయూహ బలపడుచున్నది. మొత్తముమీద జ్ఞానకాండకన్న కర్మ కాండయం దెక్కుడభినివేశముకలవాడు. "హరిహరాజ గజాననార్క షడాస్యమాతృ సరస్వతీ గిరిసుతాదిక దేవతాతతికి న్నమస్కృతిఁజేసి అనుటచే నీతఁడద్వైతి. హరిహరాభేదము లేనివాఁడు. అయినను తథాపి భక్తిస్తరుణేందుశేఖరే అనునట్లు పార్వతీపతి పూజాప రాయణుఁడు.

మహాభారతము

1847. ఆదిపర్వము — వచనముతో సహా, వైయాకరణము రామానుజాచార్యులవారిచేతను, పరవస్తు చిన్నయ్యసూరిచేతను ముద్రితమైనది. వచనరచయిత రామానుజాచార్యులు. 313 పుటలు— (ఫూల్ స్కేపు).

1853. సంపూర్ణముగ 18 పర్వములు ముద్రితములైనవి.

శ్రీహయగ్రీవాయ నమః.

శ్రీసకలభాషావాగనుశాసనబిరుదాభిరామ శ్రీమన్నన్నయభట్టారకకవి సార్వభౌమ ప్రముఖ సత్కవిప్రణీతంబును నిఖిలపరమ పురుషార్థ సాధకంబును కలికల్మషధ్వంసకంబును పంచమవేదంబును యెల్ల విద్వజ్జనంబులకు నత్యంతం బాదరణీయంబగు నాంధ్రభారత మహాకావ్యంబు చెన్నపురంబునం గాంచీపురము పచ్చయప్పమొదలారిగారి విద్యాశాలయందు సంస్కృతాంధ్రభాషా ద్వితీయోపాధ్యాయులును వాణీమండపంబగు చెన్నపట్టణము హిందూబాలుర సంస్కృతాంధ్ర ద్రవిడ పాఠశాలయందు బండితాధ్యక్షులు నగు—కరాలపాటి రంగయ్యగారిచే లేఖకదోషంబులు లేకుండునట్లు పరిష్కరింపబడి, విళందుర సోమసుందరపిళ్లగారిచే పా. కుమారయ్యగారి కళానిధి ముద్రాక్షర శాలయం దచ్చుకూర్చింపఁబడి ప్రకటింపఁబడియె.

శాలివాహనశకాబ్దంబుల 1775 యగు పరీధావినామ సంవత్సర మార్గశీర్ష పూర్ణిమయందు బర్యాప్తం బయ్యె.

సీ. విశ్వవిశ్వంభరావినుతమహైశ్వర్య
ధుర్యు డౌదార్యసంతోషితార్య
పర్యుఁడు శివకామవల్లీవధూటీమ
తల్లీసమాశ్లేషతత్పరుండు

నిర్వ్యాజకారుణ్యసీమ్నగాధీశని
  మజ్జన్నమజ్జనమండలుండు
మహనీయతపనీయమణిమయప్రాకార
  గోపురాగారసందీపితుండు

గీ. హితవిధానుండు వృద్ధాచలేశ్వరుండు
మెచ్చి నిచ్చలు దన కోర్కె లిచ్చుచుండ
నెసగె నిరుపమసంపద నెవ్వఁడట్టి
ఘనుఁడు ముత్తియపిళ్లయ ద్ధనికవరుఁడు.

కం. కూరిమి దేవేరి యనం
గా రహి నెల్లెడల బొగడు గాంచిన మీనా
క్షీరమణీమణియందున్
సూరిప్రియుఁడయిన సోమసుందరు గనియెన్.

చ. జగదభినందనీయమతిశాలి విశందురసోమసుందరుం
డగతనయానురాగలలితాత్ముఁ డహీనవిభూషణుం డసం
తగుణసమగ్రభావధరధర్ముఁడు పుణ్యజనప్రియుండు ధీ
రగణయుతుండు శూలి క్రియ రాజిలువాఁడతఁ డింపుమీఱఁగన్.

సీ. విశ్వజనీనంబువివిధమనోరథ
  సిద్ధిప్రదంబు నశేషదోష
నిర్వారణము వర్ణనీయము శబ్దాను
  శాసనతిక్కనశంభుదాస
రచితంబు నైన భారతమహాకావ్యంబు
  సత్కవిప్రకరంబు సన్నుతింప
లేఖకదోషము ల్లేక తద్దయు బరి
  ష్కృతమయి యొప్పరికింపఁ జేసె.

గీ. ఖిలము లయ్యెడు దేవనికేతనప్ర
పావనదీర్ఘి కాదుల నుద్ధరించు
పగిది లోకైకహితకాంక్షఁ దగిలి యెలమి
మిగుల ముద్రాక్షరాంకితముగ నొనర్చె.

విరాటపర్వాంతమున పద్యము—

"తిక్కనసోమయాజి జగతీనుతసద్గుణరాజి సత్కవుల్
పెక్కువిధంబులం దనదు పేర్మి నుతింప మనోహరంబుగా
నెక్కుడువేడ్కఁ దొల్లిరచియించిన భారతమందు దద్ద బెం
పెక్కు విరాటపర్వ మిది యెల్లెడ నిచ్చలు మెచ్చ గొల్పెడున్.

ఉద్యోగపర్వాంతమున పద్యము—

"పొదలం జేయు ముదంబు సత్కవుల కెప్డున్ సాధుశబ్దార్థసం
పద బెంపారి యశేషదోషముల మాన్పం జాలి నానారసా
భ్యుదయోల్లాసముపేర్మి గల్గి మహి నీ యుద్యోగపర్వంబు దో
హదముం గూర్చుచు గద్యపద్యముల హృద్యంబై కరంబెల్లెడన్"

పుటలు

ఆదిసభా	...	155
అరణ్య	...	158
విరాట	...	75
ఉద్యోగ	...	74
భీష్మ	...	56
ద్రోణ	...	97
కర్ణ	...	60
శల్య	...	47
సౌప్తిక	...	22
స్త్రీ	...	20
శాంతి	...	138
ఆనుశాసనిక	...	95

అశ్వమేధ	...	50
ఆశ్రమవాస మొ. స్వర్గా రోహణము వఱకు	...	45
		1092

(12 పుటలు విషయానుక్రమణిక)

ముద్రణము ముగిసిన వెనుక నున్న పద్యములు—

సీ. "శ్రీకరమఖిలార్థసిద్ధిప్రదము కవి
త్రయరచితంబు సత్కవినుతంబు
పంచమ వేదంబు పరమేతిహాసంబు
భవ్యంబు శ్రీమహాభారతంబు
లేఖకదోషావళీరహితంబుగా
రసికు లింపొంద గరాలపాటి
రంగయాహ్వయకవిపుంగవుం డొనరింప
శాలివాహశకాబ్దసమితియందు

గీ. సాగరర్షి ధరాధరచంద్రసంఖ్య
సనఁ బరీధావిహాయనమున ననంత
మణిశరాసనమున నుండ మార్గశీర్ష
మాసపూర్ణిమ లోకైక భాసురముగ.

ఉ. దక్షు డుదారవైభవవిధాయి విళిందుళసోమసుందరా
ఖ్యక్షితిపాగ్రగణ్యుఁడు మహామతిశాలి యొనర్చె విస్ఫుర
ల్లక్షణుఁ డార్యు లౌనన గళానిధి నాఁగర ముల్లసిల్లు ము
ద్రాక్షరశాలయందు విశదాక్షరముద్రితమై వెలుంగగన్."

నన్నయభట్టు రచిత భారత భాగమునకు సరియగు పాఠములతో ముద్రించు నావశ్యకత యింకను మిగిలియేయున్నది.

3. నారాయణభట్టు (క్రీ. శ. 1053)

నారాయణభట్టు నన్నయసమకాలికుఁడని, సహాధ్యాయుఁడని యీ క్రింది భారతపద్యమువలన తెలియుచున్నది :

"పాయక పాకశాసనికి భారతఘోరరణంబు నందు నా
రాయణుడట్లు వానసధరామరవంశవిభూషణుండునా
రాయణభట్టు వాఙ్మయధురంధరుఁడుం దనకిష్టుఁడుం సహా
ధ్యాయుఁడునై నవా డభిమతంబుగఁ దోడయి నిర్వహింపఁగన్."
(ఆది. 1-24)

ఈపద్యము పెక్కు భారతప్రతులయందు కన్పట్టుచున్నను క్రీ. శ. 1656 సంవత్సరమున నప్పకవి తాను రచియించిన అప్పకవీయములో నిత్యసమాసవిశ్రాంతులలో నారాయణశబ్దమున కుదాహరణముగా నిచ్చియున్నాఁడు (3-170). కాబట్టి యప్పకవికి ముందు భారత ప్రతులలో నిది యుండియుండవలెను. కాని నేఁడు మన కప్పకవి కాలముకంటె ముందు వ్రాయఁబడిన భారతప్రతులు లభింపవు. కాబట్టి యీవిషయమై యిదమిత్థమని చెప్పఁజాలము. అప్పకవి నన్నయభట్టారక భారతభాగమునుండి యుదాహరించిన పద్యములలోని పాఠములు నన్నయనాఁటి భాషాసంప్రదాయములకు విరుద్ధములుగ నుండుటయే గాక, అతని కవిత్వతత్త్వమును మఱుగుపఱచునవియై యున్నవి. అప్పకవికన్న ముందున్న లాక్షణికులలో ముద్దరాజు రామన 'కవి సంజీవని'లో భారతములోనుండియే మూఁడువంతులకు పైగా ప్రయోగములను గ్రహించియున్నాఁడు. అం దీపద్య ముదాహరింపఁబడి యుండ లేదు. నారాయణభట్టును తెలుగుకవు లెవ్వరును స్తుతించి యుండ లేదు. అప్పకవి యీపద్యము నుదాహరించుటయేగాక, ఆంధ్రశబ్ద చింతామణినికూడ నీతని సహాయముచే రచియించె నని గ్రంథావతారికలో నిట్లు చెప్పియున్నాఁడు :

"మునునారాయణధీరుఁడు
తనకు సహాయుఁడుగ సంస్కృతము వాగనుశా
సనుఁడు రచియించె దానిం
దెనిగింపఁగ నీకు దోడు నే నిపు డగుదున్."

అప్పకవి యిట్లు వ్రాయుటచేత, పై పద్యము నన్నయ వ్రాసి యుండునా, లేక యప్పకవియే, ఆంధ్రశబ్దచింతామణికర్తృత్వము నన్నయకు స్థిరపఱచుటకు నీపద్యమును సృష్టించెనా యని యనుమానము దృఢమగుచున్నది. నేఁడే యాంధ్రశబ్దచింతామణిప్రతియందును గన్పట్టని నారాయణభట్టసహాయవిషయ మప్పకవి యెట్లు వ్రాయగలిగెనో దురూహ్యము. ఈపద్యమున యతివిషయముగూడ సందేహాస్పదమే. అప్పకవి యుదాహరించిన నిత్యసమాసయతులకు నన్నయభారతమున నుదాహరణములు లేవు. ఇట్టి సమస్య లన్నియును నన్నయభట్టరచితభారతభాగమునకేని సప్రమాణమును, శాస్త్రీయమును, సంప్రదాయసిద్ధమును నగు పరిష్కరణము లేకపోవుటచే బయలుదేరినవి. అప్పకవీయరచనముతరువాత నాగ్రంథమే ప్రమాణమగుటవలన, నొక్క భారతమునందేకాక తక్కిన గ్రంథములలోని పాఠములుకూడ నప్పకవీయము ననుసరించియే తరువాతివారు వ్రాయఁజొచ్చిరి. వానివలననే భారతమువంటి గ్రంథములలో నిన్ని మార్పులు, కూర్పులు, చేర్పులు జరిగినవి. ఈ విషయ మింకను బరిశోధింపఁదగినది.

ఈపద్యవిషయ మెట్లున్నను నారాయణభట్టు నన్నయ సమకాలికుఁ డగుటకు నందమపూఁడిశాసనమే ప్రమాణము. ఈ శాసనము రచించిన కవి నన్నయభట్టు; దాత రాజరాజనరేంద్రుఁడు; ప్రతిగ్రహీత నారాయణభట్టు. ఈతనికి రాజనరేంద్రుడు తన 32 వ రాజ్యవర్షమున రెండేఱుల నడిమివిషయముల (అనగా నేటి యమలాపురము తాలూకా) నందమపూఁడి గ్రామమును ధారాదత్తము చేసినాఁడు. శాసనకాలము క్రైస్తవశతాబ్దము 1053 అగును. కావున నన్నయ నారాయణభట్టు లిరువు రీసంవత్సరమున నచ్చట నుండుట నిశ్చయమే. ఈ శాసనమువలన నారాయణభట్టు వంశాదికము, పాండిత్యప్రతిభ

దేశభాషలయందు పరివర్తనములలో నన్నయకృతమే మొదటిదిగాన, క్రీ. శ. 1050 ప్రాంతమున సంస్కృతభారత స్వరూపము తెలుసుకొనుటకు మిక్కిలి యుపయుక్తమగుచున్నది.

మున్నగు వంశము లీక్రిందివి తెలియుచున్నవి. "ఈతడు హారితస గోత్రుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; కంచన సోమయాజిపౌత్రుఁడు. శౌచాంజనేయుఁడని ప్రసిద్ధిచెందిన అకలంకశంకనామాత్యుని కుమారుఁడు. తల్లి చామెకాంబ. నారాయణభట్టు సంస్కృత కర్ణాట ప్రాకృత పైశాచికాంధ్రభాషలలో కవిరాజశేఖర బిరుదము వడసినవాడు. సరస్వతీకర్ణానతంస, అష్టాదశావధారణ చక్రవర్తి అను బిరుదములనుకూడ గడించినవాఁడు, నన్నినారాయణుఁడను పేరుగలవాఁడు." కాని ఈతని గ్రంథము లేవియు మనకు లభించుట లేదు. కర్ణాటభాషలోను నీతని గ్రంథము లేవియు లభ్యము కాలేదు. కర్ణాట కవిచరిత్రకారులకు నీ నందమపూడి శాసనములోని విషయములే యాధారములు. కర్ణాటకవిచరిత్రమున నీతని విషయ మిట్లున్నది.

నారాయణభట్ట (సు. 1040)

పూర్వదేశద చాళుక్యరాజనాద రాజరాజన (1022-1063) ఆస్థానకవియాగిద నన్నయ్యభట్టనిగె తెలుగుభారతవన్ను బరవుదరల్లి సహాయకనాగిద్ద నారాయణభట్టను కన్నడదల్లియు గవియాగిద్దంతెయూ కవీభవ్రజాంకుశ ఎంబ బిరుదన్ను పడెదిద్దంతెయూ ఈశ్లోకగళింద తిళియుత్తద.

"య సంస్కృతకర్ణాటప్రాకృతపైశాచికాంధ్రభాషాసు,
కవిరాజశేఖరఇతి ప్రతిథ స్సుకవిత్వవిభవేన
కవి ర్మనీషాలవదుర్విదగ్ధాః మనోహరాభి ర్నిజసూక్తిభిర్యః
కుర్వన్నగర్వాః పటుభిర్బిభర్తి కవీభవ్రజాంకుశనామ సార్థమ్."

ఈతన కాలవు సుమారు 1040 ఆగిరబహుదు. ఇవను కన్నడదల్లి ఆవగ్రంథవన్ను బరదిద్దానయో తిళియదు. (1 భాగము 74 పుట)

నారాయణభట్టుకూతురు కువమ యనునామె దాక్షారామ

---

1. పట్టాభిషేక సంచిక, 114-115 పుటలు.
2, ఆంధ్రకవితరంగిణి, పుట 137.

భీమేశ్వరునికి నఖండదీపమునకై లోహపుదివియ నొసగి క్రీ. శ. 1055 లో నొక శాసనము వేయించినది. అందులో 'త్రైలోక్యమల్ల దేవర ప్రధాని నారాయణభట్టుకూతురు కుపమ' అని యున్నది. శాసనవిషయములు తొలుత ప్రకటించిన లక్ష్మణరావుగారు క్రీ. శ. 1044-1058 వఱకు కల్యాణకటకము నేలిన ప్రథమ సోమేశ్వరుఁడే త్రైలోక్యమల్ల, ఆహవమల్ల బిరుదాంకితుఁడు గావునను నీనారాయణభట్టు కాలమును నొకటియే కావున నిద్దఱు నొక్కరేయని వ్రాసియున్నారు.[1] దీనిని శ్రీ డాక్టరు నేలటూరి వేంకటరమణయ్యగారు బలపఱిచియున్నారు. కాని యీవిషయము ఆంధ్రకవితరంగిణిలో పూర్తిగ ఖండింపఁబడిన పై పద్యమే భారతములో సందిగ్ధముగ నున్నప్పుడది యాధారము చేసికొనుట యొక్కొక్కప్పుడు ప్రమాదమే యగును.

నందంపూడిశాసనము (క్రీ. శ. 1053.)

శ్రీధామ్నః పురుషోత్తమస్య మహతో
నారాయణస్య ప్రభో
ర్నాభీపంకరుహాద్బభూవ జగత
స్స్రష్టా స్వయంభూ స్తతః.
జజ్ఞే మానససూను రత్రి రితి య
స్తస్మా న్మునే రత్రిత
స్సోమో వంశకర స్సుధాంశు రుదితః.
శ్రీకంఠచూడామణిః.

... ...

స సర్వలోకాశ్రయవిష్ణువర్ధనమహారాజాధిరాజో రాజపరమేశ్వరః, పరమభట్టారకః, పరమమాహేశ్వరః, పరమబ్రహ్మణ్యః, శ్రీరాజరాజదేవా, రెండేఱుల నడిమి విషయ నివాసినో రాష్ట్రకూట ప్రముఖాన్ కుటుంబినః సమాహూయ మంత్రి పురోహిత సేనాపతి యువరాజదౌవారికప్రధానసమక్షం మిత్థ మాజ్ఞాపయతి యథా.

1. పట్టాభిషేక సంచిక. 114-115 పుటలు.

హారీతగోత్రే హరిమూర్తి రాపస్తంబద్విజశ్రేష్ఠవిభు ర్వినీతః
సదా పురోడాశపవిత్రవక్త్రో విద్యావనభూ త్కంచనసోమయాజీ.

తస్య శ్రీమాన్ హిమకరకరప్రస్ఫురత్కీర్తిరాశే
రాసీ త్సూనుః సకలవిదుషా మంచితః కంచెనార్యః
యం మన్యంతే యమ మరిగణాః కామధేనుం కవీంద్రాః
క్రీడారామం పరమసుహృదో జీవితం బంధువర్గాః.

తస్యాత్మజో మహాత్మా సమజని శౌచాంజనేయ ఇతి విదితః
ప్రజ్ఞాజితవాచస్పతి రకలంకో శంకనామాత్యః
తస్యచ సుధర్మపత్న్యా గుణశాలిన్యాశ్చ సామికాంబాయాః
అభవ దనుష్ఠితజగదుపకరణో నారాయణ స్తనయః
యః సంస్కృతకర్ణాటప్రాకృతపైశాచికాంధ్రభాషాసు,
కవిరాజశేఖర ఇతి ప్రథిత। సుకవిత్వవిభవేన.

కవీన్ద్రనీహాలవదుర్విదగ్ధాన్
మనోహరాభి ర్నిజసూక్తిభి ర్యః
కుర్వన్నగర్వా న్పటుభి ర్విభర్తి
కవీభవజ్రాంకుశనామ సార్థమ్.

తస్మై సకలజగదభిగుణశాలినే సరస్వతీకర్ణావతంసాయాష్ట దశావధారణచక్రవర్తినే నన్నినారాయణాయ భవద్విషయే నందమపూణ్డినామాగ్రామగ్రహారీకృత్య సోమగ్రహణనిమిత్తే ధారాపూర్వకమస్మాభీ స్సర్వకరపరిహారేణ దత్త ఇతి విదితమస్తు వః..... ... బహుభి ర్వసుధా దత్తా బహుభి శ్చానుపాలితా, యస్య యస్య యదా భూమి స్తస్యతస్య తదా ఫలమ్ ఇతి ఆజ్ఞప్తి రస్య కటకాధిరాజః, కావ్యానాం కర్తా నన్నియభట్టో, లేఖకో గండాచార్యః, ద్వాత్రింశత్తమే విజయరాజ్యవర్షే వర్ధమానే కృత మిదం శాసనం.

4. భీమనప్రెగ్గడ-సోమలదేవిశాసనము (క్రీ. శ. 1065)

రాజరాజనరేంద్రుని సవతిసోదరుఁడగు విజయాదిత్యుని కూఁతురు సోమలదేవి దాక్షారామమున నొక శాసనము వేయించెను. ఆశాసనమున నొక సంస్కృతశ్లోకమును, నొక సీసపద్యమును, నొకయాటవెలదియును గలవు [1]. ఈశాసనమును తొలుత ప్రకటించిన లక్ష్మణరావుగారు సోమలదేవి రాజరాజనరేంద్రుని కూతురని భావించిరి. కాని శాసనమున స్పష్టముగా "నిజభుజప్రధానిబెజయితదేవనికూంతు" అని యుండుటచేత నీమె విజయాదిత్యుని కూఁతురగుట స్పష్టము.

ఈశాసనము భీమనప్రెగ్గడ రచియించెనని యీక్రిందివిషయములచే నూహించుచున్నాఁడను. భీమనప్రెగ్గడ విజయాదిత్యుని యమాత్యుఁడు. ఈతఁడు రాజమహేంద్రవరములోని మార్కండేయస్వామికి దీపదానమును చేసిన శాసనములో — [2]

> శాకాబ్దే యుగనందరంధ్రగణితే చైత్రంగతే భాస్కరే
> శ్రీమార్కండమహేశ్వరాయ వసతే గోదావరీప్రాన్తకే
> ప్రాదా ద్దీప మఖండవర్తి మనిశం విప్రపదీపా స్స్వయమ్
> భీమశ్రీమదమాత్యకృత్యనిపుణో మహాపితృశ్రేయసే"

అని కలదు. ఈశాసనము 994. క్రైస్తవశకము 1072. మఱియు నందు 'సర్వలోకాశ్రయవిష్ణువర్ధనమహారాజుల ప్రవర్ధమానవిజయరాజ్యసంవత్సర ౧౧ శ్రాహివిష్ణుసంక్రాంతి' అని పేర్కొనబడిన కాలము. రాజనరేంద్రుని యనంతరము విజయాదిత్యుని కాలము తెలుపుచున్నది. కావున నీకాలమున నున్న భీమనప్రెగ్గడ విజయాదిత్యుని కూఁతురు సోమలదేవి వ్రాయించిన శాసనమునకు కర్తయగు

1. రాజరాజనరేంద్రపట్టాభిషేక సంచిక. రాజరాజుకూఁతురు సోమలదేవి శాసనము, పుటలు 25-29.

2. *Epigraphical report, 1938. Page 55-56.*

టలో నాశ్చర్యములేదు. భీమనప్రెగ్గడ నన్నయభట్టు కుమారుఁడై యుండునని 'కవితరంగిణి' కృతికర్త లుపపాదించియున్నారు[1] అట్లయినచో భీమనప్రెగ్గడ కూడ కవియని యూహింపనగును. శాసనకాలము ముని-7, వసు 8; నిధి-9, 987 + 78 = 1065 క్రీ. శ.

శా స న ము

స్రగ్ధర॥ శాకే సంవత్సరేషుర్మునివసునిదిగే రాజమార్తాండభూభృత్
పుత్రీ(సారంగ)నేత్రీ కనకవిరచితం కల్పభూజాతపుష్పం
ప్రాదా ద్భీమేశ్వరాయ వ్యదిశ దథ సదా దీవ్యదాచంద్ర [తారం
దీపం రౌప్యంచ పాత్రం బిససదృశభుజా రేవిదేవీతనుజా.

సీ. శ్రీవిష్ణువర్ధనభూవిభుదయభూమి
దేవిబోల్ రేవలదేవి కనిన
సోమలదేవి గుణారామ జగదేక
సున్దరి మత్తేభమందగమన
తొల్లి భీమేశ్వరవల్లభునకు సిత
మణిబంధ మిచ్చె సన్మణియుతముగ
నురువిచ్చె గంగనాంబరువడి విని వారిం
బురుడెంచునట్లు యీ సరసిజాస్య.

ఆ. వె. కనకరుచిరరచితకల్పావనీరుహ
కుసుమ మిచ్చెం దనకు వసము వెరుగ
వెణ్డి మన్దతోనఖణ్డితద్యుతిదీప
మమర నిచ్చె విమలకమలనేత్రి.

ఆ. వె. సకలవసుమతీశ మకుటలసద్ర(త్న)
కిరణరుచివిరాజిచరణుయిన
నిజభుజప్రధాని(బె)జయిత దేవని
కూంతు సరియె పోల్పం గాంత లెందు.

---

1. ఆంధ్రకవితరంగిణి - చాగంటి శేషయ్యగారు, 6 పుట.

ఛందస్సు—

పై శాసనమున సీసపద్యమునంతయు ప్రాసయతి పాటింపబడి నది. ఇది నన్నయభట్టారకుని సీసనియమములలో నొకటి. ఈ విషయ మొకటియే, శాసనములలోని పద్యరచనకును, కావ్యరచ నకు గల పరస్పరసంబంధము సూచించును. మఱియు శాసనకవులు కావ్యకర్తలవలె సారస్వతమున నున్నతస్థానమున కర్హులని మనము గ్రహింపనగును.

పై సీసములో 'సోమలదేవి గుణారామ జగదేశ' అనుచోట ప్రాసయతి లేదు. యతికూడ తప్పినది. కావున నిది సరియగు పాఠము కాకపోవచ్చును. శాసనము శిథిలమగుటయు, అక్షరములు చిన్నవియగుటయు కారణములుగా సరియగు పాఠము లభించియుండక పోవచ్చును. శాసనమునందంతట నియతముగా ప్రాసయతి పాటించు టచే రచయిత యిందును పాటించియేయుండును. లేఖకుఁ పొర పాటుగా చెక్కియుండును. కాదేని సోమలదేవి యను పదము 'శ్యామలదేవి' యని యుండెననియు, నప్పు డాపాదమున ప్రాసయతి లేదనియు, సామాన్యయతియే యున్నదనియు గ్రహింపనగును. ఎత్తు గీతిలో 'కనకరచితరుచిరకల్పావనీరుహ' అని యతియే కలదు. 'కూంతు సరియబోల్ప కాంతలెందు' అనుచో పూర్ణార్ధబిందుప్రాసము. 'కాంత' శబ్దము సంస్కృతము...ఇందర్ధబిందువు లేదు. ఇట్టి ప్రాసములు ప్రాచీనకవులలో శివకవుల కృతులయందు గలవు.

వ్యాకరణము—

1. సారంగనేత్రి (1-2) కమలనేత్రి (2-8)—ఈ రూపము ల పాణినీయములని బాలవ్యాకరణము నిషేధించినది. ప్రాచీనకాలమున 'ఇ' కారాంతరూపములే తెలుగున విలసిల్లినవి. శాసనములలోనే గాక కావ్యములలో నిది ప్రయుక్తము.

2. ప్రథమమీఁద సాంస్కృతికమైనను తెలుఁగైనను గసడదవా దేశము నిత్యము. మందగమన దొల్లి—సరసిజాస్య గనకరచిత— అసము వెరుగు.

3. ద్రుతముమీఁద గజడబాదేశము నిత్యము:—విని వారిం బురుడించు—ఇచ్చెం దనకు—పోల్చం గాంత.

4. ప్రథమావిభక్తి మహద్వాచకముల కుత్వము రాదు. బెజయిత దేవని.

5. ప్రధానుడు అనుటకు 'ప్రధాని'. 'మండెగ'కు 'మండ' అను పదము లిందు ప్రయుక్తములు.

5. బణపతి లేక శ్రీనాథుఁడు

(క్రీ. శ. 1075-1081)

కళింగదేశమును క్రీ. శ. 1069-76 వఱకును పాలించిన గంగ వంశీయుడగు దేవేంద్రవర్మ రాజురాజునకు దండనాయకుఁడై మండలికుఁడైన వనపతి మనకు దొరకు దీర్ఘాసిశాసనమూలమున నెఱుకపడిన వాఁడు. ఈ శాసనమున తెనుఁగుసీసపద్యమాలిక యుండుటచే నీశాసనము వాఙ్మయప్రసిద్ధినిఁ బడసినది. మఱియు, కళింగగంగరాజునకు, చోళ చళుక్యరాజులకు సంబంధించిన చారిత్రకవిషయములు తెలియుచుండుటచేత నీశాసనము చారిత్రకముగకూడ ముఖ్యమైనది.

ఈశాసనము పూర్వపు గంజాము మండలమున, ననగా నేటి యుత్తరవిశాఖపట్టణ మండలమున నరసన్నపేట తాలూకాయందలి దీర్ఘాసి యను గ్రామమున దుర్గమెట్ట యను చిన్న కొండపైని యొక రాతిపలకపై చెక్కబడినది. ఈ శాసనమున నిరువదిమూఁడు పంక్తులు గలవు. ఇందులో 16 పంక్తులు సంస్కృతము, తక్కిన 7 పంక్తులు తెలుఁగు. సంస్కృతభాగమున బణపతిగూర్చి యిట్లున్నది.

వనపతి గంగ వంశీయుఁడగు రాజరాజునకు మాండలికుఁడు. ఈతఁడు బ్రాహ్మణుడు. ఆత్రేయగోత్రుఁడు. గోకర్ణునకు పుత్రుడు. ఈ బనపతి క్రీ. శ. 999 లో, ననగా క్రీ. శ. 1075 సంవత్సరమున దీర్ఘాసిలో దుర్గాదేవియాలయమునకు నాట్యశాల కట్టించెను. ఈతఁడు

గంగవంశీయులకు కులక్రమాగతముగా ప్రతీహారుల వంశమున (ద్వార పాలకుల వంశమున జన్మించినను,) దండనాయకుఁడై మండలికుఁడై ప్రఖ్యాతిఁ జెందినవాఁడు. ఈతఁడు చోళరాజును, ఉత్కళరాజును, వేంగిరాజును జయించెను. దద్దార్ణవుని జయించెను—చలమర్తిగండ బిరుదము నందెను. నాట్యమండపము కట్టించుటయేగాక దీపదానము చేసెను. ఈతఁడు శ్రీనాథుఁడను పేరుఁగలవాఁడు

తెలుఁగుభాగమున నీతఁడు పై దేశములనే గాక కిమిడి, కోసల గ్రిడిసింగిదేశములను జయించెను. ఈతనికి భండనవిజయుఁడు గండ గోపాలుఁడని బిరుదములు గలవు. ఈతని భార్య పద్మావతి. ఆమె అఖండదీపము నెలకొల్పినది. ఈమెశాసనము గోదావరీమండలమున దాక్షారామమున గలదు.

(తెనుఁగుభాగము)

"శ్రీశకనేందులు భూపతిపై శైల
నందాబ్జభవసంఖ్య నొంద వేంగి
దేశంబు గుమిడియగోసలగ్రిడిసింగి
దేశంబు మఱి యొడ్డదేశ మఁగ
జనిన భూపాలుర నని నోర్చి చలమర్తి
గండఁడై నెగడిన మండలికుఁడు
భూసురవంశుండు వాసవనిభభోగి
బణపతి సౌజన్యగుణయుతుండు
దీక్షాసి భగవతి దేవిదేవాలయ
మున ముందటం గడు ఘనతరముగ
మండప మెత్తించె భండనవిజయుండు
గండగోపాలుం డఖండవర్తి
దీదియ వెట్టి సద్దేవికి నత్యొల
దనమనోవల్లభి వనజనేత్రి
దీవియ వెట్టె పద్మావతియు క్షోణి
యునళకుల్ గలయంతకును ముదమున

గగనభూమి చంద్రఖరకరోదకశిఖ
మారుతాత్మమూర్తి మహిమమథన
యిష్టపూర్తఫలము లెల్ల కాలంబును
మెచ్చుతోడ దమకు నిచ్చుచుండ."

ఇందులో విశేషములు.

1. సీసపద్యము 8 పాదములుండి, ఆటవెలది యుండుట. దీనినిబట్టి ద్విపదలు రగడలవలె సీసములు మాలికలుగా వ్రాయు నాచారమున్నదని యూహింపవచ్చును.

2. ప్రాసయతి ఒక్కపాదములో తక్క తక్కినవానియందు పాటింపబడినది.

3. శ-స-లకు ప్రాసమైత్రి.

4. వల్లభి, వనజనేత్రి, ఇష్టపూర్తము—ఇవి తెనుఁగైన సంస్కృతపదములు. వల్లభ, వనజనేత్ర, ఇష్టాపూర్తము—సంస్కృతభాషారూపములు.

5. క్షోణి + నళనుల్—క్షోణీనళనుల్ అని సంధి చేయబడ లేదు. ఇది తెనుఁగుసంప్రదాయము ననుసరించినది.

6. విజయాంకరక్షణుఁడు రావిమెట్లశాసనము

(శా. శ. 1015-క్రీ. శ. 1093)

రాజమహేంద్రవరము జిల్లా యిలాకా రావిమట్లలో వూరికి పడమరవైపున తాడిమళ్లప్రకాశరాయుఁడిగారి లోగిలి ప్రహరిగోడకు ఉత్తరభాగమున పడివున్న నల్ల రాతిమీఁది లిపి.

"భారావతాంబత్రిభువనవిదితో గణ్యపుణ్యాగ్రగణ్యో
పాతివ్రత్యాది నానాసుగుణగుణవతీ శ్రీమతీ యస్య పత్నీ
తన్నందనారణానందనదానశిలా

శ్రీమన్మహేశ్వరపదాంబుజసంగిభృంగః
గంగాజలాదితులనాస్సుగుణాభిరామ
స్సద్ధర్మకర్మనిరత స్సుచరిత్రపాత్రం."
శ్రీమతో విజయానంతవిభవాదిత్యతేజసా
యస్తు పావనవారాదినాదానపరిరక్షితః.

"అధికపుణ్యాధికుం డత్తిలినాటికి
రాజైనవిజయాంకరత్నుఁడుండు
బడుమట మురిమముం బావనవారంపు
విషయంబులో రుద్రవృత్తికాడు
పరమోపకారియు బంధుపోషణుడు నై
యన్నంబు వెట్టి భునాదరమున
తన పితృవర్గంబు ధనదమిత్రుని పురి
నునుపంగనరుగన యోగి దలచి

వేగిమాద్యపల్లి వెలసిన సకలేశ్వ
రున కఖండదీప ముత్తరాయ
ణమున చక్రిబెట్టి నాచంద్రతారక
మగుచు జనులు బొగడ నతనిభూతి.

"శరశశిసఖేందుసంఖ్యల
బరగంగా మాద్యపల్లిభక్తిని సకలే
శ్వరునకు నఖండదీపం
బెరుగన విప్రకులతిలకు డెప్పుడు బెట్టెన్.

యిరుగరాజు 1015.

"ధరణిజలపవనశిఖినభి
మరయంగా నెగడునట్ల మాన్యతసోలెన్
నరదుడు సకలేశ్వరునకు
నిడుగొంకుదఖండదీప మేర్పడబెట్టెన్,
(నిరుగాంకు డఖండదీప మేర్పడబెట్టెన్)

స్వస్తిశకవర్షంబులు 1015 అగు నేటియుత్తరాయణ సంక్రాంతి నిమిత్తమున శ్రీ సకలేశ్వరమహాదేవరకు యిరుగరాజు తమ దండ్రులకు ధర్మముగా నఖండదీపము బెట్టి కామనిబోయు కొడుకు పోతనబోయు వసమైన యినుపఎడ్లు 50 పీనించేకొని ఆ చంద్రార్కము దమ సంతాన క్రమమున సానియంబెట్టి నిత్యమానెండు నెయ్యివోయంగలవాడు. పోతనబోయునికి ధర్మముగా బెట్టిన పొలము 51 లిఖితం రామాచాని. పొలం 51.

7. మల్లియరేచన - కవిజనాశ్రయము

కవిజనాశ్రయము మన కుపలబ్ధము లైనఛందోలక్షణ గ్రంథములలో ప్రాథమిక మని చెప్పనగును. ప్రసిద్ధ లక్షణవేత్త అప్ప కవి, ఛందోగ్రంథకారులను పేర్కొనునప్పుడు మొదట కవిజనాశ్రయ కర్త భీమననే[1] పేర్కొనెను. "భీమన వదిచెప్పె, ననంతామాత్యుఁడు చేసె వెనుక యతులిరువదినాల్గామీఁద కొందఱు కవిగ్రామణు లిరు వదియునేడు గావించి రొగిఁ" అనియు,

హరభక్తుం డగుభీమసత్కవి యనంతామాత్యునింబెద్ద సద్వరు నిన్ దాతన" అనియు నిట్లు పేర్కొనుటచే నప్పకవికాలము నుండియు నిదియే ప్రాథమికమైన ఛందోగ్రంథమని పండితలోకమున నభిప్రాయము దృఢపడినట్లు స్పష్టమగుచున్నది.

ఈ తరువాత భాషావాఙ్మయపరిశోధనముల మూలమున నప్ప కవియభిప్రాయమే స్థిరపడినది. కవిజనాశ్రయము క్రీ. శ. 1360 ప్రాంతములకే సంకలనగ్రంథములం దుదాహృతమైనది. అందుచే నంతకుముందే యది వెలసియుండవలయును గదా! మఱియు నీవఱకు గ్రంథకర్తగా వ్యవహృతుఁ డగుచున్న వేములవాడ భీమకవి కాలము కూడ నిప్పుడు మనకు నిర్వివాదముగ క్రీ. శ. 1150-1180 ప్రాంత మని స్పష్టపడినది.

---

1. కవిజనాశ్రయ కర్త మల్లియరేచనయేగాని భీమకవి కాఁడని యీతరువాత నిరూపింపఁబడును.

మఱియు నీగ్రంథమున దోషాధికారము మొదలనున్న యీ క్రిందిపద్యము నన్నెచోడమహాకవి కుమారసంభవ కావ్యమున సప్తమాశ్వాసాదియందు కొలది మార్పులతో కన్పట్టుచున్నది.

కుమారసంభవము

శ్రీశ్రితవక్షుఁడు ముక్తి
శ్రీశ్రితసహజావదాతచిత్తుఁడు వాణీ
శ్రీశ్రితసుముఖుఁడు కీర్తి
శ్రీశ్రితదిఙ్ముఖుఁడు శేముషీనిధి వేర్మిన్.

కవిజనాశ్రయము

శ్రీశ్రితవక్షుఁడు విద్యా
శ్రీశ్రితముఖుఁడఖిలజనవిశేషితకీర్తి
శ్రీశ్రితభువనుఁడుసుకవిజ
నాశ్రయుఁ డెఱిఁగించుకృతులనగు దోషంబుల్.

మఱియునిందు పేర్కొనఁబడిన "వాదీంద్రచూడామణి" యను జైనమహాచార్యుని కుమారసంభవ కృతిపతియగు జంగమ మల్లికార్జునయోగివాదమున నోడించినట్లు "పరవాదీంద్ర ఘనాఘనానిలు" అను పద్యపాదము ధ్వనించుచున్నది. ఇది కుమారసంభవమున నవమాశ్వాసాంతమున గలదు.

ప్రాచీనజైనకన్నడ కావ్యములనుండి పదములు సమాసములు గ్రహించిన నన్నెచోడఁడు కవిజనాశ్రయమునుండియే దీనిని గ్రహించి యుండును. ఇట్టిసంవాదము లాతనిగ్రంథమున చాల గలవు. నన్నెచోడఁడు క్రీ.శ. 1130-40 ప్రాంతమువాఁడగునప్పుడు కవిజనాశ్రయము క్రీ.శ. 1100 ప్రాంతముననే వెలసినదని చెప్పుటకు వీలుకలుగుచున్నది.

కాఁబట్టి యీ గ్రంథరచన మా కాలమునందై యుండుననుటలో విప్రతిపత్తి లేదు గదా!

వస్తుస్థితి యిట్లుండగా కవిజనాశ్రయము క్రీ. శ. 1330 ప్రాంతమున రచితమైన కావ్యాలంకారచూడామణి తరువాత వెలసినదని శ్రీవఝ్ఝుల చినసీతారామస్వామిశాస్త్రుల వారు వ్రాయుట సరికాదని యెన్నఁదగును.

ఈ తరువాత 1927-సం. లో పెద్దనకాలము క్రీ. శ. 1402 ప్రాంతమని శాసనములమూలమున స్థిరపడినది. దీనినిఁబట్టి చూచిన కవిజనాశ్రయరచనాకాల మింకను 14-వ శతాబ్ది చివరకో పదునైదవ శతాబ్ది ప్రారంభమునకో వచ్చునుగదా! పెద్దనకాలమిట్లు స్పష్టముగా నింతకాలమునుండియు తెలియుచుండగా నీనడుమ 1949-లో అప్పకవీయ తృతీయాశ్వాస వివరణముచు ప్రకటించిన శ్రీ వేదులరామశాస్త్రిగారలీనాఁడు పరాస్తమైన శ్రీవఝ్ఝులవారికాలనిర్ణయమును ప్రమాణీకరించి కవిజనాశ్రయము కావ్యాలంకారచూడామణి తరువాతిది యనివ్రాయుట కరమాశ్చర్యకరమై గ్రంథకర్తృచరిత్రానభిజ్ఞతను సూచించుచున్నది.

కవిజనాశ్రయ ప్రాచీనతను నిర్ణయించుట కింకొక యాధారముకూడగలదు. అఱవభాషలోఁ బండ్రెండవ శతాబ్దికి పూర్వము వెలసిన ఛందో గ్రంథములో 'యాప్పిరుంగలమ్ కారికై' అనునది చాలప్రసిద్ధమైనది. ఇది కారికారూపముగ నున్నది. దీనికి నొకవృత్తిగూడ గలదు. అందు అఱవభాషా ఛందోలక్షణగ్రంథములేగాక కర్ణాటాంధ్రచ్ఛందోగ్రంథములుకూడ పేర్కొనఁబడియున్నవి. అందుండి మనకుఁ గావలసినభాగము నిందు దాహరించుచున్నాఁడను. "వీనినంతయు చరణాశ్రయమను జయదేవమును మిశ్రాకృతియను (మిధ్యాకృతీయును) పింగళమును, మా పింగళము, రణమామంజూషా చంద్రకోటి ఛ్ఛందస్సును, గుణహాంకియనెడి కర్ణాటకఛందమును, *రేచి(కొ)యారుశెయ్‌ద

---

*పై వానిలో రేంచియారుశెయిద వడుగచ్ఛందము, 'అనునదియే రేచనకవిజనాశ్రయము. వడుగచ్ఛందము అనఁగా తెనుఁగుఛందము. కాఁబట్టి ఈ ఛందస్సు క్రీ. శ. 12-వ శతాబ్దికి ముందే రచితమైనదని చెప్పనొప్పును.

వడుగచ్ఛందమును అయిన వానిలోను మాపురాణము మొదలైన అటువగ్రంథములలోను ప్రవేశముగలవారి నడిగి తెలుసుకొనునది. వీనినంతయు వివరించి చెప్పినయెడల విస్తారమగును."

యాప్పరుంగళమ్. వృత్తి.
యాప్పరుంగలమ్. కారిక పుట. 490.

ఈ విషయమును తొలుత ఆంధ్రలోకమున కెఱుకపఱచినది కీర్తిశేషులు శ్రీవేటూరిప్రభాకరశాస్త్రిగారు. (చూడుఁడు. రాజరాజ నరేంద్రపట్టాభిషేకసంచిక "నన్నయకుఁ బూర్వపు ఛందస్సు" అను వ్యాసము.)

అయితే, 12-వ శతాబ్ది కెంత కాలమునకు ముందిది రచితమైనది యని నిర్ణయించుటకుఁగూడ మనకాధారము గలదు. కన్నడభాషలో క్రీ. శ. 990 ప్రాంతములలో 'కవిరాజ కలహంస' బిరుదాంకితుఁడగు నాగవర్మ 'ఛందోంబుధి' యను కన్నడలక్షణగ్రంథములను రచియించి యున్నాఁడు. ఇది కన్నడ భాషాలక్షణగ్రంథములలో ప్రశస్తమైనది.

ఈ రెండింటికిఁ బోలికలు చూపుచున్నాఁడను.

కవిజనాశ్రయము

ప్రథమ.—సంజ్ఞాధికారము.

ద్వితీయ.—సమవృత్తాధికారము - వియతిచ్ఛందోఽధి కారము. యతిచ్ఛందోధికారము. ఉద్ధర మాలావృత్తములు. దండకము. అర్ధ సమవృత్తములు.

తృతీయ.—జాత్యధికారము. కందాది మాత్రావృత్తములు. తెనుఁగు విషయజాతివృత్తప్రకరణము.

చతుర్థ.—షట్ప్రత్యయాధికారము.

పంచమ.—దోషాధికారము.

నాగవర్మ ఛందోంబుధి

ప్రథమ.—సంజ్ఞాప్రకరణము

ద్వితీయా.—సమవృత్తము

తృతీయ.—మాలావృత్తము (ఉద్ధరమాలా వృత్తములు) అర్ధసమవృత్తము. అనుష్టుప్వృత్తము

విషమాదివృత్తము.—వైతాళీయము, రఘటా లక్షణము. దండకము

చతుర్థ.—జాతిప్రకరణము. కందాదిమాత్రావృత్తములు

పంచమ.—కర్ణాటవిషయజాతివృత్తప్రకరణము

షష్ఠ.—షట్ప్రత్యయవివరణము.

కవిజనాశ్రయరచయిత, నాగవర్మ ఛందస్సును ననుసరించి రచియించిన ట్లీక్రిందియుదాహృతులనుబట్టి నిర్ణయింపవచ్చును.

క. జయదేవాదిచ్ఛందో
నయమునసంక్షేపరూపునం జెలువుగ మ,
ల్లియరేచన సుకవిజనా
శ్రయుఁడీ ఛందంబుఁ జెప్పె జనులకు నొనరన్.

కవిజనాశ్రయము (గ్రంథాంతము.)

మఱియు నాగవర్మ జయదేవుని నుతియించినాఁడు.

నాగవర్మ:—చంధోంబుధి షష్ఠాధికారము మొదలు.

క. జయదేవాద్యరఛందో
న్వయప్రయోగతరమాదువం పేరటం ని
ర్ణయమాగిర లింషప్ర
త్యయముం జెల్వాగె పేర్వ నంబుజవదనే!

ఇంకను జాత్యధికారమున కంద త్రిపదలక్షణములలో ఛందోంబుధితోఁ బోలికలుగలవు. దోషాధికారమున కవిరాజ మార్గమున బోలికలు గలవు.

పై విషయములఁ బరిశీలించి చూచినచో కవిజనాశ్రయము 10—12 శతాబ్దముల మధ్యననఁగా క్రీ. శ. 1100 ప్రాంతముల రచిత మైనట్లు నిర్ణయింపవచ్చును.

మఱియు కవిజనాశ్రయములోని ఈ క్రిందిపద్యము మడికి సింగన సకలనీతి సమ్మతములో పేర్కొనబడినది.

క. అమరంగ వేల్పులచేఁ గ
బ్బము సెప్పియకాదె వరమువడిసిరి మును బా
ణమయూరాదులు సత్కా
వ్యము సెప్పినఁ బడయరాని వస్తువు గలదే?

(సంజ్ఞాధికారము.) పుట. 3.

(చూడుఁడు. సకలనీతి సమ్మతము)

మడిగిసింగన క్రీ. శ. 1400 ప్రాంతమువాఁడు. దీనినిబట్టిచూచి నను, ఈ గ్రంథము 13-వ శతాబ్ది వెనుకకురాదు.

భీమకవి ప్రాచీనుఁడని చెప్పువారి కాధారము అప్పకవీయము నందలి.

"భీమన పదిచెప్పె నసం
తామాత్యుఁడు చెప్పె వెనుక యతు లిరువదినాల్గు"

అనుపద్యమేయయిన, ఈ పదియతులు నన్ని ప్రతులయందు లేవు కావున అప్పకవీయము రచితమైననాటినుండి, యిందును నా పది యెక్కినవని తలంచుట సమంజసము. ఆ కాలమునకు లక్ష్యముగా వెలసిన నన్నయ భారతములో నందులో చెప్పబడిన ప్రాదియతులు, శకంధ్వాదియతులు, అఖండయతులు మున్నగునవి లేవు. కావున అప్పకవికి పూర్వము లిఖతములైన కవిజనాశ్రయప్రతులే ప్రమాణము. వానిలో కొన్ని నేఁడులభించుచున్నందున నేఁటి ముద్రణమునం దివి ప్రక్షిప్తములుగా చూపబడినవి. కాననీవిషయము భీమకవి ప్రాచీనతను సమర్థింపఁజాలదు.

పైనివివరించిన రీతిని గ్రంథరచనా కాలమునుబట్టి యిదివేముల వాడభీమకవి కృతముకాదనియు, రేచనదేయని చెప్పుటకు గ్రంథాద్యంతములందే సాధనములుగలవు.

సంజ్ఞాధికారములో

క. అనవద్యకావ్యలక్షణ
మొనరంగాఁ గనిజనాశ్రయుఁడు మల్లియరే
చన సుకవికవిజనాశ్రయ
మనుఛందము తెనుఁగుబాస నరుదుగఁ జెప్పెన్

అనియు,

దోషాధికారములో

మల్లియరేచన సుకవిజనా
శ్రీయుఁడీఛందంబుఁ జెప్పెజనులకుఁ దెలియన్

అనియు స్పష్టముగ నుండుటచే నిక గ్రంథకర్తృత్వ విషయమున సందేహములేదు. అప్పకవి నాఁటినుండి యనఁగా క్రీ. శ. 1656 నుండి భీమకవి కర్తృత్వ మీ గ్రంథమున కారోపితముగాని యంతకుముందు లేదు. కావున మల్లియరేచనదే గ్రంథకర్తయని నిశ్చయింపనగును.

చంధోగ్రంథములలో నేమి, కావ్యములలో నేమి ప్రాచీనరచనలలో నేమి, రచనలు మిక్కిలి యిమిడికగలిగియుండి, సూత్రప్రాయములై యుండును. కవిజనాశ్రయరచన మట్టిది గావుననే, తరువాత ఛందోగ్రంథము లన్నిటియం దిదియొక్కటనది. దానిచేత నే దీనిస్వరూపము నిర్ణయించుట మిక్కిలి దుస్సాధ్యమైనకార్యము.

బహుముఖములుగా లక్షణగ్రంథములో చెదఱియున్నట్టి యిందులోని పద్యముల గుర్తించియు, వ్రాఁతప్రతులలోని పాఠములు సరిచూచియు దీనిని సవరించుట మిగుల ప్రయాసకరమగుపని.

ఇందులోని అర్థసమవృత్తాధికారమును ముఖ్యముగా పరిశీలించిన యెడల దీనినెంతజాగరూకతతో పరిశోధించు నది తేటపడకమానదు.

ఇప్పటి కీ గ్రంథమున కొక సరియగురూప మేర్పడినదని, అది చాల ప్రామాణికముగ నిర్వహింపఁబడినదని చెప్పుట కేమాత్రము సందేహము లేదు. ప్రస్తుత మీ ఛందస్సుఁగూర్చి కొన్ని ముఖ్యవిషయముల నిందు క్రోడీకరించుచున్నాను.

1. ఇది తెలుఁగుచ్ఛందస్సులలో ప్రాచీనమైనది.

2. తెనుఁగున జైనసంప్రదాయములను దెలుపు గ్రంథములలో నిది యొకటి.

3. క్రీ. శ. 517 ప్రాంతమువాఁడగు విష్ణుకుండిన మాధవవర్మ (జనాశ్రయి) రచితమగు జనాశ్రయిచ్ఛందము దీనికి మూలమనఁదగును.

4. కన్నడ నాగవర్మచ్ఛందస్సునకు దీనికి సామ్యములు గలవు.

5. ఇందు మాత్రాచ్ఛందస్సులలో రగడల గూర్చి ప్రస్తావన లేదు. అప్పటికి కావ్యములలోనివి చేరకపోవుటయే కారణము.

6. ఇందు పూర్ణబిందుప్రాస (శివకవులు ప్రయోగించినది) కలదు. దీనిని పూర్ణార్ధబిందుప్రాసమని కీర్తిశేషులు ప్రభాకరశాస్త్రి గారు వాడినారు. పూర్ణార్ధబిందుప్రాసమను పేరు స్పష్టముగాలేక సందేహముల కెడమిచ్చును. ఏలయనఁగా పూర్ణమునకు, అర్ధబిందువునను వేర్వేఱుగా పూర్ణబిందుప్రాసమని, అర్ధబిందు (సమప్రాసమని) ప్రత్యేకలక్షణములు గలవు. ప్రస్తుతము పూర్ణార్ధబిందుప్రాసమనఁగా పూర్ణార్ధబిందుప్రాసలు సాంకర్యము చెందినవన్న విపరీతార్థమువచ్చును. కొంతసందేహమునకుఁ గూడ తావుగలదు. నవీనవ్యాకరణపద నిర్వచనముల ననుసరించి, దీనిని సిద్ధసాధ్య బిందుప్రాసమనిన శాస్త్రీయముగ నుండునని గోచరించినది. విద్వాంసులు దీనిని చర్చింతురు గాత!

7. ఇందు షట్ప్రత్యయ ప్రస్తారము అక్కరలు మొదలగు ఛందశ్శాస్త్ర విషయములేగాక, అలంకార శాస్త్రవిషయిక మగు దోషాధికారముకూడ వివరింపబడినది.

8. ఈ గ్రంథమువలననే నలనామక గణములు గీదియలు అక్కరలు మొదలగు ప్రాచీనాంధ్ర చ్ఛందోవిశేషములు చాలఁగా నెఱుక పడును.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు ముద్రణములలోనున్న యనవసరభాగములనేకములు తొలగింపఁబడి నూతనముగఁ గూలంకషముగ కవిజనాశ్రయమీగ్రంథకర్తచేతనే సంపాదితమైనది. చూ. వావిళ్లముద్రణము 1951.

తృతీయ ఖండము - శివకవి యుగము

క్రీ. శ. 1100 - 1250. ప్రథమ భాగము 1100 - 1150.

విష్ణువర్ధనమంత్రి క్రీ. శ. 1100 ప్రాంతము.

ఈతఁడు బృహజ్జాతకమునకు నాంధ్రభాషలో భాష్యము చేసి యున్నాఁడు. అందలి గద్యలో.

"కాశికాన్వయులైన ద్రవిడమండల చక్రవర్తి ప్రధానులైన శ్రీవిష్ణువర్ధనదండ నాయకులు చెప్పిన సరితెనుంగు భాష్య(ము)లో సంపూర్ణము."

తమ్మునేలిన రాజులపేర్లు సేనాపతి పురోహిత కవిగాయకాదులు పెట్టుకొను నాచారము ప్రాచీనకాలమున నుండుటచే నీతఁడు కులోత్తుంగ చక్రవర్తికాలమువాఁడై క్రీ. శ. 1100 ప్రాంతమున నుండియుండును. ఈ భాష్యమంతయు వచనము.

(పుష్పాంజలి - మా. రామకృష్ణకవిగారు భారతి (జూలై 1927) 4 సంపుటము 7 సంచిక 3-5 పుటలు.

ఇందుండియొక భాగమునుదాహరించుచున్నాఁడను.

"ఉదయరవిశశాంకే ప్రాణికేంద్రాది సంస్థా
ప్రథమ...మధ్యేంత్యేచ దద్యుఃఫలాని
సహసఫలవిపాకః కేంద్రసంస్థాప్యభావే
భవతిహి బలపూర్వ............

"ఉదయరవిశశాంకులలో ముప్వురిలో బలాబల విభాగములయెట నొక్కరూపాధి కుండదియు బలవంతుండని యెఱుంగునది...దశ మొదలుగా నట్టిమొదలి దశాధిపతియున్న రాశిమొదలుగా... కేంద్ర ములనున్న గ్రహ బలములలో విభాగములంజేసి యెయ్యేంద్రేని

యొక్కండు యతిబలుండగు నదియు రెండగు దశాధిపతియగునని యెఱింగిమఱియు దానికంటె మధ్యమ దశాధిబలుండు మూండగు దశాధిపతియని యెఱింగి యీ రూపుల కేంద్రముల నున్నగ్రహముల దశాక్రమ మెఱుంగునది ఇది కేంద్రముల ప్రథమదశాధిక మెఱుంగు రూపు......ఇట్లు బహుప్రకారంబులం జేసి దశలుగ నెఱింగికొనునది."

ఈభాష్యరచన నన్నయభట్టు వచనభాగముం దలపించుచున్నది.

ఇందు, విషయమును మఱుఁగుపఱుపక, కఠినస్థలముల సుగమములని జాఱిపోక, పూర్వోత్తరసంగతి ప్రదర్శనమునఁ గ్లేశపడక గహనమైన విషయములు లఘుతరముగా మధురముగాఁ జేయబడినవి.

శాసనకవి. క్రీ. శ. 1108 కొమ్మ్మసాని

అమరావతి శాసనము

1. శాసనప్రశస్తి :

మనకు నేఁడుదొరకిన శాసనములలో నన్నయభట్టారకుని వెనుక నుత్పలమాలికా వృత్తముగలిగిన శాసనములలో నిది మొదటిది - ఇందు 3 ఉత్పలమాలికలు గలవు. నన్నయకు పూర్వము అనఁగా క్రీ. శ. 1055-కు పూర్వము శాసనములలో వృత్తములు లేవు. నన్నయ రచిత భారతభాగమున "రాజకులైక భూషణుఁడు అను ఉత్పలమాలమన భాషలో మొదటిది. కన్నడ భాషలోనంతకు పూర్వమే 8-వ శతాబ్దినుండి యీవృత్తము వాడుకలో నుండుటచేతను, కన్నడమున యతినియమములేక ప్రాసయే యుండుటచేతను, యతి ప్రాసములు రెండును తెలుఁగుభాషకు నియతమగుటచేతను నన్నయయే యీవృత్తమును తెలుగులో ప్రవేశపెట్టినవాఁడని చెప్పనగును. ఈ శాసనరచయిత మనకెఱుగరాలేదు.

2. చరిత్ర :

ఇది వెలనాటి చోడరాజులలో తొలివాడగు గొంకరాజు కాలమునాటిది. ఈశాసన కాలమునాటి కాతఁడు మొదటి కులోత్తుంగ చోళదేవునిక్రింద యొక మండలేశ్వరుఁడు సేనానాయకుడునై యుండెను. మొదటి కులోత్తుంగ చోడదేవుడు 1070 నుండి 1118 వఱకు పాలించినవాడు. గొంకరాజు కొమారుడగు చోడుని, కులోత్తుంగ చోడదేవుడు పెంచి యాతనికి రాజ్యమిచ్చినాడు. ఈతడు క్రీ. శ. 1115 నుండి 1136 వఱకు పాలించినాఁడు. ఈతనినే రాజేంద్ర చోడుడని మొదటి వెలనాటిచోడుడని చరిత్రకారులు చెప్పుదురు. మొదటి గొంకరాజను పేరుగలిగి యీశాసనమున పేర్కొనబడినవాడు 1106 నుండి 1115 వఱకు నుండెనని చెప్పనగును.

3. భాషా - ఛందస్సు :

ఈశాసనమున వల్లభి, బాలకి, లోలవిశాలనేత్రియను తత్సమ పదములును 'సంభవిత' అను తత్సమక్రియారూపమును గమనింప దగినవి. ప్రాచీనాంధ్ర భాషాసంప్రదాయము ననుసరించిన నివిసరియైనవి.

ఇందు 8 ఉత్పలమాలికలు. 2 కందములు గలవు. గద్య భాగముకూడ కలదు. అందుల భాష శాసనముల సాధారణమగు నదియే.

4. గ్రంథసూచిక : (Bibliography)

1. A R No. 265 B. of 1897.

2. South Indian Inscriptions (S.I.I.) Vol VI No. 240. Page 128

3. శాసన పద్యమంజరి. (A R No. 265 B of 1897)

1. శ్రీరమణీయ్యుణ్డర్థి జనసేవ్యుణ్డు
2. భవ్యుణ్డుదివ్యమూర్త్తి శౌ[ర్య్యా]రభటే
3. నటా.....[ని]శితారివిదారితశ
4. త్రువ[ర్గ్గు]ణావారితబన్ధుమిత్రజ
5. నతామణిగొంకనరే[ం]ద్రుమంత్రిప్రో
6. త్సారితలోచణ్డుప్ర[వు] తనత్వుణ్డు[బో]
7. లణ్డుధన్యుణ్డునన్నతిని॥ శ్రీరాజప్రో
8. లిశాసనుణ్డారాధితనీలకణ్ఠుణ్డ
9. భినవమదనాకారుణ్డుప్రోలణ్డు
10. విబుధాధారుణ్డనం చన్నమాంబ తన
11. యుణ్డునెగడెను॥ ఆతనివల్లభిగొ
12. మ్మమ మాతంగ్గమరాలయాన మనసిజుర
13. తివిఖ్యాత యశోనిధి గొంకమహీ
14. తలపతికరుణాలక్ష్మి నెంతయు వె[లసెను]
15. లసెను॥ చారువిశుద్ధవంశదధిసాగ
16. [ర]సంభపితేంద్దులేఖలక్ష్మిరుచితాంగ్గంభ
17. [క్తి]నుపమింప్ప సతీత్వగుణ ప్రసిద్ధిమె
18. యినారయసెజ్జప్రోలనికులాంగ్గనం
19. గొమ్మమమేలుసీతకును వారిజబ
20. న్ధుకాంతకును వాసవుకాంత్తకులక్ష్మిదే
21. వికిని॥ అంబరమూర్త్తి ఖేందుమితమై
22. సకవత్సరముల్ సనంద్ద భూమ్యంబు
23. దివాకరాత్మకలయాంతకు భక్తినఖ
24. ణ్డమైన దీప[ం]బమరేశ్వరార్త్థముగబా
25. లకిలోలవిశాలనేత్రి గొమ్మాంబిక
26. నిల్పెభక్తిమతియై యొతియాంబత
27. నూజప్రీతితోను॥ స్వస్తి[॥]సమస్తప్రశ
28. స్తసహితం శ్రీమన్మహామండలేశ్వరకు

29. లోత్తుంగ్గ చోడకొంకరాజుల దివ్యశ్రీ
30. పాదపద్మోపజీవియైన సెజ్జప్రోలెనా
31. యకుని పెద్దముపణ్ణాల కొమ్మసా
32. నిశ్శ్రీమదమరేశ్వర మహాదేవరకా
33. చంద్రార్క్క-తారమఖండ వృత్తి-దీపంబున
34. కిచ్చిన గొఱియలు ౫౫ పీనింజేకొని
35. కొణ్డపడుమటిలోని ఎన్మ్రలమంద్ద
36. ....క గడియబోయుణ్డుదనవు

క్రీ. శ. 1108

ఉ. శ్రీరమణీయుఁ దర్జిజన - సేవ్యుఁడు భవ్యుఁడు దివ్యమూ_ర్తిశౌ
ర్యారభటీనటా............నిశితాసి విదారిత శత్రు వర్గుఁడా
వారిత బంధుమిత్రజన - తామణి గొంగ నరేంద్రమంత్రిప్రో
త్సారిత లోచనప్రౌఢ సత్త్వుఁతు ప్రోలఁడు ధన్యుఁడున్నతిన్

క. శ్రీరాజప్రోలి శాసనుఁ
డారాధిత నీలకంఠుఁ డభినవమదనా
కారుఁడు ప్రోలఁడు విబుధా
ధారుండన చన్నరాంబ తనయుఁడు నెగడెన్

క. ఆతని వల్లభి గొమ్మమ
మాతంగ మరాళయాన - మనసిజురతివి
ఖ్యాత యశోనిధి గొంకమ
హీతలపతి కరుణలక్ష్మి నెంతయు వెలసెన్

ఉ. చారువిశుద్ధ వంశదధి - సాగర సంభవి తేందులేఖ, ల
క్ష్మీరుచితాంగ భ_క్తినుప - మింప సతీత్వ గుణప్రసిద్ధిమై
నారయ సెజ్జప్రోలనికు - లాంగన గొమ్మమ మేలుసీతకున్
వారిజబంధు కాంతకును - వాసవుకాంతకు లక్ష్మిదేవికిన్.

ఉ. అంబరమూర్తి ఖేందుమిత - మై శకవత్సరముల్ చనంగ భూ
మ్యంబుదివాకరాత్మ గల - యంతకు భక్తి నఖండమైన దీ
సం బమరేశ్వరార్థముగ - బాలకి లోలవిశాల నేత్రికో

మ్మాంబిక నిల్పె భక్తిమతియై యెఱియాంబ తనూజప్రీతితోన్.

శాసన స్థలము.

ఈ శాసనము గుంటూరి మండలములో నమరావతియందు అమరేశ్వరాలయమున సన్యాసి మందిరము గోడలో స్థాపితమగు స్తంభముపై చెక్కఁబడి యున్నది. ఇందు 36 పంక్తులు గలవు.

సెజ్జప్రోలినాయకుని పెండ్లము కొమ్మాసాని అమరేశ్వరునికి నఖండ దీపదానము చేయుట, ఇందలి విషయము.

గొంకయ శాసనము - క్రీ. శ. 1114.

స్వస్తిశ్రీ సర్వలోకాశ్రయ శ్రీవిష్ణువర్ధన మహారాజుల
ప్రవర్తమాన విజయరాజ్య వత్సరంబులు 37 గుశ్రాహి
శ్రీమన్మహామండలేశ్వర గొంకయ మునుగోటి శ్వేత
జినేశ్వరాలయంబునకు యిచ్చిన గదుగమడి
గుంటూరుజిల్లా ఇలాకా కూరపాటి గ్రామంబులో చేరిన
మునుగోడు గ్రామము నడిపీడిలో ఉన్న రాతిమీాది శాస
నము............ పూర్వపువైపు పలక ఒక సర్పం ఉన్నది.

ఉ. నీతజినేశ్వరాలయము శ్రీముని సువ్రతుతితి-కాల
ద్ధాతి ప్రతిష్ఠసేసె మునిగోటిదదియ్య.....మజిన ప్రతిష్ఠవి
ఖ్యాతిగనిల్పె గొంకనుపుకట్టను గైచనుబోయె గట్టె జీ
మూతపురాట్టహాస హానుభట్టసమానయ శోభిరాదియై.

(ఈదిగువను ఒక విగ్రహమున్నది)

ఉ. శ్వేత జినేశ్వరాలయము శ్రీమునిసువ్రత తీర్థకాల మా
గ్గోతి ప్రతిష్ఠసేసి మునిగోటి తదీయ జినప్రతిష్ఠ వి
ఖ్యాతిగ నిల్పె గొంకనృపు కట్టనుగైచనుబోయ గట్టఁడ
జ్ఞాత హారాట్టహాస హిమచంద్రసమాన యశోభిలాషియై ”

క్రీ. శ. 1100 నాటికి జైనమతము ప్రచారములో నున్నట్లీ శాసనమువలనఁ దెలియఁగలదు.

1. Elliot శాసన సంపుటము 1-704-705 పుటలు.
2. Mackenjee B. 1018 P. 140.
3. తెలుగు దేశచరిత్ర - బి - రా - చా - పేజి 165-166 (R. 654)

మండరాజు శాసనము – శాసనకవి సూరఁడు క్రీ. శ. 1118.

క. శ్రీరమణీయుఁడు గులని
స్తారకుఁడన........వ్య చంద్రు సుజ
ధారుడు గన్నయ పుత్రుడు
సూరఁడు......ప త్తికొండ సూరక పేర్మిన్.

చ. జితరిపు (చే) త మండలిక సింహము శ్రీగిరిపశ్చిమంబునన్
పతియగు (నె) ట్టి మండజనపాలకులేశ మహాప్రధానిక
స్థితియును నం (ద) లంబును విశేషవిభూతియుఁ బేర్మితోడఁ బ్ర
స్తుత (మ) గుచుండ గండడని సూరఁడు పౌరుషధర్మ సారుఁడై 2

చ. తన........లోకవిదితంబుగఁ బ్రోచిన పండధారుణీ
జనపతి ప్రస్తవంబున భృశస్థితి నబ్బెజవాడ నన్యసా
ధనసుభటావలిందునిమిత్తమ్ములుఁ దానునుఁ బోరిలోనఁ జే
రొ్కని గెలిపించె నాడునధికుండగు సూరఁడు శౌర్యసారుఁడై 3

ఉ. బీరుదు మాడలుం జెనదెపెడ్డును నింత్రియ కాని తమ్ములో
పారయలేని పందల దురాత్ముల దుర్వ్యవసాయులన్ దురా
చారుల జెప్ప నేఁటికి లసద్గుణ ధీరు.........వీరదు
ర్వారణు విశ్వకర్మకులవల్లభు సూరనిఁ జెప్పఁడిమ్మహిన్ ౪

చ. అనుపమ సాహసస్ఫురణ నర్మమె యిందల పోయినా చే
రొక్కని కడువీరులై నెగడు కున్నులు బొం(ద్ద)ల తోడి
యీడనన్
జను సహాయ సాహసరస ప్రియు మండమహీశేశుక
ట్టనుఁగునుదగ్ర శౌర్యసుభటాగ్రణిఁ బ్రోలమ పుత్రుమారనిన్ ౫

ఉ. రాజవిభూషణుండు, సురరాజవిలాసుఁ డనంత కీర్తివి
భ్రాజితుఁ డెఱ్ఱమండ జనపాలకు నచ్చిన వజ్రదండగ
న్నోజు సుతుండు సూరని మహోర్వివసన్నిధి చెక్కరాజన
త్పూజితు విశ్వకర్మకులభూషణు వైరినరేంద్ర భీషణున్ ౬

చ. గొడుగును నందలంబును నగుర్వగుచున్న మహావిభూతియుం
బడసెను, విశ్వకర్మముని పార్వతివల్లభు చేత విద్యమై
గొడుగునునందలంబును నగుర్వగుచున్న మహావిభూతియుం
బడసెను నెఱ్ఱమండ జనపాలకు చేతను సూరఁ డర్మిమై.

సూరని శాసనము

కం. శ్రీపర్వతంబుచుట్టును
శేషొప్ప...గ బహుడతీరమును కీర్తి
శ్రీపతియుగురిపి.మన్నం
డాపున...శ్వర...ంతనంగా

సీ. శకమహీపాలక సంవత్సరంబులు
గగనాబ్ధివియదిందుగణనఁదనర
వడి.........న్వరంబునమహా
ద్వాదశితిథినుదిశో దయుండు
......శూద్రకప్రభృతుల తోడి
కులముషాఁడను కలితనము వాఁడు
మండభూపాలకు మహనీయసామ్రాజ్య
రాజ్యాభివృద్ధి పరాయణుండు.

గీ. సూరఁడతులశౌర్యసారుఁడు సేంబ్రోల
భర్గివాహనునకు భక్తివెలయ
......నఖండదీపంబు నిల్పెనా
చంద్రతారకముగ రుంద్రయశుఁడు.

ఈ శాసనమున ప్రస్తుతుఁడైన సూరఁడు విశ్వకర్మకులజుఁడు. శ్రీగిరిపశ్చిమదేశము (కొంశపడుమటిసీమ)న కధిపతియగు నెఱ్ఱమండ రాజువలన సమస్తరాజ చిహ్నములను బడసినవాఁడు. శాసనాంత పద్యమున "శూద్రకప్రభృతుల తోడి" యను వాక్యమువలన, సంస్కృతకవి యగు శూద్రకుఁడు జ్ఞప్తికివచ్చుచున్నాఁడు. శాసన రచనము ప్రథమ పురుషయందుండుట చేతను, పైనిశూద్రక రాజకవి ప్రశంసచేతను, శాసనమునఁ గీర్తింపబడిన సూరఁడే శాసనకవి యని గ్రహించుట సమంజసము. అట్లయిన విశ్వకర్మకులజులలో నీతఁడే తొలికవియగును.

1. గ్రంథసూచి S. I. I. Vol No. 117.

2. శా. ప. మ. పుట 9

మండలిక భీమన – క్రీ. శ. 1124 (బంగిన భీముఁడు).

ఉ. ఆతనితమ్ముఁ డన్వయవియత్తల మిత్రుఁడశేషదిక్తట
ఖ్యాతయశో౽ర్థి భీమఁడు సుఖస్థితి రాజయి యబ్ధివేష్టిత
క్ష్మాతలనాథులెల్ల నరిగాపుల మాడ్కిని తీఱువెట్టమాం
ధాతయయాతి వేణునృగ ధర్మజులట్టు లతిప్రగల్భుఁడై.

గీ. పరమహేశులు భక్తులై బంప్పంబనులు
సేయుచుండఁగఁదపను రక్షయునుగాడ్పు
చొచ్చినచోప్పన తనయాజ్ఞ సొచ్చివెలుఁగు
భూమియెల్లను బంగిన భీముఁడేలె.

ఉరుశక వత్సరంబులు రసోదధివా యుపథేందు సంఖ్యగా
.........................బెజవాడరద్దికం
బరిపురభేదిరాజ పరమాత్మునిచేఁ బడసెన్ రవీంద్రులున్
ధరణియునంబురాసులు సదాగతిమార్గము గల్గునంతకున్

1. S. I. I. IV No. 707.
2. శా. ప. మ. పుట 11.

గోమన - క్రీ. శ. 1124.

శా. శ్రీమద్ధర్మ పరాయణుల్ బుధజనాశీర్వాద వంతుల్ దయా
ధాముల్ సర్వజనానురక్తు లఘువిధ్వస్తాత్ము లుద్యద్యశో
రామాకాములు వైశ్యవంశులు గుబేరప్రాభవుల్ గోమినీ
భామాధీశ పదాబ్జ భక్తులు జగత్ప్రఖ్యాత తేజోధికుల్. ౧

ఉ. లాలితవిత్తదాన్వయలలాముఁడు పుణ్యయశోధనుండు మొ
క్కోలకులోత్తముండు పెనుగొండవిభుండు ప్రభుండు సత్యవాక్
శీలుఁడు ధారుణిం గొసనిసెట్టికిఁ బ్రోలమకున్ సుతుండుల
త్కీర్తులలనేశ్వర స్మరణశేముషి గోమనయున్ ముదంబుతోన్ ౨

మ. ధరణీశోత్తముఁడైన శ్రీశకనృపాబ్దంబుల్ రసోదన్వదం
బరచంద్రస్థితసంఖ్య మాఘసితశుం భత్పంచమిం బార్వతీ
శ్వరువిశ్వేశ్వరు భక్తితోనిలిపి విశ్వస్తుత్యులా దేవమకుం
దిరమొత్తించిరి వంశవర్ధనులు నాదిండ్లన్ చిరస్థాయిగాన్ 3

స్వస్తిశ్రీ శకవర్షంబు ౧౦౪౬ం భాద్రపదశుద్ధ గురువారము
నాఁది..............గొంత కొసనిసెట్టి కొడుకు గ్రామి
సెట్టి..............గాదియలు.

గ్రంథసూచి.

1. A. R. 395 of 1915 (నాదిండ్ల నరసారావు పేట తాలూకా)
2. S. I. I. Vol. X No. 82 Page 35.
3. రజతోత్సవ సంచిక - ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు - కాకినాడ పుట. 239.

ఇందు 'కొసనసెట్టి' అనునది కోష్టాగారాధి పతియను శ్రేష్ఠి అనుదానికి సరియగు తెలుగు పదము - కోష్ఠశబ్ద భవముకొసన - ఇట్లే కొసునక్క.

తెనాలి తాలూకా ఈవని అగస్త్యేశ్వర స్వామి దేవాలయ ధ్వజస్తంభము పైని శాసనము.

ఘంటసాల కామక శాసనము

శా. శ. 1047. క్రీ. శ. 1125.

క. భూవిదిత శక మహాశ
ద్బావళి మునివారినిధి వియచ్చంద్రమిత
శ్రీవిభ్రాజిల్లంగవి
శ్వావసు సంవత్సరమున జనవినుతముగాన్.

క. కరమొప్పు ఘంటశాలా
పురకామిని కామినీ విభూషణము గుణా
కరుండైన పోతినాయకు
వరసుత సుకుమార రూపవతి వసుమతిలోన్ 2

గీ. రమణితోడ నుత్తరాయణ తిథిని [మి]
త్రము [నభ] క్తివెలయ ధర్మయుక్తి
......రస మాన [వ] మిత చరణున కఖిలలో
కే [శ్వరు] నకు బార్వతీశ్వరునకు. 3

క. అండ జకుండ [లున] కుశశి
ఖండశిరోమండనునకుం గామహరునకున్
తొండీశ్వరునకు దీపమ
ఖండ బాచంద్ర తారకముగా నిలిపెన్. 4

ఘంటసాల కామక తమ యయ్యపోతి నాయకునకు తమయమ్మ
ప్రోలమకు ధర్మార్థముగా నఖండవర్తి దివియకుం బెట్టిన
గొఱె ౫౦ వీనిం జేకొని బేడుగ బోయండు తనపుత్రాను
పౌత్రికము
ఇతని తొండీశ్వర దేవరను నిత్యమానెండు నెయివోయం
గలవాడు

ఇలుపట్టుమూళ్లు ..ఇ భూమిన ర యీాధర్మ్మవు ఎవ్వరైనం దప్పెరేని

బారనాసి ప్రచ్చినవారు ॥ ఇవనికరణమైె తనప్రాలు.

ఈ శాసనరచయిత ఈమని కరణము అయితన - ఆదిత్య శబ్ద భవము అయితన.

Bibliography.

1. A. R. 683 of 1920.
2. S. I. I. Vol X. No. 84. Page 36.

గోకర్ణ దేవచోడుండు - గోకర్ణచ్ఛందస్సు.

గోకర్ణదేవచోడుని శిలాశాసనము. క్రీ. శ. 1127.

1. స్వస్తిశ్రీ మతుచ్చా (చా)
2. ళుక్యవర్మణము
3. లు 33 గు ప్లవ స [ం
4. వత్సర ఆసా (షా) డ (ఢ) సు (శు)
5. 11 బుధవారము
6. నాండు స్వస్తిపమది (థి)
7. గద (త) పంచమహాశ
8. బ్ద మహామండలే
9. శ్వర వి (ప) రమ (మా) హేశ్వర
10. కోడూవ్వ్రరవ
11. రేశ్వర సూయ్యవం
12. శోద్భవకుళతిలక
13. కాశ్యప గోత్రకరికా
14. లాన్వయ నామా
15. ది సమస్తప్రస (శ) స్తి
16. శ (స) హితము శ్రిమ

17. హా మండలేశ్వర
18. కందూరి గోకన్నృ
19. దేవచోడ మహారా
20. జులు శ్రీ ఏలేశ్వరదే
21. వర అంగభోగరంగ
22. భోగములకూ (కు) థ (థూ)
23. వదీపనై వేద్యముల
24. కూం (కుం) జెడకోడూరు ఆ [(ఇ) చ్చి
25. చంద్రార్క్కస్తా (స్థా) ఇ (యి) గా ఈ
26. తిమి ఈదత్తి ఆ చంద్రా
27. ర్క్కముగా నడవంగల
28. వారు.

ఈ శాసనమునందలి తేదీకి సరిపడిన ఇంగ్లీషు తేదీ క్రీ. శ. 1127 వ జూన్ 22 తేది యగును.

పై శాసనమునందు ప్రస్తుతుడైన గోకర్ణదేవుడే గోకర్ణచ్ఛందస్సును రచియించిన రాజకవి. గోకర్ణచ్ఛందస్సునందలి భాస్కర కులవిలసిత వార్ధిచంద్ర గోకర్ణ నృపా"అను వాక్యము పై విషయము నిర్ధరింపగలదు. గోకర్ణ శబ్దభవము గోవ – గోకర్ణ – గోకన్న – గోన అని రూపావతారము. ఈ వంశమునుండి జన్మించినవా డగుటచేత బుద్ధారెడ్డి యింటిపేరు గోన వారు కాని కోనవారు కారని తెలియ దగినది.

గోకర్ణచ్ఛందస్సు 1450 ప్రాంతమువాఁడగు గౌరన పేర్కొని నాఁడు. అప్పకవి రంగకవి మొదలగు లాక్షణికులు గోకర్ణచ్ఛందస్సు పేర్కొనిరి. గ్రంథము మనకు సంపూర్తిగా దొరకలేదు. మల్లియ రేచనవలె సీతడు తన్ను తాను సంబోధించుకొనినాఁడు. ఆ యా చ్ఛందస్సులనుండి లభ్యములైన పద్యముల నిం దుదాహరించు చున్నాఁడను.

ఆంధ్ర గోకర్ణచ్ఛందస్సు.

క. మొదలునడుమందు లఘువులు
వదలవుయరతలని వాని వరుస నభజసల్
విదితంబులు గురువులు తుది
మొదలనడుమనెసగు మనల మొగి గురులఘువుల్ 1

క. సగణంబు గదిసి శుభకర
మగుయగణము గదిసియొసగు నర్థముకీర్తుల్
నెగడించు నగణ యుక్తము
భగణము జగణంబు గూడి భాగ్యమునిచ్చున్ 2

క. నజభజత సరయగణములు
విజయారోగ్య ప్రతాపవిభయాత్య యరుల్
భుజబలకీర్తులు క్రమమున
నిజముగ పద్యంబు మొదలనిలిపిన పతికిన్ 3

క. ఏగణము సగణయగణము
నాగణము సమస్త మంగళావాపకమై
రాగిల్లు నినుమువరుసము
తోగలిసి పసిండి వన్నెతో గొనుమాడ్కిన్ 4

క. క్రూరగ్రహ యుక్తములగు
తారలు దగ్ధములు ధూమితంబులు వానిం
జేరి యెదురెదుర నన్నది
క్రూరగతంబు లదియొతింగి కొనుడుజ్వలులై 5

క. పతితారకు పద్యముఖ
స్థితతారల వలనచెలిమి దెలియకజాడు వే
కృతియొండె పద్యమొండెను
విదితంబుగ జెప్పనపుడు పీరుడుగాడే 6

క. ఋచతుష్టయంబు నొప్పదు
రుచి జ ఞ ఠ ణ ధ ర వ ఫ రూ క్ష ష లను వర్ణ
ప్రచురంబు గడుపునకవులు
ప్రచురంబుగ నిడరు వీని పద్యము మొదలన్. 7

క. అమృతాక్షరములు హ్రస్వము
లమరఁగ దీర్ఘములు విషములనఁబడు వీనిం
గ్రమమునన క చ ట త ప యు శ
సముదయమునఁ దెలిసి నిలుపఁజనుఁబద్యాదిన్. 8

క. దేవనృతిర్యగ్గౌరవ
భావరతుల్గలుగ వేడువడి నిలిచిన మ
ర్త్యావళులకందులో నర
దేవరతల్గజట తపలు దీర్ఘముల లతుల్. 9

క. ఒనరఁగ పుష్యస్వాతులు
పునర్వసు మృగశిర లశ్వముఖయు శ్రవణం
బునహస్త మైత్ర రేవతు
లునుమైత్ర శ్రవణదారకలు సురగణముల్. 10

క. రసలంచెప్పిన శుభమగు
జసలంజెప్పినను దెవులు చయ్యనవచ్చున్
భసలం జెప్పిన మేలగు
మసలంజెప్పినను కర్తమండలమేలున్. 11

క. వెలయంగ ప్రయుక్తాక్షర
ములలోనెద్దాని నైన మునుకొనువడిగా
నిలుపునది కృతుల భాస్కర
కులవిలసిత వార్ధిచంద్ర గోకర్ణనృపా! 12

ఈ శాసనము భారతి (3-3) లో శ్రీమల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మగారు ప్రకటించిరి.

శాసనకవి గుండిమెడ అన్నమంత్రి - క్రీ. శ. 1128.

చ. గడుసరిలోభియర్థమది గన్నపుగానికి బందికానికిన్
బుడమికి నన్యకాంతలకు భూపతికింజను మంత్రియన్ననిన్
బడసిన యర్థ మిష్టులకు బంధుజనాళికి దీనకోటికిన్
గుడులకు వారి సత్రములకుం జను శుద్ధచరిత్రుఁ బాత్రమై.

ఈ గుండిమెండ యన్నమంత్రి గుండనయని యీతఁడు కవి యని యీ క్రింది యుదాహృత భాగములఁబట్టి నిర్ధారింపవనగును.

నెం. 638 క్రీ. శ. 1091 త్రిభువనమల్ల దేవచోడ మహారాజుల శాసనము.*

ముదిపెలి గుండన ప్రెగ్గడ. ఈతఁడు అన్నమంత్రి తండ్రి.

నెం. 642 సంఖ్యగల శాసనములో అన్నమంత్రి.

నమోవరాహరూపాయ విశ్వరూపాయ విష్ణవే
భూర్యస్త్రైవ సశైలాబ్ధి యద్దంష్ట్రాయావిరాజితే
యస్యశ్రీ పరమేశ్వరస్య విపులా శ్రీ పాదపద్మద్వయే
భక్తిర్యోభువి గుండినార్య హృదయస్యా నందనోనందనః
కుప్పా..............ముఖవర్తికీర్తి నిరతః నన్మానదానాకరః
శ్రీమద్గుండిమడాభిదాన విబుధగ్రామాధిపస్సత్యవాక్
ధర్మత్యాగదయాది సద్గుణధనైరాకీర్ణ చేతోగృహః,
ధీమాన్ కాశ్యపగోత్ర వర్థనకర స్సాహిత్య విద్యాత్తధీ
అన్నాఖ్యస్సుకవీంద్ర.........తేకమ్మకుమామండలే
శ్రీమత్యాప్తశుభోత్తరాయనదినే కుప్పాంబికానందనః
ప్రాదాదన్నయనామవాన్గుణనిధిః శ్రీకేశవస్యాలయే
దీపంపాపతమ ప్రహారమిన భూచంద్రద్యుతారస్థిరః
శ్రీమన్మహామండలేశ్వర శ్రీ... దేవరనఖండ వర్తిదీపము
నకుబెట్టిన మేంక 55 పీనింజేకొనిరద్దమునన్న
బోయుండు తనపుత్రాను పౌత్రికను చంద్రార్కఁము
నిత్యమానెండు నెయి వోయంగలవాడు. స్వదత్తః.

*A. R. 196 of 1889,
(Konidena, Narasaraopet Taluq, Guntur Dist.)

నాల్గవ సంపుటములో (సంఖ్య 1057) కల దాక్షారామ శాసనములలో అన్నయప్రెగ్గడ శాసనమున్నది. అది శా. శ. 1071. అనఁగా క్రీ. శ. 1149 నాటిది. అందు అ(0)యి ప్రెగ్గడ అని కలదు. ఇంతే కాక యీతఁడు కమ్మనాటి త్రిభువనమల్ల దేవరాజు ప్రెగ్గడ యని కలదు. మఱియు, "కుప్పాంబికా సీత్తనయో," అని కలదు. కావున యీతఁడు గుండిమెడ అన్నమంత్రి యగుట నిశ్చితము.

గుండిమెడ అన్నమంత్రి – కాశ్యపగోత్రము.

రుద్రభట్టు – అహిచ్ఛత్ర మహాగ్రహారము వసతిగాఁగలవాఁడు.
ఈతఁడు ముక్కంటికాడువెట్టి చేత నీయగ్రహారము బడసెను.
అంతకుముందు వంగిపురగ్రామ మగ్రహారములో నుండువాఁడు.

రుద్రభట్టు

- కుప్పన
  విష్ణువర్ధనునిచేత క్రాంజ అగ్రహారముగా బడసినవాఁడు.
  - రుద్రయ
    దేంద్రవాడలోని గుండిమెడ గ్రామమును బడసెను.
    (కలియిల్లి దాత ధరణీపాలాన్మహాగౌరవాత్.)
- సూర్యభట్టు
  (సూరన)
  సత్యాశ్రయనరేశ్వరునిచే కూరుటూరు గ్రామము (రట్టభూతములలో నున్నది) అగ్రహారముగా గొన్నవాఁడు.

గుండము

- వెందన – చామెన
  - వెందన – గుండన
    - దొమ్మన (గౌరము)
      - ఉత్తన
      - గుండన (కుప్పాంబ)
        - అన్నమంత్రి.
      - రాఘవన్న
    - చామెన
    - సబ్బన
    - భీమన

అన్నమంత్రి త్రిభువనమల్లరాజునకు తత్పుత్రుఁడు నన్నిచోడరాజునకు మహామంత్రియై గణుతి కెక్కినవాఁడు. మహామాత్య పదవీ విరాజితుఁడు.

కమ్మనాఁటిలో ఎద్దనపూండి గ్రామము అగ్రహారముగా నిచ్చెను.

ఈతఁడు క్రిందిక్షేత్రములలో నాయా దేవతలను ప్రతిష్ఠించెను.

శ్రీపర్వతము - మల్లికార్జున త్రిపురాంతక దేవులు.
సేతువు - రామేశ్వరుఁడు
సౌరాష్ట్రము - సోమనాథుఁడు
దాక్షారామ - భీమేశ్వరుఁడు
ధాన్యవాటి - అమరేశ్వరుఁడు
గుండిమొడ - మహాదేవుఁడు
త్రిప్రయాగ - మాధవుఁడు
ఒడ్డదేశము - శ్రీపురుషోత్తము
జీహారిగిరి (సింహాచలము.) - నరసింహుడు
శ్రీవేపల్లి - భావనారాయణుఁడు
గంజాము - భావనారాయణుఁడు
చెఱుకూరు - త్రివిక్రముఁడు
కొట్యదొన - శ్రీశంకరేశ్వరుఁడు - కేశవుఁడు
తామ్రపురిచేబ్రోలు - మహాసేనుఁడు
సామిమల - కుమారుఁడు
మద్దితేవుల - మారభట్టారకుఁడు

మన్మమండరాజు శాసనము - క్రీ. శ. 1180.

శ్రీమన్మహామండలేశ్వర బుద్ధ నరేంద్రునకు

ఉ. శ్రీరమణీలలాముఁడు వశీకృత వీరవిరోధిహారసీ
హార సరోజహార హరహాస యశోనిధి వందిబృందమం
దారుఁడపార విభ్రమజితస్మరమూర్తి చతుర్థవంశవి
స్తారకుఁ డెఱ్ఱమండఁడు బుధప్రణుతుం డుదయించె వానికిన్ 1

క. సూరికవి స్తుతుఁడనఘుఁడు
చారుచతుర్థాన్వయాబ్ధి చంద్రుఁడు కులవి
స్తారకుఁడు సుజననిధి రిపు
వారణగజరిపుఁడు బుద్ధవర్మ జనించెన్. ౨

మ. అమృతాంశుండు పయఃపయోధి నుదయంబయ్యెనట్లు మందారవృ
క్షము హేమాద్రి జనించినట్లు రవిరాగంబొందఁ బూర్వాచలేం
ద్రమునం దుద్భవమైన యట్లతని కుద్యత్తేజుఁడయి మన్మమం
డమహీపాలుఁడు పుట్టెవైరి పురలుంటాకుండు శౌర్యోన్నతిన్. 3

క. ఆస్థాన గగన తరణిమ
నస్థగిత మృగాంకమౌళి నాదిండలమూ
లస్థాన మృదునశాసమ
రస్థలహవి మన్మమండ రాజతిభక్తిన్. ౪

ఉ. అంబకసాయకాంబర మృగాంకమితంబగు చుండఁగా శకా
బ్దంబులు మేషమాససిత పంచమి నిర్జరనాథ మంత్రివా
రంబున దేవదేవునకు రాగముతోడ నఖండదీపర
త్నంబొనరించె నారవిసుధాకర తారకమై వెలుంగగన్. ౫

అంబక - 2
సాయక - 5
అంబర - 0
మృగాంక - 1 = 1052 శా. శ. + 78 = క్రీ. శ. 1130

బుద్ధరాజు
|
ఎఱ్ఱమండఁడు
|
బుద్ధరాజు
|
మనుమమండరాజు

A. R. 227 of 1892. S. I. I. Vol. IV 677.

మారపండఁడు - క్రీ. శ. 1132 *

సీ. లాటవిలాసినీ లాలాట తిలకునిఁ
గేరళకరలగ్న కేళిపద్మ్ముఁ
గర్ణాటసుందరీ కర్ణావతంసునిఁ
కుంతలీకుంతల కుసుమదామ
గౌడసతీనేత్ర కాలాంజనుని నంగ
భూమాకపోలా ప్త పత్రరచను
నేపాలకామినీ నీరంధ్రకుచహారు
నంధ్రీతనూ కుంకుమాంగరాగు

తే-గీ. రమణతోనాది దానులరాసికెక్కి
దీనజనముల యడతెల్లఁ దీర్చుచున్న
యనఘచారిత్రు మారపండనిన తగిలి
పొగడవిందుమునెల్ల భూభుజులసభల.

శా. పెంచెంజుట్టలనెల్లఁ బేర్మి వెలయన్ బెట్టించె సత్రంబుగ
ట్టించె న్భక్తి శివాలయంబులను బ్రౌఢిందాల్చి యొప్పంగఁగ్రొ
పించెనూర్ణ తటాకముల్ జలధి గంభీర.........న్నిధుల్
నించెన్మారయపండఁడర్థి భవనానీకంబులం గీర్తుల్యఁడై

స్వస్తిశ్రీ మత్త్రిభువన చక్రవర్తి శ్రీవిక్రమచోడదేవర విజయ రాజ్య సంవత్సరంబుల పదియేడగునేండ శకవర్షంబులు 1054 గు నేంటి వైశాఖశుద్ధ తృతీయా గురువారమునాణ్డు.

నన్నెచోడదేవ మహాకవి

తెనుఁగుదేశపు రాజకవులలో ప్రథముఁడు. ఈతఁడు కుమార సంభవము, కళావిలాసము అను రెండు పద్యకావ్యములు రచించినట్లు తెలియుచున్నది. వీనిలో కుమారసంభవము పూర్తిగ లభ్యమగు

*1. S. I. I. VI, 123.

2. శా. శ. ను. 14 పుట.

చున్నది. కళావిలాసమునుండి రెండు పద్యములు 'ప్రబంధరత్నా కరము' అను సంకలన గ్రంథమున నుదాహరింపబడినవి. అంతియేగాని గ్రంథము లభింపలేదు.

కుమారసంభవమునందలి యవతారికనుండి గ్రంథ కర్తను గూర్చి యీ క్రిందివిషయములు తెలియనగుచున్నది. ఇతఁడు సగర సుతులు. భగీరథుఁడు, రాఘవుఁడు, కరికాలచోడుఁడు మొదలు గాఁగల సూర్యవంశాధిపతుల వంశమున జన్మించినాఁడు. పాకనాఁ టియం దిరువదియొక్క వేయిటి కధీశుఁడగు చోడబల్లికిని హైహయ రాజ వంశజయైన శ్రీసతికిని కొమారుఁడు. కలుపొన్న కలుకోడి చిహ్నములుగల యొరయూరి కధిపతి. టెంకణాదిత్యుఁడనియు నీతఁడు వ్యవహృతుఁడు. ఈతఁడు కాశ్యపగోత్రుఁడు వివేకబ్రహ్మయని పే రొందినవాఁడు.

పై వానినిబట్టి యీతఁడు సూర్యవంశ క్షత్రియుఁడనియు కరికాల చోడుని పేర్కొనుటచే, చోడవంశజుఁడనియు తండ్రి చోడబల్లి, తల్లి శ్రీసతియనియు స్పష్టపడుచున్నది. చోడబల్లి 21000 గ్రామములుగల పాకనాటి కధిపతి. ఈతఁడు హైహయ రాజకన్యకను పెండ్లియాడు టచే నీతఁడు తెలుఁగు చోడుఁడనియె చెప్పనగును. 'ఒరయూరు' నన్నెచోడని నివాసము. ఇది దక్షిణదేశమున ప్రసిద్ధమైన 'ఒర యూరు' గాక తెనుఁగుదేశమున నున్నది.

ఈతఁడు తన కావ్యమును, తన గురువగు జంగమ మల్లికార్జున శివయోగికి కృతి నిచ్చియున్నాఁడు. మల్లికార్జున శివయోగి మహా తపస్సంపన్నుఁడు, మహా విద్వాంసుఁడు శ్రీశైల నివాసి. బ్రహ్మ చర్యాశ్రమము నవలంబించి శివతత్త్వజ్ఞాన విశారదుఁడై మతేతరవాద ములను ఖండించి శైవమతమును ప్రబోధించుచుండెను. ఈతఁడు నన్నెచోడనికి గురువు, ఇష్టదైవము, ప్రభువు. ఈ జంగమ మల్లి కార్జునుని స్థావరమగు శ్రీశైలక్షేత్ర మల్లికార్జునునితో నభేదవ్యావ

సాయముచేసి నన్నెచోడ మహాకవి తన యసమాన గురుభక్తిని ప్రపంచింపఁ జేసినవాఁడు. ఆశ్వాసాంత గద్యయందును తన్నిట్లు వర్ణించుకొన్నాఁడు. "ఇది శ్రీమజ్జంగమ మల్లికార్జునదేవ దివ్య శ్రీపాదపంకజ భ్రమరాయమాణ కవిరాజశిఖామణి నన్నెచోడదేవ ప్రణీతంబైన కుమారసంభవ కథయందుఁ బ్రథమాశ్వాసము."

ఈ గురుశిష్య సంబంధమునుబట్టి నన్నెచోడకవి శైవమతస్థుఁ డని స్పష్టము. ఈతఁడు కథావస్తువుగా గ్రహించిన కుమారసంభవ కథ శైవకథయేగదా! కథావిన్యాసమున శివపారమ్యమునే విశేష ముగఁ బ్రదర్శించుటచేసి, యీతఁడు శైవుఁడనియు, గ్రంథాదిని విష్ణుస్తుతి చేయుటచేత యద్వైతియనియు గ్రహింపనగును. మఱియు నీతఁడు మహావ్రతము కాలాముఖము, నవనాథసిద్ధ సంప్రదాయము మొదలగువానిని సూచించుటచే శైవమతమొక్కటియే గాక యందలి యవాంతరభేద సంప్రదాయముల నెఱిఁగినవాఁడని తెలియుచున్నది.

కాలము

ఈతఁడు రాజైనను, ఈగ్రంథమున చారిత్రకాంశములను తెలుపక పోవుటచేత నీతనికాలము వివాదములకు మూలమైనది. అవి నాలుగువిధములు.

1. ఈకవి తెనుఁగున నాదికవియని యనుకొనుచున్న నన్నయ భట్టారకునకు పూర్వుఁడు. అనఁగా క్రీ. శ. 940 ప్రాంతమువాఁడు. 2. నన్నయ్యతో సమకాలికుఁడు. అనగా 1054 సం॥ ప్రాంతము వాఁడు. 3. నన్నయ్యకు వెనుక నొక శతాబ్దిలోపువాఁడు అనఁగా క్రీ. శ. సం॥ 1130 - 50 ప్రాంతమువాఁడు. 4. తిక్కనకు తరువాతి వాడు. అనఁగా సం॥ 1275 - 1350 ప్రాంతమువాఁడు. నన్నెచోడ కవి. క్రీ. శ. సం॥ 1130–50 ప్రాంతమువాఁడనియే నేఁడంగీకృతమైనది.

కావ్యము

ఈకావ్యము శ్రీకుమారస్వామి పుట్టుకను, తారకాసుర విజయ మును తెలుపునదియైనను, శివోత్కర్షను ప్రధానముగ నిరూపించునది,

ఇందున 12 ఆశ్వాసములును, 2006 గద్య పద్యములును గలవు. ఇందలి కథాక్రమమిది.

సతీదేవిజన్మము, గణాధిపతిజన్మము,. 2. దక్షాధ్వరధ్వంసము. 3. పార్వతీజననము, శివునితపస్సు. 4. తారకాసురునివలన దేవతల బాధ, మన్మథుఁ డీశ్వరునిపైకి వెడలుట. 5. మారసంహారము, పార్వతీవిరహము. 6. పార్వతి తపస్సు. 7. ఈశ్వరవటురూప ధారణము, పార్వతి తపస్సు ఫలితము. 8. ఓషధీప్రస్థపురవర్ణనము, పార్వతీపరమేశ్వరుల వివాహమునకు అంకురార్పణము. 9. పార్వతీ పరమేశ్వరుల వివాహము, వారి శృంగారలీలలు. 10. శ్రీకుమార స్వామి జననము, దేవతాసైన్యమున కధిపతిగా పట్టాభిషిక్తుఁడగుట. 11. తారకాసుర, కుమార రాయభారములు, యుద్ధప్రారంభము. 12. కుమారస్వామి విజయము.

1. శ్రీసతీదేవి వృత్తాంతము విపులపఱచుట—అందులోఁ దక్షాధ్వర ధ్వంసము. 2. గణాధిపతి, జ్యేష్ఠపుత్రుఁడు గావున, జ్యేష్ఠునిజన్మాదికము చెప్పనిది ద్వితీయపుత్రుఁడగు కుమారస్వామి జననము చెప్పుట యుచితముకాదు. కావున గణాధిపతి జన్మ వృత్తాంతము చెప్పఁబడినది. 3. రతీమన్మథ సంవాదము—(ఇవి కాళిదాస మూలమున లేవు.) 4. శరవణమున కుమారస్వామి జననము ముఖ్యము సేయుట. 5. తారకునితో యుద్ధమునకు ముందు రాయబారములు 6. శివపారమ్యమును తెలుపు మార్పులు—పార్వతికి ఓంనమశ్శివాయమంత్రముతో అక్షరాభ్యాసము 7. సంస్కృత మూలమున బ్రహ్మపరముగా నుండు స్తవము తెనుఁగున లేకుండుట, 8. మన్మథుని పునస్సృష్టికి నీశ్వరుఁడే కారణ మని చెప్పుట, 9. మధుపానము మొదలగునవి పార్వతీపరమేశ్వరులకు లేనట్లు వర్ణించుట, 10. శృంగార విషయముననైన పరమేశ్వర మహాత్మ్యమునే ప్రస్ఫుటీకరించుటయును మూలకథలో నీతఁడు చేసిన మార్పులు.

మూ ల ము

కుమారసంభవ కథకు కొంతభాగమునకు బ్రహ్మాండపురాణము నందలి లలితోపాఖ్యానము మూలము.

కావ్యములో విశేషములు

1. కావ్యము 'శ్రీ'తో ప్రారంభించి 'శ్రీ'తో ముగించుట. 2. ఆశ్వాసాద్యంతపద్యములు సంబోధనాంతములు గాకుండ విభక్త్యంతములుగ నుండుట. 3. ఆశ్వాసాంతమున నైదేసిపద్యము లుండుట. 4. కృతిపతియైన జంగమ మల్లికార్జునకు, కృతినాయకుఁడైన పరమేశ్వరునకు అభేదత్వము గల్పించుట. 5. గ్రంథాంతమున ఫలశ్రుతి.

ఇందున ప్రబంధలక్షణములు 18 గలవు. శ్లేష, ఉపమరూపకము మొదలగు షట్త్రింశదలంకారములు గలవు. బంధకవిత్వము (నాగ, చక్ర, మురజబంధము) చతుర్విధబంధములు చిత్రకవితారీతులు గలవు.

ఈతని కవిత్వమున, శబ్దపుష్టి, అర్థపుష్టి, రసపుష్టి కలదు. కల్పనలయందు భావనయందు ప్రాచీనకవులలో నీకవిని మించినవారు లేరు. తిక్కనాది మహాకవులే ఇతని ననుసరించినచో, తక్కినవారి సంగతి చెప్ప నగత్యములేదు. సాహితీకవితా సంప్రదాయము లేకాక గ్రంథమున రసవాదము ధనుర్వేదము, ఆయుర్వేదము, గజపరీక్షమున్నగు శాస్త్రీయవిషయము లెన్నియేని గలవు. ఈ కవిశాస్త్ర విజ్ఞానము, శైవాగమవేతృత్వము, సకలకళారహస్యజ్ఞత యనన్యసామాన్యములు,

అష్టాదశ వర్ణనలు

క. వనజలకేళీరవిశశి
తనయోదయ మంత్రగతిరతక్షితిపర్ణనాం
బునిధిమధుఋతుపూర్ణోద్వా
హనగవిరహదూత్యవర్ణనాష్టాదశమున్.

1. వనవర్ణన 6 ఆ. 32-57 ప
2. జలకేళి 9 ఆ. 58-89 ప
3. రవియుదయము 8 ఆ. 181-193 ప
4. శశియుదయము 8 ఆ. 104-119 ప
5. తమరోదయము 10 ఆ. 47-51 ప
6. మంత్రము (వర్ణన)10 ఆ. 123-127 ప
7. గతి ,, 11 ఆ. 2-30 ప
8. రతి ,, 9 ఆ. 146-155 ప
9. క్షితిప(రాజు),, 7 ఆ. 12౨ ప
10. రణ ,, 11 ఆ. 105-12-182 ప
11. అంబునిధి ,, 1 ఆ. 115-122 ప
12. మధుపానగోష్ఠి,,9 ఆ. 127-135 ప
13. ఋతువర్ణన :—

వసంతము 4 ఆ. 85-115 ప

గ్రీష్మము 6 ఆ. 134-144 ప

వర్షఋతువు ,, 95-106 ప

హేమంతము,శిశిరము,, 122-128 ప

శరదృతువు ,, 112-120 ప

14. పురవర్ణన 7 ఆ. 88-129 ప
15. ఉద్వాహము 9 ఆ. 2-33 ప
16. విరహము 5 ఆ. 105-163 ప
17. నగవర్ణన 3 ఆ. 2-18 ప
18. దూత్యము లేదు

'గతి' అను పాఠము గ్రంథకర్త సంస్కరించినది. చూడుఁడు వ్యాసాః బంధము. ఆంధ్ర పత్రిక 1939.

నవరసములు.

కుమారసంభవము శృంగార రసము ప్రధానముగాను, వీర రసము ప్రధానాంగ రసముగా, తక్కినరసము లుచితరీతి నొప్పునట్లును రచితమైనది.

ఆయా రసానుగుణ్యములైన పట్టులను పద్యముల నుదాహరించుచున్నాఁడను.

1. శృంగార రసము		1 ఆ. 98-100 ప
		9 ఆ. 147-147 వ
2. వీర రసము		12 ఆ. 128 ప
3. కరుణ	,,	4 ఆ. 80 వ
		12 ఆ. 161 వ
4. అద్భుత	,,	12 ఆ. 105 వ
5. హాస్య	,,	9 ఆ. 67 ప
6. భయానక	,,	12 ఆ. 109 వ
7. బీభత్స	,,	11 ఆ. 183 ప
8. రౌద్ర	,,	2 ఆ. 54-12-119 ప
9. శాంత	,,	5 ఆ. 16 ప

కథావస్తువునందైక్యము.

కుమార సంభవమున వస్త్వైక్యములేదని విమర్శకులనుచున్నారు. కాని రసావిష్కరణకొఱకు, మొదటి గజాననోత్పత్తి రెండవది సతీదేవి జన్మవృత్తాంతము నావశ్యకములు. నాయికానాయికలగు పార్వతీ పరమేశ్వరుల సంయోగ శృంగారమును, విప్రలంభ శృంగారమును, మఱల సంయోగ శృంగారమును వర్ణించుట కనువుగా నన్నెచోడ కవి పై కథలను గ్రహించినాఁడు. శివపారమ్యవాదియగు నన్నెచోడ కవి, దేవతల నాయకుఁడగు గణపతి జన్మవృత్తాంతము వలన సంయోగ శృంగారమును, సతీదేవి కథవలన దక్షాధ్వరధ్వంసమును, విప్రలంభ

శృంగారమును వర్ణించుట సమంజసముగా నున్నవి. శివకవులగు, మల్లి కార్జునపండిత పాల్కుఱికి సోమనాథులీదక్షాధ్వర ధ్వంసమును తప్పక వర్ణించియున్నారు. మఱియు గజరూపమునున్న శివపార్వతులకు గణపతి జన్మించెనను కథ శైవులకు ప్రామాణికమగు సుప్రభేదాగమము నుండి గ్రహింపబడినది. గణపతి కుమారునికంటె జ్యేష్ఠుఁడుగాన, కనిష్ఠుని చరిత్ర చెప్పుచున్నప్పుడు, జ్యేష్ఠుని వృత్తాంతము చెప్పుట యావశ్యకమై యున్నది. శృంగారరసము వెనుక వీరరసము ప్రధానము చేయఁబడినది.

నన్నెచోడనికి పాల్కుఱికి సోమనాథునికి గల సాదృశ్యములు శ్రీరామకృష్ణకవిగారు కుమారసంభవము రెండవభాగపుఁ బీఠికలో నిట్లు వ్రాసియున్నారు. "ఇక నన్నెచోడుఁడు నన్నయభట్టాదులకంటె బ్రాచీన తరుఁడని కుమార సంభవములోని వ్యాకరణ ఛందో విశేష పూర్వపద ప్రయోగములు సహస్రముఖముల ఘోషించుచున్నవి" కాని నన్నెచోడుఁ డేయేవ్యాకరణ చ్ఛందోవిశేషా పూర్వపద ప్రయోగములచే బ్రాచీన తరుఁడగుచున్నాఁడో, ఆయావిశేషములు నన్నయ భట్టుకంటె నర్వాచీనులగు వారియందుఁ గన్పట్టుచున్నవి. కావున నా విశేషములనే యాధారముగఁగొని నన్నెచోడుఁడెట్లు ప్రాచీనునిగాఁ జేయ దలచిరో తెలియఁజేయుదురుగాత.

ఇందుల కుదాహరణముగా నీ విశేషములన్నియు, పాల్కుఱికి సోమనాథుని గ్రంథములయందు గానవచ్చుచున్నవి.

1. ఛందో విశేషములు.

1. దీర్ఘముమీఁదు యరసున్న నెఱసున్నగా వాడుట.

నన్నె. క. పోండిగ నగజతపశ్శిఖి
మూండు జగంబులను దీవ్రముగ బర్విన బ్ర
హ్మాండము గాఁచిన కాంచన
భాండము క్రియఁదాల్చెఁ దత్ప్రభాభాసితమై.
(మ. ఆ. 157 పద్యము.)

పా.సో.ద్వి.పొందు రాఁగంబైన పడతి గర్భమున
పోండిగా వెలుఁగుచు బుత్త్రిఁడీ క్రియను బ.పు.ఆ. 1-8 పుట.

నన్నె. ఉ. వీఁగు నపారసత్త్వగుణ విస్ఫురణం బరమేశ్వరోరు వా
మాంగమునందు మున్నదయమైనియమస్థితిఁ గొల్చితద్దయున్
లోఁగొని పేర్మితో నఖిలలోకములుండగఁ గాచుచున్నవే
దాంగు ననంతవిష్ణుఁ గమలాధిపు సంస్తుతిఁ దేల్తు సమ్మతిన్.
(కు. స. ప్ర. ఆ. 4 పద్యము.)

పా.సో.ద్వి.చాంగుబళా యని శబ్దముల్ ప్రోయ
వీఁగుచు బురజను ల్విభ్రాంతులగుచు. (పం.చ. మహిమ
ప్రకరణము 295 పుట.)

నన్నె. క. అంకగొన నుభయబలములుఁ
బొంకంబఱి తలరి పెరల భువిఁ గ్రక్కదలన్
వీఁక మదకరులు రెండుం
దాఁకె పడిం గొండఁగొండ దాఁకినభంగిన్.
కు. స. ద్వా. ఆ. 849 వ.

పా.సో.ద్వి.హొంతంత యనగాలి యొడిళులు దూల
నూంతలుగా నిడ్డ యూఁతకోలలను. ప. వ. ప్ర.

2. వలపగిలుక ప్రాసము.

అనఁగా రేఫ సంయుక్తాక్షరమునకు రేఫతోఁగూడని ద్విత్వాక్షరముతోఁ బ్రాసము వేయుట.

నన్నె. శా. భర్గుండంతక వాహినుల్ శరవృష్టిన్భంజించు నట్లెమ్మెయిన్
దర్గంగార్థ పత్త్రముల్ విఱిఁగివేదండాంకురానీకముల్
నుగ్గై డంభటకోరకంబులలరన్ నూతాన్నశ్వ పుష్పౌఘముల్
మగ్గన్ తుఱ్ఱ బరసైన్య పద్మవనముఁ మధ్యాహ్న వర్షంబునన్.
(కు. సం. 11 - 34 పద్యము.)

పా.సా.ద్వి.బిజ్జలునకు వినిపింపగ నతఁడు
కర్జమెంతేనియు గలదు పోరాదు. బ. పు. షష్ఠాశ్వాసము.

ద్వి. అమృగావళియుచ్చి జొమ్మయ్యమీఁద
గ్రమ్మన జనుదేరగా వేఁటకాఱు బ.పు. పంచమాశ్వాసము.

ఇట్టి ప్రాసములు పండితారాధ్యుని శివతత్త్వసారమున గూడ గలవు.

క. కర్మక్షయంబు గామిని
నిర్మల మోక్షంబులేమి నిఖల పశుప్రా
తమ్ముల దుఃఖంబులగని
నిర్మింతు లయంబు గొంత నిర్వృతికిశివా. (శివతత్త్వసారము 320 పద్యము.)

3. సర్వప్రాస సీసములు.

నన్నె. సీ. ఆరగ్వధార్క జంబీర కరోకల మం
దార చందన నారికేర సిందు
వార కంకేళి ఖర్జూర శాల్మలిఘన
సార చంపక బీజపూర దేవ
దారు సల్లకి కరవీర గుగ్గులుపీత
సార పున్నాగన మేరుకర్ణి
కార ధాత్రీత్వచి సార పటలసహ
కార భల్లాతక పారిజాత

గీ. భూరుహారూఢ పికరాజ కీరమదమ
యూరమధుకర మృదు మధురారవములఁ
జారు తరమైన భూరికాంతార మహిమ
గారవించుచుఁ జనుదెంచె మారుతంబు. (కు. సం. చ. ఆ. 109 పద్యము.)

పా.సో. సీ. ఉడురాజధరుభక్తు లెడదవ్వులనురాగ
పొడగని బిట్టులిక్కి పడిసుఖాశ్రు
లెడతెగకుండగ గడికన్నులనురాగ
కడుసంభ్రమమునగా ల్దోడర నెదురు
నడచి పాదముల పైఁబడి తోడుకొనివచ్చి
పొడవుగా నాసనం బిడుచు నునిచి
అడుగులు గడగి యప్పాడుదగు సత్క్రియ
లొడఁగూర్చి చిత్తంబు కడయెఱింగి

గీ. తోడరి యిష్టగోష్ఠియెడ మనంబలరించి
అడుగలకర్థి దన్నిడుచు భక్తి
బడయరాదుగాక మృడుచేత త్రిపురారి
కడకనభిమతములు బడయుటరుదె. (అనుభవసారము 217 పద్యము.)

ఏకదేశాన్వయము తిరుపురి గ్రంథములయందు గానవచ్చుచున్నవి.

నన్నె. సీ. రమణీయ శృంగార రజతపర్వతము నా
శోభిల్లు సిద్ధవిస్ఫూర్తిమూర్తి
ఆపర్వతాగ్రహేమైక శృంగంబు నా
నమరు జటామకుటాతి భాతి
ఆతుంగ శృంగ శిలాపూర్ణసరసి నాఁ
బొంగారు జాహ్నవీభూరివారి
ఆనిమ్న సరసీ విహారమరాళికా
పంక్తినా నొప్పుకపాలమాల

గీ. ఆమహామరాళికా బర్హిణాంభోజ
పుష్పనిభ సముత్థభోగిభోగి
సమితిఁదాల్చి పొల్చు శంకరుఁడంబికా
ధవుఁడు మాకభీష్టదాత గాత. (కు. స. ఆ. 1 ప 2)

పా.సో.ద్వి.అనివినుతించఁగ నాచార్య మహిమ
మనుచుండు భక్తుల మాదిరాజనఁగ
ఆమహాత్ముని సముద్యత్కృపాపూరి
తామృత హస్తకృతావతారుండు
ఆగురుదేవ పాదాబ్జ సౌరభ్య
భోగలీలావర పుష్పంధయుండు
అశివయోగి యుదాత్తమూర్తి ప్ర
కాశితహృత్పద్మ కర్ణికాంతరుఁడు
అదివ్యదేహుఁదయాకలిత ప్ర
సాద పాదోదకాస్వాదతత్పరుఁడు. బ.పు.అవతారిక. 2 పుట.

4. పదజాలము. సమాసములు.

నన్నె. పుడమిఱాశుఁడు

చ. పుడమిపుడుఁ ధనాఢ్యుఁడును. కుస. వి. అ.

సో.నా.ద్వి.పుడమీశ మీధనంబునకు జేసాప. బ. పు. ద్వి. ఆ.

విశేషపదములు. 1. ఆలు స్త్రీపర్యాయపదముముగ వాడుట.

నన్నె. ఆలవు జేలవుగడు గోమరాలవు

పా.సో.ద్వి.మగలకు మగఁడగు మత్పతిగవయు
మగవారు నాండ్రుగా మరిగెదరనిన

2. కంపు – (సుగంధార్థమున)

నన్నె. "తేఁటి కొండెవ్వరి పువ్వుకంపు సొగయింపనిభంగి.
(కు. సం. న. ఆ.)

పా. సో. "కమ్మనిలేగంపు గవియునో యనుచు" ప. ఆ. చ. దీ. ప్ర.

3. నిఋఋతి

నన్నె. నిఋఋతివారి మాయలకనిం (కు, సం. ద్వా. 322 ప)

పా. సో. నిఋఋతి ధరియించి నిష్ఠభజించి
నిఋఋతి పదమును నిజముగాఁ బడసె ప. చ. దీ. ప్ర.

పదము	నన్నెచోడుఁడు	పాల్కురికి సోమనాథుఁడు
1. ఒలిన	'ఒలిన' కడచన కరువదినాలుగు విద్యలు 42 పద్యము	'ఒలిన' శ్రీగిరినుండిగా దేని, కైలాసమునందు గానివర్తింప ప. ప్రజ్ఞ ప. చ.
2. నలి	'నలి' మొగ్గలు విరి పువ్వులు చ ఆ. 449 పద్యము	'నలి' నమే భక్తాః ప్రణశ్యంతి యనగ.
3. సమూహి	శారద నీరద 'సమూహి' చాడ్పున ద. ఆ. 185 ప	భక్త సమూహికి' బసవయ్య మహిమ బ.పు. 41 పు.
4. దేసి	ఖానురాంగములింత 'దేసి' యగునె. మ. ఆ. 709	దేసిగానిలిపి యాదిప్రాస. ప. అ. చ.
5. కనుగలి	కరమర్దినిను జూచి 'కనుగలి' గలిచి చ. ఆ. 553 ప	వినవతనికి తొంటె 'కనుగలి' కంటె ప.చపు. పు.141 పుట
6. వినుగలి	ప్రీతినీ 'వినుకలి' బేటంబు చ. ఆ. 553 ప.	'వినుకలి' కామూగ్ని వె గరిగ లేక
7. బేటము	మాటలఁ జెవ్వుల బేటం బేటముగా ప్ర ఆ. 76 పు.	తలచుటపాపమేవట్టి 'బేటంబు' సలుపుటనీతియే ప. చ, పు. ప్ర 123 పుట.
8. ప్రుక్కిడము	'గుక్కిడమైన' నుతుక్కృతియ గుర్వగు (అవతారిక 38 పద్యము)	ప్రుక్కిడంబై కట్టుకొని కీలుకొనుడు ప. చ. పు. ప్ర. 134 పుట.
9. అగుర్వు	,, ,,	'అగుర్వు'గా దిరుగుచుగుర్వించుకొనుచు ప. చ. పు. ప్ర. 372 పుట.
10. కలుపొన్న	'కలుపొన్న' విరుల బెరుగం	నక్కజంబుగఁ బూచె నంత 'కల్పొన్న'
కలుకోడి	కలుకోడి రవంబు దిశలఁగలయఁగ జెలఁగన్	తుక్కురో తుర్రని కూసె 'కలోక్కిడి' మ. ప్ర. 301 పుట.
11. ఒలుకులు	కొదదిరొయులుకులబూది నెఱయ మ. ఆ. 807 ప.	ఇచ్చమై 'రొలుకుల' నల నటించె ప. చ.
12. పరముఁడు	కరములఁ దునుమం 'బరముని' వరదుఁగాఁ గొలిచి	శరణుఁడై 'పరముఁడు' సరిగొలకొనిన బ.పు. (అవతారిక)
13. కరవాలు	కొమ 'కరవాలు' చ.ఆ. 507 పద్యము.	కొలకంధురు 'కరవాలు' బసవన్న బ.పు. అవతారిక
14. పరువుడు	వినాపరువుఁడ మిమ్ము గొల్వగల సాధు మ. ఆ. 970 ప	వ్యక్తిగా బసవన్న పరువుఁడు సేయ బ.పు. అవతారిక

15. మేలిల్లు	మృదురీతి సూత్రులింపాదన	మృదుకీర్తి 'మేలిల్ల' విన్న గర్జిల్ల దీ. ప్ర. 85 పుట.
16. చిన్నరులు	చిల్క-బొమ్మలు గాజా 'బన్నరు పిన్న 'పన్నారులు' చిన్ని బొమ్మ లును' 3-279	లును బ.పు. 71 పుట.
17. ధారలువట్టు	ధారలువట్టుబంపు 11-575	ధారలువట్ట సుద్యత్కర్తు లులియ బ.పు. 112 పుట
18. కోల	కంచిపాదినమర్చిన కోలపులులు 12.927	గుడివడుగలు మున్నతుంచియు కోల బ.పు. 146 పుట.
19. సడము	సడగరంబవు 11-576	బింకంబు సడగరంబులువట్టి చాగుబళాలు బ.పు. 214 పుట
20. కెలసము	కెలసము 4-474	కెలసమానతియుండు బ.పు. 241 పుట.
21.	ఎన్నిసాళుల పెట్టు 7-858	ఎన్నిచాళుల పెట్టులెన్ని చూడం. బ.పు. 215 పుట.
22.	గుండుకూల్చిన భంగి 7:762	గుండుగూల్చి 2. 400. ప. చ.
23. ఆదరికము	అదరికము 3-323	అదరికము. 8 పుట బసవపు.
24. బూటగొంగ	బూటగొంగ 4-426	బూటగొంగజేసి బూచిగొంగ జేసెదను బ.పు. 215 పుట.
25. అజజాతి	అజజాతి 7-880	అజజాతి బ. పు. 1,578 పంక్తి
26.	ఎన్నిరొదలు గలవు 9-242	ఎన్నెదల్ గద్దెనికిటు గూడ్య బెట్ట బ.పు. 289 పు.
27. వలరసము	వలరసంబు 5-606	వలరసము పండిత. మల్హాస చరిత
28. అలుకులు	అలుకులు-చల్లుట 7-806	పీఁకతో నలికిన వి త్తలు బ. పు. 138 పు.ట
29.	తప్పనదారులు 5-554	తప్పనదారులు బ. పు. 6 పుట.
30.	ఒసరించు 7-895	కొంగొసరించు బ. పు. 3 ఆ 1140 పంక్తి.
31.	తరుణియ 8-68	తరుణియకాదట్లు తల్లి బ. పు. 67 పుట.
32.	నిటలతటాంబకుఁడు 9-222	నిటలతటాంబ కొత్కట చటు లాగ్ని

33.		బలిమి బిట్టగలిగి దొడుగ చేటికి 2-194	పాశుపతము పత్తికి దొడసేల పాశుపతంబు బ. పు. 108 పుట.
34.		శ్రీధర సురపాగ్ని యమాసురవరు ణానిల ధనదహరులు 11-530	సురపాగ్ని యమదైత్య వరుణ గంధవహాన రతాహారది శానాథయూథంబు బ. పు. 50 పు.
35.		నెలకట్టు, 9-202	నెలకట్టు కట్టించి నియమమాత్రమున బ. పు. 193 పుట.
36.	పరిచ్ఛేది	పరిచ్ఛేదించు	అనుచు పరిచ్ఛేదియై భక్తురాలు తనశిరంబున కల్గఁదఱ్ఱ స్తమున బ. పు. 66 పుట.
37.		అక్కలిమాయ	అక్కలిపడు బ. పు. 7-691

పై రీతిని వివరించినట్లు పాల్కురికి సోమనాథునికి, తక్కంగల శైవకవులకును, నన్నెచోడునికి సమానములగు పదములు పెక్కులు గలవు.

అలంకార విషయము నన్నెచోడుఁ డీక్రింది విధముగ జెప్పినాఁడు

క॥ వనజల కేళీరవిశశి
తనయోదయ మంత్రగతి రతక్షితి పరణాం
బునిధిమధు ఋతు పురోద్వా
హనగ విరహదూత్య వర్ణనాష్టాదశమున్. ప్ర. ఆ. 44 పద్యము.

వ॥ పరిపూర్ణంబై, దశప్రాణంబుల సప్రాణంబై, నవరసభావభరితంబై, షట్త్రింశ దలంకారాలంకృతంబై, రమణీయంబైన దివ్యకథారంభంబున కభిముఖుండనై.

సోమనాథుడు జెప్పిన విషయములనుగూడ జిత్తగింపుఁడు.

ది. సత్కృతియన నూత్న సంగతి దనరఁ
దొమ్మిది రసములు దులుకాడుదాని
యిమ్మడివర్ణన లెసగంగ ద్విగుణ
మగు నలంకారము లసలారుదాని
ద్విగుణార్థభావముల్ దీటుకొనంగఁ
జేట తెనుంగున ద్విపదరచింతు॥ పం. చ. (అవతారిక.)

ఇట్లిరువురును తొమ్మిది రసములను, పదునెనిమిది వర్ణనలను, ముప్పదియారలంకారములఁ బేర్కొని యున్నారు.

రసవాదశాస్త్ర విషయమున

సీ. పరమౌషధిప్రభాభాసురంబగుఁగాని
దుస్తృణ ద్యోతి విద్యోతముగాదు.॥ ప. ఆ. 127 పద్యము.

అనియు,

సీ॥ రసరసాయన సుధారస నిర్ఝరంబులై
క్రమ్మంగ నెలరారు కల్పతరుల॥
బరుసవేదులఁబొంది హరికాంత శిఖలఁగ్రాఁగి
కనకంబులగు నయస్కాంతశిలల
సురుచిరౌషధితృణజ్యోతి ప్రభాలీల
మాయించి వెలిఁగెడుమణి గణములఁ ప. ఆ. 144 పద్యము.

సీ. మెఱుఁగుల గన్నుల మిఱుమిట్లు వోయెడు
నమల చింతామణి హర్మ్యములును
దలతల వెలిఁగెడు తరలశ ప్రభాస్ఫర్శ
వేధి కుట్టిమ తలవీధికలను
దేదీప్యమానమై తేజరిల్లెడు సిద్ధ
ఘుటికాది నవవప్ర గోపురముల
భాభాసితానూన పరమౌషధీలతా
చారుతరానేక తోరణములఁ॥

అని తన రసవాదశాస్త్ర పరిశ్రమము జూపియున్నాడు.

సోమనాథుడుగూడ

స్థిరవృత్తు శాష్ట నదీతృణజ్యోతి .
పురుపతరస్ఫురిత విద్యుల్ల తాతతుల ప. చ. పర్వత ప్రకరణము.

అని 'తృణజ్యోతి' మొదలగులతలనే గాక పురాతన ప్రకరణమున చేటల వేమయ్య కథయందు స్పర్శవేదులు మొదలగు వాని బేర్కొనుటయేగాక రసఘుటికలు చేయు విధానముగూడ వ్రాసి యీ శాస్త్రమున తనకు గల ప్రావీణ్యము దెలిపినాఁడు.

ఈ క్రింది యుదాహృత భాగముల నొకటితో నొకటి పోల్చి చూడుఁడు.

(నన్నె) చ. రవికుల శేఖరుండు కవిరాజ శిఖామణి కావ్యకర్త స
త్కవిభువి నన్నెచోడుఁడట! కావ్యము దివ్యకథంగుమారసం
భవమట సత్కథాధిపతి భవ్యుఁడు జంగమ మల్లికార్జునుం
డవి చలితార్ధయోగధరుఁడట్టె! వినంగొనియాడ జాలదే
(ప్ర. ఆ. 57 పద్యము.)

సోమ బసవలింగముకృతిపతియట! కృతియు
రసికత పండితారాధ్య చరిత్ర
మట! పాల్కురికి సోమనార్యుఁడు సుకవి
యట! కథాశ్రోత నూరామాత్యుఁడట్టె
కృతిపతి కృతికర్త కృతికథాశ్రోత
క్షితి జెప్పనొప్పదే శివభక్తసభల
(పం. చ. అవతారిక 7 పుట.)

నన్నె. సీ. నేలయునింగియు తాలముల్ వాయింప
నెండమావుల బట్ట బండతలయు
మోకాలు ముడివెట్ట, గోకట జిగుళులు
గోయ జట్టాతిపై గ్రుంగ నిడుపు
లేకచిత్రము వ్రాయ నాకాశమున దాప
రములిడ మంచు కుంచములగొలువ
నేనుంగు వురుడోమ, తానార గొనగాలి
గంటెడ నినుమున గట్టువాల్ప

ఆ.వె. నీరినడుముద్రెంప, నేలదెస్నుండిచే
దెల్పగలియద్రచ్చి వెన్నగొనగ
కడవనేర్పు గలిగి కందువ మానెడై
కత్తిగంటునైన యత్తగంటు కు. సం. 8ఆ. 135ప.

సోమ ద్వి. నెట్టననేలకు నింగికి సూత్ర
పట్ట, మోకాళ్ళను బండతలయు
ముడివెట్ట దననీడ గడవంగఁబాఱ
వడినెండమావులగడ కాళ్లగట్ట
వ్రేయ పుల్ జున్ను గోరోయనియమ్మ
రానారాయొలువ జట్రాతిపై గ్రుంగ
ఏనుంగు పురుడోమ నిసుకత్రాడ్పేన
లలిగొనదిశలు తాలములు వాయింప
చెలఁగుచురోకట జిగుళులుగోయ
కలివెన్న బుచ్చ గొండలు దొంతి చేర్చ
నిలమంచు కుంచానఁగొలువ రేబవలు
నేయ నాకసమున జిత్ర రూపములు
వ్రాయ. వాయువుబట్ట వడగండ్లుగుండ్లు
కట్ట వెన్నెలగుంపు గాజేయబుద్ధి
పుట్టినప్పుడు నేర్చు బుద్ధుల ప్రోక వ. చ. 122 పుట.

నన్నె సీ. మొనలావులించి, వాసనసల్లఁ బసిగొని
తేదేటి గములేగులింపకుండ
నెడసూఱగొనివేచి నుడియుతెమ్మెరలచే
పొడము పుప్పొడి పొలివోకకుండ
తరణికూటములమే మెరలి పద్మినిమేన
మొలతెంచు మధుమద మొలుకకుండ.
మేలుకనిగోమిని మెలఁగి మైమురిసిన
బొదికొన్నయకరువు సెదరకుండ

గీ. తెలిసి జక్కవ లొండొంటి గలయనీరు
కలకలంబున రేకులు గదలకుండ
మున్న కొనివచ్చి గణికాసమూహితోడ
గిరిజ బూజించె బసిడి తామరల వరుస త్ర్య. ఆ. 351 పద్యము.

సోమ ద్వి. తుమ్మెదల్ నెమ్మి వాతులు దొల్చి దొల్చి
కమ్మనిలేగంపు కవియునో యనుచు
విచ్చి మట్పదములు వెస గ్రోలి గ్రోలి
యచ్చవాసన వెలిబుచ్చునో యనుచు
తని సన్రభమరముల్ దరిబీల్చు బీల్చు
చును జిగి సూఱగోనునో మున్న యనుచు
తొడరి భృంగములు పుష్పాడి రాల్ప రాల్ప
గడివోయి రేకులు గందునో యనుచు
(ప. ఆ. చ. పు. ప్ర. 90 పుట.

నన్నె సీ. హేమాద్రి విస్తార మెంత సత్తాశ్వం
నిచ్చలు నోరెల వచ్చునట్టి
తారాచలము ప్రేసదన మెంత వింశతి
బాహునిచే నెత్తు వడియునట్టి.
పెరిగిన వింధ్యాద్రి పెంపెంత కలశజు
పెడగాల మెట్టిన నడగెనట్టి
నెగడు మంథరగిరి నిలుపెంత కఱభోగి
దీర్చిన జిఱ్ఱున దిరిగెనట్టి
గీ. యనగ విస్తారమున ప్రేకదనమునందు
బెంపునందును నిలుపును బెఱనగముల
నుఱకతనలోన నవ్వుచు నున్న కరణి
వెలుగు శీతాద్రి ప్రాలేయ విమలరుచుల
త్ర్య. ఆ. 348 పద్యము.

సోమ ద్వి భంగించి కుంభ సంభవుఁడు ముక్ర్ద్రొక్క-
గ్రుంగిన వింధ్యాద్రి గురుతదానెంత
యిందీవరాక్షుచే నెత్తంగఁబడిన
మందర నగము సమగ్రతయెంత
తూలి రావణుని చేతుల నూవఁబడిన
కైలాస పర్వత గాంభీర్యమెంత

నన్నెచోడుఁడు, పాల్కురికి సోమనాథుఁడు జాను తెనుగుననే
కవిత్వము సెప్పిరి.

'సరళముగాఁగ భావములు జాను తెనుంగున' అని నన్నెచోడుఁడును, జాను తెనుగు 'విశేషప్రసన్నతకు' ననియు ఆరూఢ గద్యపద్యాది ప్రబంధ పూరిత సంస్కృత భూయిష్ఠరచన మానుగా సర్వసామాన్యంబు గామి జాను తెనుగుననే యుత్తమ కవితా విశేషములఁ జూపియు సోమనాథుఁడును, జాను తెనుగును విశేషముగ గారవించిరి.

1. కుమారసంభవ కృత్యాదియం దష్టాదశవర్ణనల చేరొక్కను నీ క్రిందిపద్యము గలదు.

క. వనజలకేళీరవిశశి
తన యోదయమంత్రగతి రతక్షితి పరణాం
బునిధి మధు ఋతు పురోద్యా
నానగ విరహాద్యూత వర్ణనాష్టాదశమున్. (1-44)

గ్రంథకర్త పై పద్యమున నష్టాదశవర్ణనలని స్పష్టముగ జెప్పి యుండుటచే నిందు పదునెనిమిది వర్ణనలుండవలెను. కాని పైన ముద్రిత పాఠము ననుసరించి యట్లు కుదురుటలేదు. చూడుఁడు.

The Time of Nanni Choda Deva. Article submitted to the Third All India Oriental Conference Madras 1924. (See Maharajah's College Magazine, Vizianagram 1925.)

1. వన(ము) 2. జలకేళి 3. రవి 4. శశి 5. తనయో దయములు 6. మంత్రమంత్రాంగము 7. కరి 8. రత(ము) 9. శ్రీతివు(డు) 10. రణ(ము) 11. అంబునిధి 12. మధువు 13. ఋతువు 14. పుర(ము) 15. ఉద్యాన(ము) 16. నగ(ము) 17. విరహ(ము) 18. ద్యూ(తము). ఇందేడవ సంఖ్యయగు కరి యను శబ్దము మనము చేర్చుకొన్నచో పదునెనిమిది వర్ణనలు లేనిచో పదునేడుమాత్రమే లభించుచున్నవి. కరి యనగా 'ఏనుగ' అను నర్థమందరెఱింగినదియే. కుమారసంభవమున ప్రథమాశ్వాసమున, గజాననజన్మకథయందు 'కరి' ప్రశంసకలదు గావున నిది సరిపట్టు కొందమన నాలంకారికులు పేర్కొనిన పదునెనిమిది మహాకావ్య వర్ణనములలో 'కరి' యొకటికాదు. మరియు నవరస భావభరితంబై, దశప్రాణంబుల సప్రాణంబై, షట్త్రింశదలంకారాలంకృతంబై అని యలంకారిక మతాను సారముగ నాయావిషయములనుదహరించిన వన్నెచోడుఁ డిందు స్వతంత్రించి వేరు వర్ణన నెలకొల్పెననుట యుక్తి యుక్తముగాదు. ఇక 'కరి' శబ్దమే వర్ణనకుఁ బడినదోయని పరిశో ధింపగా పదునెనిమిది వర్ణనలలో ప్రయాణమునకు నర్థమిచ్చు పదము నకు మారుగ బడినదియని యీ క్రింది లక్షణమును బట్టి తెలియు చున్నది.

*॥ నగరార్ణవ శైలర్తు చంద్రార్కోదయ వర్ణనై
రుద్యాన సలిల క్రీడామధుపాన రతోత్సవైః
విప్రలంభై ర్వివాహైశ్చ కుమారోదయ వర్ణనై
మంత్ర ద్యూత ప్రయాణాజినాయకాభ్యుదయైరపి
దండి కావ్యాదర్శము : ప్రథమ పరిచ్ఛేదము (16-17)

కుమార సంభవము వ్రాఁత పుస్తకమును నే పట్టునజూడగానందు 'కరి' కి మారుగ 'గతి' యని కలదు. ఇదియే కవి ప్రయుక్తపాఠ మని నూహింపనగును. 'గతి' యనగా ప్రయాణ శబ్దమునకు నర్థ ముగా నిఘంటువులయందు తెలయుచున్నది. ప్రయాణ వర్ణనము గవి

వేరొకనినట్లు మనకు స్పష్టమగుచున్నది. కాఁగా ముద్రిత పాఠమే గ్రాహ్యము. 'గతి' యను పదము ప్రయాణమునకు నర్థముగా బదునెనిమిది వర్ణనల కొరవి గోపరాజు సింహాసన ద్వాత్రింశికయం దుపయోగించియున్నాడు.

కం. పురమథు జలలీలాంబుధి,
పరిణయ నయ విప్రలంభ పతి గుణసుతభా
స్కర చంద్రోదయ రణగతి
గిరివన ద్యూత ర్తురతులఁ గృతిఁ జెప్పఁదగున్. ప్ర. భా. (1-37)

* పై శ్లోకములే విద్యానాథ కృత ప్రతాపరుద్రీయమున విభక్తి మార్పుతో వెలసినవి.

2. నన్నెచోడ మహాకవికి కొన్ని వృత్తము లాయా సందర్భముల ననుసరించి యుపయోగించుటయు, నావట్టుల నావృత్తము పేరును నర్థవంతముగ నందిమిడ్చుటయు నిష్టముగా నున్నట్లీ క్రింది యుదాహరణములవలనఁ దెలియుచున్నది :

మ. హృదయాహ్లాదము తోడ బాయకసదానేక ప్రకారంబులన్
మదనాసక్తి బెనంగుచున్న విలసన్మత్తేభ విక్రీడితం
బది దాక్షాయణిచూచి కౌతుకరతై కాలీనభావాభిలా
షదృగత్యుజ్జ్వల దీధితుల్ పఱపెనీశానాననా బ్జంబుపైన్
1-101

ఇది మత్తేభముల స్వేచ్ఛాక్రీడ సల్పు ఘట్టమునఁగలదు. మత్తేభ వృత్తము కథా సందర్భము ననునరించి యుచితముగ నుండుటయేగాక యా వృత్తనామ మందే యర్థవంతముగ గూర్పఁబడినది.

మత్తకోకిల॥ మెత్త మెత్తన చందనాద్రి సమీరణుండు మనోభవుం
డుత్తరుండగ వేగకుండగ నెత్తు మెత్తకతక్కనన్
జత్తుసుమ్మ వసంతుచేనని చాటునట్లు చెలంగె, నా
మత్తకోకిల లారమింగడ మాసరంబగునామనిన్ (4-464

కవి యిచ్చట మన్మథుఁడు శివునిపైకి దాడివెడలు సందర్భమున వసంతవర్ణనమున మత్తకోకిల నుపయోగించినాఁడు. మత్తకోకిలలు మన్మథ పరివారములోనివేగదా!

స్వాగతము ఆ గిరీంద్ర సుతహర్షముతోఁ దై
వాగమోదిత విధాయతితోను
స్వాగతాభి మతవాక్యములంద
భ్యాగతోచిత సపర్యలదనిపెన్ (7-836)

స్వాగత వృత్తము శివుడు నటురూపమున పార్వతి కడకువచ్చిన సమయమున నుపయుక్తమైనది.

మానిని. ఆననలీల సుధాకరబింబము నంబురుహాంబుల చెల్వగుటన్
వేసలి కృష్ణభుజంగ కలాపి నవిస్తరభాసురమై చనుటం
దానతిబాలకి యయ్యుదపంబుచితస్థితి చేయుచునుండుటనీ
మానిని రూపచరిత్రలు దారసమంబగుచున్నవి చిత్రగతిన్.

మానిని యగు సుమాదేవి రూపమునకు మెచ్చు శివుని భావము వర్ణించు పట్టున ప్రయుక్తమైన మానినీ వృత్తమెంతయు, హృదయంగమమైయున్నది.

మణిగణనికరము. సరసిజహితుఁడట చనదరతరమ
త్యరుణరుచి న్మెఱుఁగడరుడు వడి నం
బరమున నుడుతతి ప్రవిమలమయ్యె
న్నిరుపమమణిగణనికరవి భాతిన్ 8-93.

ఇది చంద్రోదయ పూర్వము చుక్కల వర్ణించు పట్టున గలదు. నక్షత్రము లొక్కొక్కయెడ దగ్గఱగ మణి గణములవలెయుండునని కవి వర్ణించినాఁడు.

క్రౌంచ పదము. చంచుల నాస్వాదించుచులే దూండ్ల కరవు ప్రియులకు
నలదుచుమైరో
మాంచములోలింగంచుకితంబై పాడమగ నలరుచు
బులినములంగ్రీ
డించుచు సంభాషించుచు బ్రీతిం బొలుచుచు చెలగుచు
బొలయు సముద్యత్,
క్రౌంచగతులు వీక్షించుచు భాస్వజ్జ్వలనుఁడు
శరవణసరసికి వచ్చెన్ 19-395

ఈ వృత్తము సరోవర వర్ణమునగలదు. సరోవరమున క్రౌంచము లుండుట సహజమేకదా!

ఉత్సాహ. ‹‹ఆహారాద్రి సురల కతుల హర్షమెసగ దేవసం
దోహమునకు వీరలక్ష్మి తోడ గొండె...బు
ణ్యాహ ఘోషమెసగె మునిజనాశయమ్ములన్మహో
త్సాహమయ్యె నకుమార సంభవంబు నందొగిన్''

కుమార సంభవమున గలుగు నుత్సాహము వర్ణించుట కుత్సాహ వృత్తమెంతయునుచితముగ నుపయోగింపఁబడినది.

3. పార్వతీ పరమేశ్వర వివాహ ఘట్టమున రంభ నాట్యము సేయు సమయమున నీక్రింది పద్యముగలదు.

చ. అలతులు నిల్వహస్తములు హస్తవిలాసముతోఁ బెనంగఁజూ
డ్కులు తెలి చూడ్కులందెలమి గూడిరమింప మనంబు తన్మనో
బలమున నుల్లసిల్లి నిజ భావము భావ విశేష సంపదల్
వెలయరసంబు లందభిన వించెరసంబులు సాంగికంబుగాన్
(9-237)

నందికేశ్వర విరచితమగు నభినయ దర్పణమునందలి యీ క్రింది శ్లోకమును గ్రహించి నన్నెచోడుఁడు పై పద్యమును వ్రాసినట్లు తోచుచున్నది.

"యతో హస్త స్తతో దృష్టి
ర్యతో దృష్టి స్తతో మనః
యతో మన స్తతో భావో
యతో భావ స్తతో రసః

శ్లోకమున నున్నట్లు పద్యమునఁ గ్రమముగా, హస్తములు, దృష్టి (చూడ్కులు), మనస్సు, భావము, రసమును కవి పేర్కొని నాఁడుగాన యీ శ్లోకమే పై పద్యమునకు మూలమని చెప్పనొప్పును. ఇందభి వించు అనునక్రియకు నాకరముగా శ్రీసూర్యరాయాంధ్రనిఘంటు వున నీ పద్యమే యుదాహరింపఁబడినది. అభినవించు అను ప్రయోగ మున కిదియే యాధారము.

దక్షాధ్వరధ్వంసమైన వెనుక బ్రహ్మశివుని స్తుతించు ఘట్టమున

చ. తనర క్రియాతిదక్షుఁడగు దక్షుఁడు దక్రత్కామవల్లభుండు, స
న్మునితతి ఋత్విజుల్ సురసమూహి సదస్యులు తత్ఫలంబులిం
దనిశము నిచ్చునీవడచి తత్తై ముఖంబిది కర్తభక్తిమై
దనరని యజ్ఞమైనఁ దుదిదా నభిచారకము గాకపోవునే 2-225

అను పద్యము

క్రియాదక్షో దక్షః క్రతుపతి రధీశ స్తనుభృతా
మృషీణామార్త్విజ్యంశరణదసదస్యా స్సురగణా
క్రతుభ్రేష స్త్వత్తః క్రతుషు ఫలదాన వ్యసనినో
ధ్రువంకర్తుః శ్రద్ధా విధురమభి చారాయహిమఖా॥
అను మహిమ్న శ్లోకమున కాంధ్రీకరణము.

శివపారమ్యవాదియగు నన్నిచోడుఁడు శివపారమ్యమును ప్రక టించు మహిమ్నమునుండి తెలిగించుట సమంజసమే.

కుమార సంభవ ప్రథమాశ్వాసమున గణాధీశ్వరజనన
కథ యిట్లు గలదు.

రజతనగ పార్శ్వమున సతీదేవియు, హరుఁడును భావజకేళీలో లున్నారై విహరించునపు డచ్చట కొన్ని గజయూథములు కరేణువులతో క్రీడించుట.

అట్లు విహరింప సద్యోగర్భంబున పురుషాకారము, బటుమద కరివదనము, గుజ్జ పాదకరములు, లంబోదరము హరినీల వర్ణము నొప్పగ విఘ్నకరుడు జన్మించెను. నేడు మనకు వాడుకలో నున్నకథ పై రీతిని లేదు. అదియిట్లు :

"పార్వతీదేవి యొకనాఁడు సఖులతో నభ్యంగము సేయదలచి నలుగు వెట్టుకొని, యా నలుగుపిండి నొక బాలుని బొమ్మగావించి, ఆ విగ్రహమునకు ప్రాణముపోసి, లోనికెవ్వరును రాకుండ వాకిటి నా బాలుని కాపుంచెను. శివుఁ డంతలో నరుదెంచి లోనికిఁ బోఁబోవ నా చిఱుత వాఁడతని నడ్డగించెను. శివుడు కోపమున నాతని తలద్రుంచెను. పార్వతి యా యుదంతమును విని కోపించి, తన బాలుని తన కిమ్మ నెను. దేవతులందరు విచ్చేసి మనుజుని తలకుమారుగ మాతంగ శిర మును దెచ్చి యా బాలుని మొండెమున కతికి యాతనికి సర్వశక్తుల బ్రసాదించిరి. గజముయొక్క ముఖ మతనికి గలదుగావున నాతఁడు గజాననుఁ డయ్యెను."

పైని వివరించిన కథకు పురాణములందాధారము కానరాదు. ఇక నన్నెచోడుఁడు చెప్పిన గజాననోత్పత్తికేదేని యాధారము గల దేమో యని విచారింప, సుప్రభేదాగమున నిట్లున్నది.

అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి విఘ్నేశ స్థాపనంపరమ్
ఆదాత్వహ ముమాసార్ధం క్రీడార్థం హేమవద్వనే
కరేణుశ్చ గజేంద్రేణ సంభోగమ కరోత్తతః
యదృచ్ఛ యాతుతం దృష్ట్వా తదాకార మహామహమ్

కరేణో౽రాకృతిం చోమాతదా క్రీడ మహాభ్నకమ్
తస్యాంతుగర్భ మదధా త్తస్మిన్కాలే తతోద్భవః
ఫలందక్షిణహస్తేన వామహస్తే స్వశృంగకమ్
పాశాంకుశోర్ధ్వ హస్తేతు గజహస్తేతు లడ్డుకమ్
కరండమకుటంప్రోక్తం సర్వాభరణభూషితమ్
శిరశ్చక్రప్రభాంకృత్వా నర్మపేరో పరిస్థితమ్
దాడిమీపుష్పసంకాశం సర్వాభరణభూషితమ్
ఆసనం స్థానకం వాపి కారయేద్విఘ్ననాయకమ్.

సుప్రభేదాగమము—త్రిచత్వా
రింశత్తమ పటలము.

నన్నిచోడ మహాకవి రచనకు పైనుదాహరించిన భాగము బీజము కానోపును. సుప్రభేదాగమములోని విషయమును గ్రహించి కథను పెంపుచేసినట్లు కనఁబడుచున్నది. అందు హిమవద్గిరియని యుండ నన్నెచోడఁడు రజత పర్వతమని చెప్పియున్నాఁడు. మరియు మూలమున శివుఁడు విఘ్నేశ్వరునితో నాతని జనన వృత్తాంతము చెప్పినట్లున్నది. ఇది యంత యుచితముగ లేదని కాబోలు. నన్నిచోడకవి పార్వతీపరమేశ్వరులు గజరూపములతో క్రీడించిరను విషయము మాత్రమే కైకొని విఘ్నేశ్వరు డుదయించెనని చెప్పినాఁడు. ఇట్లె సరసములును, మనోహరములును నగుమార్పులు నన్నిచోడకవి తన కావ్యమునం దెన్నియేని కావించియున్నాఁడు.

క్రీ. శ. 1430 సంవత్సర ప్రాంతముల నున్న నిశ్శంక కొమ్మన తన శివలీలావిలాసమున గణాధీశ్వరుని జననము నన్నెచోడకవి వ్రాసినట్లే వ్రాసియున్నాఁడు. ఆ గ్రంథము ముద్రితమగుటచే నందలి కథాభాగమును నందు చూడఁదగును. శివలీలావిలాసమునందలి ముప్పదియాఱు లీలలలో నీలీల మొదవదిగా నున్నది.

గజముఖుని జన్మము. శాస్త్రీయ పద్ధతి (Scientific) ని
నన్నెచోడఁడు వ్రాసినాఁడు.

నన్నెచోడకవి కుమారసంభవము - వచనరచన.

నన్నెచోడకవి మొదింట నొకపాలు వచనరచన కావించినవాఁడు. నన్నయ సగముభాగము వచనముగా రచించినవాఁడు.

1. అసమాపక క్రియ భూత క్రియలతో నుండిన యసంపూర్ణ వాక్యములనేకములు చేర్చి సంపూర్ణ వాక్యములుగ జేయుట. ఒకప్పుడు మహావాక్యార్థము పూర్తిగాక మునుపు పద్యరచనకు నుపక్రమణము—
ఉ. 2 అ. భా. 412.

అరిగిరి. పూర్ణక్రియ. పక్వంబునకు వచ్చి-అసమాపకక్రియ.

2. నన్నెచోడని రచనమున త్వరితగమనము, చమత్కార జృంభణము గలదు.

3. నన్నెచోడని వచన రచనలో నన్నయకన్న శబ్దాలంకారములు విశేషములు. కొన్నిచోట్ల సహజముగ నమరినను కొన్నిచోట్ల తావ్రయము పడినట్లు కన్పట్టును.

4. సజాతీయ పదరచన. ఒకే సంఖ్యా వాక్యములో పలుమారు డొరలు రచనలు. ఇందు శబ్దమొకటిగాని శబ్ద భాగమొకటిగాని సనేక పర్యాయము లొకవాక్యమునందే వచ్చుట గన్పట్టును.

5. శ్రుతిసామ్యము. ప్రతి శబ్దముయొక్క మొదటి యక్షర మొకటే యగునట్లు రచించుట.

విధివిహిత విధానము - భా. 1-146.
పరిమిత పరివార పరివృతుడు భా. 2-946.
శిశిరద్యోతిత శశికాంత 1-133
ప్రద్యోతన ప్రభావ 1-133 etc.
వృత్త్యనుప్రాసము. జంభాసురుండు - నిజానుజ
సాహంత సంతాన - 2-841
వసంతానంతలతాంత 1-790

అనుప్రాసము లిరువదివరకు గలవు.
ఛేకము. అనవరత రతనిరతుడు - 2-356

6. సజాతీయాను పదరచన. దివ్య సంకల్పంబు కల్పించు మహా కవి. 1-51

అలంకారాలంకృతము	1-146	2-326
నారకోచిత దండంబుల దండించి		1-218
నియోగము నంద నియోగించి		1-489
నర్తకి నర్తన స్థానము		1-621

7. సంఖ్యాత్మకములు.

అనుప్రాసము. అశేష విశేషములు విశేషించుచు 2-223
గిరిశుండు రజతగిరి కరిగిన గిరిజ 1-585

యమకము. దుర్నిమిత్తమ్ములు నిర్నిమిత్తముగా 1-416, 2-819, 2-96

అనుప్రాస రచనా పరిణామము - 1-216

8. అలంకారములు. ఉపమ 1-282, 584

శ్లేషోపమ. శరవణ సరస్సు 2-383
రూపకము. 2-831, 2-945

ప్రత్యక్ష పరోక్ష భాషణముల తారుమారు చేసియు (1-403) ఒక్కక్రియ యనవసరముగా మూడు నాలుగుసార్లు రచియించియు (2-481) జాగరూకత సడలించి యున్నాడు.

నన్నెచోడకవి - కుమారసంభవము.
వ్యాస సూచిక.

1908. కుమారసంభవము-ప్రథమభాగము పీఠిక 8 పుటలు శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవి పీఠిక (28-12-1908)

1910. ఆంధ్రపత్రిక - ప్రథమ సంవత్సరాది సంచిక, ఆంధ్ర రాజకవులు, మానవల్లి రామకృష్ణ కవి

1911. వేంకటాదిత్యుని కుమారసంభవము - శ్రీబుర్రా శేషగిరిరావు, ఆంధ్రపత్రిక, సంవత్సరాది సంచిక.

1912. నన్నెచోడకవి - ఆంధ్రుల చరిత్రము, ద్వితీయ భాగము.

1914. కుమారసంభవము - ద్వితీయభాగ పీఠిక, 13 పుటలు, శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు (పీఠిక 30-8-1914).

1917. నన్నెచోడకవి - వీరేశలింగము పంతులుగారు, ఆంధ్రకవుల చరిత్ర, సంపుటము 12, ఒకటవభాగము 183-215.

1918. భారతకవులు - నన్నెచోడుఁడు, తంజనగరము తేవప్పెరుమాళ్ళయ్య, ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు, ఏడవ సంపుటము, ప్రథమ సంచిక, (కాళయుక్తి) 1-37 పుటలు.

1918. ప్రబంధ రత్నావళి - పీఠిక, నన్నెచోడుఁడు, శ్రీవేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారు 12, 13, 14 పుటలు.

1922. అధ్యక్షుని వచనము - శ్రీకట్టమంచి రామలింగారెడ్డి (రాజరాజ నరేంద్ర వర్ధంత్యుత్సవము).

1924. నన్నెచోడ కవికాలము - జయంతి రామయ్యపంతులు, ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్పత్రిక, 13 సంపుటము, 3-4 సంచికలు.

1924. Nannechoda Deva and His times - N. Venkata Rao, Pro. of III All India Oriental Conference (Madras) 1924 Summaries and Papers.

1924. Rajakavulu - Mr. T. Rajagopala Rao, Reference to Nannechoda Deva's Kumarasambhavam.

1924. నన్నెచోడ శిఖామణి కాలనిర్ణయ విమర్శన - శారద, శ్రీనడుకుదిటి వీరరాజుగారు, రక్తాక్షి, ఆషాఢము (1924 జూలై).

టెంకణాదిత్య కవన ప్రశంస - నిడుదవోలు వేంకటరావు, సంవత్సరాది సంచిక 1924.

1925. కవిరాజశిఖామణి కావ్యవిశేషణములు - నడకుదిటి వీరరాజు ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక, 14 సంపుటము, 1 సంచిక క్రోధన.

నన్నిచోడఁడు - వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి.
పెదచెఱుకూరి శాసనము - నన్నిచోడకవి కాలము, జయంతి రామయ్య.

1926. బసవపురాణ పీఠిక - వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి, 123 పుట.

1927. Date of Tenkanaditya - Mr. V. Subrahmanyam, M.A., L.T. (Andhra Historical Research Society Journal, Vol. I No. 3, January 1927, Pages 144, 148).

"టెంకణాదిత్యుఁ డనుపేరు అసలు పేరుగా దీసికొని అతని కాలము క్రీ. శ. 880 మొదలు 900 వరకు నని నిర్ణయించిరి. చోళులలో ఆదిత్యనామధేయు లిద్దరుమాత్రమే గలరు."

1927. Nannechoda Deva and His times - N. Venkata Rao, M. R. College Magazine, Vol. V. No. 2.
Do. Telugu Vol. VI. No. 2.

1928. టెంకణాదిత్యుని కుమారసంభవము - పి. పురుషోత్తమాచారి, యువకవి మండలి, విభవ, భాద్రపదము, 388-392 పుటలు సెప్టెంబరు 1928, భారతి, Vol. V. No. 9,

1930. ఆంధ్రరాజకవులు - టేకుమళ్ళ రామచంద్రరావు, భారతి, శుక్ల ఆషాఢ, జూలై, 1930.

1934. నన్నిచోడని కుమారసంభవము - అనుకరణౌచిత్యములు, శ్రీకట్టి సాంబమూర్తి శాస్త్రి, భారతి, మార్చి 1934. 361-371 పుటలు.

1935. నన్నిచోడ కవికాలము - యువ సంవత్సరాది సంచిక, కుందూరి ఈశ్వరదత్తు.

1937. కుమారసంభవ కృతి విమర్శనము - శ్రీపాద లక్ష్మీపతిశాస్త్రి, మదరాసు విశ్వవిద్యాలయ ప్రకటితము.

1938. కుమారసంభవ కృతి విమర్శనము - నిడుదవోలు వేంకటరావు, ఆంధ్రవారపత్రిక (19-1-1938).

1938. కుమారసంభవములోని కొన్ని యపపాఠములు - డా. నేలటూరి వేంకటరమణయ్యగారు, భారతి, 15 సంపుట, 3 సంచిక.

1939. నన్నెచోడ నన్నయ భట్టారకులు సమకాలికులు - దేవరపల్లి వేంకటకృష్ణారెడ్డి, ఆంధ్రభూమి, ఫిబ్రవరి 1939.

1939. నన్నెచోడుని కాలము - బండారు తమ్మయ్యగారు, ఆ. సా. పరిషత్పత్రిక, సంపుటము 29, 2 సంచిక.
కవిరాజ శిఖామణి కావ్యవిశేషములు - నిడుదవోలు వేంకటరావు, అక్టోబరు 11, 1939.
నన్నెచోడుని కాలము - బండారు తమ్మయ్యగారు, విభూతి Vol. I, No. 4-5, జూలై 1939, పుటలు 206, 219, 266, 273.

1940. నన్నెచోడ కవికాలము - దేవరపల్లి వేంకటకృష్ణారెడ్డి, విక్రమ, వైశాఖ.

1940. నన్నెచోడని కాలము - ఘుడియారము రామకృష్ణశాస్త్రి, విభూతి, సంపుటము 2, సంచిక 10, డిసంబరు 1940.

1940. నన్నెచోడకవి దైవజ్ఞ శిఖామణి - దేవరపల్లి వేంకటకృష్ణారెడ్డి, విభూతి, సంపుటము 2, ఆగష్టు 1940. 251, 252, సంచిక 6.

1940. కుమారసంభవకాలము – దేవరపల్లి వేంకటకృష్ణారెడ్డి, మే 1940, విభూతి, సంపుటము 20, సంచిక 3, 126–141 పుటలు.

1941. ఆగష్టు ఖాజీపేట శాసనము – సంపుటము 18, సంచిక 8, కాకతీయుల వంశ క్రమము, ముట్లూరు వేంకటరామయ్య, 189–195 పుటలు. భారతి

ఈ శాసనమున కాలముఖ మల్లికార్జునయోగియు దారిద్ర్య విద్రావణ బిరుదముగల బేతరాజును, రామేశకవియు, ప్రసక్తు లగుచున్నారు. కాని యొకరికొకరికి గల సంబంధము నిర్ణయింపనలవికాదు.

1941. అక్టోబరు భారతి – సంపుటము 18, సంచిక 10, నన్నెచోడుని సీసగీతములు, నియమములు, విద్వాన్ ఆకెళ్ల అరుణాచల శాస్త్రిగారు 375–381 పుటలు, నన్నెచోడుఁడు, సర్వతః ప్రాస సీసము, పది సీసములు వాడినాఁడు, నన్నెచోడుఁడు నన్నయ వలె 16 విధములగు సీసములను వ్రాసియున్నాఁడు.

ఈ క్రిందిపద్య మయశాసన కవుల నామములు తెలియుట లేదు. కావున శాసన కవియని విషయసూచికలో పేర్కొనఁబడినది.

కాపఁడు లేక కాపనాయకుఁడు, క్రీ. శ. 1132.

క. శ్రీసహితుఁడు దూంబలిలిసు
శాసనుఁడని యంకభీము చక్రము లీలా
వాసుఁడు సతుర్ధ కులగిరి
కేసరి కాపఁడు జగజ్జిగీషుఁడు పేర్మిన్.

చ. అడపయునందలంబు వివిధాతప వారణ శాఖాళావళిం
బడియమునాదిగాఁ గలనృపాలక చిహ్నాలు బుద్ధవర్మచేఁ
బడసినవాఁడు నాయకసభామణి సిద్ధపనాయకాంకుఁడి
వ్వడమిఁదదీయ వీరభటపుంగవు మన్మఁడుదాత్త సంపదన్.

క. సేవనియు సింగనయు జగ
దేవుండును...నుంజూడ దీరికమండ
త్స్మావలయేశ్వరు వనువునఁ
బావని రఘునాథుచేత వనివడినక్రియన్.

శా. తన్నగ్గించుచు నెత్తిమండఁను బుధాధారుండు వన్నంగనా
మన్నెటంగనయంబులన్ రిపులకున్మార్పెట్టి రోడించిపే
రొక్కన్నన్మండన గంధవారణ సమాఖ్యంజేసి తూంబత్తిపై
నెన్నన్విత్తిగ నాతుకూరు దయతోనిచ్చెన్ నిజస్వామియున్.

చ. శకసమసంఖ్యవారినిధి సాయకఖేందు మితంబుగాఁగఁగా
ర్తికసితపక్ష తేరసము ద్వికరాహమునం దఖండదీ
పకమున నేతిఖండువులు ఘాతిగ క్రిత్తియ చంద్రసూర్యతా
రకముగ నృత్యవాద్యములు రాగముగూడగనిచ్చె శూలికిన్.

చ. శరముచితంబుతో నగర గాండ్లదుగంజన గార్యమొక్కొను
స్థిరమగునాదివారమున చిందమలాడిన నెత్తిమండడిం
బరగినయట్టి కాపనకుఁబంకజలోచన మండమాంబకుం
దిరముగబుట్టి కాఁపడవధీరిత పావనినాఁ బ్రసిద్ధుఁడై.

ఉ. శ్రీవెలనాటి గొంకనృప శేఖరు శ్రీకరుసిద్ధిచేతవి
ద్రావణ రావణాంతక పరాక్రమ విక్రమచక్రి భూరితే
జోవిభవాభిరాముఁడగు చోడనచక్రము గొల్చితత్ప్రసా
దావహలీలఁదాల్చిన మహాత్ముఁడుగావఁడు ధర్మశీలుఁడై.

క. చిరముగఁ దూంబత్తిమహే
శ్వరునిఁ బ్రతిష్ఠించి రజతశైలము నాథా
సురముగ గుడి యెత్తించెను
గురుమతిద్రాయె కాపనాయకుండతి భక్తిన్.

భంగిభీమన క్రీ. శ. 1132.

శా. శ్రీకాంతాప్రియు లిష్టశిష్ట జనతాశీర్వర్ధనుల్ ధార్మికుల్
నాకేశోన్నత భోగభాగులు జనానందప్రదుల్ విద్విషా
నీకారుణ్యమరుత్సఖుల్ బహుకళానిష్ణాతు లుద్యత్సిత
శ్లోకుల్ కేతఁడు దమ్మబంగియు జగల్లుంటాక భంగప్రదుల్.

ఉ. అందుగిరీశుకంటె సుభటాగ్రణి, యర్కజుకంటె దాని, శ్రీ
నందనుకంటె రూపి, సురనాథునికంటె విలాసుఁడాపగా
నందనుకంటె శౌచి, నలినప్రియుకంటెఁ ప్రతాపి దండభి
న్నందనుకంటె సూనృతుఁడనందగు భంగిధరాతలంబునన్.

క. ఆతమ్మ బంగికినిరా
మాతిలకంబైన బాధమకునయు వినయా
న్వితుఁడు బొద్దఁడు బుధసం
ప్రీతకరుండైన తమ్మ భీమఁడు నవఁగాన్.

చ. అతులితపుణ్యమూర్తులభియాతి నృపాలక భంగదుల్ జగ
ద్ధితహితసచ్చరిత్రులుదయించిరి యందును దమ్మ భీమఁడూ
ర్జితుఁడయి సప్తసంతతులుఁ జేకొని నిల్పి ధరామరోత్తమ
ప్రతతికినగ్రహారము లపారములిచ్చె దయానుభావనన్.

శా. ఆదిం జెప్పఁగఁ బడ్డధర్మువులు ధర్మారంభుఁడై చేసివి
ద్యాదానంబు హిరణ్యదానమును భూదానంబు గోదానక
న్యాదానంబులు నాఁగఁబూని మహిలోనం బట్టపుంబట్టను
త్పాదించెన్మతి తమ్మ భీమఁడొగిసత్రంబుల్ ప్రపల్
పెక్కులున్.

త్రిభువనమల్లదేవుఁడు

క్రీ. శ. 1137.

చ. త్రిభువనగీతికీర్తి నరదేవశిఖామణి కామధారుణీ
ప్రభుతనయుండు కుండలికభర్తఁడు భర్గపదాబ్జషట్పదుం
డభినవరాముఁ డర్యమకులాగ్రణి గుండియపూఁడి భక్తితో
త్రిభువనమల్లదేవఁడు ప్రతీతిగ శంభునకిచ్చెఁ జేర్మితోన్.

స్వస్తి చరణసరోరుహ .... శ్రీమన్మహామండలేశ్వర త్రిభువనమల్లదేవ చోడమహారాజులు శకవర్షంబులు 1059 అనునేంటి విషువు సంక్రాంతిని..... ...

వడాలి కాటయ మనుమరాలు వెన్నమ

క్రీ. శ. 1139

శా. శ్రీలోలుండు వడాలుకాటనికి రాజీవాక్షి సూరాంబనాఁ
గాలీలంజనియించె తత్సతికివిఖ్యాత ప్రభాభాసిగో
త్రాలంకారుఁడుదారి బుద్ధనకుసుందత్పుత్రి నాదిండ్లనున్
మూలస్థానము శూలికిన్ సుకృతమున్ మోదప్రసాదార్థియై.

చ. అమరశకాబ్దముల్ హిమకరాంగవియత్ శశిసంఖ్యగాను పౌ
ష్యమునసితేతరార్క తిథిసౌరిదినంబున భక్తియేర్పడం
గమలదలాక్షి వెన్నమ ప్రకాశముగాఁగ నఖండదీపర
త్నమురచియించె నారవిసుధాకర తారకమై చెలంగఁగాన్.

స్వస్తిశ్రీ శకవర్షంబులు 1061 యగునేటి పౌష్య బహుళ సప్తమి వడ్డవారమున వెన్నమ శ్రీనాదిండ్ల మూలస్థాన మహాదేవరకు నఖండవర్తి దీపమునకుం బెట్టిన గొడియలు ౬౫.

హిమకర	- 1	1061 + 78 = 1139.
అంగ	- 6	
వియత్	- 0	
శశి	- 1	

వడ్డవారము, సౌరిదినము, శనివారము. వడాలు - వడవాలు శబ్దరూపాంతరము.

A. R. No. 218 q. 1892.
S. I. I. Vol. IV. No. 666.

గడియమదేవి శాసనము క్రీ. శ. 1139.

(ఈశాసనము గుంటూరుమండలములో నాదెళ్లగ్రామమందు మూలస్థానేశ్వరాలయములో నొకఱాతిస్తంభముమీఁద చెక్కఁబడి యున్నది. South Indian Inscriptions Vol. IV. No. 672.)

ఉ. హారతుషారశంఖవిమలాభ్రమహోజ్జ్వలకీర్తిఁ జాలం బొ
ల్పారిన బుద్ధమండలికు నగ్రసుతుం డగుమన్మమండం డా
చారపరుండు నాదెండ్లం[1] జారుతరం బగువెండికొండ నాం
గొరి శశాంకమౌలికి విగుప్వఁనతో[2] గుడినిల్పె భక్తునను[3].

చ. గడియమదేవినన్నను డగణ్య[4] గుణాకరధర్మశీలుం డి
ప్పుడమి వెలుంగు నొంచెడ్లపూండి[5] మహేశున కిందుమౌలికిం
గడు ననురాగ[6] చిత్తమునం గల్గి నిజం బగుచుండ నిచ్చె నీ
జడవిధులుం దివాకరుండు జంద్రుండునుం గలయంతకాలమును.

ఉ. మేరుగుణావతార[illegible] డగుమేడనికిం గలుహారగన్ధి అం
భోరుహ[7] నేత్రి అన్వయ[8] విభూషణి నాందగు మేడమాంబకుం
గారవలీలం బుట్టి గుణగౌరవసంప్పద విస్తరిల్లి గా
న్ధారికి సీతకు న్శచికిం దా నధికం బని ప్రస్తుతింప్పం[9] గాను.

చ. వరశకవత్సరంబు లుడువల్లభతక్కఁన శేందుసంఖ్యగాం
బరగి వెలుంగు మాఘసితపంచ్చమియుం గవివాసరమునం[10]
దురుతరకీర్తిఁలోలుం డన నొప్పిన బుద్దంద్రిపాలు[11] కాంత్తదా
నరు దగుచుండ నాదిండ్ల అందు ప్రసిద్ధిగ[12] శూలపాణికిని.

క. వ్యాలేభచర్మధారికి
మూలస్థానంబునాదిమూర్తికి శ్రీకా
పాలికి మృడునకు హరునకు
నీలగ్రీవునకు నీశునికి నుమపతికిని

క. స్థిరమతి[13] గడియను దేవులు
దిరమైయుండంగ నఖండదీపము నిల్పెం
దరతర మున్నతముగ నీ[14]
ఖరకరజలజారితారకముగ ధరిత్రిని.

యీదీపంబున కిచ్చిన గొఱియలు 55 వీనిం జేకొని మన్యగొ(మ్మ)యకొడుకు ప్రోలబోయుండు ఆచంద్రార్కముం బుత్రానుపౌత్రికము నిత్యమానెండు నెయి దివియకుం బోయంగలవాండు.

చ. చిరముగ దేవదేవునకు శ్రీబలిదేవరదేవి శంఖులా[15]
భరణము గీతవాద్యములుం (బ)ట్లున చీరలు ధూపఘంటయుం
దిరమగుఘంట వరియలము[16] దీపనికాయము ధేనుసంఘము
న్నరు(దు)గమనుమ[17] మండంశ్రియుంబొనరను రచియించె
భక్తితోను.

1. నాదెడలం-అని చదువవలయును.
*2. విగువ్వణతో-అనునది సాధువుగాఁ గాన్పింపదు. విగువ్వ శబ్దమైనచో వకారమునకుఁ బ్రసక్తి లేదు. విగువ్వణశబ్దమైనచో విగువ్వణముతో నని యుండవలయును.
3. భక్తినిజ-అని చదువవలయును.
4. గణ్య - అని చదువవలయును.
5. నొంచెడలపూండి - అని చదువవలయును.
6. అనురాగ-అనురాగము. ఈశబ్దమును జరిత్రాదిగణములోఁ జేర్చినచో మువర్ణలోపము సిద్ధించును.
7. యంభోరుహ-అని చదువవలయును.
8. యన్వయ ,,
9. ప్రస్తుతింప-అని యుండవలయును.
10. వాసకంబునం-అని యుండవలయును.
11. బుద్ధనృపాలం- ,,
12. నాదిడలయందుం బ్రసిద్ధిగ ,,
13. స్థిరమతి- ,,
14. మున్నతముగనా-అని యుండవలయును.
15 సంకులా- ,,
16. వర్యలము- ,,
17. మన్మ- ,,

* పూర్వవ్యాఖ్య కాని 'విగుర్వణతో' అనునది సాధురూపమే. చూడుఁడు నేను రచించిన భాషాపరిశోధన-ప్రయోగ విశేషములు - పుటలు 31-34. మూడవ పద్యమున "కలుహార గంధి" అను పదము యొక్క సాధుత్వమును గూర్చి పై గ్రంథము 15-వ పుట చూడనగును.

కంటని శాసనము - శాసనకవి కంటఁడు

శా. శ్రీవేంగీవసుధాంగనాతిలకమై శిష్టక్షమాదేవ(బృ)ం
దావాసం బగువానరంబుపతి యుద్యత్కీర్తి యజ్ఞత్రయ
వ్యావద్ధిష్ణుమహిష్ఠుత ప్రకటపుణ్యారంభుండై1 యొప్పె స
ద్భావిం[2] బోతనసోమయాజి నిచితబ్రహ్మాండ తేజుం డిలన్. ౧

చ. అతనికి నాత్మజుండు సుజనాగ్రణి దొడ్డపనాయకుండు ద
త్సుతుం డనవద్యకీర్తిమతిసూర్యుఁడు వానితనూజుం [డుజ్వల
వ్రతుం డగుమంత్రి శ్రీధరుండు వానికి సూరవసానికిని బృహ
స్పతినిభుం డుద్భవించె బుధబంధునిధానుండు గంటం డిమ్మ [హిని.

ఉ. శ్రీలలనా పరిగ్రహుండు శ్రీధరునగ్రతనూభవుండు వి
ద్యాలలనుండు గంటం డుదయస్థితి నొప్పటంజేసి పౌర్ణం[3]
బేలికి యిచ్చెం[4] బేర్మిఁ నుతికెక్కఁ వదాన్యత ప్రస్ఫురించె [భూ
పాలకనీతిని స్తరణ (వ)ట్టముగట్టె[5] ధరాతలంబునను. 3

అట్టి కంటనామాత్యకులస్వామి -

క. ధర సిద్ధబేతచీ(ట్ను)లి
హరిణమృగేంద్రుండు బడిగోలాజుఁనుం డాజిని
సిరివచ్చ[6]లక్ష్మి గోయింద[7]
గిరివరవజ్రము జగజ్జిగీషుండు వేమ్మిఁని. ౪

---

1 మహిష్ఠతాప్రకటపుణ్యారంభుండై- అని చదువవలయును.
2 సద్భావముతో- అని కవియభిప్రాయమై యుండును.
3. పౌరుషం- అని చదువవలయును.
4. ఏలిక కిచ్చెం- అని యుండనోపును.
5. గట్టె- ,,
6. శ్రీవచ్చ- ,,
7. గోయింద - ఇది గోవిందుఁడనునొకరాజుపేరై యుండవచ్చును. గోవింద యన్నను గోయింద యన్నను నొకమాత్ర యధికమగుచున్నది.

ఉ. శ్రీలలనుండు నాయగజసింహుఁడు సో(డి)యగొంక్కధారి(ణీ)
పాలకశేఖరుం డతనిభ క్తికి శ క్తికి మెచ్చి యందలం
బాలలితాతపత్రనిచయంబును గాహళ్లను[8] దయారస
క్షాలితదోషపంకుం డగుకంటని కిచ్చె నమాత్యలక్ష్మితోఁ. ౫

క. చతురుపధాశుద్ధమహా
మతి గంటనితమ్ముం డుచితమార్గ్గుఁడు గొంక
క్షితిపాలకునం దనిమిష
పతియందు గురుం(డు)పోలెం బరగుచు నుండెఁ. ౬

క. మేలగు నాదిండ్లం ద
న్మూలస్థానమున పుణ్యమూర్తికి భాస్వ
ద్భాలాక్షివహ్నిదగ్ధ
వ్యాలాంగభవాంగునకు మహాదేవునకుఁ. ౭

శా. ఇంద్రారాధ్యున కాదిదేవునకు బాలేందు... ...
చంద్రార్కంబుగ దీపిక నిల్పెను[9] త్సాహంబుతో
............(మంత్రి)కుప్పండు శకాబ్దంబు ల్గరత్రుఁ...
............న్విషువునం(ద్దిష్టా)ర్థసిద్ధార్థి యై. ౮

ఈ శాసనమున పేర్కొనబడిన కంటనయే శాసనకవి. ఈతఁడు వెలనాఁటి గొంకరాజు నొద్ద మహానియోగపదవినిఁ బడసినవాఁడు. ఈతఁడు క్రీ. శ. 1138 లో నాదిండ్ల మూలస్థాన దేవరకు నఖండ వర్తి దీపమున కిచ్చిన శాసనమున సాహిత్య విద్యాధరః అని యీతనిఁ గూర్చి ప్రశంస కలదు. కావున కంటనయే శాసనకవి. ఈతఁడు కమ్మ బ్రాహ్మణుఁడు. ఈతని వంశ వృక్షము...

8. గాహళులుం- అని చదువవలయును.

9. దీపిక న్నిలిపె-అని చదువవలయును.

పోతన సోమయాజి
|
దొడ్డన - వేంగీ చళుక్య జనపాల సభాగ్రగణ్యుఁడు
|
సూరన
|
శ్రీధరుఁడు బహుకళాధరుఁడు సూరాంబిక
|
కంటఁడు.

క్రీ. శ. 1138 శాసనములో కంటః శ్రీ వెలనాంటి గొంకన్నృపతిం రాజేంద్ర చోడాత్మజా భర్త్రారాధ్య మహా నియోగపదవీ ప్రాప్య స్థిరంవర్త్తతే. ఇందు పేర్కొనిన వానరము అనునది [ప్రాగునవార విషయము] పాగునార, పానార, వానార, వానర అను రూపమును బొందినది. ఈ ప్రాగున వారవిషయము క్రీ, శ. 1090 శాసనమున పేర్కొనఁబడినది, అత్తిలి నాడివిషయము లోనిది.

త్రిభువన మల్లరాజు క్రీ. శ. 1142

తరువోజ

శరధి గట్టించి రాక్షసుని జయించి చనిన శ్రీరాఘవస్వామి
మనుమండు
కరికాల వంశ శేఖరు జగదొబ్బగండండు పొత్తపికామ
భూపతికి
ధరజ సీతకు నరుంధతి కెనయనఁగఁదగు శ్రియాదేవికి
దనయుండః ధర్మ
పరుఁడు ధీరుఁడు శత్రుభంజనుఁడాది ప్రతి త్రిభువన
మల్లపార్థివోత్తముఁడు
జలనిధి రసవియత్ శశిసంఖ్యఁదనర శకవేండ్లు దుందుంభి
సంవత్సరమున

వింసితమగు తులావిషువు సంక్రాంతివెలసిన కమ్మ తెలువిన
బల్లికుఱువ
యలకాపురికి నెనయగు కొల్వదాన మహాదేవునకిచ్చె
నాదిత్య వంశ
తిలకుండు టెంకణాదిత్యుఁ డూర్జితుఁడు త్రిభువమల్ల
ధాత్రీనాథుఁడుర్వి.
(కోణిదెన శంకరేశ్వరస్వామి యాలయమున శాసనము)

Bibliography,

E. P. 179 of 1899,
శా. ప. 17.

రెండవ గొంకరాజు క్రీ. శ. 1142.

చ. శరిధిరసాబ్దమార్గ శశిసంఖ్య శకాబ్దము లొప్పఁబుణ్యవి
స్తరమగు మాఘమాసమునఁ దల్లికిఁ దండ్రికి ధర్మముత్తరో
త్తరముగ భట్టి ప్రోలసుకృత స్థితినొప్పిన విష్ణువర్ధనే
శ్వరమున నిల్పె దీపము బురస్థలి నారవితారకంబుగన్.

ఉ. విశ్వమహీలలామున విశ్రుతికెక్కిన భట్టిప్రోలివి
శ్వేశ్వరదేవుప్రోల మఱియెన్నఁగదా సుకృతోదయంబుగా
శశ్వదఖండ దీపము విశంకడు గొంకఁడు నిల్పె నిత్యమై
శాశ్వతలక్ష్మినా దినపచంద్ర ధరాధర తారకంబుగన్.
ఇలియటు శాసనములు (609 పుట.)

ఎఱియఁడు క్రీ. శ. 1142.

శా. శ్రీరమ్యుండగు గుండ్యబోయునికి సంసిద్ధంబుగా నుర్వరన్
శ్రీరామా నిభ దామమాంబికకు సత్సేవ్యుండు భవ్యుండు బో
ల్పారంగా నుదియించె బోయుడెఱియండా గుప్తజుండాయనన్
శూరత్వంబున దానశక్తిని ప్రబభన్ శుద్ధాత్మకన్ దీరికన్,

ఉ. పెట్టె నఖండదీపములు వేర్కల తావులనెల్ల దన్నుఁ [జే]
బట్టిన యాశ్రితుల్ బుధులు బందులఁజేకొని ప్రోచె వైరులన్
మెట్టిధరిత్రియెల్ల నిరమిత్రముసేయఁగఁ బూనె బేర్మితో
దట్టుండు గొంకభూపతికి దామనపుత్రుఁడు సచ్చరిత్రమైయి[న్].

క. జలధిరసఖేందు శకసమ
ములుగా నైతియందు మకరమున సంక్రాంతిన్
వలివేర్ భాండారికి ని
శ్చలమతి దీపంబు నిలిపెఁ జంద్రార్కముగన్.

A. R. 676 of 1920
కా. ప. (2) (3 సంఖ్య).

దివాకరుఁడు క్రీ. శ. 1144.

చ. తదవరజుండు బాంధవనిధానుఁడు మానధనుండు సూరిహృ
ద్వదన స[రోజభానుఁడు] దివాకరుఁ డుజ్జ్వలకీర్తి చ[ంద్ర]మా
సదతుల సర్వ దిగ్ముఖుఁడు జంగమకల్ప మహీరుహంబు భూ
విదిత మహానుభావుఁడు పవిత్ర చరిత్రుఁడు వాత్రుఁడిమ్మహిన్

క. శ్రీమద్రాఘవ నృపతికి
సౌమిత్రియు ధర్మజునకు [శ] క్రాత్మజుఁడున్
రామునకు హారియుఁ బోలుగ
.........వ్రతుండగ్రజునకు నాప్తుండయ్యెన్.

ఉ. వాసవసన్నిభుండగు దివాకరరాజునకున్ బులోమక
న్యాసమశీలయై నెగడు నాయమసానికి నుద్భవించెగం
గాసలిలేశహాస శశికాశ వికాసపయోజ కీర్తికాం
తాసహితుండు దీవ్రకరధామ సుధాముఁడు సోముఁడున్నతిన్.

క. భీమబలుండును నర్చిత
భీమేశ్వరుఁడైన వీర పెర్మాడి నృప
గ్రామణిఁగొల్చి దివాకరు
సోమఁడు విశ్వాసియయ్యె నూనృతమహిమన్.

క. విశ్వాసి సోమనార్యుఁడు
విశ్వంభరయందు నెగడె విశ్రుత మహిమన్
శాశ్వతకీర్తి దయామతి
నీశ్వరపదభక్తి నధిపహితనయ శక్తిన్.

చ. సుచిరయశో విలాసుఁడగు సోమనకుంగుల పాలికాశిరో
విచికిలపుష్టదామ మగు వెన్నమకుం బ్రభవించె-భారతీ
కుచతటతారహారుఁడ నఘుండలఘుండు వినిర్గలత్సుధా
వచనుడు ధర్మలోలుఁడు దివాకరుఁడొప్పె సుధాకరుండిలన్.

క. సారమతి నతులధృతి నుని
చారంబున నీతినఖిల శకునజ్ఞ [త]
చారము వఱవన......డిల [ను]
వారాశిక్రాతావనిని దివాకరునరియే.

ఉ. వారిజమిత్ర తేజుఁడు దివాకరరాజునకుం బతివ్రతాం
భోరుహవాసనాఁబరగు ప్రోలమకుంజ.........మం
దారుఁడు మేరు......................సిత్తసంభవా
కారుఁడు పారిజాత సహకారుఁడు దేకనమావఁడున్నతిన్.

మ. సమదారాతి నృపావనీధర పవి [న్] శత్రుంతుమా
.........................పరపతుత్మావగా జీమనః
కుముదార్కున్ వెలనాఁటి గొంకవిభు దిక్పూర్ణప్రతాపో
[దయున్].

క. .. ..
....
....
పంకజవననుండ మాత్యపద వీక్షితుఁడై.

శా. శ్రీమత్తర్కర సాంబరేందు గణన శ్రీ....

S. I. I. Vol iv. No. 1169
శా. శ. 18.

కొమ్మన క్రీ. శ. 1144.

చ. ....దింపగా శక సమంబులు తర్కగసాంబ రేందు స
మ్మితముగ నుత్తరాయన నిమిత్తమునం దతిభక్తి పార్వతీ
హితునకు ఘంటసాల జలధీశ్వర దేవరకాది మూర్తికా
నత్సురచక్రవర్తికి మనఃప్రభ వారికిఁ జంద్రమౌళికిన్.

చ. ధనద [కులాబ్ధి] వర్ధనసుధాకరుఁ డెట్టమసెట్టి...
వన(జదళా)యతాక్షి యనంగా దగు [పమ] సుపుత్రుండై
తనకును దల్లిదండ్రుల [కుధర్మ] వు గాంచెనుం గొండశాసనుం
.............కొమ్మన గుణాఢ్య..............డిత్రయిన్.

క. ఆపురహరునకు [వల] వల
ద్దావం శాశ్వతమ్ములై బెడంగడరంగా
దీపింపగ వేంగినకుల
దీపకుఁడై రెండఖండ దీపము లిచ్చెన్.

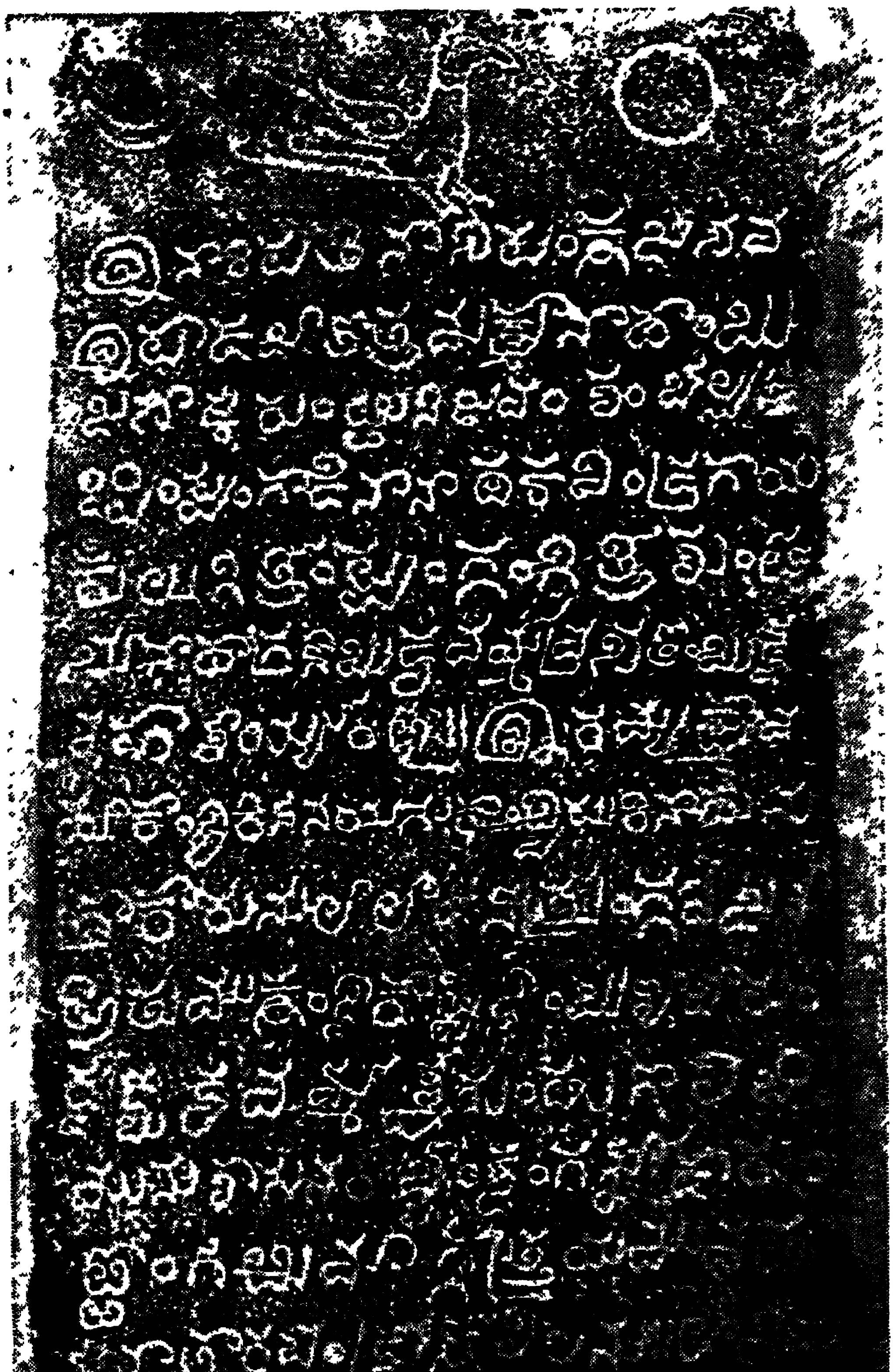
క. ఈగిరిశు దక్షిణోత్తర
భాగమ్ములన హార్మిశమ్ములు భాయక వెలుగున్
శ్రీగుణమణిగణభూషణ ....
రాగముతో [గోష్ఠి] రి ధర్మర

భీమ్మయపండఁడు - కవి క్రీ. శ. 1145

శా. శ్రీసారీపతినాభి పంకజభవ శ్రీపాద జాతోత్తమ
తన్మానాధాంబుజ భాస్కరుండు నిజవంశంబెల్ల దీపింపఁగా
దీనానాథకవీంద్ర గాయకము గీర్తింపఁగ గీర్తిశుఁడై
భూనాథాగ్రణి బుద్ధవర్మ ప్రభతోఁ బుట్టెన్మహాశౌర్యుఁడై.

స్రగ్ధర. శ్రీరమ్యాతన్మావధూ కాంచికి నెలయగు కాంచీపురనాథు నుగ్రా
కారుని లాలాటనేత్రుం గని జనహితుముక్కంటి కావేటిఁ బుణ్యా
చారున్ దద్బుద్ధవర్మేశ్వరుడు గొనిచి మున్ శాసనంబొందఁ గర్ణో
దారుండొం గేటు మార్గత్రయము వడసె నాతార చంద్రార్క
లీలన్.

చేఁబ్రోలుశాసనములోని భాగము.

ఉ. ఆవిభునన్వయంబున గుణాఢ్యుఁడు గండఁడుఁబుట్టె వానికిన్
దేవమహీజదానియగు దేసటిపండఁడు పుట్టె షట్సహా
స్రావని యేలె దత్సుతుఁడుదగ్రుఁడు విల్లమభీముఁడంధ్రల
క్ష్మ్మావని తేశుచేఁబడసె చెల్వగుపంచినకుఱ్ఱు వృత్తిగాన్.

ఉ. ఆతనికుద్భవించె నధిపాగ్రణిపండఁడు వానికింగుల
స్త్రీతిలకంబు మేడమకుధీరుఁడు పండఁడు పుట్టెవానికిన్
శీతకరాస్యబూరమకు సింధురవైరిబలుండు రాజమాం
ధాతుఁడు పుట్టెభీమఁడు వదాన్యుఁడు ధన్యుఁడు పుణ్యమూర్తియై

చ. ....
..................ధీదితిరేఖవరేణ్య పుణ్యదో
హాలయనఁ బెంపుఁగన్న యెఱియాంబకు నుద్భవమయ్యెభారతీ
నిలయుఁడనంగఁ బండ ధరణీపతి సర్వకలా ప్రవీణుఁడై.

చ. తలఁపు సదర్థభావమును తద్గతసూక్తులుఁ గూడ వర్ణనల్
గొలునుగొనంగ ప్రావడులు గోరినభంగిన వచ్చిముట్ట గో
మలగతి దేసిమార్గముల మట్టుపడం గ్గటనంబు లొప్పనా
ద్యులక్రియఁ జెప్పనేర్చె నృపధూర్జటి భీమయపండఁ డిమ్మహిన్.

మ. స్వరతర్కాంబర చంద్రసంఖ్యఁజను తచ్ఛాకాబ్ద చైత్రామలే
తరపంచాదశి సౌరివాసర సముద్యన్మేష సంక్రాంతి సు
స్థిరతంబొల్చు మయూరవాహనునకున్ జేంబ్రోలఁ బెట్టించె భా
స్వరదీపంబతి భక్తిఁబండనృపుఁడా చంద్రార్కతారంబుగన్.
స్వస్తిశకవర్షంబులు 1067 గు నేంటి చైత్రబహుల పంచా
దశి శనైశ్చర
వారమున శ్రీకుమారస్వామిదేవరకు మహామండలేశ్వరపండయ
దమతండ్రి భీమరాజునకు ధర్మార్థముగా నఖండదీపమున
కిచ్చిన యెడ్లు 65 పీనిం జేకొని నల్లంగాటయ బోయనికొడుకు

కొండ బోయుండు దనపుత్రపౌత్రిక మాచంద్రార్కము
మహాసేనమున
నిత్యమానెండు సేయు వోయంగ్గలవాణ్డా. శ్రీ శ్రీ శ్రీ.

S. I. I. Vol. vi. No. 103.
శా. ప. 19.

ఈ శాసనమునఁ జేర్కొనఁబడిన భీమయపండఁడు ప్రశస్తకవి. మార్గదేశి కవితా పద్ధతులను తెలుపుచు తెలుఁగు కవిత వెలయించిన భీమయ పండవి కృతులు మనకేవియు లభ్యముకాలేదు. పై శాసన మొకటియే యాతనిరచన కుదాహరణముగా నిలిచియున్నది.

సోమన ప్రెగ్గడ క్రీ. శ. 1146

సీ. భీమాపురము డాకరేమి వాల్కొలను ద్రా
చ్చారామపురి శ్రీమదమరడాలు
యనునంధ్ర ధరణి పంచారామముల మహా
దేవరలకు బుద్ధదేవరకునుఁ
జేంబ్రోల నమ్మహాసేనునకుమ బి[ట్ట]
పురము హుంకార శంకరికింగరము
రూడికెక్కిన బెజవాడ మల్లేశ్వర
దేవరకు నఖండదీపతతులు

గీ. బెట్టి గొంటూ(ర)o జెఱ్వులుం బెక్కుగుడ్లు
నిలిపి సప్తసంతతుల సంఖ్యలుగఁ జేసి
దత్తెనామాత్య సోముండు ధర్మపరుఁడు
దారభానుజుఁడా చంద్రతారకముగఁ.

శా. భారద్వాజ పవిత్రగోత్రుఁడు జగత్ప్రఖ్యాతిఁగాఁ బెట్టె బు
ణ్యారంభుండొరిగొండి వల్లభుఁడు దత్తామాత్య సోమండు దా
తారామ ప్రకటోల్లసత్ప్రకట పంచారామ తీర్థంబులన్.
సారాఖండ దశాస్త దీపకములా చంద్రార్కతారంబుగన్.

S. I. I. Vol. iv. No. 749.
శా. ప. 20.

ఉ. దానదధీచిసోమ్ముఁ డవదాతయశః ప్రసరుండు పుత్రసం
తానసమృద్ధుఁడై చెఱువుధర్మ వివాహము దేవగేహము
ద్యానము సత్ప్రబంధము నిధానమనంజనుచున్న సప్తసం
తానములుం బ్రసిద్ధముగ ధారిణిపై నిలిపెంగ్రమంబునన్.

S. I. I. Vol. iv. No. 1180.
శా. వ. 21.

కేతన ప్రెగ్గడ కీ. శ. 1147

తరుసోజ

కమల..................
......దివెలను త్తరాయనమునం గేతనామాత్య రత్న
మమరలక్ష్మీధరుండైన కేశవునకత్యంతభక్తితోనాచంద్రతార
కముగాఁగ నిలిపె నఖండదీపంబు కలియుగకాలంబు కల
యంతకెల్ల.

క. పతి.........
....
.........వరుఁడు
కృతకృత్యుండీ యమాత్య కేతఁడు ధరణిన్

కం. వినయనిధి దేచనామా
త్యునకును నెఱమాంబికకు సుతుఁడు ధన్యుఁడు కే
తన ప్రెగ్గడ కేశవదే
వనికిం దీపంబునిలిపె వసుమతిలోనన్

S. I. 1. Vol. vi. 648.
శా. వ. 22.

కామిదేవి క్రీ. శ. 1148.

తరువోజ

ప్రభుకరశక నృపాబ్దంబులు గగనపర్వతాంబర రాత్రిపతి సంఖ్యఁదనరు
విభవాబ్దమునఁ జైత్రవిభవ తృతీయవిధుసుత దినమున విషువుసంక్రాంతి
త్రిభువన మల్లధాత్రీనాథు కులసతీరత్నమగు కామిదేవి సద్భక్తి
త్రిభువనాధిపునకె త్తించె నఖండ దీపంబు కేశవదేవరకొప్ప.

చ. ఇలనమరాద్రి నాథునకునెల్లమహీపతి కిద్ధకీర్తికిం
బొలుపుఁగ వెన్నమాంబికకుఁ బుట్టినలక్షణి కామిదేవి మి
క్కిలిసిరిసంతతిం బడసి కేశవదేవరకు న్ముదంబుతో
నిలిపెనఖండ దీపమొగి నింగి శశుల్గల యంతకాలముల్.

S. I. I. Vol. VI 647.
శా. శ. 23

సాదముభైరయ క్రీ. శ. 1148.

కం. ఖమునివియత్ శశియుతశక
సమములఁ దనరంగ విషువుసంక్రాత్తి నిమి
త్తమున సితకీర్తిభైరయ
గొమరుగ భీమేశ్వరునకు గుడియెత్తించెఁ

శకవర్షములు ౧౦౭౦-గు నేట్టి చైత్ర బహుళ ౧౫-యు మంగళవారము సూర్యగ్రహ నిమిత్తమున సాదముభైరయ కొట్యదొన భీమేశ్వర మహాదేవరకు అఖండదీపములు రెంటికి నిచ్చిన ఎడ్లు ౧౦౦ వీనం జేకొని భీమేశ్వర మహాదేవర దివియకాంపులైన కేతబోయుండును నల్లబోయుండును రెండఖండదీపములకు నిత్య అడ్డెండునెయి ఆ చంద్రార్కము బోయంగలవారు.

ప్రోలఁడు క్రీ. శ. 1149 ప్రాంతము.

ఉ. ......సూరమాంబికకు మిక్కిలి పుణ్యుఁ డుదారకీర్తిల
క్ష్మీలలనాసమేతుఁడు సమీహితచిత్తుఁడు పుట్టెఁ గొంకభూ
పాలకు నిష్టభృత్యుఁడు సభామణి మందడి కోటఁడొప్పగాన్

ఆ.వె. వినుతకీర్తియుతుఁడు విద్ధనాయకునకు
ధరణి వెన్నమకు ముదంబుతోడఁ
బ్రోలఁ డుదయమయ్యె బుధవనిదానుండు
విభవవరుఁడు......ము వెలుఁగుచుండ.

(గుంటూరిజిల్లా మందడము గ్రామమున మల్లికార్జునస్వామివారి ఆలయమున శాసనము.)

ఇందు పేర్కొనిన మందడి కోటఁడు రెండవ గొంకరాజు కాలమున క్రీ. శ. 1130–1163 లో నున్నవాఁడు.

ఈ మందడి వంశీయులనుగూర్చి కమ్మవారిచరిత్ర రెండవభాగము 16 పుట చూడుఁడు.

A. R. 104 of 1917. శా. ప. 2-45

దత్తైన సోమన క్రీ. శ. 1149

రాజమహేంద్రవర శాసనము

ఈ కాలమున సోమనప్రెగ్గడ మహామండలిక బొద్దనకొడుకు నారాయణదేవని ప్రధానిగానుండెను. ఈ శాసనమున సోమనప్రెగ్గడ యేయేస్థలములలో దానము లొనరించెనో తెలుపఁబడియున్నది.

సీ. భీమాపురము డాకరేమి యమరడాలు
గుడిపూఁడి యును బాలుకొలన వీర
భద్రేశ్వరంబును భావపట్టును దామ
పురి బిట్టపురమునం బరగుదూబ

ఘంటశాలాపురిం గొతరంబునను నే
తేశ్వరంబునను వేగేశ్వరమున
విజయవాటిక నుండవిల్లిని వేల్పూరం
గరమొప్ప గుంటూరి కడలుపల్లి

గీ. కనకవలయములును ఘనలోహవరదండ
ములు నఖండదీపములును పెట్టి
మఱలఁబెక్కు గుడులుం జెఱువులు గుంటూర
నిలిపె మంత్రిమంత్రి యలఘుభుజుఁడు.

శా. భారద్వాజపవిత్రగోత్రుఁడు జగత్ప్రఖ్యాతిగాఁ బెట్టెం బు
ణ్యారంభుఁ డొరిగాండి వల్లభుఁడు దత్తామాత్యసోముండు దా
క్షారామ ప్రముఖోల్లసత్ ప్రకట పంచారామతీర్థంబులన్
సారాఖండదశా ప్రదీపకము లాచంద్రార్క తారంబుగన్.

పై శాసనమునఁ బేర్కొనఁబడిన స్థలములు.

భీమాపురము-భీమారామము-చాళుక్యభీమవరము, డాకరేమి - దాక్షారామము, అమరడాలు-అమరారామము, గుడిపూడి-సోమారామము, పాలుకొలను-క్షీరారామము, వీరభద్రేశ్వరము-పట్టిసము, భావపట్టు-బావట్ల, తామ్రపురి-చేంబ్రోలు, పిష్టపురము-పిఠాపురము, ఘంటశాలా-గంటసాల, కొతరము-కొతవరము, ఏలేశ్వరము-ప్రసిద్ధమైన ఏలేశ్వరోపాధ్యాయులస్థానము, వేఁగీశ్వరము-వేంగి, విజయవాటిక - బెజవాడ, ఉండవల్లి - ఉండవల్లి, వేల్పూరు - వేలుపూరు, గుంటూరు-గుంటూరు, కడలుపల్లి-కల్లేపల్లి.

పై శాసనములం దన్నింటియందు 'భారద్వాజ పవిత్రగోత్రుఁ'డన్న పద్యముండుటచేత సోమనప్రెగ్గడయే కవియని యూహింపఁదగును.

A. R, 40 of 1912. శా. ప. 2-10.

కం. నిరతము వేయునిడెబ్బది
(వరు)వడి శకు నేంకుల మరభై రయ భీమే
శ్వరునకు నిలిపెను మహాసు
స్థిరమైయుండఁగ నఖండదీపము లొప్పన్
G. P. 169 q 1899
శా. ప. 24.

తమ్మ ప్రోలయ క్రీ. శ. 1149

శా. ... ...
... ...
భారద్వాజ పవిత్రగోత్రుఁడన శుంభన్మూర్తి సద్వృత్తిపా
ల్పారంగానుదయించెఁ బ్రోలఁడు ది...స్ఫురత్కీర్తియై

ఉ. అర్జునకీర్తిలోలుఁడు సహస్రకరోపమతేజుఁ డాసహ
స్రార్జున పౌరుషుండు సచివాగ్రణి సంతత పుణ్యసంచరో
పార్జితుఁడింద్రధేను దితిజాభవదాన్యుఁడు దండనాథనా
గార్జును తమ్మఁ బ్రోలఁడు ధరామరవంశలలాముఁడుర్వరన్.

ఉ. అంబుజగర్భ వంశమణి యైదయఁ బట్టపుమెట్ట యగ్రహా
రంబుగనిచ్చి యంద యుడురాజశిఖామణిని స్మరున్నివా
సంబెనఁగంగనిల్పి విలసన్మతి నొప్పిన దండనాథర
త్నంబగు నాగదేవ విబుధస్తుతు తమ్మఁడు ప్రోలఁడున్నతిన్.

శకవర్ష ౧౦౭౧ నెణ్ణివిషువు సంక్రాంతి నిమిత్తమున శ్రీమన్మహా
మండలిక బొద్దన భీమనమంత్రి గోరణ్ణప్రభువు ప్రానయ కొడుకు దండ
నాయక నాగదేవయ్య తమ్మంబ్రోలయ శ్రీ భీమేశ్వర మహాదేవరకుం
జెట్టిన అఖండవర్తి లోహదండు దివియ ౧ ట్టకి.

క. శ్రీమహితంబగు దాక్షా
రామపురాధిపునకు సురస్తవనునకున్
భీమేశ్వరునకు నతులను
ధీమాణిక్య.........
S. I. Vol IV, 1061
శా. ప. 25

కామన క్రీ. శ. 1149

చ. అన (ఘుఁ) —కున కాతనికిం గులకాంతయైన యం
గన యెఱి యాంబకున్మ దన కల్పుడు పుట్టె చతుర్థ వంశవ
ర్థను డన వద్యుఁడుత్తమ వదాన్యుడుఁ మాన్యుఁడు వీరలక్ష్మికిన్
గని యగు దండనాయక శిఖామణి గామన సుప్రసిద్ధుడై. ౧

శా. ధీరోదాత్తుఁడు గామినాయకుఁడు భక్తింజేసి నిత్యస్థితిన్
భూరిఖ్యాతి శకక్షితీ శసమముల్ భూశైల దిక్సంఖ్య యం
దారామమ్ముల కెల్ల నాయకమునా నత్యున్నతిం బొల్పదా
తారామమ్మున నిల్పె దీపము సదా ఖండ ప్రభా భాసిగాన్

S. I. IV. 1073
శా. వ. 20

అమాత్య మల్లఁడు క్రీ. శ. 1149

క. ధరగిరి దిగ్మిత శకవ
త్సరములు
శ్వరునకు నఖండదీపము
మరుదధిపనిభుం డమాత్య మల్లఁడు నిలిపెన్.

S. I. I. VI 643
శా. శ, 27

వీర చోడుఁడు క్రీ. శ. 1150

తరువోజ

శరగిరి వియదిందు గణనమై పరగఁ గాశకు నేందు లక్షుత్ర
తీయయు శు
హిరవాసరమున బాలేందుధరుండయిన బెజవాడ మల్లీశ్వరగారి
వరునకుఁ గాగఁను వరవీర చోడ వల్లభుండ ఖండవర్తి దీపంబు
వల్లభునకు
నురుచిరంబుగ నాత్మసుత విలాశమకును—శుభముగా నిచ్చె

యిద్ది వియకుం చెరియబోయిని కొడ్కు గాటయుం బోయిని వనమునం బెట్టిన యినుప రొమ్ము గిగి వీనిం జేకొని నిత్యమానెందు నెయ్యి యాచంద్రార్కము బోయంగలవాండు.

S. I. IV. 731
శా. ప. 29

బయ్యాన శెట్టి క్రీ. శ. 1150

సీ. దినకరకులుం డైన త్రిభువన మల్లండు
కన్నమ నాడును గుండి కట్టు మెట్ట
వాడియుం జేకొన రూడికా నేలంగ
గొట్టియు దొన యను పట్టణమున
నభినవరైవతకాద్రిని నొప్పిన
గిరిమీందిది విహగేంద్ర కేతనునకు
ధనద వంశేశుండు పెనుగొండ భైరవ
నాయకు కాపయనంద నుండు

గీ. ఘనుడు బయ్యాన సెట్టి సంక్రాంతి తిథిని
మిత్రమున నేత్ర శైలవి యత్త లేందు
సంఖ్య శకధారుణీ పాలు సమయు లమర
బ్రబలుచుండ నఖండ దీపంబు నిలిపె.

S. I. I. VI 644
శా. ప. No. 30

వెన్నమ క్రీ. శ. 1150

స్వస్తి :

శా. శ్రీ మన్మూర్తి వదాలు కాటయకు రాజీవాక్షీ సూరాంబభూ
భామా సన్నిభ (నా) జనించె వినుత ప్రాధాన్య దత్కాంతకు
ద్దామ శ్రీ జనియించె వెన్నమ మహా ధర్మిష్టి నాదిండ్లనున్
రామారత్నము నిల్పె దీపము జగద్రమ్యంబుగా శౌరికిన్.

క. కరిగిరి దిగ్మిత శకవ
త్సరముల శుక్ల సిత పక్ష దశమయు విధువా
సరమున శ్రీ కేశవజీ
వరకును దీపంబు నిలిపె వసుమతి వెలయన్.

S. I. I. IV
శా. శ. 301

మల్లికార్జున పండితుఁడు క్రీ. శ. 1150

కం. శివకవి పండితుఁ డనఁ నీ
యవనిం బేరందు పండితారాధ్యుని, దు
ర్భవ కుధర విదారణ
పవినింభవ దూరు నెంతు భక్తి మెయిశివా!

మ. అవనిన్ శ్రీశివ తత్త్వ సారమును బ్రఖ్యాతంబు గావించి, సం
స్తవముల్ పెక్కులొనర్చి,యాంధ్రధరణిన్ సత్కీర్తిఁగన్నట్టి,స
త్కవినిన్ బండిత మల్లి కార్జునుని హృత్పద్మమ్ము నన్నిల్పి, పా
ర్థివలింగా కృతి నొప్పు నిన్గొలిచెదన్ శ్రీ విశ్వనాథ ప్రభో!"

శ్రీ మల్లి కార్జున పండితారాధ్యుఁడు పండిత త్రయములోఁ దృతీయుఁడు. కర్ణాట దేశమునబసవన స్థాపించిన వీర శైవ మత మును సంస్కరించి తెలుఁగు దేశమును శైవ మతమును చిరస్థాయిగ నెలకొల్పిన, మత సంస్కర్త. ప్రస్తుత మాంధ్ర దేశమున నారాధ్యుల మని చెప్పకొను, లింగ ధారుల మత సంప్రదాయముల కితఁడే మూల పురుషుఁడు, ఈతని చరిత్రము నీతని వెనుక మరి నలుబదేండ్లకు శ్రీ పాల్కురికి సోమనాథుఁడు పండితా రాధ్య చరిత్రమను పేర నైదు ప్రకరణములు గల ద్విపద మహాకావ్యముగ రచించియున్నాఁడు. ఈతని చరిత్రమున కిదియే మూలము.

పాల్కురికి సోమన రచించిన తెలుఁగు కావ్యమునకు నాతని బసవ పురాణమునకు బోలె గురురాజను కవి సంస్కృత భాషాంతరీకరణమును, నీలకంఠుఁడనుకవి, క్రీ. శ. 15-వ శతాబ్దమున కన్నడ భాషాంతరీకరణము కన్నడ దేశమునఁ గావించిరి. మరియు 14-వ శతాబ్దమున శ్రీనాథుఁడీ ద్విపద యారాధ్య చరిత్రమునే పద్యకావ్యముగ రచించినట్లు తెలియు చున్నది. కాని యది యిప్పుడు గాన రాదు. కావున కాల మందును, ప్రమాణమునందును సోమనాథుని గ్రంథమే గ్రాహ్యమనుట నిర్వివాదాంశము. పెండియు 1922-వ సంవత్సరమున నాంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తువారు పండితారాధ్యుని శివ తత్త్వ సారమును, శ్రీ లక్ష్మణరావుగారి పీఠిక తోడఁ బ్రకటించిరి. దానివలన గూడ బండితుని వృత్తాంత మెంతయో తెలియ నగును.

ఈతఁడు గోదావరీ మండలమున భీమేశ్వర లింగమునకుఁ బురోహితుఁడగు భీమన పండి తునకును, గౌరాంబకును బుత్త్రుఁడు.

ఈతఁడు ఋగ్వేదియనియు, గౌతమ గోత్రజుఁడనియు, చతుర్మత నిర్ణయమను నొక సంస్కృత పుస్తకము నందు జెప్పబడియున్నది. పండితారాధ్య చరిత్రమున నీతఁడు వాసవ వంశీయుఁడని యున్నది. శ్రీ లక్ష్మణరావుగారు గోత్ర విషయమున పై పుస్తక మెంత వరకు బ్రమాణమో జింత్యమనిరి. కాని రమారమి నూట ఇరువది యేండ్ల క్రిందట నుండిన ములుగు మృత్యుంజ యారాధ్య కవితన గారీ పరిణయ కావ్యమునం దిట్లు చెప్పియున్నాఁడు.

శా. శ్రీమద్గౌతమ గోత్రజున్, గురువరున్, శిష్యప్రశిష్యాన్వితున్
కామాదిః...రుఙ్నిగమ శాఖా ధ్యక్షునిన్ బండిత
స్వామిన్ వంశ గురుండుగా బడసె, శైవజ్ఞాన సంసిద్ధిచే
భూమిం బావన సంప్రదాయ మగుచున్ బొల్పొందె విఖ్యాతి
తోన్ ప్ర.ఆ

కావున నిది వంశ పరంపరా యాతమైన వృత్తాంతముగాన ప్రమాణముగా గొనవచ్చును. భీమేశ్వరము నొద్ద నున్న కోటిపల్లిని

పాషుఁడైన ఆరాధ్య దేవర యీతని గురువు. ఆరాధ్య దేవర గురువు అవాంతరయ్య. పండితయ్య ఆరాధ్యదేవరయొద్ద శైవ దీక్షనొంది శైవ మత రహస్యముల నిక్కఁగా దెలిసికొని, శైవాచారపరాయణుఁడై విలసిల్లు చుండ నచట బ్రాహ్మణులు వచ్చి యీతని శైవాచారములను నిందించిరి. అంత పండితుడు వారికి విభూతి మహిమ, రుద్రాక్ష మహిమ, గురు పాదోదక మహిమ, లింగార్చనమహిమ, ప్రసాద స్వీకారమహిమ, శ్రుతి పురాణోక్తి సహితముగ బోధించి, ఘంటా కర్ణాది పురాతన భక్త చరిత్రముల దెల్పి వారిని మెప్పించెను. అటు పైని శివతత్త్వ సారమను కృతిరచించి, దాని ననుసరించి నడచుచుండెను.

అంత పోరండ్ల సూరసానమ్మ యను భక్తురాలును, కెలిదేవి వేమనారాధ్యుఁడను మరికొందరు జంగములును, బండితుఁ జూడవచ్చిరి. అప్పుడు బండితుఁడు శివపూజా సమయమున నున్నను జంగములు లింగ రూపములుగాన వారినిఁ బూజించెను. వారు పండితునకు బసు వేశు మహిమల దెలిపిరి.

అంత సవడవోలు (చంద్రవోలు) రాజగు వెలనాటి చోడని బౌద్ధ మతా చార్యుఁడగు బౌద్ధుడు, పండితుని శైవ మత బోధ సహింప జాలక రాజునుసభ సేయ ప్రోత్సహించి, పండితునట కురప్పించెను. అంత పండితుఁ డక్కడకు వచ్చిన సర్వ మతములవారి మతములను ఖండించి శైవ మతము నెలకొల్పెను. పండితుఁడనేక ప్రతిజ్ఞలుగావించి, "రుద్ర మహిమ" యను కృతి నచట రచించెను. తరువాత బౌద్ధుడు పండితుని నిందించి నందులకై యీతని బండితుని శిష్యు లిరువురు జంపిరి. రాజది తెలుసుకొని పండితుని విచారింప నాతడు నేనే చేసితినని నేరమంతయు దనమీద మోపుకొనెను. అంత రాజు పండితుని కనులు దీయించెను. పండితుఁడు రాజునకు శాపము వెట్టి శిష్య సహితముగ నమరామతికి బోయెను. చంద్రవోలులోనున్నప్పుడు లింగోద్భవ దేవుపై "లింగోద్భవ దేవగద్య" మను కావ్యమును బండితయ్య రచించెను.

అమరావతిఁ జేరగనే పండితుఁడు శివ నిందవిన్న పాపమును, చోడునితో సంభాషించిన పాపమును పోవుటకు సహస్రగణనామముల బఠించెను. అంత పండితుని కన్నులు తిరిగివచ్చెను. అచ్చటనే "అమరేశ్వరాష్టకము" చెప్పెను.

పండితుఁడమరావతిలో నుండగా బసవేశ్వరుఁడతనికి భస్మము బంపెను. అచ్చటనే యాతఁడు కర్ణాటకవిత్వము జెప్ప మొదలిడెను. తరువాత బండితుఁడు బసవేశ్వరుని జూడవలయునని కళ్యాణ పురమునకు బయలుదేరెను. దారిలో "నిడుముగులను చోట దన శిష్యు" డైన దోనయ్యగారికి అన్నయైన వీరచాకి రాజయ్యగారిచే గౌరవింపబడి పానుగంటికిఁ బోయెను. ఇచట యుదయనుఁడను రాజు పాలించు చుండెను. పింగళి గోవింద ప్రధాని యాతని మంత్రి. ఆతఁడు పండిత భక్తుఁడగుటచే బండితుని గౌరవించెను. ఇచ్చట ధవళేశు నామయ్య యను భక్తుఁడు పండిత సేవలో మైమఱచి రాజసేవ సేయకుండెను. రాజు కోపమున నాతని బిలిపించి యడుగ "దేహము మీది కాని యాత్మ మీదికా" దని చెప్పి, గుడి శిఖరము పై యురి పెట్టుకొనెను. పండితుఁ డారాజునకు శాపమిడి పయనము సాగించెను.

వని పురమున శంకరయ్య యను భక్తునిచే బూజలుగొని కల్యాణ కటకమునకు బయలుదేరఁగానంతకు బూర్వ మెనిమిది దినముల క్రిందటనే బసవన లింగైక్యమును జెందినట్లు తెలియఁ బండితుఁ డమిత ఖేదము నంది మిక్కిలి ప్రలాపించెను. అంత బండితుఁడు శ్రీ శైలమునకు బోవఁదలచి వెల్లటూరి యొద్దకు వచ్చి, తన ప్రియ శిష్యుఁడగు దోనయ్యను శ్రీగిరి ప్రదక్షిణము జేసి తన వ్రత సమాప్తి నొందింపుమని చెప్పి యతనికి "పర్వత వర్ణనము" నుడివెను. దోనయ్య గిరి ప్రదక్షిణము గావించి వచ్చిన తోడనే పండితయ్య భార్యా పుత్రాదులతో వెల్లటూరిలో లింగైక్యమును జెందెను. పండితుని కాలము శ్రీ లక్ష్మణరావుగారే నిర్ణయించిరి. ఆరాధ్యునితో సమకాలికులందు 1. వెలనాఁటి చోడుఁడు-(1163-1180), 2. ఉదయావనీశుఁడు, (1162),

కి. బుద్ధరాజు (1171), మొదలగు వారి కాలముల బట్టి ఆరాధ్యుఁడు (1120-1190) ప్రాంతముల నుండవలయునని తేట పడుచున్నది.

ఆరాధ్యులు వ్రాసిన పై గ్రంథములలో శివతత్త్వ సార మొక్కటియే చిక్కుచున్నది. కన్నడ భాషలో నితని "గణ సహస్రనామ" మన కావ్యము గలదని కన్నడకవి చరిత్రమందున్నది. శివతత్త్వ సారములో నేను ప్రకటింపఁ బడిన దానిలో 489 కంద పద్యములున్నయవి. ఇవియొక సహస్రముగా నుండి యుండవలయు నని కొందఱి పండితుల యభిప్రాయము, ఇదియే పండితారాధ్య చరిత్రమునకు మూలప్రాయము. ఇందులోని విషయములును, సంక్షేపముగా జెప్పఁబడినభక్తులచరిత్రలు పండితారాధ్య చరిత్రములో విపులముగా వర్ణింపఁబడినవి. ఇందలి కంద పద్యములనే సోమనాథుడు ద్విపదలలో మార్పుచేయక వాడి యున్నాఁడు. మఱియు నన్నయ తిక్కనల నడిమి కాలమునఁబుట్టిన గ్రంథములలో నొకటియని స్పష్టముగ జెప్పఁదగినదియై సలక్షణ శైలినివ్రాయబడిన కావ్యముల లో నద్వితీయమై యలరారుచున్నది. ఇయ్యది బసవనిలింగైక్యమునకు ననగా క్రీ. శ. 1167 తరువాత రచింపఁబడినది.

పండితుఁడు భగవదంశ సంభూతుఁడు. "శివభక్తి, నందిసర్వజ్ఞత, భృంగినిష్ఠ, దూర్వాసాదుల శాపశక్తి, అక్షపాదాదుల యతులిత వాగ్విచక్షత, ఉపమన్యు సద్గురుత్వంబు రుద్ర ప్రమథగణాధిపుల సహజ స్వకీయప్రసాదైకనిరతి, ప్రాక్తననూతన భక్తగణముల వ్యక్తదృష్ట ప్రత్యయారూఢమహిమ, వీరభద్రుని శౌర్యము" నునీ గుణములొక మూర్తిగానీశ్వరాజ్ఞ వలన జన్మించినాఁడు. బసవన జందెము తీసి తన మతములలో గలియు మనగా, "భక్తి మీఁది వలపు బ్రాహ్మ్యంబుతో బొత్తు బాయలేను నేను బసవలింగ" అని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెనట. దీని వలన నీతని స్వమతాభిమానము, బ్రాహ్మ్యాభిమానము గూడ స్పష్ట పడుచున్నవి.

ఈతడు వాసనవంశ బ్రాహ్మణుడైనట్లు చందవోలు కైఫీయతు వలన తెలియుచున్నది.

కవులలోఁ గవియై, పండితులలో పండితుఁడై అపార మహిమా న్వితుఁడై, యత్యద్భుతశక్తులఁజూపి, యాంధ్ర దేశమున శైవమతమును జిరస్థాయిగ నుండునట్లు చేసిన శ్రీ మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు సర్వాంధ్ర దేశీయులకు పరమ పూజ్యుఁడు. ప్రాతస్స్మరణీయుఁడు. ఆంధ్ర దేశీయు లీతని చరిత్రమును శ్రద్ధతో బఠింతురు గాక! సోమ నాథుడు వ్రాసిన యీతని వర్ణనతో నీతని చరిత్ర ముగించెను.

ద్వి. శ్రీ శైవ సమయ దేశిక చక్రవర్తి
పాశవిమోచన పటు కళామూర్తి
శుంభద్దిగంత విశ్రుత సితకీర్తి
శాంభవ దీక్షాభి జాతాను వక్తి
భక్తోత్తముఁడు, సంయుత వీరభక్తి
వృత్తి చిత్తుఁడు చతుర్వేదార్థవేత్త
గహన సంసృతి శిరఃఖండన హేతు
మహిత పంచాక్షరీ మంత్ర సిద్ధుండు
వేదాగమ పురాణ విహిత శాస్త్రోప
పాదిత రుద్రాక్ష భసిత భూషణుఁడు
యమనియ మాది వ్రతాచార సార
శమదమోత్కృష్ట నిష్టాగరిష్ఠుండు
అంతర్బహిర్ధ్యాన యజన వంతుండ
వాంతరయ్య యనంగ మారగణాధ్యుండు
వారి శిష్యుండు దుర్వార సంసార
దూర వీరవ్రతోద్ధుర వర్తనుండు,
శైవ ధర్మోత్త మాచార్యుండు సతత
ద్వైతంబు నద్వైత తత్త్వ తత్పరుడు
న్యాయ వైశేషి కోదాత్త శాస్త్రోను
పాయ దర్పన పరిపాల నక్షముడు,
స్వకులావ లోక నోత్సారిత శిష్య
నికరముల త్రయనిరసి తేంద్రియుడు
తంత్రాది గతవీర తంత్ర సుతంత్ర
మంత్రాది గత రాజమంత్ర సిద్ధుండు

ద్వి. వేదవేదాంత వివిధ పురాణోప
పాదిత కేవల భక్తి వర్ధనుఁడు
పండిత నత పాద పద్ముండు, సుకవి
మండలి విబుధ సమాజ పూజితుఁడు
అరూఢ కీర్తిగుడగు కోటిపల్లి
ఆరాధ్యులనగ లోకారాధ్య మూర్తి
అసమత కీయలో కారాధ్య శిష్య
వి సరాగ్ర గణ్యుండు వీర వ్రతుండు
చను, "సరుద్రోసాత్ర సంశయాయనగ"
జనియించి నట్టి సాక్షాద్రుద్రమూర్తి
పశుమోగ వాదాది పరవాది విసర
విశసన ప్రత్యక్ష వీరభద్రుండు
దండి నాథుఁడు, జగత్పావన కార
ణుండు విచిత్ర జగన్నుత సితకీర్తి
అధికశాపానుగ్రహ సమగ్ర బలస
మధిగత దివ్య పంచాక్షరీ వేత్త
వాద దూరానీక వాగ్బంధ వక్ర
యా విశారదుఁడు, లోకారాధ్యమూర్తి
పరగి "శైవదశ ప్రత్యయా" యనఁగ
పరువడి జనుదశ ప్రత్యయాన్వితుఁడు
ధన్యుండు, దేశికోత్తముఁడు లోకైక
మాన్యుండు పండిత మల్లికార్జునుఁడు
(పండితారాధ్య చరిత్రావతారిక).

శివకవి యుగము - ద్వితీయ భాగము.

గుండియ బోయని కొడుకు

ఎఱ్ఱియ్యడు క్రీ. శ. 1851

ఉ. శ్రీరమణుండు మణ్డలిక శేఖరుండ ......
....
పారగుం డాహవాఙ్ఞణుండు భణ్డనభీము
.... ౧

చ. .. ..
......నాంబరగు గుండియబోయుని కంబుభాస్య గో
మలి కులదీపకంబు గుణమండ......
.........అక్షు_త్ర రాశుల
గ్గలముగ నిచ్చి ప్రోచె సురఖండితవిద్విషుం డెఱ్ఱియుం డిద్ధరను. 1

చ. శకవర్ష...ల[2] సంఖ్యగుణ శైలవియత్సిత[3] రశ్మింబవర్షంగాం
బతి[4]......మం బయిన పంచమితో విషుసంక్ర వేల న
ప్ఠకరిపుండైన ఈశునకుర[5] దత్తవిరో (ధి)కి డాకరేమి దీ
పక (ఘు)నరించె శౌర్యా[6](వ)రభాగరావు ణ్ణిద్ధవిలాసుండై 7

---

1. డెఱ్ఱిం డిద్ధరను - అని చదువవలయును.
2. శకవరుషాల - అని కవి ప్రయోగింపనోవు.
3. వియత్సిత - అని చదువవలయును.
4. "బతి" అనినఁ బ్రాసచెడును. 'బకట' అని యుండనోపు
5. యీశునకు - అని చదువవలయును.
6. శౌర్య
7. విలాసుండై ధరను - అని యుండనోపు.

కొనసయశెట్టి క్రీ. శ. 1151

స్వస్తిశ్రీ.

సీ. శ్రీకుబేరాన్వయశఖురుం[1] డనఘుండు
వాసయసెట్టికి వనజవక్త్ర
నేత్రి దండ్యమకు సుపుత్రుండు గొనసయ
సెట్టి గొట్టియదొనం జెఱువు గుడియుం
గట్టించి పరివారగణసహితముగ సో
మేశ్వరదేవర సాశ్వతముగ[2]
నిలిపి తటాకంబు మలపించి విత్తులు
మానులకును గుడిసానులకును

వట్టవోజులకునుం బెట్టుచ హావిబలి[3]
యచ్చనలకు మేలియమదునకును
దేవభోగముగను దేవర శాచంద్ర
తారకముగం జెఱువు నూరు నిచ్చె.

క. శ్రీ వైశ్యవంశవర్ధనుం
డీవసుమతిం గొనసిసెట్టి యుశాశ్వరునకు గౌ
రీవరునకు సోమేశ్వర
దేవర కొప్పంగ నఖండదీపము నిలిపెను.

క. పురగిరిదిక్పతిశకవ
త్సరములం బుణ్యతిథి విషువుసంక్రమమున ని
ధర గొనసయసెట్టి సుధా
కరమాళికి నిలిపె[4] నావగంబము ప్రీతిని. కె

(ఈ పద్యము పిదపఁ బైయర్థమే విపులముగా గద్యరూపమున వ్రాయఁబడియున్నది.)

శా. ప. 33

---

1. శేఖరుం - అని చదువవలయును.
2. శాశ్వతముగ - ,,
3. బెట్టిహావిబళాలి- అని యుండనోపు.
4. నావగంబము-నామ స్తంభము. పేరుచెక్కిన శాసన స్తంభము.

విద్దన మల్లడు క్రీ. శ. 1151

క. శ్రీ రమణు (ం)డర్త్రి[1](ప్రికసహ
కారు)ండు వాఱుండూరివిభుండు గశ్యపగోత్రో
ద్ధారు(ం)డనం బరగె నిల సర
సీరుహసంభవకులుం(డు) శివదేవు(ం)డనను. ౧

క. (ఆ)తనికిం బుణ్యమూర్త్రికి
నాతతగుణనిధికి గుండమాంబకు ధర్మో
పేతుండు సత్యనిత్యుని
కేతనుం(డై) పుట్టె మంత్రి కేత(ం)డు వేర్మిని. ౨

చ. అతనికి(ం)బ్రీతు(ం)డై ముద్దమాంబకు[2](ం)బుట్టైనమాత్యవిద్ద(ం)డూ
ర్జితతనయశాలి యాతనికి సింధురగామిని దోనమాంబకును
హితమితభాషి గేత(ం) డుదియించ్చె[3]సమస్తజనారానుగు(ం)డై
శతమఖభోగి వాని అనుజన్ముండు[4] విద్దమల్ల(ం) డున్నతిని. 3

స్వస్తి శ్రీ శకవర్షములు ౧౦౭3 గు నేంటి ఉత్తరాయన సంక్రాంతినిమిత్తమున శ్రీ మన్మహామండలేశ్వర త్రిభువనమల్లదేవ పొత్తపి(చోడ)మహారాజుల (రాజా) ధ్యక్షువిద్దనపెగ్గడకొడ్కు మల్లయపెగ్గడ కమ్మనాంటిలోని ప్రేంపల్లి భావనారాయణదేవర కాచంద్రార్కము మఖండవర్తి దీపమునకుం బెట్టిన బిరుదుమాడలు (౧౨)-ఇత్యాది.

శా. ప. 34

---

1. డర్తి - అని యుండవలయును.
2. ముదుకమాంబకు - అని యుండవలయును. చూ. శా. 27
3. డుదయించ్చె- అని చదువలయును.
4. వానియనుజన్ముండు- ,,

నూకమ క్రీ. శ. 1152

క. శ్రీ రమణియు రణవిజయ
శ్రీ రమణియు నిందుకుంద సితవిపులయశః)
శ్రీ రమణియు వరియింత్తురు
(గో)రి కులోత్తుంగ చోడగాంగ్కనరేంద్రున్. ౧

ఉ. ఆరయ నట్టిగాంగ్క నృపునన్వయ భృత్యుండు విశ్వశాసన
శ్రీ రమణీయుఁడై తనరం జింతమనాయకు డుద్ధరించెం గొ
ల్లారివిభుండు వంశమహిమోన్నతు లన్నియు నేర్పడం బ్రతీ
హారిపదార్థిన్ పూర్వకముగ నారవితారకశాసనంబుగాన్. ౨

క. అతనికి నగణ్యపుణ్య
వ్రతయగుగుండమకుం బుట్టె వసుమతి వీర
వ్రతుండు వడిహరిము త్తన
హతశత్రుచయుండు నాయకాభరణుండై. ౩

చ మురహరవిక్రముం డైన[1]ము త్తనకు న్నరలోకరంభ నాం
బరగినమేడమాంబకు శుభస్థితిం బుట్టె మనుష్యలోకసుం
దరి యన నొప్పు నూకమం లతాలలితాంగ్గి సుమధ్య మల్లికా
(పరిమ)ళగన్ధి మత్తపికభాషిణి గోత్రపవి(త్ర)మై[2] మహిని. ౪

ఉ. శ్రీయుతపుణ్యకీర్తనలు సేకొని నూంకమ భక్తిం జోడనా
రాయణు దివ్యసన్నిధిం జరస్థిరదీపము నిల్పె నాశకా
బ్దాయతి వేదశైలగగనాబ్జమితంబుగ ఫాల్గుణామల
శ్రీయువతీశసత్తిథిని జెల్వుగ నారవితారకంబుగానూ.[3] ౫

S. I IV. 945 శా. ప. 35.

---

1. డయిన- అని చదువవలయును.
2. యై- ,,
3. గాన్- ,,

కంటమ క్రీ. శ. 1152

సీ. శరగిరి గగనేందు సమ్మిత శకరాజ
వత్సరంబులు బెజవాడ (ఏ)లు
నయనిధి బొద్దన నారాయణుని ధనా
ధ్యక్షి నాగార్జు నుండతని యుత్త
గంటమ నిజకులకమలినీ కలహంస
గుణ గణా లంకృత గౌరి నిల్చె
మల్లీశ్వరునకు సామజ దైత్య చర్మాంబ
రున కద్రి కన్యావరునకు లలిత

గీ. ఖండ శశిధరున కఖండ దీపజ్వాల
ఒనరి యొప్పి వీలఁదనరి వెలుఁగ
నర్చలిచ్చి కొల్వ నవి రత భక్తినా
చంద్ర తారముగఁ బ్రశస్తముగను.

A. R. 323 of 1919
శా. వ. 2-11

శ్రీదేవి క్రీ. శ. 1153

సీ ....
మతి తల్లి జడచోడమన్మతాలారవి
కులతిలకాంకయగు[1]తొండిశవియట్ల
యంధ్రాధిపతి విజయాదిత్య దేవంకు
మహిమ మెయిం[2]దన మేనమామ యట్ల
కరికాలకులరవి వరకామ చోడధా
త్రీవిభు ... ...

1. యగు అను నక్షరములు తీసివైచిన గణములు సరిపోవును.
2. మహిమమై- అని చదువవలయును.

... ...
...... ౹విద్ధినెసగినదియు
లలితలక్షణోపలక్షిత శ్రీదేవి
కీర్తిమహిమ వొగడం గేవలంబె. ౧

క. చోడనిమణుంటలు విజయుతులై
కోడలు కామక్షి తీశుకులసతి నిఖిలా
మ్రేడితచరిత్రం బ్రిపసతు
లీడే శ్రీదేవికిని మహీదేవి కిలను. ౨

...... వత్సరములు ౮ గు శ్రాహిని శకవర్షములు౧౦౫౫ గు
నేంట్టి విషువు సంక్రాంతినిమిత్యమున- ఇత్యాది.

S. E. VOL. vi. 634
శా. ప. 36

సూరమ క్రీ. శ. 1153

క. శ్రీరమణీరమణీయా
కారమహో దార ధర్మగౌరవ కులని
స్తారయనఁ బరగు బుద్ధన
సూర బుధాధార ప్రియవ చోరమ్య మహిన్ ౧

క. బాలేందు శేఖరునకుఁ గ
పాలికి శూలికిల సత్కృపర్తికిఁ ద్విజగ
ణ్పాలితుఁడగు నాదిండల
మూలస్థానుఁడగు శంభు మూర్తికి——— ౨

చ. అమిత గుణాభిరామ సుగుణా భరణా భరణాభిరామదా
మమవరపుత్రి సూరమ రమారమ—యుశ్రీ—దా
నమహో———మై—నెగడి—నాదిండ్ల—శ శివమాళికి
————ముద మొప్పు—నిష్ట—బొల్లుగాన్. ౩

3. విజయుని- అని యుండనోవు.

స్వస్తి శక వర్షంబులు ౧౦౭౫ శ అగునేంటి—సంక్రాన్తినిమిత్య మున—నాదిండ్ల మూలస్థాన మహాదేవరకు అఖండవర్తి దీవమున(కుం) బెట్టిన బిరుదు గద్యలు పంౘెంకు.

A. R. 330 of 1919
శా. ప. 2-12

కొష్మమ క్రీ. శ. 1154.

క. శ్రీకమనియ్యుండు పుణ్య
శ్లోకుం (డ)ధఃకృతవిలాససురవిభుండు జితా
మిత్రానీకుండు[1] యశ
శ్శ్రీకరుణ్ణు[2] వెలనాంటి గొంక్క-నృపసింహుం డిలను. ౧

ఉ. ధారుణి నట్టి గొంక్క-వసుధావిభు నన్వయభృత్యుం డై నకొ
ల్లారివిభుండు శౌర్య్య-గుణమొప్పంగం జింతమనాయకుండు దే
జోర(ను)ణియ్యుండై వడసె సుస్థిరలీల వెలుంగంగాం బ్రతీ
హారిపదా(ర్థ-)మాద్యమున నారవితారకశాసనంబుగాఁ. ౨

క. ఆతనికి వికసితాంభో
జాతానన గుండమకును జన్మించె జగ
త్ఖ్యాతుండు ముత్తమనాయకుం
డాతత తేజుండు నాయకాభరణుం డై. ౩

చ. క(లి)యి(గ)శూద్రకుం డన జగంబున వీరగుణప్రసి(ద్ధు)డై
వెలసినయట్టి ముత్తనకు—మద(నా)ంగ్గి సుమధ్య పుణ్యదో
హాళి యననొవ్వ(మే)డమకు నభ్యుదయంబుగం బుట్టె నంబుజో
(జ్వ)లదలలోలనేత్రి మదసామజయాన లతా(సుమ)ల్లికా
మిళితసుగన్ధి గొమ్మన మేరు(వదాన్య) మహీంతలంబునఁ. ౪

1. జితానేకామిత్రుండు- అని చదువవలయును.
2. శ్రీకరుణ్ణు-

శకవర్షములు ౧౦౭౬ అగు నేంటి శ్రావణశుద్ధైకాదశియు గురువారమున) శ్రీధనదప్రోలి చోడనారాయణదేవరకుం బడిహారి ముత్తియనాయకుని కూ(ం)తురు కొమ్మమ దనకు ధర్మ్మవుగా(న)ఖండ దీపమునకుం బెట్టిన బిరుదుగద్యలు ౧(౬) వీనిం జేకొని కండ్ల బ్రహ్మన కొడుకు (ముత్తయ) దనపుత్రాను పౌత్రికము నిత్యమానెండు నెయి ఆచంద్రార్కము నడపంగలవాండు॥

S. E, VOL vi. 943.

శా. ప. (See 945)

సోమలదేవి క్రీ. శ. 1154

స్వస్తి.

సీ. శ్రీసోమవంశ విశేషకుండగు బల్ల
భూపాత్మజుండు దిలీపనిభుండు
చాలుక్యభీమభూపాలు ండన్నరపతి
కబ్బలదేవికి నగ్రసుతుండు
బల్లాధినాథుండు భరథ[1]భగీరథ
ప్రస్తుతచారిత్రం బరగుచున్న
యాతనివల్లభి సీతాసమాన సో
మలదేవి సుభ[2](గు)ణలతిత కడలు

పల్లి నాగేస్వరునకు[3]దీపం బఖండ
వర్త్తి యాచంద్రతారకవర్త్తి గాంగ
నిలిపె రసగిరివ్యోమేందువిలసితంబు
లై శకాబ్దంబు లుర్వ్వరి నభిమతముగ.

S. E. E. vi. NO. 88

శా. ప. 38

---

1. భరత- అని చదువవలయును.
2. శుభ- ,,

కామపరాణి క్రీ. శ. 1154

స్వస్తిశ్రీ॥

ఉ. బల్లనరేంద్రువల్లభి (శు)భస్థితిం గామపరాణి శ్రీకడ
(ల్వల్లిభు)జంగమేశునకు భక్తిన(ఖం)డితదీప మాళకాం
కోల్లసితా(భ) మై వెలుంగుచుండంగ నిలిపె[1]రసా)ద్రిఖేందులను
నల్లలితంబుగాంగ——శారదములు ధరణీతల(ంబు)నను. ౧

S. E, E. vi. 87

శా. ప. 39

కొమ్మమ-పెరవలి శాసనము క్రీ. శ. 1156.

కం. శ్రీరమణుఁడు శౌర్యగుణో
దారుఁడు గొంకవిభుమామ దర్పితరిపు సం
హారుఁడు ధీరుండనఁ దగు
మారయపండండు గీర్తిమండనుఁడు మహిన్.

కం. అనఁదగు దండేశుప్రియాం
గనగొమ్మమ విబుధమిత్రగణ పరివారం
బునకెల్లను హృదయానం
దనకారిణి యనఁగనెగడె ధారుణిమీఁదన్,

కం. ఘనుఁడు నిశుమ్రానికొమ్మయ
కును లీలావతియు ధైర్యగుణవతియని పెం
పుననెగడిన మల్లాంబిక
కునుసుతయనఁ బరగిధైర్యగుణ సంస్తుతితోన్.

1. నిల్పె- అని చదువవలయును,

సీ. వననిధి వేష్టితావనిలోన గలయగ్ర
  హారంబులకు మణిహారలీల
మానైన పెరువలిమాధవ దేవర
  కర్తించె గుడి భక్తియెసగ గొమ్మ
మాంబిక తత్సూనుఁడగు చోడదండేశు
  డద్దేవునకు నివేద్యమున కర్థి
తోరాజితంబగు నేరడ్ల చెఱువునా
  గ్నేయదిక్కున కడునాయతముగ

గీ. బరగ బాదసంఖ్య నిర్ణవెంద భూమిర
వీందుతారకముగ నిచ్చె దేవ
తాగ్రజన్మసమితి యనుమతంబున శకా
బ్దములి భాద్రిదిగ్మితమున వెలయ

గద్యమద్ది ప్రేంపావ దక్షిణంబునం బుట్టెడు భూమిదానిం బూజారిమాధవ భట్లు దేవరకు గొనవినివేద్యంబున కిచ్చిరి.

ఉ. మానవతీలలామగుణ మండన మండిత కొమ్మమాంబ యం
భోనిధికిన్ సమానమన బొల్చుతటాకము నిల్పెధర్మ సం
తానముగాగ దానికిని దక్షిణదిక్కున సత్ఫలావలిన్
మానగుచున్న తోంటయును మాధవదేవరకిచ్చె భక్తితోన్

ఉ. పూనినివేద్యముల్ నడుపభూమియు నయ్యలకాధినాథును
ద్యానమునట్టితోంటయు ముదంబున నిచ్చిన కొమ్మమాంబికా
సూనుఁడుదండనాథనిధి చోడనకుంగరుణించి యిచ్చు సం
తానము శ్రీయునాయువు ప్రతాపమునుం గమలాక్షుండర్థితోన్,

గ్రంథసూచి

1. A. R. 664 of 1920.
2. శాసన పద్యమంజరి - ద్వి. భా. 13.
3. S. I. I. Vol 10 No. 138.

పై వానియం దన్నింటను 5-వ వచనముతో సరి. తక్కిన రెండు పద్యములును - ఇలియటు శాసనములు ప్రథమ సంపుటము 179-181 పుటలనుండి గ్రహింపఁబడినవి.

మూలఘటిక నారాయణుఁడు

క్రీ. శ. 1156 (25-12-1156 ఆదివారము)

నాదిండ్ల మూలస్థానేశ్వరుని దేవాలయపు టుత్తర ద్వారమున నున్న శాసనము

శ్రీరమణీయు భక్తిప్రవర క్రతు[కా]నంభియ[దిగంత]దంతి కం
ఠీరవు[చా][ళి] కాధిపహాడింబమృకోదరుచేత
చెలికా[డు]దమణీశుచేత
.........వే[మఁ]డు మంత్రిలలామఁడున్నతిన్

చ. అనుపమకీర్తి మూలఘటికాంబరుహాంబుజ మిత్రుఁడంబుజా
సనకులుఁడన్వయార్ణవ విశాలసుధామణి యట్టివానికిన్
మనుమడ మాత్యవేమన కుమార వాణినిభ సూర మాంబకున్
బెనుపెసగంజ నించెరిపు భేకఫణీంద్రుఁడు హారిధీరుఁడు[ఁడై]

చ. వితరణ భానుపుత్రుఁడగు వేమనప్రెగ్గడ...నాఁటి గొంక భూ
పతివర శౌర్యఖడ్గ త్తుండగణ్యపుణ్యుండ[భి]
తుండతులప్రతాపుండ...మి...తికాంతి భానునందనుండనుపమ
కీర్తి ఘటికాచారణ
ధర్మశా[లి]యుత్తరాయన సంక్రాంతి యందఖండంబు నిస్తులమతి
ప్రధర్మువునిలిపె నాదిండ్ల శ్రీమ.....రునకు.

స్వస్తి శకవర్షంబు 1078 అగునేంటి యుత్తరాయన సంక్రాంతి నిమిత్తమున మూల ఘటికాన్వయద్విజకుల తిలకుండై భారద్వాజ గోత్రుండైన వెలంటూరి దండనాయక వేమనాయక కొడుకు [బ]ెజయ నాగరాజు మఱంది నారాయణుండు నాదిండ్ల శ్రీమూలస్థాన మహా దేవరకు నఖండ వర్తిదీపంబున కిచ్చిన గొఱియలు ౫౦ వీనిం జేకొని ఇందుల గొల్ల[ఎ]ఱియ బోయండు నిత్యమానెండునెయి తన పుత్రాను పౌత్రిక మాచంద్రార్కమము నీదీపంబునకు బోయంగలవాండు.

A. R, 329 of 1919,

S. I. I. x. 139 Page 65, 66,

బ్రహ్మదేవుఁడు క్రీ. శ. 1158.

క. శ్రీరమణుండతిఁ సూరచ
కోరసుధాకరుండు హారితగోత్రుండు గులని
స్తారుండు వాముదిండి[1]విభుండు
సారగుణుండు పుట్టె నయితశౌరి ధరిత్రిని. ౧

క. ఆతనికిం బుణ్యధన్యన
కాతతగుణమణికి మేడమాంబకు ధర్మా(ఁ)
పేతుండు వారిజభవసం
జాతకులోత్తముండు పుట్టెం జామెన యనంగాను. ౨

క. సితకీర్తిఁ సామిరాజున
కతులితచారిత్ర గుండమాంబకు లక్ష్మీ
పతిసముండు పుణ్యచరితుండు
ధృతిసురగిరినిభుండు బ్రహ్మదేవుండు పుట్టెను. ౩

క. మతిగురుం డాబ్రహ్మన శ్రీ
యుతుం డనఘుండు భూసురాన్వయోత్తముండు దయా
న్వితుండై ధర్మఁవు......
మతిపట్టియ వేదవిహితమార్గఁండు భక్తిని. ౪

సీ. అంబరవసువియద్రమితాంశుమితశక
ధాత్రిపాబ్దములు[2]బహుధాన్యవర్షఁ
వైశాఖసితపక్షవారిజోదరితిథి
గురువాసరమున నగుపూర్వఁగాంగం
గడుభక్తి విషువుసంక్రాంతిం గొట్టియదాన
శంకరునకు భక్తశంకరునకుం
బరమధర్మాత్ముండు బ్రహ్మదేవుండు దన
తల్లిదండ్రులకును దాతలకును

---

1. ఇచ్చట నొకమాత్ర యధికమైనది-వాద్దిండి-అని చదువఁదగును.
2. ఇచ్చట నొకమాత్ర యధికమైనది-ఉవర్ణము వదలి పలుకవలయును.

బేమ్మిఁతోడం గరము ధమ్మఁవుగాంగ న
ఖండదీప మఖిలమండనముగ
నిలిపె వంశమెల్ల వెలుగంగ్గ నాచంద్ర
తారకంబుగాంగ ధాత్రిమింద.* ౫

S. I. I. VI. 645. శా. ప. 40.

ఎల్లఁడు క్రీ. శ. 1158.

శా. శ్రీకాంతానిలయంబు శిష్టజనతాసేవ్యంబు శాలీవనా
నీకప్రాంతజలాశయోద్గతలసన్నీరేజశోభాన్వితం
బాకీర్ణద్విజనంద్దనంబు రమణీయ్యా[1] స్థానమై కమ్మలో
నాకాధీశపురంబుకంటె నిది మేల్ నా నొప్పు రాయూరిలను. 1

ఉ. రాజితకీర్త్తిఁ లట్టి యకరంబునం[2] గమ్మకులోద్భవులు భర
ద్వాజమునీంద్ర గోత్రజులు వలువురు[3] వారలలోన సద్గుణ
భ్రాజితకీర్త్తిఁ గంట్టైన ప్రభావసమన్వితుం డుద్భవించెం దే
జోజయశాలి సూంద్రితవచోనిధి బంధుజనాశ్రయుం డనను. ౨

క. కందం॥ సాధులకంద్దర్పుఁడనను
సాధుజనానంద్దకరుండు సననతనికి నం
భోధిగభీరుం డన నా
రాధితశంకరుండు దేవరా జుదియించ్చెను.[4] 3

ఉ. వృత్తం॥ వానికి జన్నమాంబకును వంశకరుం డుదియించెె[5]
బ్రహ్మతే
జోనిధిబాంధవాబ్జవనశూయ్యఁండు[6] గొమ్మయపూర్ణ
చంద్రబిం
బానన సర్వలక్షణగుణాన్విత సూరమ(ం బె)ండ్లి యయ్యె సం
త్తానవృద్ధిపొంటె నుచితస్థితిం జారుచరిత్ర నిల్వంగాను ౪

* మింద=మీఁద.
1. రమణీయా-అని చదువవలయును.
2. అకరము-కరరహితమైన యగ్రహారము?
3. వల్వురు-అని చదువవలయును.
4. రాజుదయించెను చదువవలయును.
5. కరుం డుదయించె-అని ,,
6. సూయ్యఁండు- ,,

చ. జనసుతకీర్తి గొమ్మయకు సామజగామిని సూరమాంబకును
మనుచరితుండు సత్పురుషమాన్యుండు భూసురవంశశేఖరుం
డన నుదియించెం[7] బెన్నయ గుణాగ్రణి వారిజపత్రలోలలో
చన యగుప్రోలమాంబ విలసన్మతిం బెండ్లి[8] యయ్యెం బ్రీతితోను

ఉ. లాలితసర్వలక్షణవిలాసప్రసిద్ధికి నాస్పదంబు నాం
జాలి పతివ్రతావిమలచారుచరిత్రకు నాలవాలమై
శీలమునను సమానమగు శీతకు[9] ధాత్రికి నద్రిజాతకుం
బ్రోలమ నన్యకామినులు వోలుదురే గుణగౌరవంబునను. ౬

ఉ. ప్రీతివిశుద్ధసత్త్వుం డగు పెన్నయకును దలితాంబుజాస్య భూ
జాతసమాన ప్రోలమకు సత్కవిసజ్జనబన్ధుమిత్రసం
ఘాత(ను)పోషకల్పతరుకల్పుం డనం బ్రభవించె నెల్లండు
ద్యోతసరత్స[10]మాగమవిధుద్యుతి సర్వజనానురాగుండై. ౭

మ. పదుమూణ్డేణ్డ[11]నా డమాత్యపదవిం బ్రాపించ్చి తత్సంపదా
స్పదుండై సత్కవిబంధుమిత్రజనసంపత్కారి యై సాధుస
మ్మదశుద్ధప్రతిభాప్రపంచ్చితలసన్మార్గస్థితిని సంతతా
భ్యుదయుండై విలసిల్లె నెల్లండు జగత్పూర్ణచ్ఛకీర్తిచ్ఛవిని. ౮

ఉ. మానితసచ్చరిత్ర(కు)పమాన మమానుషమానవంబు సం
తానకతుల్య మర్థిజనతాప్రణుతాభిమతార్థ మీఁగి మెయి[12]
మానవనాథమాన్యతకు మన్యపమంత్రి సమానుం డంచ్చు ల
క్ష్మీనిధి నెల్లనిని విబుధమిత్రు నుతింతురు సత్కవీశ్వరులు. ౯

ఉ. మన్యపవైభవుండుభిగమశ్రుతిచోదిత ధర్మవర్తి పౌ
జన్యనిధానుం డర్థిజలజాతహిత ప్రియనందనుండు వా
గ్జన్యవిశేషనిష్టపదసత్యయుధిష్ఠిరుండై వెలింగ్గె భూ
మన్యకులోత్తముండు తిసమగ్రత నెల్లండు ధన్యుం డున్నతిని. ౧౦

---

7. నుదయించెం-అని చదువఁబడియును.
8. బెండిలి- ,,
9. సీతకు- ,,
10. శరత్స- అని చదువఁబడియును
11. పదుమూణ్డేణ్డుల- ,,
12. మై-అని ,,

ఉ. పాలితధర్మమార్గుఁ డనుపాలితసత్యవచోవిరాసుఁడు
త్క్షాలితపావకల్మషనికాయ విశుద్ధపవిత్రగోత్రుఁ డా
మ్లేలిత సర్వశాస్త్రమతి మిత్రజనాంబుజమిత్రమూర్త్తి ది
గ్లాలితకీర్త్తి నిశ్చలితలక్ష్మీసమన్వితుఁ డెల్ల డుర్వ్వరను. ౧౧

శ్రీయమరేశ్వరదేవర శ్రీపాదారాధకుఁడైననల్లపాచార్య్యనిలిఖితము
(ఆ స్తంభముమీఁదనే వేఱొకప్రక్కను)

చ. క్రితకనియోగలబ్ధ మగు కేవలలక్ష్మికి స్వీంగి గర్వప
ర్వతశిఖరాధిరూఢు లగువారల నవ్వ ననింద్యమూర్త్తి ని
ర్గతకలికాలకల్మషుండు గావున నెల్లండు ని(ర్మళాతిని)
శ్చితమితవాణి గావున విశుద్ధయశోనిధి (దా)న కావునను.[13] ౧౨

సీ. సకంద్రి పావనీపాల[14] నికర మంబరగజ
వియదిందుసంఖ్యం దద్విషువదమల
సంక్రాన్తివేల నిశ్చలభక్తితో దీప
(మా)చంద్రతారార్కమై వెలుంగ
నర్తించ్చం బరమేశు నిందుశేఖరుం డమ
రేశ్వరదేవర కిని ప్రా(ధూ?) ప
కొలము ప్రీతితోడ నివేద్య మిన(ని
షూ?) ని (చిమా?) నులకర్త మిచ్చె[15]

సరసిజాసనవంశశేఖరుండు పురుష
కారగు ప్తుండు వంశవిస్తారకుండు
గరణమెల్లండు నుచరితాభరణుం డిటు
భాసురంబుగా ధర్మ్మవు సేసి వెలసె. ౧౩

పై శాసనపుఁ బంక్తులనడుమ నీ క్రిందిపద్యము చెక్కఁబడియున్నది. ఇటీవల చెక్కఁబడినట్లు కనఁబడుచున్నది.)

13. ఈపాదమందు యతి తప్పినది.
15. ఈపాద మనన్వయముగానున్నది.
14. శకనృపవత్సర-అని యుండవలయును.

ఉ. దిట్టకవి ప్రసిద్ధిగల తిప్పనసత్కవి సార్వభౌముండౌ
మెట్టనినం[16] గవిత్వమున నెవ్వరు వానికి నీడుగామిం దాం
గట్టినగోచి దక్క నొకకాని యు డాంప్పక యత్తిఁ[17] గోటికిం
బెట్టుట జావురే బిరుదు వెట్టిన వానిక చెల్లు నుర్వరను. ౧౪

S. I. I. VI 233, 234, 235.

శా. ప. 41

వెలనాంటి చోళరాజు ప్రశంస క్రీ. శ. 1158.

చ. ఇల వెనాంట్టిచోడినృపు నిచ్చినదత్తము దీని కన్యథా
దలంచినదుర్వినీతుండు మ(దం)బ్బతి దుర్దశం జెంది
వంద్దియా
కులుండై[1] కాలుప్రోలు సారం గొట్టిన విడ్మలి గాన కండ్ద తా
నెలకొని రౌరవాంబుధి మునింగ్గి యడంగ్గు ననేక కాలములు ౧

చ. చెఱువులు నూఱు వన్న స లచింత్యము సత్రము లగ్రహారములు
గుఱుకొని లక్షగంగు లొకకోటిశివాలయములు సహస్రకం
బఱునదివేలు వావులు సతాధ్వరములు[2] వదివేలు బ్రహ్మముం
జెఱిచిన(య్య)ంతవాతకము సిద్ధము దీనికి హింస సేసినన్. ౨

క. తనదత్తమన్యదత్తం
బనంజనందు స్వదత్త మెట్లట్ల[3] రక్షిం
పవియతం డఱువదివేలేం
డ్లనవరత మమేధ్యక్రిమి[4]యై జనియుంచ్చును. 3

16. కెట్టనిన-అని చదువవలయును.
17. యతిఁ- ,,
1. కులుండయి- ,,
2. వావులు శతాధ్వరములు-అని చదువవలయును
3. మెట్టులట్టుల- ,,
4. మమేధ్యముక్రిమి-అని చదువనొప్పు

1

నుదురుపాడు శాసనము. క్రీ. శ. 1158

శా. శ్రీరామా రమణీయ మున్నత (ర) ధా...నాగోన్నతం
బారామావృత సూ. రంబు మహానీ యానేక సస్యావళీ
[స్ఫార] క్షేత్ర సమన్వితంబు ధరణీ సారంబు నున్ రాంకికా
శ్రీర శ్రీశుభదంబులన్ మిగులుచున్ మేలై త్రిలోకంబులన్. ౧

కం. గుణ గణ నిధి తత్పురివిభుఁ
డనఘుఁడు గామయ తనూజు...
కొనరఁగ నఖండ దీపము
ద్రిణనయనకు నిలుపఁద్రిజగ దీ_ప్తంబనఁగాన్.

ఉ. ఖరకర తేజుఁడన్వయ శిఖామణి గామయపుత్రు విక్రమా
భరణు, విరోధి వీర మద భంజను శూద్రక వీర భాసివి
స్ఫురితయ శోర్థి శిష్ట జన పోషణుఁడంచు నుతించు చుండగా
దిరముగ దేవ దేవునకు దీపము నిల్పె మనోము దంబునన్. 3

నుదురుపాడు శాసనము.

2

సీ. శ్రీమంతు లయిన సుద్దామ భుజోద్గర్వు
లన్వయ వార్ధి నీహారకరులు
రమణీ యమగు చున్న రాంకి పురా ధీశు
లుగ్ర నిగ్రహాలు భూపాగ్రగణ్యు
లంగ జాకారు లుత్తుంగ గభీరులు
మిత్ర పంకజ శత పత్ర హితులు
గొండ పశ్చిమము భూ మండ లాధీశుల
పాద సరోజ షట్ప దసమూహి

ఆ. వె. అమల కమల సురభుజామర వారణాం
భోజ రాజ గంగా నదీ జలాభ్ర
శుభ్ర సదృశ కీర్తి శూరులు నాయక
దిగ్గజులు కులాద్రి ధీరు లెందు.

సీ. వరుసఁ దమ్మోలిన గిరి పశ్చిమమున భూ
మండలాధీశుల దండి మగల
బిరుద చె.......................
......కుల సంగ్రామ జయుల
నాచార పరుల దీర్ఘాయుష్యమంతుల
ననియంక భీముల నలఘు భుజుల
భాను ప్రభుల గర్వ పర్వతారూఢుల
దుష్ట నిగ్రహుల విస్పష్ట యశుల
వల అట్టగు బుద్ధ వర్మ ప్రతాపుల
చిత్తంబు వడసి సంసిద్ధమైన
గుడి కృతి నిధి తోఁట కొడుకు తటాకంబు
బొల్పుతో నల్లిండ్లు నిల్పి కీర్తి
ప్రస్తుతమైన మూల స్థాన దేవర
కను రక్తి హా విల్బలర్చనలును
సానులు మానులుగా నోజులును బ్రహ్మ
పురులనుం బెట్టెను గరము వేడ్క
నుల్ల సకల జన మనోత్సవ మగు నట్లు
ధరణి మను మునీంద్రు చరితఁబోలి
ఇద్ధ కీర్తిఁ బ్రజాసమృద్ధిగా నగపతి
వారిజాప్త చంద్ర తారకముగ

నుదురు పాడు శాసనము.

3

క౦. 1. శ్రీ..........................

2. ......కు బ్రమ్మన బోయిని

3. ....నఖండ దీప(ము)

4. (భూ) నుతముగ రాంకి బట్ల బోయుఁడు నిల్పెన్.

క౦. ఇమ్ముల బ్రమ్మన బోయని
తమ్ముఁడ గావట్ల బోయ దర్మమత్రైలో
క్యంబులను నెగడె నతిహ్రా
ద్యం బగుచును విబుధ జన నుతంబై ధరణిన్.

సీ. శ్రీ రమణీయుఁ డాచార గంగాత్మజుఁ
డంగజాకారుఁడుత్తుంగభుజుఁడు
మానవనిధి రాంకి మల్లయ యనుజుండు
పోలె నాయకునకుఁ బుణ్యమూర్తి
పద్మమాంబకు ధర్మ పరుఁ డగు నబ్బయ
యుదయించి బంధు సమ్మోదము గాఁగ
శర గజాంబరసు ధాకర సంఖ్య శాకాబ్ద
తతి నుతిం జేకొని వితత యశుఁడు

ఆ. వె. రాజ మౌళి కమర రాజ వందితునకు
తేజమున నఖండ దీప మెత్తె
దివసకరశశాంక దిగ్మరుత్ కుండాల
గణము గలుగు నంత కాలమునకు.

సీ. శ్రీయుతుం డెటియమ నాయకు తనయుండు
వలబట్ల వర వంశ వర్ధనుండు
దండి దాన వినోది గండయ తమ్ముండు
వెన్నమాంబ సుతుండు మాన్యమూర్తి   నన్నయకు

వీరుండు వీరావతారుండు పటంచూరి
పుర వరాధీశుండు నరనుతుండు
గిరి పశ్చిమంబున గురు తరంబగు రాంకి
పురమున నెల కొన్న పుర హరునకు
నల్ల లితుఁడు రాంకి మల్లయ మఱఁదిత్రి
లోక నుతుడు వైరి భీకరుండు
దిరముగా నఖండ దీపకం బెత్తించె
దిర గుణుండు వంశ దీపకుండు.

కం. ......ఆరిగి నలూరు ముట్టిన
హరి ననిలోఁ దోలి పోట్లు వడి అయ్యార
......చెఱువు గంగా కేతన
నరనుత శౌర్యమునఁ బొత్తునకు దొరలనఁ కాన్.

కం. శ్రీరమణీయుఁడు విమలా
చారుండు చతుర్థ వంశ జల జాప్తుఁడు వి
స్తార యశోనిధి భారత
వీరాభుఁడు నూంకఁ డతుల విక్రముఁ డుర్విన్.

కం. శ్రీయుతుఁడు రాంకి కొండప
నాయకునకు నెఱియకమకు నందనుఁడు జయ
శ్రీయుతు డఖండ దీపం
బాయతముగ నెత్తె శివునకచలితభక్తిన్.

నుదురుపాడు శాసనము

4

కం. శ్రీరమణీయులు విమలా
చారులు ధర్మనయ విచారులు సుజనా
ధారులు చతుర్థకులని
స్తారులు రాంకిపుర...ధారులుధరణిన్.

కం. నుతికెగడి తద్ధరణీ
పతులకు భక్తులయి పరమపౌరుషనిరతుల్
మతియుతులు రాంకిపురవిభు
లతుల దయాదాన విభవులగుచు ధరిత్రిన్.

కం. గిరిబళ్ళిమధరణీశుల
కరుణం బండ్రెండు యిండ్లుగల రాంకిపురే
శ్వరులుభయకటకములనుం
బరగిరి శౌర్యమునెఱింగి బాత్రచరిత్రన.

కం. సామజచర్మాంబరునకు
సోమకళాశేఖరునకు శూలికిత్రిజగత్
స్వామికి రమ్యాగారము
భూమిప్రశస్తంబు దేవభోగము మహిమన్.

(Journal of Andhra History and Culture Vol I No 2 Pages 68, 74. The prose portions have been omitted.

నల్లప్రెగ్గడ. క్రీ. శ. 1159

క. శ్రీయువతీప్రియు నాభీ
తోయజమునం బుట్టె బ్రహ్మ దురితేతరుం డా
తోయజభవునకు శాలం
కాయన(ఋషి)పుట్టె ధర్మ్మకర్మ్మఠుం డ (నంగా)ను. ౧

సీ. తద్గోత్రమునం బుట్టె ధన్యుండు పెగ్గడ
దే(చి)దేచికిం బురంధ్రీలలామ
కామవాంబకుం బుట్టెం గాంతియుక్తుండు గోం
కండతనికి నాచమ కతిముదమునం
బుట్టె మేడండు జగత్ప్రఖ్యుం డాతనికి దా
మవకు జన్మించ్చిరి మహితకీర్తి
ధనుండు నల్లండు గోంక్యాండను దే(చి)యును వీరి
లోన నల్లయ బుధలోకనుతుండు

చోడకన్నరవిభుచేత సూర్య్యవంశ
వయ్యెచే మంత్రిపదవియు వసుమతీశ
చిహ్నములుం బెక్కు వ్రిత్తులుం జిరతరముగం
బడసి పురుషార్త[1]గౌరవ ప్ర(వు)డుం డగుచు[2].

చ. ఒఱపగు శాకహాయన ములువ్విగజాంబర చంద్రసంఖ్యగా
వఱలిన కన్యసంక్రమణవాడర నాథుదినంబు నందుం గ(౦)
(చె)ఱ్ఱ్వలి[3] భీమనాథునకుం జెలువుగ[4] చెల్వొ నఖండదీపకం
బె(ఱుక)వమంత్రి నల్లంను ది(నే)శసుధాకరక తారకంబు గాను.

స్వస్తిసకశవర్షంబులు ౧౦౮౧ గు నేంటి కన్యసంక్రాంత్తినిమిత్తి
మున శ్రీమన్మహామండలేశ్వర కన్నరదేవచోడ (మ) హారాజుల పెగ్గడ
నల్లపెగ్గడ కంచెఱ్ఱ్వల భీమేశ్వర దేవరకు నఖండదీవమునకు నిచ్చిన
మొదవులు పండెండ్రు వీనిం బయింబెట్టకొని యొడయరి యాచంద్ర
తారకముగాం దనపుత్రాను పవుత్రికమున[6] నిత్యమానెండు నెయి వో
యంగ్గలవారు.

శా. ప. 43

కొమ్మన. కీ. శ. 1160

ఉ. శ్రీరమణీయ్య[1]పక్షుండు వశీకృతలోకుండు విప్రవంశని
స్తారణకారణుండు విలసద్గుణభూషణుం డిష్ట(జన) ర
క్షారతుం డుత్తమోత్తముండు గౌశికగోత్రుండు గొమ్మశౌరి ధ
ర్మార్ధరుచరిత్రుండ ప్పురువంగూరిపురీశుండుధన్యుండు(న్నతి).౧

1. పురుషార్థ - అని చదువవలయును.
2. ప్రౌఢుండగుచు - ,,
3. చెఱువుల - అని చదువవలయును.
4. జెల్వగ - ,,
5. శక - ,,
6. పౌత్రికమున ,,

ఉ. ఆవసుధామరేశ్వరున కన్యయరత్న(ము కొ)మ్మమాంబకును
భూవినుతుండు విప్రకులభూషణుం డుద్భవమయ్యె (గొంక్క) ధా
త్రీవిభుసంధ్ది విగ్రహి (య)తిస్థిరచి (త్తుం డ) మాత్యరత్న మా
గోవిందన[2]వంశవర్ధనుం డుగోత్రపవిత్రుండు ధాత్రుండిత్రయిని. ౨

చ. గురునిభుం డయ్యమాత్యనిధి (గొ)ద్దయనపెగ్గడ కంబుజాస్యయం
బురుహదళాక్షి గేతమకుం బుత్రుండు గౌశికగోత్రుం డంబుజో
దరపద భక్తియుక్తుండు ప్రతాపది(నే)శుండు గొంక్కధారుణీ
శ్వరునకు సన్ధివిగ్రహి ప్రసన్న మనస్కుండు గొమ్మ డిమ్మహిని.3

క. రమణీయ్య[1]ధనదపురవర
మమరంగ నిజరాజధాని యయ్యుండ్డంగ నక[4]
రము నెల్లూరును లోపుగం
గ్రమ మొనరంగ్గ నేలె బాహుగర్వము వెలయను. ౪

క. వననిధి పరివృత మాదింగల
యనఘ శివాలయము లెన్ని......
చనకలశంబులు వెట్టిన
యిన నిభుఁడగు గొంక ధారుణీశ్వరు చేతను. ౫

క. అనుపమ మగు బండారము
ననఘుంబగు సంధి విగ్రహి...బె
కృని (యోగ) ంబులుం దేజము
గాన కొని పడసిన యమాత్య కొమ్మండు ప్రీతిన్. ౬

---

1. రసుణీయ - అని చదువవలయును.

2. (బంధు) అని యుండనోపు.

3. ఇచటఛందోభంగము మైనది. గోవిద అనికాని గోవన అనికాని యుండనోపు.

4. ఇక్కడ ఛందోభంగము గలిగినది - సరియైనపాఠము చింత్యము.

చ. కరగజఖేందు సంఖ్య శక కాలము వొల్పుగ భావపట్టు దే
(వరని) నఖండ దీపమతి భాసుర లీల వెలుంగనిల్పె వి
స్తరమతి తల్లిదండ్రులకు ధర్మ్మువుగా శశి తారకంబుగా
గురుభుజుఁ డిద్ధవిక్రముఁడుం గొమ్మన పెగ్గడ ధన్యుఁడున్నతిని

S. I. I. IV. 181

కా. ప. 44. 45.

భూరమాదేవి శాసనము.

చ. అమలపయోధి చంద్రుఁడుదయంబయినట్టులపోలె వారిజా
తమున విరించి పుట్టిన విధంబున కాంచన ధారుణీధరేం
ద్రమున సురాపనీజముదితంబయి యొప్పగతింజతుర్థవం
శమున జయించె సుగ్రరిపు సైన్యజయుండు ధనంజయుండిలన్.

క. ఆతని వంశంబున వి
ఖ్యాతులు వర పతులనేకు లరిగినఁ బుట్టెన్
జేత (బోడ) తమ్మధీశుఁడు తత్
భూతల నాథునకు గండ భూపతిఁ బుట్టెన్

ఉ. ఆమనుజాధినాథసుతుండై యుదయించె విరోధి గోత్రసు
త్రాముఁడు, శత్రుపద్మహిమ ధాముఁడు శాత్రవ కంసగోమినీ
రాముఁ డరాతి పంక్తి ముఖరాముఁడు, భీకర విద్విషత్పురీ
భీముఁడు, వైరిసింహబల భీముఁడు, ముమ్మడి భీముఁడిమ్మహిన్.

క. ఆతనికి నరజగతీ నా
ధ తటి మణిప్రభావి తాన విభూషి
తృత పదపద్మ్ముఁ డగు దక్షి
క్షితి పతి యూ సూర సాని కిని దనయుండై

క. శారద నీరద పారద
నారదకుందేందు చందన క్షితి జ సమా
హార తుషార యశఃపరి
పూరిత దిక్కుండు గండ భూపతి బుట్టెన్.

క. చండ తరాత్మీయ భుజా
దండ స్థిత మండలాగ్రధర...హిత వే
దండ శిరశ్చుంబిత...
మండిత మల్లండు గండ మండలికుఁడిలన్.

చ. హరునకు గౌరి వోలె జమదగ్నికి రేణుక వోలె చోడ భూ
వరునకు గొమ్మవోలె దశ వక్త్రవి భేదికి సీతవోలెనై
పరగెను భూరమాంబ గుణభాసుఁడు గుండ నశాగ్రగణ్యుఁడై
(ఇలియటు శాసనములు. 1 సం. 720–722 పుటలు)

పావులూరి మల్లన

తెనుఁగుభాషలో వెలసిన శాస్త్రీయగ్రంథములలో పావులూరి గణితము బహుళ ప్రచారముఁ బడసినది. ఇది యాంధ్రజైనవాఙ్మయమునకు సంబంధించినది. ఆంధ్రజైనవాఙ్మయము నందలి కావ్యములు నశించినను, శాస్త్రీయగ్రంథములు నిత్యవ్యవహారమున నుపయుక్తములగుటచే నిలిచినవి. క్రీ. శ. 9వ శతాబ్ది నుండిన మహావీరాచార్యుఁడను జైనపండితుఁడు సంస్కృతములో దీనిని రచియించెను. "గణిత సారసంగ్రహము" అనునది దీని సంస్కృత నామము. మూలము నుండి పద్ధతులు, సూత్రములు గ్రహింపఁబడినవే కాని యుదాహరణము లన్నియు కవి స్వంతముగఁ గల్పించినవియే. దీనికిఁగర్త పావులూరి

మల్లన. ఈతఁడు తన వంశ క్రమము గ్రంథావతారికలో నిట్లు తెలిపి యున్నాఁడు.

గార్గ్యగోత్రమున
శివ్వన
|
మల్లన
|
శివ్వన — చిమ్మన — సూర్యదేవుఁడు — ప్రోలన

(భార్యగౌరమ్మ
| మల్లన (గ్రంథకర్త)

మల్లన కమ్మనాఁటి లోని పావులూరి గ్రామమున కధిపతి యనియు, సుకవిమల్లుఁడనియుఁ దెలియుచున్నది. మఱియు నీతని తాత మల్లన.

శ్రీలలనేశుఁ డంధ్రనృపశేఖరుఁడై చను రాజరాజభూ
పాలకుఁజేత పీఠపుర పార్శ్వమున న్నవఖండవాడయన్
ప్రోలు విభూతితోఁ బడసె భూరిజనస్తుతుఁడైన సత్కళా
శీలుఁడు రాజపూజితుఁడు, శివ్వనపుత్రుఁడు మల్లఁడున్నతిన్.

పైపద్యమునకుఁ, గొన్ని తాళపత్రప్రతులలో నున్న శివ్వన పుత్రుఁడ మల్లనాఖ్యుఁడన్॥ అను నపపాఠమును గ్రహించి పూర్వకవి చరిత్రకారులు, పద్యము నందలి రాజరాజు క్రీ. శ. 1022-1063వఱకుఁ బరిపాలించిన భారతకృతిపతి రాజరాజ నరేంద్రుఁడే యనియు, నందుచే మల్లన నన్నయ సమకాలికుఁ డనియు నిర్ణయించిరి. చాలకాలము వఱకు సారస్వతవిమర్శకులు దానినే గ్రహించిరి. కాని యిటీవలబహు తాళపత్రగ్రంథ పరిశీలనమున "శివ్వనపుత్రుఁడు మల్లఁడు" అనునదియే సరియగు పాఠమనియు, "మల్లనాఖ్యుఁడున్" ఉన్నతిన్ అనిన యన్వయము కుదుర దనియు నిర్వివాదముగా నేర్పడినది. దానితో గణిత శాస్త్రకర్త, తాత యగుటకు బదులు మనుమఁడైనాఁడు—తాతకు

మనుమనికి రెండుతరములు పరిగణించి. క్రీ. శ. 1100 ప్రాంతము మను మఁడగు మల్లన కాలమని నిర్ణయించినారు.

కాని పద్యమునందలి రాజరాజు తూర్పు చాళుక్యరాజగు రాజ రాజ నరేంద్రుఁడే యని చెప్పుట కాధారము లేదు. మఱియు నందు పేర్కొనఁబడిన నవఖండవాడ వెలనాఁటి చోడరాజగు పృథ్వీశ్వరుని పిఠాపురము శాసనము వలన క్రీ. శ. 1186 లో నాగ్రామ మచ్చటికి కుంతీమాధవస్వామి కర్పితమైనట్లు తెలియుచున్నది. ఇది యెట్లు సంఘటించినదో తెలియరాదు. ఇంతకు నీ పద్యమున కిదియే పాఠ మాయను యనుమానము గలుగు చున్నది. ప్రతికరణము వద్దనుండఁ దగిన పావులూరి గణితమున పాఠ భేదములుండుట యాశ్చర్యము కాదు. ఇందులో నెన్నియో మార్పులు, కూర్పులు, చేర్పులు, తీర్పులు కన్పట్టుచున్నవి. పద్యపాఠమీ క్రిందివిధముగ మొదట నుండనోపును. "శ్రీలలనేశుఁ డంధ్రనృప శేఖరుఁడై చను రాజరాజ భూపాలకుఁ జేత కోటపురి పార్శ్వమున న్నవఖండ్ర వాటికన్ ప్రోలు విభూతితోఁబడసె భూరి జనస్తుతుఁడైన సత్కళాశీలుఁడు రాజపూజితుఁడు శివ్వనపుత్రుఁడు మల్లఁడున్నతిన్". నవఖండ్రవాటి, కోటపురి యనఁగా నమరావతి నాను కొనియుండు ప్రదేశము. ఇది కమ్మనాఁటిలోనిదే. పావులూరు, గ్రామ మిందులోనిదే-నవఖండవాటి ప్రదేశమునకుఁ జిహ్నముగా 'ప్రోలు నాటిలో నవఖండవాడ వెలసినది. ఒక రాజకీయ విభాగము కొంత కాలము ప్రసిద్ధి చెంది పతనమైన వెనుక, నాయాభాగముల నామములు గ్రామరూపముగ వెలయుట వింతకాదు. శాతవాహనహార-సతారా-గుద్రహారవిషయ గూడూరు మొదలగునవియుదాహరణములు-ఇఁక నిందలి రాజరాజు కూడ రాజరాజ నరేంద్రుఁడే యనుట కాధారము లేదు. కన్నడమున గల గణితశాస్త్రమునుఁ జూచిన యిది స్పష్టమగును. కన్నడమున రాజాదిత్యుఁడను రాజకవి క్రీ. శ. 1120 ప్రాంతమున రచించిన రాజా దిత్య గణితమునందలి పద్యములను, మల్లన పద్యములను చూచిన, నొకరి నొక రెట్లనుకరించినారో తెలియఁ గలదు,

రాజాదిత్యుఁడు	మల్లన.
క. ఆదఱింలోకహితార్థ	శ్రీవల్లభు ననవరతము
మృదుపదలలితప్రసన్నగంభీరార్థా	భావంబున నిలిపి ధరణిఁ బ్రఖ్యాతముగా
స్పదమెనె భాస్కరదేవం	నే వినిపించెద గణిత
విదితవ్యవహారగణితమం విరచిసిదం.	ప్రావీణ్యులు సంతసింప రాజాదిత్యా
ఎనిసిదగుణిరాజాది	విమలంబగు రాజాది
త్యనెనురుచిరమప్పగణిత తత్త్వజ్ఞయితెం	త్యముగుణియించంగ నేర్పునతనికి భూలో
జనతోపకారదొళ్ మెఱె	కములో ని వ్యవహారము
జనెనల్ వ్యవహారగణితమనె మెచ్చదరార్	లమరఁగ నెప్పుడును కరతలామలకముగన్
ధారుణియొళ్ సకలబుధా	ధారుణిలో లౌకికకవ్యవ
ధారమెనల్ స్వల్పమాగియుంవ్యవహారా	హారంబులు గానఁబడును నది యెట్లనిన్
ధారమెనల్ సారమెనల్	ఘోరనిశాటవనంబుల
శ్రీరాజాదిత్యనర్థియిం విరచిసిదం	నీరజసఖుఁ డుదయశిఖరి నిలిచినభంగిన్.
	త్రైరాశికము తాళపత్రగ్రంథసంఖ్య.డి.2277

పై యనుకరణములను బట్టి మల్లన క్రీ. శ. 1120తరువాతి వాఁడని తెలియుచున్నది. మఱియు కొన్ని ప్రతులలోగల "ఘనుఁడు ప్రతాపరుద్రుని పట్టణంబున పట్టుమలగ వీడుపరగ విడిచె" అనుపద్య పాదమువలన నిది ప్రథమ ప్రతాపరుద్రుని కాలమున ననఁగా క్రీ. శ 1158–1195 ప్రాంతముల మధ్యరచితమై యుండవచ్చునని తోఁచుచున్నది. మఱియునీగణితము కరణీకవృత్తికి ముఖ్యమైనది, క్రీ. శ. 1145 లో గోపరాజురామన కరణీక వృత్తులను నియోగుల కేర్పాటు చేసినన్న విషయము ప్రఖ్యాతమేగదా! కాఁబట్టి యీ గ్రంథరచన కీ. శ. 1160 ప్రాంతము కాఁదగును. ఇఁక నొక తాళపత్ర ప్రతిలో 1609 క్రీ. శ. సంవత్సరసంఖ్యను దెలుపు నీ క్రింది పద్యము గలదు.

క. తొమ్మిది సున్నయు నాఱును
నిమ్మహిలో నొకటి బెట్టి యిందులలోనన్
నెమ్మిఁ బ్రభవాదిఁ గూడిన
సమ్మతముగఁ జెప్ప వచ్చు శకవర్షంబుల్.

ఇది పాఠభేదముల వలన మార్పుచెంది యుండవచ్చును. ఇది 1069, 1096 లో నేదియైనను గ్రంథరచనా కాలము 1147, 1174

ప్రాంతము లగును. ఈతఁడు క్రీ. శ. 12వ శతాబ్ది వాఁడనియే ప్రసిద్ధ వాఙ్మయ చరిత్రకారుల తలంపు. (చూడుఁడు. శ్రీదేవరపల్లి వేంకట కృష్ణారెడ్డిగారి వ్యాసము) (త్రిలిఙ్గ. తే 1-8-1949ది)

నాగదేవభట్టు లేక నాగదేవకవి.

ఈతఁడు రచియించిన తెలుఁగుగ్రంథము లేవియుఁ జిక్కలేదు. అమరమునకు నీతఁడు వ్రాసిన తెలుఁగుటీక యొకటి మాత్రము లభ్యమగుచున్నది. అందులో ప్రాచీనమైన తెలుఁగు పలుకుబడి గలదు అవతారికా భాగము లేక పోయినను "నాగదేవభట్టోపాధ్యాయకృత" మని స్పష్టముగా నందు గలదు.

ఈ నాగదేవభట్టారకుని పేరు క్రీడాభిరామము వలన నిట్లె యుకపడుచున్నది.

ఉ॥ ఈ రసమెత్తువేదములు హ్రీవహించుఁ బురాణజాలముల్
సౌరభహీనమౌ నుపనిషత్తులు వెంబడు నాగమావళుల్
గారవముల్లసిల్ల సిరికాకుళనాథుఁడు నాగదేవభ
ట్టారకు నింటఁబుట్టి ప్రకటంబగు వేడుక నారగింపఁగన్.

క్రీ. శ. 1434 ప్రాంతముల విలసిల్లిన ప్రసిద్ధ వ్యాఖ్యాత కోలాచల మల్లినాథసూరి తన వైశ్యవంశ సుధార్ణవమున నాగదేవభట్టారకుని యమరటీక పేర్కొనుటచేత నాగదేవభట్టు మల్లినాథసూరికంటె ముందు కాలమున విలసిల్లెనని తెలియుచున్నది. ఈ క్రింద వివరించిన శాసనోదాహృతులను బట్టి చూడగా నాగదేవభట్టు గొప్పపండితుఁడనియుఁ గవి యనియుఁ దెలియుచున్నది.

శా స నో దా హృ తు లు

క్రీ. శ. 1149 నాఁటి దాక్షారామ శాసనములో

ఉ॥ అంబుజగర్భవంశమణియై దయఁ బట్టపుమెట్ట యగ్రహా
రంబుగ నిచ్చి యంద యువరాజశిఖామణికి న్మరున్నివా
సంబెసగంగ నిల్పి విలసన్మతి నొప్పిన దండనాథర
త్నంబగు నాగదేవ విబుధస్తుతు తమ్ముఁడు ప్రోలఁడున్నతిన్.

(శాసనపద్యమంజరి ప్రథమభాగము పుట౩౫.)

ఇందలి నాగదేవ విబుధస్తుతుఁడే నాగదేవభట్టోపాధ్యాయుఁడు.

క్రీ. శ. 1154 నాఁటి ప్రేంపల్లిభావ నారాయణస్వామి యాలయములో నున్న శాసనకులో నాగదేవకవి ప్రశంస గలదు:...

తస్మాత్ స్వప్రతిభా ప్రభావ విజత త్వష్ట్రకశ్యపఃకశ్యపా
సూనుర్భానురి వానవద్యచరితోయో వైద్యవిద్యాధరః
శ్రీమాన్వంశకరో మనీషిపరిషన్మాన్యోవదాన్యోభరత్
సూరోద్ధైర్య నిధిస్సయేష సుహృదాంసంతానసంతానకః.
చత్వారశ్చతురాహరేరివ భుజాస్తం భాస్తనూజాస్తతో
గంభీరా మధురా కళాసుకుశలా స్వభ్యస్తశాస్త్రాగమాః
జాతాశ్శ్రిత మరీచి వీచిని చయచ్ఛాయాచ్ఛ కీర్తిచ్ఛవి
చ్ఛన్నాశేషజగత్కుటీరకు హారాస్సద్ధర్మ కర్మాద్రితాః
తేషామేష సుశీల శాలిమన సాజ్యేష్ఠోగరిష్ఠో గుణైః
ప్రౌఢపండిత మండ లీ పరిభృఢః
శ్రీనాగదేవకవిః
సానుప్రాస విలాసకావ్యరచనా చాతుర్యధుర్యశ్రియాః
బ్రహ్మచాపికలా కలావకుశలో నిర్వ్యాజ్యమాలింగితః.

S. I. I. Vol. vI. No. 156. (Bapatla) Page 78.

భాస్కరుని కేతన.

ఈతఁడు తిక్కన సోమయాజి పెద్దతండ్రి భాస్కరుని కొమారుఁడు. కావున నీతని భాస్కరుని కేతన యని వ్యవహరించిరి.

ఈతఁడు కవి యైనట్లుగా దశకుమారచరిత్రమున కేతన

చ. కవితకు ముఖ్యుఁడీతఁడనఁ గామితవస్తువు లిచ్చువాఁడు నా
నవరస భావకుం డితఁడనన్ పురుషార్థపరాయణుండునా
నవునన రాజనీతివిషయజ్ఞుఁ డితండనఁ గీర్తిచంద్రికా
ధవళితదిక్కుఁడై నెగడె ధన్యుఁడు కేతన మంత్రి యిమ్మహిన్

అని ప్రశంసించినాఁడు. ఈతని కృతి కాదంబరి. సంస్కృతమున గద్యకృతులలో మేటి యనఁదగు నీకాదంబరిని కేతన పద్యకృతి గా రచించెను ఈ గ్రంథరచనము క్రీ. శ. 1260 ప్రాంతములకు ముందుగానే జరిగి యుండఁదగును. అట్లు కానిచో కాదంబరీ దశకుమార చరిత్రలలో మూలఘటిక కేతన రసవత్తరమగు కాదంబరిని వీడి దశకుమార చరిత్రమును చేకొని యుండఁడు.

ఈ గ్రంథము లభ్యము కాలేదు. కాని పెదపాటిజగ్గన ప్రబంధరత్నాకరమున నొక్క సీసపద్యమును కస్తూరి రంగకవి తన రంగరాట్ఛందస్సున నొక గీతపద్యమును

"దాచే యంకతలంబుఁ జేర్చి వలచేతన్ మాలికన్ దాల్చి"

అను పద్యపాదమును దాహరించియున్నాఁడు.

ఉదాహరణమును బట్టి చూడ నిందలికవిత ప్రశస్తముగా నున్నది.

ఈ కాదంబరిని కన్నడభాషలో నాగవర్మయను కవి క్రీ. శ- 984 లోనను వదించి యున్నాఁడు. పుట 107.

అమృతనాథుఁడు

ఈ తెలుఁగుకవి రచించిన గ్రంథములేవియు చిక్కలేదు. ఈతఁడు మైలమ భీమనను గూర్చి చెప్పినపద్య మొక్కటి 'కాచనబసవన' తన 'కవిసర్వగారుడమున' నిట్లుదాహరించినాఁడు.

శసలకుప్రాసమైత్రి: లక్ష్యం. అమృతనాథుఁడు.

క. వసుమతి చిరకాలంబును
మశకంబై మనుటకంటె మదకరి కుంభ
గ్రసనంబగు సింహంబై
మసలుట యొక గడియచాలు మైలమభీమా!

ఈ మైలమభీముఁడే ప్రసిద్ధికెక్కిన వేములవాడ భీమకవిచేత స్తుతింపబడిన భీముఁడు. ఈతనికే చిక్కభీముఁడని పేరుఁగలదు. ఈతని శాసనము క్రీ. శ. 1168నాటిది దాక్షారామమున కలదు. అదియును పద్యమయ శాసనము. ఈ భీమనతల్లి మైలమదేవియొక్క శాసనము దాక్షారామమున గలదు. అది శా. శ. 1021వ సంవత్సరమున దాక్షారామ భీమేశ్వరునకుఁ బెట్టిన యఖండదీపదానము తెలియఁజేయుచున్నది. కాబట్టి యీతఁడును క్రీ. శ. 1150–60ప్రాంతమువాఁడు కాఁదగును. అమృతనాథుఁడుగూడ అప్పటి వాఁడే యగును. పేరునుఁబట్టి జైనుఁడని యూహింపఁదగినది.

యువపుష్యభారతిలో నీకవినిగూర్చి వ్రాయుచు నీతఁడు క్రీ. శ. 1050 ప్రాంతపువాఁడని యూహించుట కవకాశము గలదని వ్రాసియుంటిని. దానికి కారణము ఇలియటు శాసనములయందు నొకచోట మైలమ భీమన క్రీ. శ. పదియవశతాబ్ది వాఁడని వ్రాయబడి యుండుటచే నట్లు వ్రాయబడినది. కాని యావంశమును గూర్చి ప్రకటితములైన శాసనములను బట్టిచూడ. క్రీ. శ. 1160 ప్రాంతమగుటయే సమంజస మగునని తోఁచుటచే నదియే నిశ్చయముచేయఁబడినది.

వేములవాడ భీమకవి

ప్రాచీనకవులలో శ్రీనాథునికి ముందు బహుదేశములుతిరిగి రాజులను దర్శించి, శాపానుగ్రహ సమర్థులైన కవులలో వేములవాడ భీమకవియొకఁడు. ఈతని తొలుత స్తుతించిన వాఁడు శ్రీనాథుఁడు. ఈతఁడు క్రీ. శ. 1100–80 ప్రాంతముల విలసిల్లెనని, పూసపాటిరాచిరాజ విరచితమాలికను బట్టి నిర్ణయించితిని. (చూ. భారతి. 26 సంచిక 3. పుటలు 137-139) మఱియును కవిజనాశ్రయ మీాతని కృతికాదనియు, నది మల్లియ రేచనకృతమనియుఁగవిజనాశ్రయ పీఠికలో తెల్పితిని-(చూ. కవిజనాశ్రయము వావిళ్లముద్రణము) ఈతని కృతులలో రామగోపాలచరితమనుద్వ్యర్థి కావ్యము నేఁడును మఱియొక కవికృతిగా లభ్యమగుచున్నది. తెలుఁగున మొదటిద్వ్యర్థికావ్యరచయిత భీమకవియే. ఈ విషయమును గూర్చి పింగళి సూరనయే రాఘవ పాండవీ యమున స్పష్టముగాఁ జెప్పియున్నాఁడు. మఱియు నృసింహపురాణము, శతకంఠరామాయణము నను రెండుకృతులు లక్షణగ్రంథములయం దుదాహృతములైనవి. అవియును లభ్యములు కాలేదు. శ్రీవీరేశలింగము పంతులుగారు, వేములవాడ భీమకవిని, కన్నడబసవపురాణ కృతికర్తయగు భీమకవిగా నిరూపించుట యాధారరహితమై యున్నది. భీమకవి రాజరాజు చోడగంగు, చొక్కనాథుఁడు (పశ్చిమచాళుక్య దండనాయకుఁడు) నల్లసిద్ధి మొదలగు వారి సమకాలికుఁడు. లభ్యములైన పద్యములను బట్టిచూడఁగా నీతఁడు శివకవి సంప్రదాయము వాఁడని నిరూపింపనగును. ఈ తరువాత భీమకవినిఁ గూర్చి తెలిసిన సాధనసామగ్రినిఁబట్టి అప్పకవియాంధ్రశబ్దచింతామణి కొఱకుఁ గావించి కథ యంతయు కల్పితమని స్పష్టమగుచున్నది.

ప్రాచీనకవులలో నీతఁ డుద్దండకవి యని శ్రీనాథుని

"వచియింతు వేములవాడ భీమనభంగి
నుద్దండ లీల నొక్కొక్కమాటు

అనువాక్యమే తెలుపుచున్నది.

ఉ. వాండిమినల్లసిద్ధి జనవల్లభుఁడోర్చిన రాజుభీతుఁడై
యాండురఁ గానకుండ వృషభాంకముఁబెట్టికొనంగఁ జూచి తో
నేండిది యేమినీ వనుచు నెచ్చెలు లెల్లహసింప నంతలో
మూండవ కంటితోడిదొరమూర్తివహించిన క్రొమ్మొక్కరంగనల్
మానవ నాథుఁడుగంగా
స్నానములను సకల విదిత దానములను...

శరణయ శాసనము క్రీ. శ. 1161.

శ్లో. శ్రీజయలక్ష్మీ...ః పరమండలి కాన్వయాబ్జదే మధామః
వైభవజతమహేంద్రో(జ్జ)యతికులోత్తుంగచోడగొంకనరేంద్రః ౧

వ. ఇట్టి శ్రీ గొంకరాజులకిష్టభృత్యుండైన(స)
రణయనామావళియొట్టిదె. ౨

ఉ. శ్రీవిలసద్విలాసజి(జ)ష్ణునిచే నహిసీమక్రిష్ణుచే
దేవనమాను చేత వరదేవశిఖామణిచేత ధాన్యకా
టీవరవృత్తి శాసనపటీ యుసినాంటగి మేలునాయక
శ్రీవిభుండొప్పెంబోతయవశీకృత సజ్జనలోకుండై భువిన్. 3

క. జిత శాలి దూబవాడకుం
బతి పోతయనాయకునకు భావజరాజ్యా
న్విత లక్ష్మియుదయ మయ్యెను
సుతను శ్రీవిజిత రంభ సాక్కమ ధరణినిన్. ౪

చ. మితగుణశీలరూపములె[1] మేనక నూర్వశి రంభ బోలి సం
స్తుతి కెఱవట్టమై వెలయు సాక్కమ శీలమునందు మానవీ
వితతి నధఃకరించి సుకవిద్విజబాన్ధవ వంది బృందస
మ్మతవిపులార్తి దాన[2]మహిమంబ్రథదాల్చినభవ్య వెంపునను.

I. పూర్ణబిందుప్రాసము. నృసింహపురాణము:
2. స్నా-త-యతి,

క. ధర నవదవోలివిష్ణే
శ్వరదేవ(ర) న త్త్ర్కకియ ద్రివర్గఫలశ్రీ
కర సౌఖ్యమ మాహేశ్వర
పరివార (శ్రీ) లలోనం బ్రస్తు(తిం) దనరెను. ౬

చ. సురవనితావిలాస య (గుసా) ళ్యమ ఉద్భవమైరి దేవతా
వరము(నం జేసి) వీరభటవంశ విరాముణ్డు(కా)ముణ్డును మహీ
నరనుత శౌర్యమూర్తి సరసణ్డును గోకమహీశు దేవియై
పరగిన ల(క్ష్మి)దేవియనం బ్రస్తుతికెక్కిన కామదేవియును. ౭

క. సరసుత రాజకలాగమ
గురుణ్డు గులోత్తుంగ చోడగొంకధరిత్రీ
శ్వరుం డీశ్వరాంశ మగుటం
బరగిన శ్రీ కామిదేవి పార్వతిం బోలును. ౮

క. కామాంబిక నిజాగ్రజాగ
గామని పరభటవారని...మక...బుధచిక
న్తామణి సన్వయవనజప
భోమణి......ం దగు నభోమణి తేజును. ౯

క. అనిం గం (చె)ఱుల[4]కోటను
గణపతిసైన్యంబు నొడిచి ఘసుగొంకమహీ
(మనసిజు) మెచ్చించి సురాం
గ్గనలకుం గాముణ్డై[5] సనియె గాముణ్డు మహిమను. ౧౦

---

1. రూకముల- అని యుండనోపు.
2. విపులార్థ దాన- అనిచదువవలయును.
3. ఈ పద్యము మొదటి రెండుపాదములకు సరియైనపాఠము దొరకలేదు.
4. చెఱువుల- అని చదువవలయును.
5. గాముణ్డయి- ,,

క. వీరుణ్ణు సరనయచోడిమ
హీరాజేంద్రుణ్ణు మెచ్చ (నే ?) ఊరి యనిని
శూ(రా ?) రిం జెడరాయని
వారిధిసార నెగిచి వైరి(వర్గ)ముం జంప్పను. ౧౧

క. నరణయకా...మం(పవనయ
గురుణ్ణు గు(లోత్తుంగ(చోడ)గాంకధరిత్రీ
శ్వరుణ్ణను......చ్చి యిచ్చెం
బరగిన జేవరము గొణ్ణపడుమటిలోనను. ౧౨

క. పరగశకాబ్దములు జగ
త్కరివియదిందుమితినో(న్న)రంగా నిమ్మహి వి
స్ఫురదుత్తరాయనం(బున)
గిరిపశ్చిమ జేవరమునం గీర్తనం దనరెను ౧౩

మ. పరగోకేశ్వరనామధేయమునసర్వజ్ఞం ప్రతిష్టి
స్థిరత న్నిత్యనివేద్యభూసురభు(జ)రిద్ధిపాత్రమై యొప్పంగా
శరణ్ణీటం దటాకమును ధరయు శశ్వత్రైలయంత్రంబు నా
స్ఫురదిందుద్యుదిశాంబరామరకు భిదూత్మతారకంబై చనను. ౧౪

వసంతతిలకము-శ్రీరామరామం ప్రదిపశేఖరవిష్ణుమూర్తి
వీరాగ్రగన్య భుజవిక్రమ పార్థివేంద్ర
మారారియంఘ్రియుగమానసరాజహంస
కారున్య(దా)నసహాకారమహీజరా(జ)

సీ. అద్రిపశ్చిమభూమియందు ప్రసిద్ధమై
జీవపోషనరి సేయు జేవరంబు
ఖండనభీమండి......బడిగొలాజునప్రమోలం
బేకుగయ్యములందు...

---

6. భువర్ణము తరువాతి యక్షరము సందేహాస్పదము,
7. నాలుగుపాదములందును చివరియక్షరము దీర్ఘముగ నుచ్చరింపబడెను

బలి మెచ్చి శాసనబద్ధంబు సే ...... యుడు
నందుగో కేశ్వర దేవరనిలిపి
వర కా......నిలక్ష్మీవల్లభవల్లభి
గామి దేవులపేర గట్టిచెఱువు9

రుద్రునకు నిచ్చి ధర్మార్థభివృద్ధిగాం×10
దీ(ప)వర్తి కిగాను ప్రదిథము సేసి
భూసురోత్తమ వరులకు భూమిదాన
మిచ్చి వల్లిందు నిలిపి తాని స్త్రవట్టు. ౧౬

... ...

సోదరీపతులదానంబు శాశ్వతముగ
...మముగాను వార్తియై ధర్మ్మార్థము

క. పరమ పరుండైన గొంకే
శ్వరునింబ్రతిష్ఠించి ధర్మపరుండై లక్ష్మీ
వరుండై సౌక్యమ సరణయ
ధరదానము భూసురులకు దత్తముచేసినూ. ౧౭

క. పరిమల... ...
పరిగిన పంచమహాశబ్ద ప్రణవంబులతోం
గరమొప్ప ధూప ఘంటయు
సరనయగొంకేశ్వరునికి(శ్య)ము యిచ్చెను. ౧౮

క. యమడలను దూబవాడ
గ్రమమున పండేశ్వరమునం గడుధన్యముగా
నమరం గొంకేశ్వరునికి
విమలంబగు దీపవర్తి వెలయంగం బెట్టెను. ౧౯

8. పోషణ యని కవిహృదయము కాని యీరూపము సాధువుకాదు.

9. రెండు, మూఁడు నాలుగు పాదములకు సరి యయిన పాఠము తెలియకున్నది.

10. ఈపాదమందు యతి తప్పినది.

క. గుడియును జెఱువును వనమును
నడరిన నల్లిండ్లుంగ్రితియునల ? పెన్నిధియునుం
గొడుకులను సప్తసంతతి
నొడంగూడంగ నిలిపరనండొప్పెంగీర్తిఁగని.

A. R. 443 of 1915
శా. ప. 1-46-2-6.

మా ర కే త ఁ డు

క్రీ. శ. 1163.

సీ. స్వస్తి శకాబ్దములు శరగజదిక్సంఖ్య
విదితసుభానుసంవత్సరమున
పౌష్యమాసంబున బహులపంచాదశి
సమరేంద్రగురువాసరమునం బరగి
యతిశయం బగునుత్తరాయనసంక్రాన్తి
నఖిలలోకేశ్వరుం డనంగనొప్పి
నాలుగువేలును నన్నూటనలుబది
నాల్గులింగంబులనడుమ నెలసి

సిద్ధవంద్యుం డైనచేం జెఱువులకపో
తీశ్వరునకు భక్తి శాశ్వతముగ
మనుమకులుండైన తాడూరిఘనుండు మార
మాంబకేతం డఖండదీపంబు నిలిపె2.

S. I. I. Vol. VI No. 598.

1. శరలుస్వభాను- అని యుండవలయును.
2. ఈయొత్తుగీతిలో మొదటి రెండు నాట వెలఁదిపాదములు, చివరవి రెడును దేటగీతపాదములు.

వెలనాంటి చోడుండు.

క్రీ. శ. 1165

మ. సకలోర్వీఁజనరక్షణము దశాశాపూర్ణఁకీర్తిఁలతా
ప్రకటుఁ... దుర్జ్యఁయశలప్రాకారు సత్యవ్రతు
న్సుకవీంద్రాసురభూజముఁ(బ)డిగులార్జ్జుఁను వీరరాజేంద్రచో
డికుమారుం బ్రణుతింపరే శుభటకంటీరు1 న్నుదారుం బ్రభుఁ.

చ. ఇల వె(ల)నాంటిగోంక్కవసుధేశుతనూ(భవు)ండైన...భూ
తలపతి సోడపట్ట...దంబునం(గ) భుజాబలంబు(నం)
(గొలనుజ)యించ్చియంద్దు(రి)పుకుంజరు భీమనింజంపి ఆంధ్రభూ
తలము వదాఱువేలు సతత......లీలఁ. ౨

E. P. R. 49. Q 1909.

చిక్కభీమరాజు

క్రీ. శ. 1168

ఉ. ... ... త్కవీంద్రసం
తానము వైరివారిదసదాబంధునిధానుం డన్వయాం
భోనిధిచంద్రముండు న్రిపపుంగవుండువీరల
క్ష్మీనిలయుండు వానీరుహ3మిత్రమ తేజుండు గ్రిడివారులను4.౧

చ. గుణనిధి వానినందనుండు గొమ్మని పాలుం డరాతిరాజవా
రణవరకుంజర5మ్రిగరాజు వివేక చతుర్ముఁఖుంపు ధీ
మణి విహగేంద్ర విక్రముం డమానుషపౌరుషశాలి వంశ భూ
షణుండునుప్రసన్నిధానుండునిశాకరతుల్యుండుగా త్తినె(ంతయును)

---

1. సుభటకంఠీరవుఁ - అని భావము కావచ్చును.
2. యాంధ్ర- అని చదువవలయును.
3. వ్యారుహ-అని చదువవలయును.
4. గ్రీడి వోరులను- ,,
5. కుంజరారి-అని చదువవలయును.

ఉ. మండితకీర్తిలోలుండు రమాప్రియుం డాతనియుగ్రపుత్రుం డా
ఖండలవైభవాస్పదుండు గండవిభుండు విరోధిబ...(వే)
దండకిశోరకేసరి వదాన్యదధీచి పరాంగనామనో
జుండు మురారిక్రవిముండు శుద్ధచరిత్రుండు సన్నుతుం డిలను. 3

చ. తదవరజుం(డు న్)ంబి6హిమధామయశోనిధి వైరిభూపనీ
రదపవనుండు బాంధవసురద్రుమ మబ్ధిగభీరుం డంగనా
మదనుండు వంశవర్ధనుండు మ ...
... ... ४

(చిట్టచివరిభాగము)

శకవర్షంబులు ౧౦౯౦ నేణ్టి రాజరాజసం.........రాయ
ణసంక్రాంతియు సోమవారమునాండు శ్రీభీమేశ్వరమహాదేవరకు ఓం
గ్గే(ఉమార్గ)మున త్రైలోక్యమల్ల.........జిక్కభీమరాజుధర్మా
ర్థముగాను పెట్టిన (అ ఖండ్డప త్రీలోహదండ్డుదివియ యొక్కట్టికి
కిలరముద బోలున(లు)పురుం బ్ర్యాణ్ణ)గాను మో(డ్డా)వు వదవున
కాటబోలసూరె వసమునం బెట్టిన ఇనుపయెడ్లు౫౫.........గోని
ఎత్యవడి గొలావంగల త్రిభువనాంకుశ నేతిమాన(౧)-లిఖతం పెద్ద
నాచార్యేణ.

S. I. I. Vol. vi. 1039.

వెల్లకి గంగాధర మంత్రి క్రీ. శ. 1171

శా. శ్రీరామాధిపుఁడింద్ర నీలనిభశా-రీరుండు దారుండు గా
రీరామాధిపుఁడుజ్జ్వల స్ఫటికశా-రీరుండు ధీరుండు భా
షారామాధిపుఁ డబ్జకేసరలస-చ్ఛాయాశరీరుండునున్
గారుణ్యంబున మాకు నీవుత సదా కాలంబు కామార్థముల్.౧

6. నంబి ఘనునది రాజు పేరు.

కం. వెలయంగ వేంగి దేశం
బులోన వాత్రేయ గోత్ర-పుంగవులు మహా
త్ములు వెల్లకి పురంబున
బలవంతులు పుట్టి పెరిగి-పాలించిరనన్. ౨

కం. మను చరితుండ ఖిలజగ
జ్జన పూజితుఁడైన యత్రి-సంతానమునన్
జనియించి కొమ్మనార్యుఁడు
వినుతశ్రీశుభ సమృద్ధి-వెలయఁగఁ బ్రభతోన్. 3

కం. ఆయ తయశుఁ డతనికి నా
త్రేయాన్వయ భూషణుండ-తిస్థిరమతి నా
రాయణుఁడుదయించె వచ
శ్రీయుతుఁడై సుకవి బంధు-చింతామణియై. ౪

మ. అతుల శ్రీయుతుఁడై సమస్తజన చిత్తానంద సంజాత వి
స్తృత నానాగుణియైన యాతనికి నీ-రేజాతపత్రిప్రకాశ
శిత లోలేక్షణి యచ్చుమాంబికకు లక్ష్మీనాథుఁడై పుట్టె సు
న్నత గోవిందుఁడు నిర్మల ప్రథిత విజ్ఞానంబుతో నిమ్మహిన్. ౫

కం. వితతయశుఁడైన యతనికిఁ
బతివ్రతా గుణనిభాసి-భాగ్యవతి మహా
సతియైన తురుక మాంబకు
నుత చరితుఁడు బంధుజనమ-నోముద కరుఁడున్. ౬

ఉ. భూధరధైర్యుఁ డత్యధిక-పుణ్యచరిత్రుఁడపారకీర్తిల
క్ష్మీధర మూర్తి శిష్టజన-మిత్రుఁడు గోత్రపవిత్రుఁడచ్యుతా
రాధనతత్పరుండు సుర-రాజగురుండు మతి ప్రభాతి గం
గాధరుఁ డీధరిత్రి ననఁగా నుదయించి శుభోదయంబునన్. ౭

కం. మాతాపితృ వర్గము సం
ప్రీతిం జదివించి మంచి పెంచి లసద్వి
ద్యాతిశయ కుశలుఁ జేసి వి
భూతిం బరిణయము నేసి-పోషింపంగాన్. ౮

చ. సకల కలావిధిజ్ఞుఁడనఁ జాలి సమస్త జనాలి సద్గుణ
ప్రకరము నెప్పుడున్ బుధస-భం బ్రణుతింపఁగ నున్న యట్టినన్
బ్రకటితకీర్తి బ్రోలజన-పాలుఁడు, ఘోరత రాజిలోలుఁ డ
త్యకుటిల చిత్తుఁడీతఁడని-యాదరికం బిలిపించి పంపఁగాన్. ౯

క. చనవు మెయి నగరిలోఁ దగు
పనులెల్లను బెంపు మెఱసి-పరికించుచు నే
ర్పున భక్తి యుక్తి నతిముద
మునఁ జేయుచుఁ దత్ప్రరోత్తమున మతియుఁ బ్రభన్. ౧౦

స్ర. శ్రీకాంతా కాంతుచే నా-శ్రిత విబుధజనా-శీస్థిర ప్రాజ్యరాజ్య
శ్రీకాంతా కాంతుచే వి-స్తృతనిజభుజని-స్త్రింశ నీతాన్యరాజ
శ్రీకాంతా కాంతుచే దిక్-క్షితిగగనసమా-శ్లిష్ట విస్పష్టకీర్తి
శ్రీకాంతా కాంతుచే నూ-ర్జితరిపుమృగరా-జీమృగారాతిచేతన్.

చ. పరనరపాల మౌళిమణి-భాస్వర దీప్తిలతా నితాంత వి
స్ఫురిత పదాబ్జుచే, నహిత-భూతలనాథ వరూథి నీ సరో
వర మథన ప్రభూతమద-పద్విరదాధిపుచే, విరోధి భూ
ధర శిఖర ప్రభిన్నవిది-త్రిదశేంద్ర నిశాత హేతిచేన్. ౧౨

సురకరిపతి, మృగపతి హరి
సురసతి ధవళసరసిరుహ-శుక్తిహంసద్రుక్
సురుచిర విశదయశోభా
సురనిధిచే సుకవితరణి-సురనిధిచేతన్.

కం. శరనిధి పరీతధాత్రీ
పరిపాలిత దక్షిణ ప్రవ - భావితభుజ వి
స్ఫురుచేత, నన్మకుండా
పురనాథుండైన రుద్ర - భూపతిచేతన్. ౧౪

చ. వెలయన మాత్య సంపదయు - విశ్రుతమైన నియోగవృత్తులం
దలము, సితాతపత్రముల - తర్క్య విభూషణ లేపనాంబరం
బులు దగు వృత్తులంబడసి - భూసుర వర్గముఁ బ్రోచి దేవతా
నిలయములర్థి బెక్కొ నర-నిల్పుచుఁబూజలుఁబ్రీతిఁదన్పుచున్. ౧౫

కం. జననాథు కరుణ దొండాం
డనఁగా బరగిన మహాగ్ర - హారము విద్వ
జ్జనములకు నిచ్చి యజ్ఞము
లొనరఁగఁజేయించి యా - మహోన్నతి వెలయున్. ౧౬

ఉ. అంద్రుఁద్రికూట నిర్మిత శి - వాలయమున్ విలసత్తటాకమున్
సుందర పుష్పవాటికలు - చుట్టున లుంగల వంగతాజమా
కంద వనంబులన్ జనసు - ఖప్రదమై వెలయంగఁజేసె శ్రీ
నందనమూర్తి రుద్రజన-నాథుదయన్నతి యన్మకొండలోన్. ౧౭

కం. శ్రీవిభుఁబ్రసన్న కేశవ
దేవరఁబుర మధ్యమున న - తిస్థిరముగ స
ద్భావన నారుద్రేశ్వర
దేవు సవిలావమున నిల్పితిన్ గడుభక్తిన్. ౧౮

కం. పున్నేశ్వర దేవాలయు
సాన్నిధ్యము నందుగడు బ్ర - సన్నుతముగ నా
పన్నగ భూషణునకు న
త్యున్నతి గుడి నిల్పితిని మ-హోత్సవమునసున్. ౧౯

కం. పురుషనిధి పురుష రత్నము
పురుషోత్తమ మూర్తియనుచు-బొగడగ జనులు
తత్పురుష మతి వెలయగందై.
పురుషులఁజేసితి ప్రతిష్ట-పూజార్హముగాన్. ౨౦

కం. గంగా శియ చెఱువున యొ
ద్దంగేశవ దేవుగుడియు-ధర్మస్థితి సత్
సంగతి విప్రులకును సం
ధ్యాంగన గొలువఁగజనాశ్ర - యము జేసితి నేన్. ౨౧

ఉ. అంబుధి వేష్టితావనికి - నాభరణంబగు నాహిడింబ తీ
ర్థంబున బాంధవోత్తములు - దాత్తమతుల్ మును భీమనాథ గే
హంబు మొదల్గ బెక్కుదివి - జాలయముల్ సృజియించిరేను భ
క్తింబురుషోత్తమున్ హరిఁబ్ర-తిష్ఠితుఁజేసితివానిసన్నిధిన్. ౨౨

కం. పరమేశుఁడు హరిబుద్ధ
స్వరూపుఁడై యసురవరుల వంచించుట నా
హరి యని యపట్ట శాలము
చిరముగ బుద్ధ ప్రతిష్ట - చేసితి భక్తిన్. ౨౩

మ. ధర సత్యోత్తమైన తీర్థము నిప స్థానంబు సంవర్తకే
శ్వర మంచున్ శశి ఖండ శేఖరునివి - శ్వస్తుత్యు బూజించి సు
స్థిరమై యుండఁ దటాకముం గుడియు నర్థింజేసి చేయించి శా
శ్వరసద్భక్తి ప్రతిష్ఠ సేసితి జగ-ద్వంద్యున్ భవానీపతిన్. ౨౪

క. ఎన్న గంగాది భవముల
తన్నుం బ్రాపించు దుఃఖతము లెల్లఁ జెడున్
భిన్నా సంగమ మాడిన
పన్నగ భూషణునిఁ జూడ-బడసిన మాత్రన్ ౨౫

క. అను నాఁడి మునుల వచనము
వినికాళతి రుద్రదేవ వీరుఁడు విద్వ
జ్జనముల యనుగ్ర......
...ధర్మవు నిల్పఁదలచి ద ౨౬

శా॥ ఆ విశ్వేశ్వర దేవ...ంత తేజోమయం
బై కైలా...మగు దేవాగారమున్నిల్పి దొప్పం
బ్రతిష్ఠ సేసె...బ్రహ్మేశు రుద్రేశ్వరున్
శ్రీ కంఠున్ దశకంఠ పూజితనిజ శ్రీపాద పంకేరుహున్ ౨౭

క. ఆరు ద్రేశ్వరు దేవా
గార సమీపంబునందు-గమనీయ సురా
గారంబు సేసి నిల్పితి
గౌరీవల్లభుఁ ద్రినేత్రుఁ-గామాంగ హరున్ ౨౮

క. తత్సన్నిధానమున శ్రీ
వత్సాంకుఁ బ్రతిష్ఠ సేసి-వలలఁగఁ జెలువం
దుత్సవము తోడఁ బెట్టిజ
గత్సుందర కీర్తివెలయఁగా బరగి మహిన్ ౨౯

క. పరమస్త్రీ కూట పురమున
వరదునకు జగజ్జనాను వందిత చరణాం
బురుహున కా చంద్రార్క-
స్థిరముగ గుడి వృత్తి నిల్పితిన్ త్రినయునకున్ ౩౦

ఉ॥ శంసిత భక్తి యుక్తి నని-శంబుని జాంఘ్రులు గొల్చిన బ్జభూ
వంశము శోభిలం బ్రజన-వాంఛిత పుణ్యఫల ప్రదున్ సురా
ర్చ్యంశజ్జదర్పహారిహరి-నచ్యుతు నన్నగ రూర నేఁజతు
ర్వింశతి మూర్తి యుక్తముగ-విశ్వమయాత్ముఁ బ్రతిష్ఠ
సేసితిన్ ౩౧

క. తన పెంచిన సంతానము
తన సంతానమ్ము గృతియుఁ దన నిల్లిల్లున్
వనమును జెఱువును గుడియును
జన వినుతము లైన సప్త-సంతానంబుల్. 3_౨

స్వస్తిశ్రీ శక వర్షంబులు 1092 వికృతి సంవత్సర మాఘ శుద్ధ పంచమీ బుధవారమున శ్రీమాన్ మహామండలేశ్వర కాకతీయ రుద్ర దేవరాజులు నగురూ రేగించి నగురూరు పాలగాను సబ్బినాం డెల్లను సముద్ధవాని రాజుంక యిచ్చె.

మంగళ మహా శ్రీశ్రీ.

శాసనకవి – వెల్లకిగంగాధర మంత్రి

ఈ పద్యమయశాసన రచయిత వెల్లకి గంగాధర మంత్రి. ఇది వరలో నీ శాసనము ప్రకటించిన తెలింగాణా శాసన సంపాదకులు,1 కాకతీయ చరిత్రకారులునీ మంత్రి సత్తముని యింటి పేరు 'చెల్లెకి' వారని పఠించిరి. కాని యాంగ్లేయ భాషలో ప్రకటితమైన శాసన సంపుటములో2 స్పష్టముగా 'వెల్లకి' వారని కలదు. శాసన ప్రతి బింబములో (53 వ పటము) 9 వ పంక్తి చూచిన నీ విషయము స్పష్టమగును. 54 వపటములో 96-98 పంక్తులలో వెల్లకి యనియే కలదు.

---

1. తెలింగాణా శాసనములు. సంపుటము ౧. లక్ష్మణరాయ పరిశోధక మండలి (1935) సంఖ్య 6 ప్రచురణము హైదరాబాదు. పుటము 12 నుండి 17 వఱకు.

2. A corpus of Inscriptions in the Telingana District of the Nizam's Dominions 56, Karimnagar inscription Pages 169 In 177 of Gangrdhara.

Edited by Dr. P. Sreenivasachari M. A. Ph. D. Director of Archeology, Hyderabad Deccan.

ఈ శాసన కాలము సరిగా తే 13-1-1171 ది యని శాసన సంపాదకులు నిరూపించి యున్నారు. ఈతఁడు క్రీ.శ. 1158 నుండి క్రీ.శ. 1195 వఱకుఁ బరిపాలించిన కాకతీయ రుద్రదేవ చక్రవర్తి కాలములోని వాఁడు. 'నేనే స్వయముగా నీ కార్యములను చేయించితి' నని చెప్పుకొనుటచే శాసన రచయితయు నితఁడే యని నిశ్చయముగ జెప్ప నొప్పును.

ఈతని వంశక్రమము.

వేంగి దేశమున వెల్లకి పురములో ఆత్రేయ గోత్రులు బ్రాహ్మణులు కలరు వారిలో మొదటి వాఁడు.

కొమ్మనార్యుఁడు.
|
నారాయణుఁడు (భార్య అయిత మాంబిక)
|
గోవిందుఁడు (భార్య తురకమాంబ)
|
గంగాధరుఁడు. శాసనకర్త.

ఈతఁడు కాకతిప్రోలరాజుచేఁ దొలుత నగరిలో (రాజప్రాసాదములో) రక్షకుఁడుగా నియమితుఁడై యా వెనుక రుద్రదేవునిచే, మహానియోగ పదవినిఁ బడసెను. ఈత డనేక ధర్మకార్యములు చేసెను.

1. డొండొండు అను నగ్రహారమును దానము చేసెను.
2. అనుమకొండలో త్రికూట నిర్మాణము గల శివాలయముఁ గట్టించెను. రుద్రేశ్వరునందు స్థాపించెను.
3. ప్రసన్న కేశవ దేవరనందు ప్రతిష్ఠాపించెను.
4. పున్నేశ్వర దేవాలయమున శివుని ప్రతిష్ఠించెను.
5. బ్రహ్మవిష్ణు శివులకు ముప్పురకుఁ బూజా స్థానములు కల్పించెను.

6. హిడింబ తీర్థమున భీమనాథ గేహము గట్టించెను),
7. బుద్ధ ప్రతిష్ఠఁ గావించెను.
8. నగురూరున చతుర్వింశతి మూర్తినిఁ బ్రతిష్ఠించెను.
9. సప్త సంతానము లొనరించెను.

గంగాధరుఁడు మంచి కవి. ఈతని కవితా శైలిని దెలుపుట కీ శాసనమే చాలును. 11, 12, 13, 14 పద్యములలో షష్ఠ్యంతముల వలె నీతఁడు తృతీయాంతములుగా నాలుగు పద్యములు చెప్పి యున్నాఁడు. ఇది యుదాహరణ సంప్రదాయము. ఇచ్చట రుద్ర దేవుని యుత్కర్ష కొఱకుఁ దృతీయాంతముల నుపయోగించి యున్నాఁడు. సప్త సంతాన సంప్రదాయ మిందులోఁ గన్పట్టు చున్నది. నన్నెచోడ మహాకవి కుమార సంభవమున దీనిని తొలుత ప్రస్తావించి యున్నాఁడు. గంగాధరుఁడు ప్రాచీన కవులలో కలము, ఖడ్గమును సరిగాఁ బట్టినవాఁడు.

అథర్వణాచార్యుఁడు

తెనుగు దేశపుఁ బ్రాచీన జైనకవులలో నథర్వణాచార్యుఁ డొకఁడు. ఈతని పేర భారతమును, నొక ఛందస్సును, నొక వ్యాకరణ గ్రంథమును వెలయు చున్నవి. భారత మందలి కొన్ని పద్యములను, అథర్వణచ్ఛందస్సునుండి కొన్ని పద్యములును లాక్షణికులుదాహ రించి యున్నారు. ఇతని వ్యాకరణము వికృతి వివేకమను పేరుగలది. సంస్కృత భాషలో రచిత మైనది, ఇందలి లిపిశ్లోకములలో నుదాహ రింపఁబడిన యక్షర విన్యాసమును బట్టి డాక్టరు బర్నెలు (Dr. Burnell) దొర వా రీతని పండ్రెండవ శతాబ్ది నున్నవాఁడని భావించిరి. ఇది సమంజసమే. నన్నయ భట్టారకుని వెనుక తిక్కనకు ముందుగా భారతమును పూరించుటకుఁ బూనుకొనిన యాంధ్రకవి యథర్వణుఁడు. కాని యథర్వణుని కవిత యతి సంస్కృత పద భూయిష్ఠ మగుటచేత వ్యాప్తిలోనికి రాలేదు. శైవ కవితా ప్రభావమువలన తిక్కన తెనుగు

దనము చూపుచు రచించిన భారతము ముందఱ యథర్వణుని భారతము నిలువ లేదు. కొన్ని పద్యములు మాత్రమే లభ్యము లగు చున్నవి వాని నీ క్రింద పొందు పఱచు చున్నాఁడను. ఈ పద్యములను బట్టి యథర్వణుఁడు విరాట పర్వము నుండి యారంభించి, ముందఱ సంగ్రహముగా నంతకు ముందు కథ చెప్పి నాఁడని తెలియు చున్నది.

క. పది దినము లైదు ప్రొద్దులు
పదపడి రెణ్ణాళ్లు నొక్క పవలున్ రేయిన్
ముదమున రణ మొనరించిరి
నది సుతగురు కర్ణ శల్య నాగపురీశుల్ (సంగ్రహ పర్వము)

తిమ్మకవి సర్వ లక్షణసార సంగ్రహము.

ఆ. వె. ధర్మతనయయుష్మదాజ్ఞానిగళవిని
బద్ధ మగుచుఁ జిక్కువడియెఁ గాక
విజయమత్త గజము విడివడ్డ చోనడ్డ
పాటుగలదె విష్ట పత్రయమున

క. శ్రీకంఠుఁ డెదురు నపుడు వ
నౌకధ్వజ మింద్రమకుట మర్దన తురగా
నీకము దివ్య శతాంగము
నాకవ్వడి కబ్బియున్న నతఁడే మగునో

కం. ఆకర్ణ దురాలాపము
లాకర్ణింపఁ గనొసహ్య-మైద్రోణునితో
నాకనదీసుతుఁడని యెవ
నౌకోధ్వజ మెఱుఁగవచ్చు నరుఁ జూపితగన్

తే. ఘాండ మిత భేరి కాధ్మానముంఘు లీని
నాదమును మిన్ను ముట్ట ననారతంబు
పెక్కు గంధర్వనతులు నర్థిక్కులందు
గాచు సౌగంధికంబుఁ దేఁ గలరె యొరులు

విరాట పర్వము-అప్పకవి. అప్పకవీయము

కవిచింతామణి - లాతంభట్టు

శా. తృష్ణాతంతునిబద్ధబుద్ధు లగురాధేయాదులం గూడి శ్రీ
కృష్ణుం గేవల మర్త్యుఁగాఁ దలఁచి మర్దింపంగ నుత్సాహవ
ర్ధిష్ణుం డయ్యె సుయోధనుం డకట ధాత్రీనాథ! యూహింపుమా
యుష్ణీషంబునఁ గట్టవచ్చునె మదవ్యాఘ్రోగ్ర శుండాలముల్ ౧

మ. నతనానావనినాథయూథమకుటన్యస్తాబ్జరాగోజ్జ్వల
ద్ద్యుతివిభ్రాజితపాదపీఠు లలనాదోశ్ఛామరోద్ధూతమా
రుతలోలాలివినీలకుంతలుఁ బ్రభారుద్గ్రాముఁ గేయూరశో
భితభాహాపరిఘుల్ సువర్ణధరణీభృద్ధైర్యు దుర్యోధనుల్. ౨

మ. ప్రణతాశేషవసుంధరాధిపశిరస్స్రగ్గంధలుబ్ధభ్రమ
త్క్వణదభ్రభ్రమకృద్ద్విరేఫగణ ఝుంకార ప్రదాబద్ధనం
ప్రణనత్యుత్పధిత ప్రవర్ధితసమస్తత్రిసూయాధ్వర
క్షణసింహాసనభాసితుల్ దృఢనుశ్లాఘానుజుల్ ధర్మజుల్ ౩

సీ. రాజమండలపూర్ణరాజమండలవీథి
రత్నగర్భామలరత్నగర్భ,
గంధర్వగంధర్వ గంధర్వనగరంబు
నాగపున్నాగపున్నాగవనము,
మార్గణ మార్గణ పీఠము
తుంగ భుజంగ భుజంగ భూమి
కాంతకాతారాతి కాంత కుంత స్థలి
వీరకుమారకుమార సరసి

గీ. యనఁ బొగడ్త కెక్కునల కాపురంబుదే
వేంద్రు పురము దాన వేంద్రు పురము
గ్రేణినేయు లలిత శోణాంశుమణిబద్ధ
గోపురంబుహస్తినాపురంబు. ప్రబంధరత్నాకరము-జగ్గన

అధర్వణచ్ఛందస్సు దశవిధచ్ఛందస్సులలోఁ జేరినది. అందలి యీ క్రింది పద్యము కవికంఠపాశము నందలి శ్లోకమునకు భాషాంతరీకరణము. ఇదియును లక్షణ గ్రంథములలో నుదాహృతము.

గీ. పర్వతములందు మేరువు భాతి యగుచు
సర్వసుర లందు శంకరు చందమునను
నరయ మృగముల యందు సింహంబు కరణి
గణము లందెల్ల నగణంబు గరిమఁగాంచు.

కవిభల్లటుఁడు.

తెలుఁగున ప్రాచీనకవుల నామములను పరిశీలించిన నని కొన్ని ప్రసిద్ధ సంస్కృత కవుల నామము లని తెలియఁదగియున్నది. అవి బిరుదము లైనను బిరుదనామములో వ్యవహారముండుట వలన నాయావ్యక్తు లనిజ నామములు మఱుగుపడియున్నవి. క్షేమేంద్రుఁడు. ఆంధ్రభోజుఁడు, అట్టివారే. వారిలో నీ కవిభల్లటుఁడు నొకఁడు. ఈతఁడు సంస్కృతమున భల్లట శతకమును రచించి కాశ్మీరదేశమున ప్రఖ్యాతి కెక్కిన కవి భల్లటుని పేర వెలసినవాఁడు. తెలుఁగు భల్లటకవి శూద్రకరాజ చరిత్రమును, బేతాళపంచవింశతిని, రచించినట్లు లక్షణ గ్రంథములు చెప్పుచున్నవి. ఈతఁడే రచించిన 'పదమంజరి' యను సంస్కృత గ్రంథమునుఁ బట్టి యీతని కాలము1160-70 ప్రాంతమని చెప్పవచ్చును. ఈతఁడు కొండపడమటి బుద్ధరాజు కాలమున నున్నట్లు ద్రాక్షారామ నివాసి యైనట్లు నీ క్రింది యంశములు వ్యక్తము చేయుచున్నవి.

ఈతఁడు ప్రాచీనుఁ డగుటచే నీతని గ్రంథములు మనకు లభ్యము కాలేదు. బేతాళ పంచవింశతి మార్పులనుఁజెంది, షోడశకుమార చరిత్రగా 14వ శతాబ్దమున వెలసినది. నేఁడు షోడశకుమారచరిత్ర

యని, ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తువారిచే ప్రకటితమైన గ్రంథమును కీ. శే. పరవస్తు చిన్నయసూరి బేతాళపంచ వింశతిగానే గ్రహించి తన నిఘంటువున నందలి ప్రయోగములను ప్రమాణీకరించి యున్నాఁడు. ఇందలి పద్యములే క్రీ. శ. 1480 సం. విలసిల్లిన కూచిరాజు యెఱ్ఱనతన సకల కథానిధానమున సంగ్రహించి యున్నాఁడు. షోడశకుమారచరిత్ర కర్తయగు అన్నయ యిట్లే తనకు రెండు శతాబ్దములకు ముందటి గ్రంథమగు బేతాళ పంచవింశతినుండి కథలను సంపుటీకరించియుండును. కావుననే కవిభల్లటుని బేతాళ పంచవింశతి యనియే లక్షణ గ్రంథముల కానవచ్చుచున్నవి. గాని, షోడశకుమార చరిత్రమని లేదు. అంత మాత్రముచే అన్నయ కవియుఁగాకపోఁడు. ఇట్టి సంగ్రహణము తెలుఁగున సంప్రదాయముగ వచ్చుచున్నది.

కవిభల్లటుని బేతాళపంచవింశతి.

శా. చోరగ్రాహ్య గజాంకుశంబు నలినీ శుంభన్మదేభంబు ది
జ్మారీ మౌక్తిక దర్పణంబు రజనీ కాంతా మనోహారి వి
స్తారాంభోధితరంగ కారి గిరిజాప్రాణేశ భాస్వజ్జటా
శ్రీరమ్యాభరణంబు చంద్రుఁడుదయించెన్ సుప్రభాభాసియై

రంగరాట్ఛందము. తృతీయాశ్వాసము. 197పద్యము.

రంగరాట్ఛందస్సునందే:—మల్లుకు. బ్రహ్మాండపురాణమున

మ. సమదేభాళితలంకిపై కురికినన్ శంకించిభూపాలుఁడా
లముగన్నన్ గని దాని శూద్రకుఁడు లీల ద్రుంపనే నవ్వాడ
త్యమితోద్యత్త్రిసవార్థినై కుసుమగంధ ఘ్రాణలుబ్ధ భ్రమ
ద్భ్రమర భ్రాజిత పాటలీవిట పమధ్యస్థుండనై జూచితిన్.

అనుపద్యము నితర లక్షణ గ్రంథములలో "శూద్రకరాజ చరిత్రమునుండి" అని యుదహరింపఁబడినది.

ప్రతాపరుద్రుఁడు

క్రీ. శ. 1158-1195

ప్రతాపరుద్రుఁడను పేరుగల రుద్రదేవచక్రవర్తి క్రీ. శ. 1158 నుండి 1195 వఱకును కాకతీయ సామ్రాజ్యమును పరిపాలించిన వాఁడు. ఈతఁడు సంస్కృతాంధ్ర భాషలలోఁ గవియు బండితుఁడునై విద్యా భూషణుఁడను బిరుదము నందెను. ఈతఁడు సంస్కృతమునను, తెనుగునను- నీతిసారము. అను రాజనీతి శాస్త్రగ్రంథమును రచియించెను. ఈ గ్రంథము నేడు లభ్యమగుటలేదు. కాని సంకలనగ్రంథములఁబట్టి యిందలి పద్యములు కొన్ని సమకూర్పవచ్చును. అట్టివి ప్రబంధరత్నాకరమునను, సకలనీతిసమ్మతమునను గన్పట్టుచున్నవి. ప్రతాపరుద్రుఁడు సంస్కృత నీతిసారమునకుఁ గర్తయని యీ క్రింది పద్యము వలనఁ దెలియుచున్నది.

చ. పరువడి యాంధ్రభాష గలబద్దెన నీతియు సంస్కృతంబులోఁ
బరగఁ బ్రతాపరుద్ర నరపాలునిచేత రచింపబడ్డ యీ
నరవరు నీతి సారము వినం జదువంగను మంచి దంచుఁ జె
చ్చెరఁగవి నీతి పద్ధతులు చేసె వినోదము బాలబోధకున్.

తెలుఁగునీతిసారము కూడ ప్రతాపరుద్ర రచితమనుటకు శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవిగారి నీతిశాస్త్రముక్తావళి పీఠికలోని వాక్యములే యాధారములు- క్రీ. శ. 1430 లో మడికి సింగన నీతిసారమును పేర్కొన్నాఁడు గాని కర్తపేరు చెప్పలేదు. సంస్కృత నీతిసారము ప్రచారములో నున్నదనుటకు క్రీ. శ. 1560-70 ప్రాంతమున ముద్దరాజు పెదరామ ధీమణి తన రాఘవపాండవీయ వ్యాఖ్యానమున దీని నుదాహరించుటయే ప్రమాణము. ప్రతాపరుద్రుఁడు ప్రాచీనరాజకవులలో నొకఁడనుటకు సందేహము లేదు.

౩08-a

ప్రోలమ (గణికావిభూషణి) క్రీ. శ. 1171

పశ్చిమగోదావరీ మండలమున పాలకొల్లు గ్రామమందు శ్రీ రామేశ్వరస్వామి యాలయప్రాకారములో స్తంభముపై చెక్కబడినది. (S. I. I. V No. 162)

శ్లో॥ శ్రీశాకేశ్వరవత్సరే విధినిధివ్యోమేందు సంఖ్యాన్వితే
కార్తిక్యాం రిపురాజభీకరశరస్సోయం నరేంద్రాగ్రణీః
శ్రీరారామనివాసినే భగవతే శర్వాయ సర్వాత్మనే
ప్రాదాదాశ[illegible]తారకం గుణనిధి ర్దీపావఖండాముదా.

క. శ్రీయుతవత్సు శ్రీకవి
గాయకనిధి సుందరాంబికాసుతుండును(సు)
శ్రీయుక్తుం డనంగ నెగడిన
రాయపనాయకుని కాన్త రాజాస్య మహిని(క).

సీ. గుణనిధివియదిందు గణనశాకాబ్దంబు
లమరంగ నుత్తరాయణ నిమిత్త
మగు పుణ్యదినమున నబ్జాస్య నాచినా
యకునకుం జిన్నమాంబకుం దనూజ
ప్రోలమ గణికావిభూషణి భక్తిం ద
న్నేలిన భూరున కర్ధేందుమౌళి
కహింభూషణునకు శ్రీరారామనరపుర
పతికి నఖండదీపంబు నిలిపి

దీనిఁ జేకొని నడవంగ బూని నిందు
వెలసియొప్పడుం దమ సానివృత్తింగా(ను)
కంటనకు నగ్రజుండు జక్కనఘనుండు
తరతరంబులు నాచంద్రతారకముగ.

శా. ప. 2-8.

కేతనకొమ్మన క్రీ. శ. 1172

ఇది గుంటూరుమండలము, గుంటూరుతాలూకా పాములపాడులో మల్లికార్జున స్వామియాలయమునకెదుట నందిస్తంభముమీఁద చెక్కఁబడినది. (A.R. 124 of 1917)

ఉ. శ్రీమహిలాభిరాముండు విశేషితకీర్త్తుఁడు గొమ్మం డర్థిఁ జిం
త్తామణి దల్లిదండ్రులకు ధర్మ్మువుగా శివధర్మ్మయుక్తుండై
పాములపాట నొప్పంగం గపర్ద్దికి సజ్జనసంస్తుతంబు
ధీమణి వెట్టె నాత్మకుల దీపకమైన యఖణ్డదీపమును. ౧

ఉ. చారుతరాబ్ధినంద్ధఖ(ని)శాకరసంఖ్య శకాబ్దము ల్సనను
ధీరుండు గేతనాత్మజుండు ధీనిధి వాములపాటం గొమ్మం డి
ద్ధారుణి నామృగాంకరవితారకమై చనం బెట్టెం బెంప్పున
న్నేరువు యుత్తరాయణనిమిత్తమునందు శశాంకమౌళికిని. ౨

శా. ప. 2-14.

వేముఁడు క్రీ. శ. 1172

ఇది గుంటూరుమండలములోని పాములపాడుగ్రామములోని మల్లికార్జునస్వామి యాలయము నెదుట నందిసాగ స్తంభముమీఁద చెక్కఁబడియున్నది. (A. R. 113 of 1917).

ఉ. శ్రీజననాలయుండు బుధసేవ్యుండు వేముండు సద్గుణుండు మా
తాజనకద్వయంబునకు ధర్మ్మువుగా శశిమౌళిధర్మ్మియై
రాజితచంద్రమౌళికిం దిరంబుగం బాములపాటం బెట్టె స
త్పూజితమై మహిన్నెగడం బొల్పగుచున్న యఖణ్డదీపమును. ౧

ఉ. వారక యానిశాకరదివాకరమై చనంగా శకాబ్దములు
ధారుణి వార్ద్ధినంద్దదివితారకనాథమితంబుగా మహిని
గౌరత నుత్తరాయణము గారవమై యెఱగాంకఁపుత్త్రుండు
త్సారితదోషపుంజము విచారపరుణ్డు ధరాతలంబునను. ౨

శా. ప. 2-15.

మండనకొమ్మన క్రీ. శ. 1172

ఇది గుంటూరుమండలము పాములపాడుగ్రామములో మల్లికార్జునస్వామి యాలయమునెదుట నందినాగ స్తంభముమీద చెక్కఁబడియున్నది. (A. R. 122 of 1917.)

ఉ. పాములపాటిమణ్డనకుం బంకరుహానన యేడుమాంబకుం
గామనిభుండు గొమ్మన సుఖస్థితిం బుట్టి నిజాన్వవాయను
త్రాముండు దల్లిదండ్రులకు ధర్మ్మఁవుగాం దనవృత్తిపై గ్రహ
గ్రామణిం బోల దీపక మఖణ్డితమై మహిం బవ్వఁరొప్పంగానః.

ఉ. సరిధి1నిధి ఖేందుసక2వ
త్సరసంఖ్యలం గాత్తిఁ(ము)న దవలిమపూన్నఁ
స్థిరగురుదినమునం గొమ్మన
యురుతరదీపంబు శివున కొప్పంగ నిల్పెను.

శా. ప. 2-16.

భీమనకొండన క్రీ. శ. 1172

ఇది గుంటూరుమండలము పాములపాడులో మల్లికార్జునస్వామి యాలయము నెదుట నందినాగ స్తంభముమీఁద చెక్కఁబడినది. (A. R. 120 of 1917.)

ఉ. కామనిభుణ్డు భీమనకుం గామవసాన్కిఁం3బుట్టి బంధుచిం
త్తామణి యైనకొణ్డం డుచిత(ం)బుగం బాముల పాట సజ్జన
స్తోమనుతిం బ్రదీపకము ధూర్జ్జటి కెత్తె నఖణ్డవత్తిఁ యు
ద్దామయశఃప్రకాశి దమకల్లికిం దండ్రికి4 ధర్మ్మఁవేర్పఁడను.

---

1. శరధి- అని యుండవలెను.
2. శక- ,,
3. సానికిం- ,,
4. దండ్రికి- ,,

క. జలధినవాంబరశశిసం
ఖ్యాలసకు[1]నేండ్లు[2] నార్తికము పున్నమను
జ్వలగురుదినమునం గొండ్డం
డలఘుండు దీపంబు నిల్పె హారునకు వేడ్కను.

శా. ప. 2-17.

బొల్లన క్రీ. శ. 1172

ఇది గుంటూరుమండలములో పాములపాడుగ్రామమందు మల్లికార్జునస్వామి యాలయమునెదుట నందిసాగ స్తంభముమీఁద చెక్కఁబడియున్నది. (A. R. 121 of 1917)

చ. విరచితకీర్తిలోలుం దగువెన్నపరడ్డికిం బ్రోలసానికి
న్వరసుతుండైన బొల్లన ధ్రువంబుగం బాములపాటం బార్వతీ
శ్వరున కఖణ్డదీపకము సంద్రుడు సూర్యుండుం గల్గునంతకా
దరణ వెలుంగ్గం బెట్టెం దనతల్లికి దండ్రికి ధర్మ్ముఁ వేప్పఁడను.

క. గతినిధిఖేంద్దుశశాబ్ద
ప్రతతిం గార్తికము శుక్లపంచాదశి గో
పతిదినమున బొల్ల[3]
ణ్డతులితదీపంబు నిల్పె హారునకు వేడ్కను.

శా. ప. 2-18.

ఈ పాములపాటి శాసనముల రీతినిఁ బరిశీలింపఁగా నివి యన్నియు నొకే కవిచే విరచితము లైనట్లు తెలియుచున్నది. ఇది యఖండదీప దానమును సమర్పించునపుడు రచితములైనవి. కవిపేరు తెలియరాలేదు. వీనివలన నాకాలమున దానసమయమున దాతలకు శాసనములను పద్యరూపకముగఁ జెక్కించుకొనుటయందు మిక్కిలి మక్కువ యున్నదని స్పష్టమగుచున్నది.

1. శకు- అని యుండవలెను.
2. ఇచట గణము తప్పినది.
3. గణము తప్పినది.

బొల్లన

క్రీ. శ. 1171

మ. ... ...

బరదుర్గ్గాబ్ధిసురాపగాంబురజత ప్రఖ్యాకీర్త్తిఁ బ్రభం
గరమొప్పను సహస్రా(ర) వల్లభున్నిష్పాపు శ్రేష్ఠుగోంకక్షితీ
శ్వరసూనున్ వెలనాంటిచోడి(జ)నపునుసామాన్యమే పేర్కొ(ఁనను)

* * * * * *

సీ. రామనిధివ్యోమరాజవత్సరములు
వర్త్తిల్లంగా ఖరవత్సరమునం
బరగిన(యట్టి యా) గిరిపశ్చిమంబులోం
బ్రాండ్లు[1]వండ్రెం డ(పూ)ర్వ్వఁభా(తి)
శ్రీకరంబై యొప్పు సిరిపురంబున నుత్త
రాయణంబునయందు రమణతోడ
వఱలంగ్గ నెఱియన వరతనూజుం డగు
బొల్లన బాలేందు భూషణునకు

పరమభక్త్తిం దాండిపాలగోత్రుణ్డు మ
నోజనిభుండు గడుమహోత్సవముగ
మణ్డితంబుగా నఖణ్డదీపము పెట్టె
వారిజాప్తచంద్ర తారకముగ. ౧

E. P, No 48 of 1909,

---

1. [illegible]

రాజరాజదేవర

క్రీ. శ. 1173

చ. ... ...

...త మగుచుండం (గ)...వరకాం(త్రి)దీపమా

యతిశరకాండ[1]శతాబ్దముల న్విలసిల్లుచుండం(గా)

నతిసయ[2]లీలతో విషు(వున)ంద్దునినిమ్మలధమ్మమూర్తికై.

(మొదటిపాదమును రెండవపాదములోఁగొంతభాగమును ఖిలమై పోయినవి.)

S. I. I. Vol VI. No. 626.

సోమనప్రెగ్గడ

క్రీ. శ. 1178

శా. భారద్వాజపవిత్రగోత్రుండు జగత్ప్రఖ్యాతిగాం బెట్టం భూ
(పారా)భుం డ్గొరగాండివల్లభుంను దత్తామాత్యసోముండు దా
క్షారామప్రముఖోల్లసత్ప్రకటపంచారామతీర్థంబులను
సారాఖండదశా ప్రదీపకము లాచంద్రార్కతారంబుగాఁ. ౧

ఉ. దానదధీచి సోముం డవదాతయశః ప్రసారుఁడు[3]పుత్ర సం
తాన(స)మృద్ధుండై చెఱ్వు[4]ధమ్మవివాహము దేవగేహ(ము)
...వనము[5]సత్ప్రబంధము నిధాన మనంజనుచున్న సప్తసం
తానములుం బ్రసిద్ధముగ ధారుణిపై నిలిపెం గ్రమంబునన్. ౨

S. I. Vol. iv. No. 1180.

---

1. శరకాండదిగ్మిత- అని యుండనోపు.
2. నతిశయలీల- అని యుండవలయును.
3. ప్రసరుఁడు- అని చదువునది.
4. చెఱువు ,,
5. వనార్హవము

ప్రోలండు క్రీ. శ. 1182

సీ. ......ంచ్చి ప్రభనొప్పి పెగ్గ......
నిమ్మ్రణల భూరికీర్తిణ
యాత్రేయ(గోత్ర)పవిత్రుండు వ్రేకేటి
పురవల్లభుండు గణాకరుండు ఘనుండు
దనపులస్వామి సుద్ధతరాజగజరాజ
మృగరాజవరు జగమెచ్చుగండ
భూపాలు సబ్బాంబికాపుత్రు దన్నుడ
కేతవల్లభు జగద్గీతకీర్తిణం
బ్రీతింగొలిచి తనసునీతివాచాలతం
గాంగ ఖడ్గములం బ్రగల్భతరని
యోగయోగుండై సమున్నతసంపదలు(ల్)
దాల్చినెగడె బుధులు దన్నుంబొగడ.

మ.వృ. అనిశంబుం దనబుద్ధిపేర్మిణం బతిందంత్రావాప్తిం బట్టించుచుం
దనవిక్రాంత్తి నరాతివర్గణము భుజాదర్పణంబు భంజించ్చుచుం
దనదాక్షిణ్యవిశేషత(ను)(న్) బుధులు మిత్రశ్రేణి రక్షించ్చుచుం
దనరెం గేతధరాతలేశు సచివోత్తంసుండు ప్రోలండిలను.

A. R. 588 of 1925.

అయితన క్రీ. శ. 1190

ఇది పశ్చిమగోదావరిమండలములో ఏలూరులో మసీదు స్తంభముమీఁద చెక్కఁబడినది. (South Indian Inscriptions Vol. V No. 184.)

క. తరణిశివశశకసమంబు(ల
స)రసి1సోమేశ్వరునకు సంధ్యదీప2
లిరుసంధ్యలం జనం గ్గాటయ
వరపుత్రుం డమాత్యయ్యి(వర)ంగం బెట్టెను.

శా. ప. 2-20.

1. సరసీ- అని యుండవచ్చు. 2. సంధ్యాదీపం- అని యుండవలెను.

కావన క్రీ. శ. 1192

ఇది పశ్చిమగోదావరీమండలములోని ఏలూరుమసీదులో నొక స్తంభముమీఁద చెక్కఁబడియున్నది. (South Indian Insoriptions Vol. V No. 186.)

సీ. శ్రీశుభ శకదరదిశ వత్సరములు
వేదత్రి(లో)చనరుంద్రసక్య
వెలయంగ వైశఖ విమలసప్తమియును
సోమవాసరమున సుస్థిరముంగ
కొలని కేశవదే(వు)(కొ)లికి సుభటండు(ఎ)న
పోతి కేతనలప్రీతితమ్ముం
డిహలోకమున సుఖ వింతయసాలు వో
మ్మని తల్లిదండ్రిని నర్లండలంచి
మదనసద్రిశుండు (కా)వన దివియప్రోలం
డమరపురమున కతిఁతో నరుగుచుండి
కొలనిసోమేస్వరునకును సలలితముంగ.

కొమరఁడు క్రీ. శ. 1192

ఇది పశ్చిమగోదావరీమందు పాలకొల్లుగ్రామములో శ్రీరామేశ్వరస్వామియాలయములో నొకరాతి స్తంభముమీఁద చెక్కఁబడినది. S. I. I. Vol. V No. 173.

క. మనశివ(వత్సర)సంఖ్యం బరూ[1]
జని శ్రీసోమేశ్వరునకు శ్రీదుగ్గిఁకిం చే
కొని రెణ్డుసంధ్యదీపము
లొనరంగ భణ్డారువుకొమరం డొగిం బెట్టె దగను. శా. ప. 2-23.

భీమన క్రీ. శ. 1199

ఇది పశ్చిమగోదావరీ మండలమున ఏలూరిమసీదులో నొక స్తంభముమీఁదఁ చెక్కఁబడినది. (S. I. I. Vol. V No. 189.)

గురుమతిమంత్రి శ్రీధరునకుంగ్గొసనాంబకునందనుణ్డు సు
స్థిరుండగు భీమశౌరి సరసీపురి(నొ)ప్పిన సోమనాథదే
వరకు నఖణ్డదీపము ధ్రువంబుగ నేర్పఁడంబెట్టె రోహిణీ
శ్వరకరకైరవాస్త్రశశి సంఖ్యశకాబ్దము లువ్విఁడంబవ్వఁడంగాను.
శా. ప. 2-21.

1. గణము తప్పినది-వత్సరశబ్దమునకు బదులుగా మిత యని యుండిన సరిపోవును.

గొట్టిపత్తి యెఱ్ఱమనాయఁడు

క్రీ. శ. 1200

— మొదటివైపు —

ఉ. శ్రీపరమేష్ఠిపాదసరసీరుహయుగ్మమునందు సంభవం
బై పరగం జతుర్థకుల మందులంబుట్టిరి భూరికీర్తు లు
(ద్దీపిత)ధర్మచిత్తు లిన తేజు లనేకులు సద్గు(ణ).. ం
దీపుడమిం బ్రసిద్ధముగ నెఱ్ఱమనాయకుం డున్నతస్థితిన్. ౧

ఉ. ఘనుండు దుదియించె[1]నాతనికిం గంజదళేక్షణ రేకమాంబకుం
దనయులు పుట్టి రిద్ధగుణధాములు సోమన వెన్నలలు యశో
ధనులన నందు సోమయకుం దమ్ము ... ... పనాయకుండు స
జ్జన(రవి)జన్మం డాతనికిం జం ... . కసానికి. ౨

దీనిపిదప నీవైపునఁ గొన్ని పంక్తు లున్నవి. అవి నీసపద్య భాగములుగాఁ దోఁచుచున్నవి. పాదవిభాగము చేయుటకుఁ గూడ ననుకూలముగా లేవు గావున విడువంబడినవి. ఎఱ్ఱమనాయకుం డొకా నొక పూండిలో తటాకము త్రవ్వించిన ట్లున్నవి.)

—రెండవవైపు—

క. కరనయనశశిధరిత్రీ
పరిగణనం బొందిన శకనృపాలాబ్దంబు
ల్పరగంగ నక్షత్రదియయు
ధరణీసుత దినమునందు దాన్పయ్యాముతోను. 3

స్వస్తి శ్రీమతు గొట్టిపత్తి ఎఱ్ఱనాయకుండు శకవర్షములు ౧౧౨౨ గు నేంటి వైశాఖశుక్ల త్రితియ్యా భౌమవారమునాండు నదతల్లి (తగువాతి భాగము శిలమైనది.)

S. I. I. Vol. VI No. 216.

---

1. ఛందోభంగము. అతి చదువనశక్యము.

రాయూరి అప్పన

క్రీ. శ. 1200

శా. శ్రీరమ్యంబగు వారిజాసన......షట్కర్మ్మాధ
మార్గారంభుం డిల నప్పనా......ద్యన్మూర్త్తిగా వానికిం
దారాకల్పవధూ...... గువిద్దాపానికిం బుత్రకుం
డారంగా......ట్టిబుధు లత్యంత్తంబు వర్ణ్ణింపంగాన్. ౧

చ. గుణ(నిధి స)జ్జన ప్రభుండు గొంటునపెద్దికి సత్పతి వ్రతా
(మణియ)గు మాంకమాంబికకు మానుషపౌరుషగౌరవ ద్వి(జా
గ్రణి) నిజభక్తి తోషిత విరాజిత చంద్రధరుండు సత్య(భా
ష)ణుండుదయించ్చెనూర్జ్జితలసన్మతియప్పనపెద్ది యిద్ధ(రన్). ౨

శా. ప్రస్తుత్యంబగు నిట్లు దా నువయము[1]భాస్వద్దశా...ండై
స్వస్తి శ్రీవిభుం గేతభూవిభు నిజస్వామిని సదాను......
తస్తోత్రశ్రవణియ్యం[2]జేయుచును మిత్రశ్రేణి రక్షించుచో
న (స్తో్కు)ండై యప్పదేవండుసముద్యత్కీర్త్తివర్వ్వన్మహిని.

క. విద్వత్సభం (జె)ప్పందగును
సద్విజు రాయూరి పూర్వ్వ శాసను శ్రీభా
రద్వా(జ)గోత్రు శివుచర
ణద్వయపూజితుని నప్పనం బ్రథిత(యు)శున్. ౪

చ. అమలశతాబ్దములు గరసహస్రకరక్షితిసంఖ్య(గా)ంగం బౌ
ష్యము సితపక్షసై వతిథి నారు దినంబువ నుత్తరాయనం
బమరిన సంక్రమాణమున నప్పన వెట్టె నఖండదీప ము
త్తముం డమరేశుమ్రోల శశితారక మొప్పి వెలుంగుచుండంగాన్.

S. I. I. Vol, VI. No. 215.

1. సై- అని చదువవలయును.
2. రవణీయుం- ,,

మంత్రి భాస్కరుడు

మంత్రిభాస్కరుఁడు మహాప్రసిద్ధుఁడగు తిక్కన సోమయాజికి పితామహుఁడు. తిక్కన నిర్వచనోత్తర రామాయణమున, సీతనిఁ గూర్చి యిట్లు చెప్పియున్నాఁడు :

సీ. సారకవితాభిరాము గుంటూరి విభుని
మంత్రిభాస్కరుఁ మత్పితామహునిఁ దలఁచి
యైన మన్నన మెయి లోక మాదరించు
వేఱ నాకృతి గుణములు వేయునేల

తిక్కన కృతి బొందిన దశకుమారచరిత్రమున కృతికర్త యగు కేతన సీతని నిట్లు ప్రశంసించినాఁడు :

శా. శాపానుగ్రహశక్తియుక్తుఁ డమలాచారుండు సాహిత్యవి
ద్యాపారీణుఁడు ధర్మమార్గపథికుం డర్థార్థిలోకావన
వ్యాపారవ్రతుఁ డంచుఁ జెప్పు సుజనవ్రాతంబు గౌరీపతి
శ్రీపాద ప్రవణాంతరంగు విబుధశ్రేయస్కరున్ భాస్కరున్.

ప్రస్తుతము భాస్కరరామాయణ మనుపేరఁ బరగుచున్న గ్రంథములో, అరణ్యకాండ మీతని కృతి. తాళపత్రప్రతుల పరిశీలనము వలన అయోధ్యాకాండమును, బాలకాండమును గూడ సీతని కృతములే యని నిశ్చయింపవచ్చును. ఏగ్రంథమైన నేకకవికృతమైనచో, నాశ్వాసాద్యంత పద్యము లొకరీతిగా నుండును గాని యొకచోట, సంబోధనలును, వే ఱొకచోట విభక్త్యంతములుగాను నుండుట యసంభవము. నేఁటి ముద్రితభాస్కరరామాయణప్రతులలో, నరణ్యకాండము, విభక్త్యంతములతోను తక్కినకాండలు, సంబోధనలతోఁడ నుండుటయే, యందలి రచయితలు వేఱని నిర్ధారితమగు చున్నది. అయోధ్యాకాండాంతమున నేఁడు ముద్రితప్రతిలో గల సంబోధనలకు మాఱుగా, విభక్త్యంతము లున్నపద్యములు తాళపత్రప్రతులలో లభించుటయే,

యీ కాండకూడ మంత్రిభాస్కరునిదే యనుటకు సాధకము. ఇట్లే బాలకాండాంత పద్యములుమార్పుఁ జెందినవి. మఱియు నారణ్య కాండాంత విభక్త్యంత పద్యములును, తిక్కన నిర్వచనోత్తరరామా యణము నందలి యష్టమాశ్వాసాంత విభక్త్యంతపద్యములును నొకే రీతిగ నుండుటయు పై మంత్రిభాస్కర కర్తృత్వమునకు సాధకము లగు చున్నవి.

మంత్రిభాస్కరుఁడు క్రీ. శ. 1190–1220 ప్రాంతముల నుండిన వాఁడు. ఈతఁడు రచియించిన రామాయణభాగము, మూలానుసరణముగ లేదు. కథావిషయము వర్ణనలు క్లుప్తీకరింపఁబడినవి. కాఁబట్టియే మఱి నూతేండ్లకు వెనుక ననఁగా క్రీ. శ. 1310 ప్రాంతములలో నెఱ్ఱాప్రెగ్గడ "వాల్మీకిభవ వచోవైఖరిని" రామాయణము తెనుఁగున రచింప వలసిన యావశ్యకత యేర్పడినది. ఎఱ్ఱాప్రెగడ రచనకును మంత్రిభాస్క రుని రచనమునకు భేదమున్నది. భాస్కరుని రచనము సంస్కృతపద భూయిష్ఠము, ఎఱ్ఱన రచన సంస్కృతాంధ్ర సమానపద విభక్తము. ఎఱ్ఱన రామాయణమునకు వెనుక, నసంపూర్ణముగ నున్న మంత్రిభాస్క రుని రామాయణమును, హుళక్కి భాస్కరాదులు పూరించిరి. ఈ మంత్రిభాస్కరునిఁగూర్చి సవిమర్శముగఁజర్చించి యాంధ్రకవితరంగిణి రచయితలు పై భాస్కరుని కర్తృత్వమును, భాస్కరాదుల పూరణ మును సోపపత్తికముగ సమర్థించిరి. చూ. ఆంధ్రకవితరంగిణి. రెండవ సంపుటము. మంత్రిభాస్కరుఁడు. 128పుట. (67–130పుటలు.)

భాస్కరరామాయణ మేక కర్తృకము కాదు. ప్రారంభించిన కవిపేరును, పూరించినకవిపేరు నొకటియగుటయే యీ కలవరమునకుఁ గారణము. హుళక్కిభాస్కరుఁడే గాని మంత్రిభాస్కరుఁడు రామాయణ రచయిత కాడనుట యాకాశహర్మ్యమును నిర్మించుట వంటిది. ఉప లబ్ధ తాళపత్రగ్రంథ పరిశోధనలవలన, మంత్రిభాస్కరుని కర్తృత్వము నిలుచుననియు, నాతఁడు ప్రాచీనకవులలో నొక ప్రసిద్ధకవి యని స్థిరపడు ననియు నాయాశయము.

అయితమసెట్టి క్రీ. శ. 1201

ఇది పశ్చిమగోదావరీమండలము ఏలూరుమసీదులో నొక స్తంభమునీద చెక్కఁ బడినది (S. I. I. Vol. V No. 179.)

చ. పరగంగమ్మ[1]వైశ్యనిధి భట్టిపురేశుండు ప్రోలిసెట్టి కం
బురుహదళాక్షి ప్రోలమను[2]పుత్రుడు యాయ్తమసెట్టి పెట్టె శ్రీ
సరసిపురంబు క్రిష్ణునకు సంద్దియు[3]దీపము శాశ్వతంబుగాం
బురకరకై రవాప్తశశిభూరిశకద్బము[4] లుర్విఁబర్వఁగాను.

దీని సేకొని కన్నమపండితు ననునపండి(తు)లు నడపంగ్గలవరు.

వాసమ క్రీ. శ. 1201

ఇది పశ్చిమగోదావరీమండలమున నేలూరిమసీదులో నొక స్తంభముపై చెక్కఁ బడినది. (S. I. I. Vol. V No. 185.)

చ. పురకరకైరవాప్తశశిభూరి శకాబ్దములొప్పఁ శాంజ్జిఁకిని(న్)
సరసిపురంబులో నిలిపెసందియదీపము వున్నిసెట్టికిం
దరుణియఘుంట సాలపురి దారమకును(న్)ఫలమొంద వీరికిని(న్)
వరసుతయైన వాసమధ్రువంబుగ నాశశితారకంబుగాను(న్).

ఈ సంధ్యదీపము సేకొని కన్నపండితులు నామనయు రెండు సంధ్యల నడపంగ్గలవారు.

శా. వ. 2.24.

---

1. ఇంకొకకొర ముండవలయును.
2. 'సుత' బదులుగా 'కు' ఉండిన బాగుగానుండును.
3. సంద్దియ-అని యుండనోపు. ఈపదము సంధ్యాశబ్దభవ మని గ్రహించునది.
4. శకాబ్దము- అని యుండవలెను.

వాసమ క్రీ. శ. 1202

ఇది పశ్చిమగోదావరిమండలములో ఏలూరుమసీదులో నొక స్తంభముమీఁద చెక్కఁబడియున్నది. S. I. I. Vol. N No. 183.)

చ. చిరముగ ఘంటసాల యెఱసెట్లపుగోత్రము వెన్నిసెట్టికిని
సరసిజనేత్రి దారమకు నత్సుత వాసమ వెట్టెం బద్మినీ
పురమున సోమనాథున కపూర్వ్వముగా నిరుసంధ్యదీప మా
సరసిజగర్భ్భనక్త్రకరచంద్రశశాంకశకాబ్దసంఖ్యలను.

చంద్రదేవుఁడు క్రీ. శ. 1209

ఇది పశ్చిమగోదావరి మండలములో ఏలూరు మసీదులో నొక స్తంభముమీఁద చెక్కఁబడియున్నది. (South Indian Inscriptions Vol. V No. 177.)

సీ. శశిరామరుద్రశకసమములం గేశవ
మం(డ్డ)లేశ్వరుబంటు మహిమ వెలయ
చం(ది)రు[1]దేవణ్డు దండ్డెమాంబికకును
శ్రీయుతు గొడ్డఱ్ఱమనాయకునికిం
గారికి[2]పుత్రుణ్డు గోమరుగాం దనభార్య్య
ముప్పమకును ధర్మ్మ వొప్పచుణ్డ
సంద్ధియ[3]దీపంబు శాశ్వతంబుగం బెట్టెం
గొలనిసోమేశున కెలమి వెలుంగం

చెలువుగాంగ దీనిం జేకొని కన్నన
పండితుండు నడపుచుణ్డువారు
బెడంగుగా నాచంద్ర[4]
తారకముగ నెల్లవారుం బొగడ.

---

1. చందిరు అన్నచో ఛందోభంగ మయినది- సరియైనపేరు తెలియదు.
2. గూరిమి- అని యుండనోపు.
3. సంద్ధియ ,, ఇది సంధ్యాశబ్దభవము.
4. ఈపాదములోఁ గొంత భాగము లుప్త మయినది.

రేవన (క్రీ. శ. 1209

ఇది గంజాముమండలము శ్రీకాకుళముతాలూకా శ్రీకూర్మములో కూర్మేశ్వర స్వామియాలయము ఉగ్రాణపుగది కుడిప్రక్క స్తంభముమీఁద చెక్కబడియున్నది. (South Indian Inscriptions Vol. V No. 1256)

సీ. గగణగుణాత్మేంద్దుగణనశకాబ్దము
లు1 సనం చైత్ర2సితషష్టిశశిదినమున
నఖిలసురాసురేంద్రానర్ఘ(ము)కుటాగ్ర
సద్రత్నరంజిత(చ)రణుండైన
కూర్మనాథునకు సద్గుణి మాపగాము
శాసనుం డుపమ(న్యు)సన్మునివరేణ్య
గోత్రుం డేతమనాయకునకుం గంగమకునుం
దనయుండు వంశవర్ధనుండు ధర్మ

విదుండు రేవన ఒంబరవెల్లినాగ
బంద్దమున విల్చి పెంట్టెండు వం(ట్టి)3పొలము
దెలుపు మిగుల నఖణ్డప్రదీపమునకుం
'నరంగాం బెట్టె నాచంద్రతారకముగ.

కోటమ్ముమ్మడి దేవుఁడు క్రీ. శ. 1212

ఇది గుంటూరుజిల్లా గుంటూరుతాలూకాలోని ఇప్పటము గ్రామములోని మల్లేశ్వరస్వామియాలయము నెదుటనున్న యొకరాతిమీఁద నున్నది. (A. R. 88 of 1917,

సీ. శ్రీశకరాజాభిషేకవత్సరములు
పురరామచంద్రభూపరిమితముగ

---

1. ల్. అని యుండవలయును.
2. సనంజైత్ర- ,,
3. ఈ శబ్దము రూపము సందేహాస్పదముగా నున్నది.

సమరంగ్గం బౌష్యమాసమున పంచ్చాదశిం
గమలాప్తదినమున విమలధర్మ
మతి నృపచారిత్ర సుతికెక్కి గండ్డభూ
పతిసుతుం డ్డౌదార్యమతి దలంచి
సమ్మతుండై కోట ముమ్మడిదేవన
రేంద్రుండ్డు విభవసురేంద్రసదృశుం

డభిమతార్థధర్మవిభవశౌర్యోన్నతిం
దనరి వెలుంగ నిచ్చె మనుచరిత్రుం
డవనిదేవతతికి భువి దాన మేర్పడం
దరణిరజనికరసుతారకముగ.

కొమ్మన క్రీ. శ. 1223

ఇది పశ్చిమ గోదావరిమండలములో ఏలూరిమసీదులో నొక స్తంభముమీఁద చెక్కఁబడియున్నది. (S. I. I. Vol V No 178)

క. నరసిపురి స(శా)శ్వతంబై
శరవార్ధిశశాంక భూమిశకమొయినీసు
స్థిరుండగు వయపకొమ(మ్మ)న......

(అసంపూర్తి).

కసది సూరమదేవి క్రీ. శ. 1209

చ. శకసమములు మహీంగుణవృషధ్వజసంఖ్యగం జైత్ర కృష్ణప
క్షకతిథిం జంద్రజాహ్నజసంక్రమణంబున వేల్పునూరితే
నికి వరరామనామునకు నెమ్మిం బ్రదీపము గేతవల్లభో
త్సుకమతిం బెట్టె దాం గసది సూరమదేవు లఖండ్డ మున్నతిని.

శ్రీ మన్మహామండలేశ్వర కోటకేతరాజులు భోగ స్త్రీ కసది సూరమదేవులు శకవర్షంబులు ౧౧౩౧ డ్డగు నేంట్టి చైత్రబ౨బుధ వారమున విషువుసంక్రాంతియందు దమతల్లి యమరసానికి ధర్మార్థ్ధముగా వేల్పు- (అసంపూర్తి.)

E. P. 554 of 1925.

బచ్చుసూర్యుడు.

క్రీ. శ. 1218 ప్రాంతము

శా. శ్రీమంతుండగు బచ్చునామయంబ్రభా శ్రీరమ్యు శ్రీరాముం దే
జోమిత్రుం డగునన్నపోతి దయంగాచుం గాత నిత్యంబు సు
త్రామారాధితపాదపంకజసముద్యత్సుందరుం డైన శ్రీ
భామాధీశుం డభీష్టసత్ఫలము లొప్పం బ్రీతితో నిచ్చుచుఁ. ౧

దీనితరువాత సీసపద్య మున్నది, గాని, శిలమైనది. దానియంత మందలి యెత్తుగీతి—

ప్రస్తుతంబుగా విలిచి గోపాలదేవు
నకు హితముగ నాచంద్రతారకముగాంగ
దేవభోగంబుగా నిచ్చె ధీరనుతుండు
బచ్చుసూర్యుండు సుజనైకబాంధవుండు. ..౨

E. P. 265-67 of 1924

ఓపిలిసిద్ధి క్రీ. శ. 1224

శా. శ్రీమత్కౌస్తుభరత్నభూషణరుచి శ్రీరమ్యవక్షస్స్థలుం
డామందారలతాంత్తదామనవదివ్యామోదపాదాబ్జజా
తామేయామరసింధువారిక్రితపూతానేష[1]లోకుండు నాం
గా ముల్లోకవిభుండు సక్రి గలం డైక్యవ్యాప్తి దా నాద్యుండై.

ఉ. ఆతరిదాల్పునాభిదలితాబ్జమునం దుదయించె బ్రహ్మ సం
ప్రీతిగ నావిరించికి మరీచి జనించె మరీచి కన్వయ
ఖ్యాతుండు పుట్టెం గస్యపుండు గస్యపుండు[2] డనుమునికుద్భవించె లో
కాతతరమ్యమూర్తిగ మలాప్తుండు సూర్యుండు
వంశకర్తయై.

మ. ఘనుఁడా సూర్యునకన్వయాది)జుండ సంగ్గారాజధర్మంబతా(ం)
దనువై శాశ్వతరాజయోగమున నొందంబుట్టె వైవశ్వతుం[3]
డనఘుం డాతని కుద్భవించె మను వుద్యద్వేదశాస్త్రార్థత
త్వనిజాచారసమస్తధర్మనియశాస్త్రప్రౌఢికాచార్యుండై. 3

గద్దె. ఇట్టి మనువంశంబున నిక్ష్వాకు పుట్టె నిక్ష్వాకువంశంబునం గకుస్థుండు పుట్టె నాతనికిం బ్రిథివి దన పేరం జేసినం బ్రిథుండు[4] పుట్టెం బ్రిథువంశంబున మాంధాతృండు పుట్టె మాంధాతవంశంబునం బురుకుత్సుండు పుట్టెం బురుకుత్సువంశంబున సాగరంబు దన పేరం జేసిన సగరుండు పుట్టె సగరవంశంబున దిలీపుండు పుట్టె దిలీపవంశంబున భాగీరథి దన పేరుగాం దెచ్చిన భగీరథుండు పుట్టె భగీరథవంశంబున నతీతానాగతవంశకర్తయైన రఘువు పుట్టె రఘువంశంబున నారాయణావతారుండైన శ్రీరాముండు పుట్టె శ్రీరామ

---

1. శేష-అని యుండవలయును.
2. గశ్యపుండు- ,,
3. వైవస్వతుం- ,,
4. జేసినప్రిథుండు-అని యుండవలయును.

వంశంబున నలుచక్రవర్తి౯ పుట్టె నలునికిం బుండరీకుండు పుట్టె పుండరీకవంశానుక్రమంబున నాదిరాజులకంట్టెం బ్రసిద్ధుఁడై కరికాలచోడచక్రవర్తి౯ పుట్టి భానువంశంబు గరికాలవంశంబునాం బేరుగాని చతుస్సాగరవరియంత్తమహీచక్రంబు నిర్వక్రంబుగా వాలివాతం బాలించ్చి-

క. కరికాలచోడనరపతి
వరగంగా నిజలాంచ్ఛనములు బలువిడి హిమవ
ద్గిరతటముల సేతుమహీ
ధరతటములు నిలిపెం జక్రధరతుల్యుండై. ౪

క. కావేరిదరులు గట్టంగ
వేవేపల్లవుంపు దనదు వెట్టికి రామిని7
డావాని నుదిటికను వోం
గావడిం గరికాలవిభుండు గాలం దుడిచెను. ౫

క. ఇనుపాదము లర్చింపంగం
జనుచో(ం)జని అర్ఘ్యమంత్రజలపాత్రలు దా
వినువీది నాంగం బంచ్చెను
ఘనముగం దనయాన వోడిచి కరికాలుం డిలను. ౬

క. అట్టి కరికాలనృపతికిం
బుట్టెను మహిమానచోడు భువినతనికిం దాం
బుట్టెరి గరికాలుండు సిరి
కట్ట ననుగులుం దొండమా(నఘు)నదశవమ్మ౯లు. ౭

క. ఆకరికాలనరేంద్ర
ప్రాకటవంశమునం బుట్టె భాస్కరకులర
త్నాకరచంద్రుండు రిపునృప
భీకరుం దధికుండు చోడబిజ్జన బిరుదై. ౮

5. నలచక్రవర్తి౯ అనియుండవలయును 7. కామిని౯ అని యుండవలయును
6. పయగాంత్త-

క. రూఢిగ బిజ్జన దనురెం
డాడినభూపతుల శిరము లసిముఖమునం జెం
డాడుచుం గయ్యము లిరువది
ఏడెన్నంగం బొడిచె జయమహీవల్లభుం డై

క. బల్లహుతో ఘనబిజ్జన
వ్రల్లాటమునర్[8]వచ్చి పామ్ముం బట్టినం గని యీ
బల్లహుం డిచ్చె గుణాంకము
గొల్లభిగొని జనులు గండగోపాలుం డనను. ౧౦

క. దండి (జగ)దొబ్బగండండు
గండరగండండు వీరఖని బిజ్జన యు
ద్దండుండు దాం బదుమువ్వుర
గండం డనుధార నిలిపెం గటకములోనను. ౧౧

చ. వ్రి॥బిరుదనం జన్నయా తెలుంగు బిజ్జనమనుమండు[9]మల్లి దేవం డ
చ్చెరు వగుచున్న పొత్తపియ చెన్నగుపీడుగ వాలి పాకనాం
డిరువదియొక్క వేయిం జననేలుచు బల్లహుదండ్లు గెల్చి త
త్కరివరకుంభ మౌక్తికలతాతతిం బూచె నిజాసిపుత్రికను. ౧౨

చ. అతనికిం బుట్టి రొప్ప మధురాంతక పొత్తపిచోడసిద్ధిభూ
పతియును మల్లిదేవండును బాహువరాక్రమ విక్రమక్రములు
నతనరనాథ ఫాల[10]కమణస్థిర పాదసరోజవైభవులు
వితతసముద్రకాంచి పరివేష్టితభూపరిరక్షణక్షములు. ౧౩

క. క॥ ధరం బొత్తపి[11]సిద్ధినరే
శ్వరునికి నుదయించి భూమి నన నేలిరి న
చ్చరితులు పొత్తపిసోమే
శ్వర[12]దేవండు మల్లిదేవవసుధాధిపుండును. ౧౪

8. వ్రల్లటమున-అని యుండవలయును.
9. మన్మండు- ,,
10. ఫాల- ,,
11. బొత్తపి-అని యుండవలయును.
12. సోమేశ్వర- ,,

ఉ. వ్రి॥ భూపదిలీపుండై పరగుపొత్తపిసిద్ధని తమ్ముమల్లధా
త్రీపతికిని సమస్తజగతీపతికిని సుతు లుద్భవించ్చి రా
శాపరిపూర్ణ[13]కీర్తులు భుజాబలవంతులు నైన తొంట్టియ
రెయ్యాపిలిసిద్ధియుం గులసముద్ధరణుం డగుమల్లిదేవంగును. ౧౫

క. క॥ ఆపొత్తపిసోమీశ్వర[14]
భూపతికిం దమ్ము మల్లభూపాలున క
రెయ్యాపిలిసిద్ధికిం దమ్ముండు
దీపితసితకీర్తి మల్లిదేవండు వెలిగెను. ౧౬

చ. వ్రి॥ పరగిన మల్లిదేవజనపాలుండు పొత్తపిచోడవంశ శే
ఖరుం డినవంశకర్త యనంగాం గడు వాలి విరోధిరాజసం
హరణుండు దొంటితొరల క్రియం దగుపొత్తపిరాజధానిగా
ధర సకలంబునేలె విదితంబగు బాహుపరాక్రమంబునను. ౧౭

క. ఆమల్లిదేవనికిం గుల
భామాతిలకంబు పుణ్యభాగిని గౌరీ
శ్రీమహాదేవికిం బుట్టెం ద
పోమహిమ ఫలమ్ము దాన పొడ వైనగతిని. ౧౮

క. ఇనుం డుదయ మైన యట్ల
మ్మను పుదయం బైనయట్లు మఱి రఘురాములు
జనియించ్చినట్లు గులవ
ర్ధనుం డోపిలిసిద్ధివిభుండు దానుదయించ్చెను. ౧౯

మ. ప్రి॥ కరికాలోత్తమరాజవంశమునం దా గౌరీమహాదేవికిని
సురభులు గల్పకుజాతములు రసనదీతో(యంబు)[15]సింత్తామణులు
ధరనేకాక్రితిం బుట్టెనో యన జగదాంక్షుండై[16]యిచ్చు దీ
నుర కిరెయ్యాపిలిసిద్ధివల్లభుండు గన్నుణందన్నువన్నిణంపంగా[17]ను

13. పూర్ణుణ అని యుండవలయును 16. జగద్దానాంక్షుండై-అని యుండనోపు
14. సోమేశ్వర ,, 17. గన్నుణందన్నువణ్ణింపంగా ,,
15. సురనదీస్తోమంబు-అనియుండనోపు.

ఉ. ఓపిలిసిద్ధివల్లభు జయోన్నతుం డేంకణచక్రవర్తి నా
జ్ఞాపరిరక్షితాఖిలదిశావలయుఁను ఘనదానకన్య్నలీ
లాపరిపూర్ణ18రమ్యశుభలక్షణమూర్తి జయంత్ర్త నశ్వసి
ద్ధా19పురుహూతుం బేరుకొనం గాంజనుం జోడకు రైకభూమణుఁను.

మునునూరి శాసనము

క్రీ. శ. 1230-31.

సీ. స్వస్తిశ్రీశక సంవత్సరంబులు
కరశరహరసంఖ్య బరగ ...
...ఫల్గునిం గమలారి దినమున
గండగోపాలుం డఖండకీర్తి
తిరుకాళ్తిదేవ భూవరుని రాజ్యంబున
మురణపురాంగనావరుఁడు సకల
శిష్ట రక్షణ—గలట్టికరారు మన్మ
రాముండు సద్గుణరంజితుండు
నేత యీమునుండు గ్రామందాటి చెరువునందు
భాగములు రెండు గండగోపాలునకును
మంత్రి కేతను డొకపాలు మానుగా.
దకసమర్పణగా నిచ్చె దడయకుండ.

శ. శ. 1152. క్రీ. శ. 1230–31. ఇది తిరుకాళత్తి రాజ్యము చేయుకాలమున కోదండరాముడు మురణపురాధిపతి మునునూరి గోపాల స్వామికి దీపదానము చేసెను.

N. D. I. Vol. II. (Kavali) 45. Page 745-746

---

18. కన్నులీలాపరిపూర్ణ—అని యుండవలయును.

19. శద్ధ- ,,

అయితాంబ

క్రీ. శ. 1228

ఇది పశ్చిమగోదావరీ మండలములో ఏలూరుసమీపమున నొక స్తంభముమీఁద చెక్కఁబడియున్నది. (S. I. I. Vol. V No. 192)

సీ. శ్రీరమ్య మగుసరసీపురి సోమేశ్వ
రునకును విష్ణుదేవునకు భక్తి
యుపరంగ్గ నిరుసంధ్ధియులయంద్దు నెంతయు
వెలుగంగ్గ ధారుణి వ(ల)యునాయం
డగు కేశవాధీశు సతివ శ్రీగు(ను)పూండి
గోకర్ణదేవునకును ముదమునం
బ్రాసాద మెత్తించ్చి బహుధర్మ్మపులయంద్దు
పరగిన మల్లాం(బ) పరసుపుత్రి

వ్యోమసాయకభూసుధాధా(మ)సంఖ్యం
గార్త్తికము శుద్ధశివతిథిం గాంత్తిసహితుం
డగుగదాధరదేవని దైయితమాంబ
(స)ంధ్యదీపంబు లోగిం బెట్టె సాశ్వతముగ.

క. అంబరశరశివసంఖ్యాం త్రి
యంబకప...లకు దయామతితో నై
తాంబ సరసీపుర...
దం బహురంగ సంధ్యదీప తతిపెట్టె.

రేచర్ల కాటండు

క్రీ. శ. 1235

ఉ. శ్రీమదనూనదానజలసేవకుం బాయక ప్రేమాయుషట్పద
స్తోమనినాదము న్వినుచు సూరెల నెప్పుడుం బ్రస్తుతించు సి
ద్ధామరకోటికి న్వరదుండైన గణేశుండు సుస్థిరస్థితిం
గామసమానమూర్త్తి యగు కాటయ కీవుత విష్టసంపదల్. ౧

క. చరణసరోరుహారాగ
స్ఫురణన్మహిషునిశిరంబు వొలుపుగ సంధ్యా
భ్రరుచి నెనయ మెట్టిన స
త్కరుణాన్విత దుర్గ్గ వరము గాటయ కొస(ం)గుగ. ౨

క. ఉరగేంద్రదిగ్గజములకుం
బరమోత్సాహముగ నాతపత్రమువోలె
న్ధర యెత్తిన కిరివరుం డగు
హరి గాటయ కీవుతము దయామతి శుభముల్. 3

క. దేవాదిదేవుం డమిత
స్థావరజంగమమయుండు సర్వేశుండు గౌ
రీ(వ)రుం డనవరతంబును
నీవుతం గాటయకు దయ నభీష్టఫలంబుల్. ౪

క. హరిదశ్వుం డజాచ్యుతశం
కరమూర్త్తి త్రయీమయుండు కమలాప్తుండు భా
స్కరుండు ద(యం గాచుచుండెడం)
గరుణారసపూర్ణ్ణహృదయుం గాటయం బ్రీతిని. ౫

స్వస్తి శ్రీమదపారపారావారపరివృత మహీతలంబున సకలజన
వినుతం బగునంధ్రదేశంబునకు (వి)భూషణం బైన యనుమకొండ

యనుపురవంబు నిజరాజధానిగా నొప్పుచున్న కాకతె భూపాల క్రమంబున జనవినుతయశోవిలాసుండును జయలక్ష్మీనివాసుండును నైన రుద్రనరేంద్రసుపుత్రుండును సదారాధితత్రినేత్రుండును విబుధ జనవనవసంతుండును రమణీయ సీమంతినీజయంతుండును సకలజన మనోరంజనుండును నరాతిరాజమదభంజనుండును శరణాగతరాజ శరణ్యుండును వినతాఖిలరాజవరేణ్యుండును ధైర్యామరసానుమం తుండును దు(రం)గమరేవంతుండును సత్యహరిశ్చంద్రుండును విభ వామరేంద్రుండును నైన గణపతిదేవమహీనాథునకుం బ్రధానియై-

క. కనకాచలధీరుండు జన
వినుతచరిత్రుండు గార్యవిదుం డినతేజుం
డనఘుండు గుణనిధి బెజ్జయ
తనయుండు బుధదీనభానుతనయుం డనంగాన్. ౬

మ. ప్రతిపక్షక్షితిపాలకుంజరమదప్రారంభసంరంభ ము
ద్ధతబాహానిహితప్రచండనిశితోద్యత్ఖడ్గధారానఖా
హతి భేదించి యఖర్వబలశౌర్యస్ఫూర్తిన్ గంఠీరవా
కృతియై (సన్నుత)ప్రవృత్తి దాల్చి వెలసెను రే(చెర్ల)రుద్రుండిలన్. ౭

సకలజనవినుతయశుండును గుణగణాలంకారుండును నైన కా ప్రౌడ్డితి(ం) సౌభాగ్యసౌందర్యచాతుర్యంబులు గలిగి పరగిన పరమపతివ్రతయైన బెజ్జమాంబకుం బ్రియనందనుండును ననవరత ధర్మనమేతుండును పతిహితాచరణుండునుం గాకతేరాజ్యభార ధౌరేయుండును సద్గుణప్రఖ్యాతుండును నతులబలపరాక్రమసమ న్వితుండును నైన రేచెర్లరుద్రనకుం బ్రధాని.

క. కులతిలకుండు వసుధామర
జలధిసుధాకరుం డశేషజననుతచరితుం
డలఘుండు రిపుతరుదావా
నలుం డనంగా బరగె రాజనాయకుం డుర్విన్. ౮

బొక్కారలోని వీరభటావలి వధించి గోధుమఱతి తలదెంచి ఉదగిరి సాధించి పడిరాయనిం దోలి దాక్షారామభీమేశ్వరదేవర కక్షయదీపంబు లునిపి ధర్మసమేతుం డైన రాజెనాయకునికి ధర్మ(పత్నియు)సుచారిత్రయు వనితాలలామయు నైన రవ్వ(మాంబకు) సుపుత్రుండు.

క. సరనిధిగంభీరుండు సు
స్థిరతేజుండు వంశశేఖరుండు దయా
కరుండు బుధాంబుజదళశత
కరుం డని వర్ణింపనొప్పుం గాటయధాత్రిని.

దీనికనుక నొక వచనముగలదు. Hyderabad Archaeological Series No. 3, శా, వ. 1-59.

ప్రోలినాయకుండు క్రీ. శ. 1244

ఇది గుంటూరిమండలము బాపట్లతాలూకా కొమ్మూరు కాశీనాథేశ్వరస్వామి ఆలయమున గలదు.

సీ. శ్రీయుతమాగొమ్మూరియగస్తీశ్వర
విభునకుదీపంబు విస్తరిల్ల
నెసగుదీపావళి వసుధలో...ంచ
నగతీశ్వరస్వామి కర్తితోడ
పురుషనిదానుండు సురరాజసదృశుండు
ముర్తియనాయంకు పౌత్రుండ...
బలుండరివీరుల భంజించి (పే)ర్కొన్న
నాగినాయకు ప్రియనందనుండు
అతులధర్మమూర్తి అనుపమ(సి)తకీర్తి
కొండమాంబసుతుండు కో(కి)తోడ
ప్రోలనాయకుండు వొల్పు(గా)దీపగం
బంబునిలిపె భువినింబ్రస్తుతింప.

A. R. 326 of 1922. శా. వ. 2.33.

గండవర శాసనము. క్రీ. శ. 1230-31

సీ. సమదశాత్రవ దానవమురారి పల్లవ
వంశ శేఖరుఁ డవఱతనల్లు
తిరుకాళ్తివసుమతీశ్వరతిలకంబుచే
బ్రాభవశక్తి యేర్పడఁగ బొండ
వాడ నాగ్రామంబు వడసి యందొనరం ద
టాకంబు గట్టించి లోకమెఱుంగ
తమతండ్రి పేరిట దామవరంబను
పేరిడ యాయూరు ప్రీతినుదయ
కలవతీశ్వరదేవునకు చంద్రజలార్కతారకం
గా నిచ్చిన ధన్యుగన్న
తల్లి పెర మండపమును యోధమ్మంగాను
ననంగ కట్టడి ప్రోలమ వినుతి సేయ

Vol ii. Nellore (15) Gandavaram 774-775

దండనాయక మల్లినాయకుఁడు

క్రీ. శ. 1237

స్వస్తి సమధిగతపంచమహాశబ్ద మహాసామంత మహాసామంతాధిపతి మహాప్రచండదండనాయక పదవిరాజమానులైన శ్రీమహా(దం) డనాయక మల్లినాయకుండు తమతల్లి కొమరము దేవులకు ధర్మ్మార్థవుంగాం గ్రాంజ ఐతీశ్వరమహాదేవరకు అఖండదీపానకుం బెట్టిన మేంకలు ౨౫।

(దీని తరువాతఁ గొన్నియక్షరములు భూమిలోఁ గప్పఁబడి పోయినవి.)

సీ. నుతనిధిశరరుద్రమితశకసమపుష్య
సితవసుతిథి సూర్య్యసుతదినమున
మకరసంక్రమవేల సకలధరాధినా
థుండగుచోడని దండనాథుం
డనఘుండు మల్లన దనమాతగోమరమాం
బికకు ధర్మ్మవుగాంగం బ్రీతితోడ
కనకాద్రిధైర్యుం (డ)ఖండావర్తికి సప్త[1]
వింశతిగొరుల[2]వెలయనిచ్చి

గీ. అచల(పుత్రి)పతికి నైత్యీశ్వరాంకున
కమరగణనమద్వదాంబు(జు)నకు
వరదునకుం ద్రిలోకవంద్యున కెత్తించె
దీప మఖిలలోక దీపకముగ.

పాల్కురికి సోమనాథుడు

పాల్కురికి సోమన నివాసస్థలమునుగూర్చి, కులగోత్రములను గూర్చి, కాలనిర్ణయమునుగూర్చి చెలరేగిన వివాదము లన్నింటిని వివరించుట కిది యదనుగాదు. సంగ్రహముగా వానినిగూర్చి వివరింతును.

నివాసస్థలము

బ్రౌనుదొరవారి కాలమునుండియు పరిశోధకు లందఱును సోమనాథుని నివాసస్థానము నేటి తెలంగాణా ప్రాంతములయందలి పాల్కురికి యని నిరూపింపగా, నొక్క నారాయణరావుగారు మాత్రమే, సోమనాథుడు మైసూరురాష్ట్రములోని, తుముకూరు తాలూకాలో

1. పంచ- అని యుండనోపు.
2. గొత్తెల- అని యుండనోపు.

హాల్కురికి అని ప్రతిపాదించినారు. దీనిపై పూర్వపక్ష ప్రతిపక్షము లేర్పడినవి. ఈ వాదమును పరిశీలించిన పూర్వము పోతన నివాసమును గూర్చిన ఒరంగలు—ఒంటిమిట్టవాదము స్మరణకు వచ్చు చున్నది. అప్పు డొంటిమిట్టవాదము నెవ్వ రంగీకరింపనట్లే, యీనాడు హాల్కురికి వాదము నెవ్వ రంగీకరింపలేదు. ఇంతకు సోమనాథుఁడు కన్నడ దేశమున తెనుఁగుదేశమునకంటె విశేషప్రసిద్ధి గడించినవాఁడుగదా! అతని నెందఱో కన్నడకవులు స్తుతియించి యున్నారు. అతఁడు నిజముగా కన్నడదేశస్థమైన హాల్కురికి గ్రామనివాసియగుచో నొక్క కవియైన యీతని హాల్కురికి సోమనాథుఁడని పేర్కొనలేదు. ఇదియొకటియే యతఁ డా ప్రాంతమువాఁడు కాఁడని నిర్ణయించుచున్నది. నేటి తెలంగానా ప్రాంతమున పాలకుర్తియేగాని పాలకుఱికిలేదు. కుఱికి, కుర్తి పర్యాయపదములుగా వ్యవహృతములగుట తెలంగానా ప్రాంతమునం దంతట గలదు. మఱియు సోమనాథుఁడు తొలుత గోదావరీ మండలమున దాక్షారామ నివాసియగు మల్లికార్జున పండితుని సంప్రదాయము వాఁడు. కన్నడదేశమున ప్రసిద్ధినొందిన బసవని వృత్తాంతమే తెలియనివాఁడు. సోమనాథుఁడు కన్నడదేశమున హాల్కురికి వాస్తవ్యుఁడైనచో, బసవని చరిత్ర నాతఁ డితరులవలన తెలిసికొన నగత్యము లేదు. అతఁడు కన్నడభాషలోనే బసవపురాణము వ్రాసియుండును గాని, తెనుఁగుభాషలో మొదట వ్రాసియుండఁడు. బసవపురాణాది గ్రంథములు ప్రజాసామాన్యమున మత ప్రచారమునకై రచితములైనవి గదా! సోమనాథుఁడు తెనుఁగుదేశమువాఁడు కావున, తెనుఁగుభాషలోనే మొదట నా గ్రంథము రచించియున్నాఁడు. ఆ వెనుక కన్నడ భాషలోనికి ననువదింపబడుటయు గూడ పాల్కుఱికి వాదమునే బలపఱచు చున్నది. సోమనాథుని నివాసస్థలము—నేటి తెలంగాణాలో. ఒరంగలు పట్టణమునకు పంద్రెండుకోసుల దూరమున నల్లగొండజిల్లా, జనగామతాలూకాలోనున్న పాలకుర్తియను పేర నొప్పు పాలకురికియే గాని వేఱుకాదని సిద్ధాంతము.

కు ల గో త్ర ము లు

సోమనాథుఁడు, జంగమశాఖీయుఁడా,! ఆరాధ్య బ్రాహ్మణుఁడా,? అను వాదమును పరిశీలింతము. కులగోత్రములు చెప్పుకొనిన కవులగూర్చియే, యీతఁడు నియోగియా? వైదికియా? అని చర్చలు తెగకుండ నున్నప్పుడు, తన కులగోత్రములే చెప్పుకొనక, విలక్షణమగు, వీరశైవ సంప్రదాయా నుసారముగ వ్యవహరించిన సోమనాథునిగూర్చి, వివాదములు విస్తరిల్లుటలో వింత యేమున్నది? సోమన తాను మాత్రము భృంగిరిటిగోత్రుఁడనని చెప్పియున్నాఁడుగాని, బసవన పండితారాధ్యులకు నే గోత్రమును చెప్పలేదు. జన్మముచే బ్రాహ్మణులైనప్పుడు వారి కేదో గోత్రవ్యవహారము తప్పదు. సోమనాథుఁడు చెప్పకపోయినను, పండితుఁడు గౌతమ గోత్రుఁడని తరువాతి గ్రంథములు చెప్పుచున్నవి. పండితారాధ్యచరిత్రశ్రోత పాల్కురికి సూరనామాత్యుడు హారితసగోత్రుఁడని సోమనాథుఁడే చెప్పియున్నాఁడు. అట్లే సోమనాథునికి గూడ ఆర్షేయమగు గోత్రముండియే తీరవలయును. అతఁడు జన్మముచే బ్రాహ్మణుఁడని యందఱంగీకరించినదే గదా! ఇక, పరంపరాయాతమగు జనశ్రుతినిబట్టి యీతడు కౌండిన్య గోత్రజుఁడని తెలియవచ్చుచున్నది. మఱియు నా కాలమున జంగమ శబ్దము జాతివాచకముగాదు. శివభక్తులే జాతివారైనను జంగములే—నన్నె చోడకవి గురువు "జంగమమల్లికార్జునుఁడు", "భూసురకులతిలకుఁడు". "పాల్కుఱికి సోమనాథుని గురువగు బెలిదేవ వేమనారాధ్యుఁడు జంగముఁడే యని పండితారాధ్య చరిత్రమున గలదు. కావున బసవన, పండితారాధ్య, వేమనారాధ్యులవలె, సోమనాథుఁడును 'భూసురకుల తిలకుఁడైన జంగముఁడే కాని వేఱు కాడు. కులగోత్రముల ప్రసక్తి లేని వీరమాహేశ్వరాచారము స్వీకరించిన వెనుక సోమనాథుఁడు, తత్సంప్రదాయము ననుసరించి తా నీశ్వరకులజుఁడననియు, భక్తిగోత్రుఁడనియు, పార్వతీపరమేశ్వరులు తల్లితండ్రులనియు చెప్పుకొన్నాఁడు. మఱియు భృంగిరిటి గోత్రుననియు గురులింగతనూజుఁ

డననియు ననుభవసారమునఁ జెప్పినాఁడు—తన తలిదండ్రులపేర్లు, విష్ణురామదేవుఁడని, శ్రియాదేవియనియు, బసవపురాణమున చెప్పియున్నాఁడు. ప్రథమగ్రంథమగు ననుభవసారమున గురులింగతనూజుడనని చెప్పిన సోమనాథుఁడు బసవ పురాణమున తండ్రి విష్ణురామదేవుఁడని యేల చెప్పెనో, యోజింపదగినది. ఇది ప్రజాసామాన్యమున ప్రచారము గావలసినది. సోమనాథుఁడిందు శైవమత దీక్షగొని వెనుకధరించిన నామమును చెప్పక, తన జన్మమునకు హేతుభూతులగు తలిదండ్రులపేళ్లు చెప్పుట యాతని లోకజ్ఞతయేగాక, తలిదండ్రులయందలి యాతని పూజ్యభావముగూడ సూచించుచున్నది. భక్తితన్మయత్వము చేతనైన పండితారాధ్యచరిత్రమున, "మును బసవపురాణమున నెన్నఁబడిన పెనుపారు భక్తుల పెంపుడుకొడుక" అని వారిని స్మరించియే యున్నాఁడు. కాఁబట్టి సోమనాథుఁడారాధ్య బ్రాహ్మణుఁడని యంగీకరించుట యే సమంజసము.

సోమనాథుఁడు తన గ్రంథములలో తన వృత్తాంతమేమియు విపులముగాఁ దెలుపలేదు. ఈతని దీక్షా గురువు గురులింగార్యుఁడనియు, విద్యాగురువులు, విశ్వనాథ వేమనారాధ్యులని మనకుఁ దెలియుచున్నది. వీరుగాక, కట్టకూరి పోతదేవర యను గురువునొద్ద నీతఁడు ఛాత్రత్వము నెఱపినట్లు "ఖ్యాతిచే సద్భక్తిగల కట్టకూరి పోతిదేవుని పదాంబుజ షట్పదుండ" అను బసవపురాణ పంక్తులవలనఁ దెలియుచున్నది. ఈతనికి చతుర్ముఖ బసవేశ్వరుఁడను కుమారుఁడు కలఁడని గ్రంథాంతరమువలనఁ దెలియుచున్నది.

సోమనాథుని కృతులు

1. అనుభవసారము[1] :—సోమనాథుని ప్రథమ పద్యకృతియగు ననుభవసారము గోడగి త్రిపురారియను శివభక్తుని కంకితముగా రచిత

---

1. ముద్రితము. శ్రీ గంగపట్టణపు సుబ్రహ్మణ్యదేవర రాజమహేంద్రవరపు విద్యానిలయ ముద్రాక్షరశాల. 1916.

ప్రతులు. ప్రా. లి. పు. భా. డి. 2044. తం. పు. 8.

మైనది. ఇందు కవితాగురువగు కరస్థలము విశ్వనాథునిగూర్చి ప్రశంస కలదు. శివభక్తిని వేదోక్తముగాను, శైవసంప్రదాయకముగను, సోమనాథు డించు నిరూపించినాఁడు. గురులింగ జంగమ శరణప్రసాద భక్తస్థలములు వివరింపఁబడినవి. గ్రంథము శ్రీ తో ప్రారంభించి మంగళమహా శ్రీ తో నంతమొందుచున్నది. ఇందు సోమనాథుని వృత్తరచనావైశద్య మెఱుకబడుచున్నది. త్రిభంగి, క్రౌంచపదము, తరువోజ, వనమయూరము, మొదలగు విశేషవృత్తము లుపయుక్తమైనవి. చతుర్విధ కందమును వేర చిత్ర కవిత్వమును సోమనాథు డిందు పొందుపఱచియున్నాఁడు. ఇది నన్నెచోడుని యనుసరణయే. కందములలో ద్వంద్వప్రాస, త్రిప్రాసగలవి యిందు గలవు. ముద్రిత ప్రతికంటె నెక్కువగా పద్యములు నేఁడు లభ్యము లగుచున్నవి. ఈ రచనకాలమునకు సోమనాథు డింకను చతుర్వేదపారగుఁడు కాఁడు. తన కులగోత్రములు వీరశైవ సంప్రదాయము ననుసరించియే చెప్పియున్నాఁడు (శివకులీనుఁడు, గురులింగ తనూజుఁడు, భృంగిరిట గోత్రుఁడు) ప్రసన్నమైన యిందలి పద్యరచన నన్నయను తలపునకు దెచ్చుచుండును.

2. బసవపురాణముగూర్చి ముందు తెలుపఁబడును.

3. వృషాధిపశతకము2:—మల్లికార్జున పండితునిచే రచితమైన "శ్రీగిరి మల్లికార్జునా" యను శతకము ననుసరించి రచింపఁబడినది. 'బసవా, బసవా, వృషాధిపా' యనుమకుటముగలది. ఇందు బసవపురాణ వర్ణితమైన బసవచరిత్రము, మఱికొందఱి భక్తులచరిత్రము, సంగ్రహముగా తెలుపఁబడినవి. సోమనాథునకుగల బహుభాషా

2. భారతి—2 సం. 3 వ సంచికలో నావ్యాసము, శతకవులచరిత్రయందలి కీ. శే. వంగూరి సుబ్బారావుగారివ్యాసము.

వృషాధిపశతకము—ఏడునూతుల మత్తయ్యగారిచే 1884 లో ముద్రితము.
గం. సుబ్రహ్మణ్యదేవర ,, 1914
శతక, సంపుటము—ఆంధ్ర గ్రంథమాల 1926
వావిళ్ల, మద్రాను. 1926

పాండిత్యము తెలియజేయుటకు సంస్కృతమున, అరవమున, కన్నడమున, మహారాష్ట్రమున (ఆర్యభాష) మణిప్రవాళమున, జాను తెనుఁగున పద్యములు గలవు. కొన్ని పద్యములలో శబ్దాలంకారాడంబరము హెచ్చుగా గలదు. ఏకైక మకుటము కలిగియుండి 108 చంపకోత్పలముంతో రచింపబడుటచే మకుటనియమము, సంఖ్యానియమము గలిగిన శతకములలో, మనకులభ్యమైన వానిలో మొదటిదిగ నెన్నవచ్చును.

4. అక్షరాంక గద్య3:—

"'అ' కారము మొదలు 'క్ష' కారము వఱకు వర్ణసమామ్నాయమునఁగల యేఁబది యక్షరములతోను వరుసగా నీ గద్యపాద ప్రథమాక్షరములు గూర్పబడుటచే దీనికీ పే రొసంగబడినట్లు తోఁచుచున్నది" ఇందు 52 పాదములు గలవు. ఇదిమాత్రా గణబద్ధమై యున్నది. అనుప్రాసనియతి పాటింపఁబడినది.

ప్రారంభము. శ్లో. జయజయ బసవాఖ్య
స్వానుభూత్యేక సౌఖ్యః
... ...
అపిచ శివశృంగార ఓం
ఆదిపద విస్తార ఓం
ఇహాపర సుఖాధార ఓం
... ...

సమాప్తి: హారగణ సితచ్ఛత్ర ఓం
శశికకీర్తి కలత్రి ఓం
క్షరవిముఖ చారిత్ర ఓం
అక్షర స్తుతిపాత్ర ఓం

---

3. అక్షరాంక గద్య (ముద్రితము) ఆంధ్రపత్రిక. ఉగాది. శ్రీ విమర్శ కాగ్రేసర బండారు తమ్మయ్యగారు.

శ్లో. అక్షరాది క్ష కారాంత మకరో దక్షమాలికాం
ప్రసాదీ సోమనాథాఖ్యో బసవస్య కృపానిధేః.

5. అక్షరాంక పద్యములు[1] :—

పద్య బసవపురాణకర్త పేర్కొనిన "అక్షరాంక గద్యపద్య ముల్[2]" అను పద్యపాదమందు 'అక్షరాంక గద్య' అక్షరాంక పద్యములును సూచింపబడినవి. అక్షరాంక గద్యముందు చూపితిని గదా! ఇది అక్షరాంక పద్యములను శీర్షిక క్రింద వచ్చును. ఇవన్నియు ఉత్పల, చంపక, మాలికావృత్తములు. ఇందు యతినియమము పాటింపబడక యొక్క ప్రాసనియమమే పాటింపబడినది. అక్షరాంక పద్యములు సంస్కృత భాషలో రచింపఁబడినవి. సంస్కృతమున బహుళ ప్రచారములేని చంపకోత్పల మాలికాదివృత్తమున సంస్కృత భాష పాదిగింపఁబడు విలక్షణమైన సంప్రదాయమునకు దారితీసిన వాఁడు సోమనాథుఁడు.

ప్రారంభము:చ. అమితయశః ఆన్వయన ఇంద్రుచి ఈశ్వర ఉగ్ర ఊర్జిత
క్రమఋషభాంక ఋూజాహర ౡస్థిత ౡస్థిత ఏకరుద్రఐం
ద్రమహితరూప ఓమితిపదద్యుతి ఔర్యలలాట అంబికా
సమరసభావ అఃకలిత వర్ణనుతం బసవేశ పాహిమాం.

సమాప్తము: చ. క్షరదురితక్రమా క్షయజనిస్థిత కారణ కారణా (క్షతా)
ధ్వరగణనాయకా క్షయభవక్షయరోగబిక్షమా, క్షపా
కరశకలాంధ్రజూటక్షపిత ప్రతిపక్షసురాసురాక్షమాం
క్షరితకటాక్షవీక్షణ, క్షకారనుతంబసవేశ! పాహిమాం

1. అక్షరాంక పద్యములు (ముద్రితము) ఆంధ్రపత్రిక భావసంవత్సర యుగాది. విమర్శ్త కార్గేసర శ్రీ బండారు తమ్మయ్యగారు. పుటలు. 107-114.

2. బసవపురాణము పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు. అవతారిక.

6. నమస్కారగద్య[1]— నమోవాకములతో నంతమగుచు, ప్రతిపాదము సంస్కృత చతుర్థీవిభక్తి ప్రత్యయములతోఁ గూర్పఁబడి, కేవల సంస్కృత కృతివలెఁ గానబడు గద్యకృతి. ద్విపదలు రగడల వలె నిందుగూడ ద్విపాద ప్రాసనియతి పాటింపఁబడినది.

ప్రారంభము—అపిచ శ్రీ ప్రమథేంద్రాయనమో
వ్యపగత హృద్గత సంద్రాయనమః

సమాప్తి—మంగళ మహిమోత్తుంగాయ నమో
సంగమవర గురులింగాయనమో
మంగళ ప్రసంగ సంగనబసవ
లింగాయతే. నమస్తే నమస్తే నమః.

7. పంచప్రకార గద్య[2]—ఇదియును బసవన్నను గుఱించిన గద్యస్తోత్రమే. ఇది యైదు విధములగు నడకలు గలది యగుటచే పంచ ప్రకార గద్య యను పేరుతో వెలయుచున్నది. ఇందు ముందట నొక శ్లోకమును నైదు రగడభేదములును గలవు. 2, వ రగడయందు ముక్తపదగ్రస్తాలంకారము గలదు. 3 వ రగడయందు, జయజయ శబ్దములతో ఏ పాదమున కా పాదము విడివడి అంత్యానుప్రాస కలిగి యుండును. 4, 5, రగడలయందు నిట్లే. గద్యచివఱ "శ్రీ బసవదండ నాథ నమస్తే, నమస్తే, నమస్తే, నమః" అని కలదు.

ప్రారంభశ్లోకం: స్వస్తిశ్రీప్రమథాన్వయోత్తమశిలాదశ్రీమునీంద్రాత్మజః
శ్రీకంఠః ప్రతిబింబమూర్తి రణగ శ్శ్రీనందినాథోవిభుః
తస్యాంశోద్భవ దండనాథ బసవ శ్రీనామధేయప్రభో
త్వత్ కారుణ్య తరంగితం హ్మై సదా నిత్యవ్రతాపేక్షణం.

---

1. నమస్కారగద్య (ముద్రితము) ఆంధ్రపత్రిక ఆంగీరస యుగాది. విమర్శకాగ్రేసర శ్రీ బండారు తమ్మయ్యగారు. పుటలు. 74-78.

2. పంచప్రకారగద్య (ముద్రితము) ఆంధ్రపత్రిక ప్రజోత్పత్తి ఉగాది. విమర్శకాగ్రేసర శ్రీ బండారు తమ్మయ్యగారు. పుటలు 75-76.

జయజయ బసవ
శ్రీమన్మహా ఋషభేంద్రావతార
సముంచిత వీరమాహేశ్వరాచారసార
ప్రమథ గణాలంకార
జగత్రయాధార
దేవ బసవ.

అపిచ మహామహిమోన్నత విభవా
భవపాశోద్భవ కాతలవిత్రా......విత్రాసిత.

సమాప్తము: జయ శివరంజన, జయ భవ భంజన

8. శరణుబసవ గద్య[1]—

ఈ గద్యయందు నాద్యంతములు కన్నడభాషలో నుండుటచే దీనిని కన్నడగద్య క్రింద పరిశోధకులు పరిగణించిరి. కాని యందలి ఈ క్రిందిపక్తులబట్టి యిది తెనుఁగుభాషయందు తురగవల్గన రగడ. ఇందు యతి నియతిపాటింపఁబడినవి.

ప్రారంభము: అఖలశైవ ధర్మనిర్ణయావతార శరణుబసవ
వికటభవ సమిత్సమూహావీతిహోత్రశరణ బసవ

సమాప్తము: కం. శరణుస్తవ కల్పకుజాం
తరుపదశాఖాభ జాతనవ కుసుమాష్టో
త్తర శతనామంగళ లస
తర సంగర్భిసిద పాల్కుఱికి సోమాంకం

౯. అష్టోత్తర శతనామగద్య—ఇదియును బసవస్తుతి ప్రతిపాదితమై నమోవాకములతో అంతమగుచు 108 పాదములుగల రచన.

1. కర్ణాటకవి చరితె ప్రథమభాగం. పుట. 296.

ప్రారంభము—శ్రీమద్గురు బసవేశనమస్తే
సామయభవనిర్ణామనమస్తే

అంతము—ఆద్య నమస్తే వేద్యనమస్తే
తత్త్వనమస్తే చిత్వనమస్తే
భావనమస్తే భావి నమస్తే
సద్గురు బసవస్వామి నమస్తే

పంచరత్నములు[1] —

ప్రారంభము—ప్రియతమ శివభక్తా బిందునాదానురక్తా
మయిభవ శివయుక్తా హారహార ప్రభాక్తా.
నియమిత సకలాంగా నీలకంఠ ప్రసంగా
నయతు బసవలింగాధీనభక్తి ప్రియాంగా.

అంతము—శ్రీమతే ఋషభేంద్రాయ సోమనాథేన ధీమతా
పంచరత్న కృతంస్తోత్రం జ్ఞానవైరాగ్య భక్తిదం.

బసవాష్టకము[2]—

ప్రారంభము—పరసుర వరధీరానంది కేశావతారా
విషమవిషయదూరా విశ్వలోకైకసారా
గతకవిమలసంగా ఖ్యాత గోష్ఠి ప్రసంగా
శరణబసవలింగా సజ్జనాంభోజభృంగా

అంతము: బస్వాష్టక మిదం పుణ్యం సర్వపాప ప్రణాశనం
యఃపఠేచ్ఛృణుయా ద్వాపి శివలోకే మహీయతే.

10. సద్గురురగడ[3]—పద్యబసవ పురాణమున చెప్పిన సద్గురు రగడ కన్నడభాషలో రచితమైనది. ఛందస్సు తెలుఁగే. భాష కన్నడము.

1. బసవపురాణ పీఠిక
2. కర్ణాట కవిచరితె. ప్ర. భా. పుట. 295
3. డిటో ,,

భవ తిమిరహారదీపికావ ర్తి సద్గురువె
శ్రీమదక్షరమను జాలముఖి సద్గురువె.

పై గ్రంథమునందు పేర్కొనబడని వేఱొక చెన్నబసవ రగడ సోమనాథకృతముగా కర్ణాటకవి చరితె[1] పేర్కొనుచున్నది.

బసవగురు వచోమ్మృతగత వృజినపంక చెన్న బసవ
బసవపాదకమలకర్ణికా నివాస చెన్న బసవ.

11. గంగోత్పత్తి రగడ:— ఈ రగడను పాల్కుఱికి సోమనాథుఁడు తన సంగీతశాస్త్ర నైపుణ్యమంతటిని చూపి రచించినట్లు గలదు.

"కం. సంగీతశాస్త్ర పారగ గంగోత్పత్తి ప్రకారకరణ నిదానా".
పద్యబసవ పురాణము :—

ఈ గద్య యెచ్చటను లభించుటలేదు.

సోమనాథుఁడు పై గద్యలే గాక 'శీలసంపాదనము' 'శివగణ సహస్రనామ' అను రెండు కన్నడ కృతులుగూడ రచించెను.

12. 13 బసవోదాహరణములు (సంస్కృతము, తెలుఁగు):— పద్య బసవపురాణమున "ఉదాహరణయుగము" అను పేర్కొనఁబడిన కృతులు "సంస్కృత బసవోదాహరణము, తెనుఁగు బసవోదాహరణము" అనునవి. ఇవి పద్యము, 'కళిక, ఉత్కళిక' అను భాగములు గలిగి సప్తవిధ విభక్తులను నుదాహరించుచు, సార్వవిభక్తికముగ నొక శ్లోకము (పద్యము) తోడను, అంకితాంక పద్యముతోడను నాయకగుణకీర్తనము గావించుచు రచించిన లఘుకృతులు బసవని గూర్చియేగాక సంస్కృతాంధ్ర వాఙ్మములయందుదాహరణ రచనలకివే ప్రథమోదాహరణములు. సుప్రసిద్ధాలంకారికుఁడు విద్యానాథుఁడు ప్రతాపరుద్రీయమున వివరించిన యుదాహరణలక్షణమునకు సోమనాథుని సంస్కృతోదాహరణమే లక్ష్యము. తెనుఁగుకృతివలన ప్రాచీ

1. కర్ణాటకవి చరితె. పుట 295. ప్ర. భా.

నాంధ్ర భాషావిశేషములు, ఛందోవిభక్తి సంప్రదాయములు నెఱుగ నగును.. తెలుఁగుకృతియందు నంకితాంకపద్యము లేకపోవుటచే తరువాత యుదాహరణమున నిది ప్రయుక్తము కాలేదు. అయినను సంస్కృత కృతిలో నుడుటచే తరువాత యుదాహరణ రచయితలీ యంకితాంక పద్యము నియతముగ రచించుచు వచ్చిరి. దీని నొక విశిష్టవాఙ్మయశాఖగా పరణమింపజేసినవి పాల్కుఱికి సోమనాథుని కృతులే.*

14. చతుర్వేదసారము1—సంస్కృతమున హరదత్తాచార్యుల చతుర్వేద తాత్పర్య సంగ్రహమువలె తెనుఁగున సోమనాథుఁడు వీరశైవమత విషయికమై, ప్రామాణికమైన స్తోత్రగ్రంథమును రచించి యున్నాఁడు. ఈ గ్రంథమును గూర్చి సోమనాథుఁడే పండితారాధ్య చరిత్రమున "వరవీరభక్తి సవైదికంబుగను—

విరచించితివి చతుర్వేదసారమున" (అవతారిక) అని చెప్పుకొన్నాఁడు. ఇది 'బసవలింగా' యను మకుటముగల్గి 357 సీస పద్యములతో నొప్పు చున్నది. దీనికి బసవలింగశతకమని కూడ పేరు. ఇందు సీసపద్యములు చాలవఱకు ఆటవెలఁదులతో కూడుకొని యున్నవి. పద్యములయందొక విధమగు తూగు, సమత, కలిగి శ్రీనాథ, పోతనాది మహాకవులకు మార్గదర్శకములైనవి. పోతనగారి 'మందార మకరంద' యను పద్యభావము, పోలిక యిందుండి గ్రహించినదియే. ఇది సోమనాథ భాష్యమునకు తెనుఁగని చెప్పవచ్చును. శివపారమ్యమిందు దృష్టాంతపూర్వకముగా ప్రతిపాదింపఁబడినది. ఇది సోమ

---

* పై యుదాహరణ వాఙ్మయవిశిష్టత సంపూర్ణముగ నెఱుఁగ గోరువారు నా 'ఉదాహరణ వాఙ్మయ చరిత్ర' పుటలు 74 నుండలు 82 వఱకుఁ జూచికొనునది.

1. ముద్రితము శ్రీ గంగపట్టణ సుబ్రహ్మణ్య దేవరచే క్రీ. శ. 1914 వ సం॥న బందరు భైరవముద్రాక్షరశాలలో ముద్రింపఁబడినది. తిరిగి అధిక పద్యములతో ముద్రింపవలసినది.

ప్రా. లి. పు. భా. సం. 1545-49 వి 208 (ఇందే 357 పద్యములున్నవి)

సాఘుని కడపట కృతియగు పండితారాధ్య చరిత్రమునకు ముందుగా రచింపఁబడినది.

కేవల సంస్కృతకృతులు:—

15. (1) సోమనాథ భాష్యము[1]:—ఇది సంస్కృతమున శైవ మతోత్కర్షను నిరూపించు నిర్వదిరైదు ప్రకరణములుగల మహాగ్రంథము. శ్రుతి స్మృతి పురాణాగమాదులనుండి పెక్కు శ్లోకము లిందు దాహృతములు. హరదత్తాచార్యుల చతుర్వేద తాత్పర్య సంగ్రహము నుండి చాల శ్లోకములు గ్రహింపఁబడినవి. దీనికి వీరమాహేశ్వర సారోద్ధారమని పేరు. [2] మనోహరుఁడను నొక శైవాగమవేత్త దీని కాంధ్రభాషలో వివరణమును వ్రాసియున్నాఁడు. పదియవ ప్రకరణము వఱకు గ్రంథము మనకు లభ్యమగుచున్నది. దీని టీకారచన ప్రాచీన టీకలవలె సరళమైన వ్యవహారభాషలో గలదు.

16. (2) రుద్రభాష్యము:—ఇది యజుర్వేదమందలి రుద్రాధ్యాయమునకు భాష్యము. నేఁడు లభ్యమగుటలేదు.

17. (3) వృషభాష్టకము[3]:—

ప్రారంభము: పక్షీంద్రవాహన తపోబలసాధనీయ
సర్వేశ్వరోల్లసిత వాహనలాల్యమాన
కాపాలిరూప సముపేత పునీతద్రుష్టే
శ్రీపర్వతశృంగ వృషభాధిపతే నమస్తే.

అంతము: పాల్కురికి సోమరచితం వృషభాష్టకం యః
స్తోత్రం శృణోతి పఠతే హరినిశ్చితార్థం

---

1. సోమనాథభాష్యము. శ్రీ గంగపట్టణ సుబ్రహ్మణ్య దేవరచే బందరు శైవ ముద్రాక్షరశాలయందు 1914 లో ముద్రితమైనది.

2. ప్రా. వి. పు. భా. డి. 2649.

3. ప్ర. ము. పీ. పుట. 20.

18. చెన్నమల్లు సీసములు[1]:—ఇవి 32 సీసపద్యములు. ఇందు షట్స్థల వివరణము గలదు. గ్రంథాంతమున పాల్కురికి సోమన రచితముగా నొక పద్యముగలదు. పిడుపర్తి సోమనాథుఁడీ కృతిని బేర్కొనెను.

19. సోమనాథ స్తవము[2]:—ఇది పాల్కురికి సోమనాథుని ప్రథమకృతి. ఇందులోని పంక్తులు పండితారాధ్యచరిత్రమున గూడ నుదాహృతములైనవి. ఈనాఁటి పరిశోధకులీ కృతి సోమనాథుని రచితము కాదనుట అప్రమాణికము. సోమనకృతులలో చిరకాలము క్రిందట ముద్రణభాగ్యము నొందిన కృతి యిది.

20. మల్లమదేవీ పురాణము. ఇదియు ద్విపదకృతి. పరి పరిశోధకులకు గూడ లభ్యముకాలేదు. దీని యునికిని కీర్తిశేషులగు మా నాయనగారు నిడుదవోలు సుందరంపంతులవారు నాకు దెల్పిరి. నావలననే నీ గ్రంథము నెఱింగి “పాల్కురికి సోమనాథుఁడు” అను గ్రంథమునందు శ్రీ బండారు తమ్మయ్యగా రుదాహరించిరి. బ్రహ్మశ్రీయుత పెండ్యాల వేంకటసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు దాము గ్రంథమును చూచినట్లు “నా కర్నూలమండల సంచార” మను వ్యాసమున బ్రకటించిరి. ఆ వ్యాసము ‘సారస్వత సర్వస్వము’ను పత్రికయందుఁ బ్రకటితమైనది.

21. పండితారాధ్యచరిత్రము—పాల్కురికి సోమనాథుని గ్రంథములలోకెల్ల కడపటిది, కవితా ప్రకర్షయందద్వితీయమైనది, పండితారాధ్యచరిత్రమే. ఇది పండిత సంప్రదాయ ప్రవర్తకుఁడగు మల్లికార్జున

---

1. వావిళ్ళ “భక్తిరస శతక సంపుటము”

2. సోమనాథ స్తవము. 1897 లో సత్తిరాజు సీతారామయ్యగారిచే దేశోపకారి ముద్రాక్షరశాల, ఏలూరునందు ముద్రితమైనది.

చూడుఁడు. శ్రీ బండారు తమ్మయ్యగారి ‘సోమనాథ స్తవము’ అనువ్యాసము. ఆ, సా, ప, ప, 1930

పండితారాధ్యుల చరిత్రను తెల్పునది. ఇందలి ప్రధాన విషయము పండితారాధ్యుఁడు వెలనాటిచోళుని సభలో జైన బౌద్ధ చార్వాకాది మతముల నన్నిటిని జయించి సవైదికమగు వీరశైవమును ప్రతిష్ఠించిన వృత్తాంతము. పండితుని సమకాలికుఁడగు బసవని చరిత్రమేగాక బసవపురాణములో చెప్పఁబడని కొందఱు భక్తుల చరిత్రము చెప్ప బడినది. ఇందు దీక్షా, పురాతన, వాద, మహిమ, పర్వత " మను పంచ ప్రకరణములు గలవు. (11, 111) ద్విపదలు గలవు. సోమ నాథుని కవితాకళయిందు సంపూర్ణముగా పండబాఱినది. మహాకావ్య లక్షణములు కేవల ద్విపదచ్ఛందస్సులో నుండు రచనకు పట్టించి కావ్యకళాగౌరవమును, దేశీయ రచనకు మొదట నాపాదించినవాఁడు సోమనాథుఁడే. ఇందు మల్లికార్జున పండితుఁడు చెప్పిన కృతులలోని భాగములు యథామాతృకముగ గలవు. శివతత్త్వసారము, స్తుతిశ్లోక పంచకము, గణసహస్రమాలిక, పండితుని యంత్యస్తుతి, (కన్నడ గాళపదము) మున్నగునవి యిందుల కుదాహరణములు. ఇందు శ్రుతి స్మృతిపురా ణేతిహాసములనుం పెక్కు పంక్తు లుదాహరింపఁబడి యున్నవి.

సంస్కృత సాహిత్యమున ప్రసిద్ధులైన, బాణ, మయూర, కాళిదాసాదుల కృతులు కొన్ని పేర్కొనబడినవి. ఇందలి కాళిదాస గద్య, బాణగద్య, మయూర స్తవము[1] మున్నగునవి నేటి సంస్కృత వాఙ్మయ పరిశోధకులకు, చరిత్రకారులకు తెలియరానివి. పర్వత ప్రకరణమున తమిళ, కన్నడ, మహారాష్ట్రాంధ్ర దేశీయుల భాష, ఆచారవ్యవహారములు, వినోదములు వర్ణితములైనవి. జూదము, సంగీతము, నాట్యము, రసవాదము, వైద్యము, మున్నగు శాస్త్రవిష యములు విపులముగ ప్రపంచితములైనవి. ద్విపద వాఙ్మయమున

1. Mayurastava, a forgotten work of Mayura. K. V. Ranga swami Iyyangar Commeration Volume. By N. Venkata Rao M. A.

కెల్ల మకుటాయమానమగు నీ గ్రంథమునందలి లోకోత్తర రచన యనన్య సామాన్యమైనది. కావుననే దిగ్గజము వంటి శ్రీనాథ మహాకవి దీనిని పద్యకావ్యముగా ననువర్తించి యిందలి భావములను వేఱు మాటలచే విస్తరింపలేక, సోమనాథుని ద్విపదలనే యథాతథముగా పద్యములయందు కూర్చినాఁడు. పర్వత ప్రకరణమునకు పద్యానువాదము గూర్చిన[1] నాగులూటి శేషనారాధ్యుఁడును నీ పద్ధతినే యనుసరించినాఁడు. ఇది యొకటియే సోమనాథుని కవితాప్రతిభను ప్రకటింపఁగలదు. దీనిగుఱించి విపులీకరించి వ్రాసిన యొక ప్రత్యేక గ్రంథమగును.

సోమనాథుని గ్రంథముల పౌర్వాపర్యము

సోమనాథుని కాలమును నిర్ణయించుటకు నాతని గ్రంథముల పౌర్వాపర్య విమర్శనము ముఖ్యమైనది. సోమనాథుఁడు మల్లికార్జున పండితుని సంప్రదాయమునకు జెందినవాఁడు. ఆతని విద్యాగురువు కరస్థలి విశ్వనాథ దేశికులు. ఈతఁడే ఇవటూరి సోమనాథయ్యగారి పుత్రులలో రెండవవాఁడు. సోమనాథయ్య పండితారాధ్యుని తనయుఁడగు కేదారపండితుని శిష్యుఁడు. ఈ వివరములు దెలియుటకు పండితారాధ్యచరిత్ర కడపట సోమనాథుఁడొసగిన పండితునివంశ వివరణమును నిచ్చుచున్నాఁడను.

భీమన (గౌరాంబ)

|

మల్లికార్జున పండితారాధ్య

|

---

1. నాగులూటి శేషనారాధ్యుఁడు. భారతి 1938

(1) పండితారాధ్య చరిత్ర సహస్రగణనామభాగము. 1897. ఏలూరు.

(2) ,, శైవధర్మవర్ధని. గ్రంథమాల వరంగల్లు. 1912.

(3) ,, విజయరామచంద్ర ముద్రాక్షరశాల విశాఖపట్టణము. పసుపుల నాగయరోగి, విదుదవోలు సుందరంపంతులవారు వ్యాఖ్యాకర్తలు } 1914

(4) ,, ఆంధ్రగ్రంథమాల 30. కళాప్రపూర్ణ మహోపాధ్యాయ డా. చిలుకూరి నారాయణరావుగారు. } 1939

కేదారయ్య

మనుపండిత | భీమపండిత | మహాదేవపండిత | చెన్నపండిత

వీరు పండితుని యాత్మసంతానము. శిష్యసంతానము చెప్పఁబడలేదు. పండితుని కుమారుఁడగు కేదారయ్య శిష్యుఁడు ఇవటూరి సోమనాథయ్యగారి సంతతి యిట్లు ప. చ. యందు చెప్పఁబడినది.

ఇవటూరి సోమనాథయ్య
(భూమమ్మ)

సూరీశ్వరుండు | విశ్వనాథప్పయ్య | సింగనమంచి

ఇది కేదారపండితుని శిష్యసంతానము. పై రెండు వంశములను తనయ పరంపరోత్తరులుగా చిరకాలము వెలయవలెనని యాశీర్వదించుచు సోమనాథుఁడు గ్రంథము ముగించినాఁడు.

పై వారిలో ఇవటూరి సోమనాథయ్యగారే బసవపురాణమున

" పండితారాధ్య కృపా సముద్గతుఁడు
మండిత సద్భక్తి మార్గప్రచారి
విలసిత పరమ సంవిత్సుఖాంభోధి
నలి శరస్థలి సోమనాథయ్యగారు." (అవతారిక)

ఇచట పండితారాధ్యు లనఁగా మల్లికార్జున పండితుఁడని ప్రథమ ముద్రణ పీఠిక యందు కలదు. కాని యిచట పండితారాధ్యుఁడు కేదార పండితారాధ్యుఁడు గాని మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు గాఁడు. పండితారాధ్య శబ్దము తద్వంశీయు లందఱికిని నామముల చివఱ చేర్పబడుటచే నీ పొరబాటు జరిగినది. తెలింగాణా శాసనములలో (36) పిల్లల మఱ్ఱి శాసనమున ఇవటూరి సోమనాథయ్యగారు

జేరొ్కనఁబడియున్నారు. ఈ శాసనము పిల్లలమర్రి బేతిరెడ్డి పెండ్లము మైలుకసానమ్మ క్రీ. శ. 1215 వ సంవత్సరమున తన పేరను మైలుకేశ్వరదేవుని ప్రతిష్ఠసందర్భమున వేయించినది. ("మూలస్థానదేవరకు, అందలి ఇవటూరి సోమయ ప్రతిష్ఠచేసిన శ్రీ బేతేశ్వరదేవర శ్రీ మైలుకేశ్వర దేవరలకు వెంకులకుంటనుమర్తులు ఆ చంద్రార్కము నిచ్చెను") దీనినిఁబట్టి బసవపురాణ రచనాకాలము క్రీ. శ. 1215 కు తరువాతనని నిశ్చయింపవచ్చును. దీనినిఁ బట్టి క్రీ. శ. 1190 బసవపురాణ రచనాకాలమని నిర్ణయించిన ప్రథమ ముద్రణ పీఠికాకారుల వాదమును, నితరవాదములు పరాస్తములని చెప్పవచ్చును.

సోమనాథుని గ్రంథములలో మొదటిది 'యనుభవసారము. ఇందు పండితుని ప్రశంసయే కాని బసవన పేరైనను లేదు. పండితుని మూఁడు సీసపద్యములలో స్తుతించుటయేఁ గాక తత్పుత్రుని శివ్యసంతతిలోని వాఁడును, తనకు కవితావిద్య నేర్పిన గురువునగు విశ్వనాథ దేశికునిఁ బ్రత్యేకముగా నొక పద్యములోను స్తుతించియున్నాఁడు.

"విమల చిత్ప్రపూర్తి విశ్వేశవరమూర్తి
వినయవర్తి భువన వినుతకీర్తి
విభు కరస్థలంబు విశ్వేశు కారుణ్య
జనిత వినుతి కావ్యశక్తియుతుఁడ."

కవితా గురువును ప్రాథమిక కృతిలోఁ జేరొ్కనుట' సమంజసమైయున్నది.

సోమనాథుఁడు తొలుత నన్నయభట్టారకుని మార్గము ననుసరించి కవితారచన గావించినట్లుగ ననుభవ సారమునుబట్టి తెలియుచున్నది. ఈతని తరువాతి కృతులందు గోచరమగుచున్న శివకవి కవితాలక్షణములు (పూర్ణబిందు ప్రాసలు. వైరిసమాసములు, యతులు మొదలైనవి) కన్పట్టవు. అప్పటికి బసవ సంప్రదాయమును, నన్నెచోడుని కవితా రీతులును సోమనాథుఁ డింకను గ్రహింపలేదని తెలియుచున్నది.

పండితుని శివతత్త్వసారము చక్కఁగా చదివినట్లుగ నతఁడా గ్రంథమును జేర్కొనుట వలననే తెలియనగుచున్నది.

కవిత్వ ప్రారంభ రచన గావున తనకు వృత్తరచనయందుగల సామర్థ్యమును నిరూపించుటకు క్రౌంచపదము, త్రిభంగి మున్నగు యపూర్వ వృత్తములు రచించినాఁడు. త్రిభంగి వృత్తమునకు ప్రాచీన గ్రంథములలో చెప్పబడిన లక్షణమునకు మొదటి లక్ష్యమిదియే. నేఁటి యనుభవసారముద్రిత ప్రతులలో నిది కానరాదు.

దీనికి గోడగి త్రిపురారిని ముఖ్యశ్రోతగా సోమనాథుఁ డెన్నుకొన్నాఁడు. ఇతఁడు మున్నయ యోగీంద్రుని శిష్యుఁడు. గొప్ప శివభక్తుఁడు. చెన్నసీలకంఠయ శిష్యుఁడు. ఈతని బసవపురాణమున సోమనాథుఁడు తిరిగి పేర్కొనెను.

అనుభవసారము తరువాతి కృతి బసవపురాణము. ఇది శ్రీశైలమున మల్లికార్జున దేవాలయ మండపస్థలిని భక్తుల గోష్ఠిలో ప్రారంభము కావించినట్లుగా నవతారికలో కలదు. ఈ గ్రంథమున కూడ ప్రతి యాశ్వాసాంతమున గద్యలో "విశ్వనాథగురు" ప్రశంస కలదు.

"చరలింగ ఘనకరస్థలి విశ్వనాథ
వరకృపాంచిత కవిత్వస్ఫూర్తి చేర్చి
చను బసవపురాణమను కథయందు." (అవతారిక)

అనుభవసారకృతి యిందుఁ బేర్కొనకపోయినను కృతి శ్రోతయగు త్రిపురారిని గోష్ఠియందుఁ బేర్కొనినాఁడు. విశ్వనాథ దేశికుని తండ్రియగు ఇవటూరి సోమనాథుని నిందుఁ బేర్కొన్నాఁడని ముందే తెలిపితిని. ఇచ్చట గూడ కవితాగురు ప్రశంస యావశ్యకమే. వీలననఁగా బసవపురాణము దేశి యగు ద్విపదలో రచింపబూనినాఁడు. ద్విపద కావ్యరచన యనెడి నూతన పథకమును త్రొక్కుచున్నాఁడు

కావున గురు ప్రశంస గద్యయందు చేయుట యాతని గురుభక్తిని నిరూపించుచున్నది.

మఱియు యిందలి కథావస్తువగు బసవని చరిత్రము సోమనాథుని కపూర్తిగ నపరిచితమని

"వరకథాసూత్రంబు వెరవెఱిగించి
చరితార్థు జేయరే కరుణతో ననుచు" (అవతారిక)

అను వాక్యములు,

"చెప్పితి భక్తులచే విన్నమాడ్కి-
యేయెడ నన్యథా యెఱుఁగనే ననెడి."

అనువాక్యములు తెలియఁబఱచుచున్నవి. దీనిని బట్టి గ్రంథము స్వతంత్రమనియు, బసవనియొక్క చరిత్రమును నానుపూర్వికముగ దెలుపు గ్రంథమనియు, సంస్కృతాంధ్ర కర్ణాటక మహారాష్ట్రాది భాషలయందు బసవని చరిత్రము దెల్పు మూలప్రామాణిక గ్రంథ మిదియే యనియు, దీనినిఁబట్టియే యా యా భాషలయందు బసవనను గూర్చిన వాఙ్మయము బయలు వెరినదనియు చెప్పవచ్చును. అను వాదములతో ప్రారంభమైన ఆంధ్రవాఙ్మయమున స్వతంత్ర రచన, కథావస్తువు, దేశిఛందస్సులతో రచింపఁబడిన ప్రథమ గ్రంథ మిదియే యని చెప్పవచ్చును. ఈ రచన నాటికింకను పండితుని రచనములయందు గౌరవ మున్నదనుటకు యీ క్రింది శివ తత్త్వసారానుకరణములు వ్యక్తపఱచుచున్నవి.

శివతత్త్వ సారము – బసవ పురాణము

(1) కం. "శ్వపచుండైనను శివభ
క్తిపరుం డగునేని నతఁడ ద్విజవర్యుండా
శ్వపచునకుఁ గీడు శివభ
క్తిపరాఙ్ముఖుఁడైనయట్టి ద్విజుఁడు మహేశా!" (శివ. సా. 194)

ద్వి. " శ్వపచుఁడైనను లింగ సహితుఁడై యున్న
నుపమింప సద్బ్రాహ్మణోత్తమోత్తముఁడు
త్రిపురారిఁ గొల్వని ద్విజముఖ్యుఁడైన
శ్వపచాధములకంటెఁ జాలంగఁ గీడు."
(బస. పు. 189, పం క్తి 7, 8. 7 ఆ.)

(2)కం. మొల్లలవైచిన లక్ష్మి
వల్లభసుతుఁ గాల్పవే యపారితవృత్తిక్
మొల్లముగ జాలవైచిన
యల్లగణాధిపునకీవెయపవర్గమజా!" (శివ. సా. 449)

" మల్లెమొగ్గలవైవ మదనుని వేఁడి
తెల్లఁగాఁ జేసితి దెల్లంబుగాదె
జాలవైచిన గరుణాలోకనమునఁ
బాలించితివి భక్తిపరునిగా నన్ను."
(బసవ. మస్తా 157 పుట. పం. 4, 5)

సోమనాథుని గ్రంథములలో రెండవది యగు నీ బసవపురాణము సులభశైలిలో నుండుటచే గ్రంథము పూర్తియైన నాటనుండి మెఱపు తీగవలె ప్రజాసామాన్యమును నాకర్షించి సోమనాథుని వైదుష్య మును, కవితా శక్తిని ప్రకటించి బసవయందలి భక్తిని ప్రబోధించి నది. సోమనాథుఁడు శివకవిగా పేరెక్కుటకు నీ గ్రంథమే కారణము. ఈ గ్రంథరచన యాతనికి మహోత్సాహము గొల్పినది. దీని తరు వాత రచనలయం దన్నింటను దీనిని పేర్కొనియే యున్నాఁడు. తన కుమారునకు గూడ తనకు త్రిభువన ప్రఖ్యాతి దెచ్చిన నీ గ్రంథ మందలి యభిమానముచే బసవపురాణమని పేరు పెట్టినాఁడు.

" బసవపురాణ ప్రబంధమన్ పేరి
బసవపురాణముఁ బట్టిగలాఁడ " (ప. చ. దీ. ప్ర.)

ఇందు ' వీరశైవ ' యను పదము ప్రయుక్తము గాక ' వీరమహేశ్వరా ' యను పదమే గ్రంథ మెల్లెడల ప్రయుక్తమైనది. జంగములకే గాక సమస్త సాహితీ వేత్తలకు నీ గ్రంథముపాదేయమైనది.

దీని తరువాతి కృతి వృషాధిప శతకము. ఈ శతకమున నీ క్రింది పద్యమున " బసవపురాణము " పేర్కొనఁబడినది.

" బసవఁడు ప్రీతిగైకొనఁగ భక్తిమెయిన్ రచించినాఁడ మున్
బసవపురాణమంచు నను ప్రస్తుతిచేయుదు రట్లు గాన. "
(వృషాధిప శతకము)

అని చెప్పియున్నాఁడు. మఱియు బసవపురాణ మందలి కథలను సంగ్రహముగఁ దెల్పియున్నాఁడు.

ఈ శతకము వెనుక, ముందు వివరించిన గద్యకృతులును పద్యస్తుతులును రచించినాఁడు. తరువాత కృతిచతుర్వేదసారము. ఈ కృతిలో తన స్వవిషయమును నంతకుముందు రచించిన కృతులును నిట్లు దెల్పియున్నాఁడు.

" బసవన్న శ్రీపాదపద్మ పుష్పంధయ
స్థేముండు పాల్కురికి సోముఁ డనఁగ
బసవ పురస్థావ్య పర్వతోత్తరముఖ
సీముండు పాల్కురికి సోముఁ డనఁగ
బసపురాణ ప్రబంధ సంఘటనాభి
రాముండు పాల్కురికి సోముఁ డనఁగ
బసవ శతక, గద్య, పద్యాది సంస్కృతి
ధాముండు పాల్కురికి సోముఁ డనఁగ
పరగ ప్రస్తుతించి భావించి భజియించి
బసవ విభుని కరుణ నొసగఁబడసి
నిర్వికల్పరతి చతుర్వేదసారము
పద్యముల రచింతు బసవలింగ. "

ముద్రిత ప్రతులయం దీ పద్యము లోపించుటచే నిందుల విషయములు పరిశోధకుల కంటఁ బడలేదు. ఇంత వఱకు సోమనాథుని యాంధ్ర కవితా వైశద్యమే కాని యాతని సంస్కృత పాండిత్యమును శ్రుతి స్మృతి పురాణాగమాదుల విజ్ఞానమును మనకు తెలియదు. ఈ గ్రంథరచనమున హారదత్తాచార్యులవారి చతుర్వేద తాత్పర్య సంగ్రహమే గాక, అష్టాదశపురాణములు, ఆగమ గ్రంథములు, ఉపనిషత్తులు, వేదములుట్టంకింపఁబడినవి. ఇందు పండిత ప్రశంసయే కన్పట్టదు. సోమనాథుఁడు నన్నయ భట్టారకుని రచనము పుడికపుచ్చుకొన్నట్లీ క్రింది పద్యసంవాదమున తెలియగలదు.

"ధర్మతత్త్వజ్ఞులు ధర్మశాస్త్రంబని
యధ్యాత్మవిదులు వేదాంతమనియు
నీతివిచక్షణుల్ నీతిశాస్త్రంబని
కవివృషభులు మహాకావ్యమనియు
లాక్షణికులు సర్వలక్ష్య సంగ్రహ మని
యైతిహాసికు లితిహాస మనియుఁ
బరమ పౌరాణికుల్ బహుపురాణసముచ్చ
యంబని మహిఁ గొనియాడుచుండ

వివిధవేద తత్త్వవేది వేదవ్యాసుఁ
డాది ముని పరాశరాత్మజుండు
విష్ణుసన్నిభుండు విశ్వజనీనమై
బరగుచుండఁ జేసె భారతంబు."

(ఆదిపర్వము 1 ఆ—31 పద్యము)

"వైదికు లిది శుద్ధవైదికంబని యన
శాస్త్రజ్ఞు లిది ధర్మశాస్త్ర మనఁగ
తార్కికు లిది మహాతర్కంబనంగఁ బౌ
రాణికు లిదియోఁ బురాణ మనఁగ

ఆగమవిదులు దివ్యాగమంబిది యన్న
దంత్రజ్ఞు లిది వీరతంత్ర మనఁగ
భక్తవారం బిది భక్తిమార్గం బన
ముక్తర్థు లిది మహాముక్తి యనఁగ

కవులు భువిని నిదియె కావ్యం బనంగ స
జ్జనుల కెల్ల మిగుల సంతసమున
నిర్వికల్పరతి చతుర్వేద సారమున్
పద్యముల్ రచింతు బసవలింగ."

—చతుర్వేదసారము. (ముద్రిత ప్రతి. 23 పద్యము)

దీని వెనుక రుద్రభాష్యము, సోమనాథ భాష్యము, మున్నగు భాష్య గ్రంథములును సంస్కృత స్తుతులును సోమనాథుఁడు రచించెను. ఈ వైదిక విజ్ఞాన వాఙ్మయమంతయును నాతని కడపటి గ్రంథమగు పండితారాధ్య చరిత్ర రచనమునకు హెచ్చుగా నుపకరించినది. వీని తరువాతది సోమనాథుని గ్రంథములలో కడపటిది పండితారాధ్యచరిత్రము. భక్తిపరతయం దేమి, పాండిత్య ప్రకర్షయం దేమి, కావ్యకళా గౌరవమం దేమి, లోకవృత్త పరిశీలనయం దేమి, యీ మహాగ్రంథము సోమనాథుని రచనా విశిష్టతకు పరమావధి యైనది. తెనుఁగున గల ద్విపద కావ్యములలో దీనిని బోలిన కృతి 'నభూతో నభవిష్యతి.' ఈ కృతిని రచించునాటికి సోమనాథుఁడు చతుర్వేదపారగుఁడు.

" నలిపాల్కురికి సోమనాథుఁ డనంగ

వెలయువాఁడను చతుర్వేదపారఁగుఁడ"—యని చెప్పికొన్నాఁడు. ఇందు చతుర్వేదసారము బసవపురాణము మాత్రమే పేర్కొనబడినవి. ఈ కృతియే సోమనాథుని కడపటి కృతియని యీ క్రింది కారణములచే నిరూపించవచ్చును.

(1) సోమన కాలముననే బసవభక్తి ప్రధానమగు జంగమ సంప్రదాయమును, పండితుని సవైదిక మగు ఆరాధ్య సంప్రదాయము ప్రతిపాదింపబడినవి. ఈ రెండింటిని కన్నడాంధ్ర దేశములయందు ప్రచారము లోనికిఁ దెచ్చినవాఁడు సోమనాథుఁడే. తొలుత బసవ పురాణ రచనముచే బసవ సంప్రదాయము పండితారాధ్య చరిత్ర రచనచే ఆరాధ్యసంప్రదాయము దేశమున ప్రవర్తిల్ల జేసినవాఁడు. కావుననే యీ రెంఁడును ప్రజాసామాన్యమునందును పండితులందును వ్యాప్తిని గాంచినవి.

పండితారాధ్య చరిత్ర రచనతో యాతని గ్రంథరచన సమాప్త మయ్యెను. ఆనాటినుండి తన గ్రంథముల యందు నిరూపించిన మత సిద్ధాంతములు, తా ననుష్ఠించుటయే గాక శిష్యులకు బోధించుచు సంచారమును చేయుచుండెడివాఁడు. తాను ప్రతిపాదించిన విషయమును తాను స్వయముగా నాచరణలోనికి దెచ్చి చూపినచో నది సర్వజనాదరణీయమగును. సోమనాథుఁడు దక్షశైవమతశీలమును ప్రబోధముచేయుచు గాక నాచరణలో కూడఁ జూపి చరితార్థుఁ డయ్యెను. దేశము మున్ముందు తురుష్కాక్రాంతము కాఁగలదనియు తన మతాచారము, నిష్ఠ కొనసాగదనియు, సోమనాథుఁడు చెప్పిన వాక్యములే పై యాతని మతజీవితపరిసమాప్తి స్పష్టము చేయుచున్నవి.

పాల్కురికి సోమనాథుని కాలము

పెక్కు తెనుఁగు కవుల కాలమువలె సోమనాథుని కాలము కూడ తగవులకుఁ దావకమైనది. దీనికి కారణము సోమనాథుఁడు గ్రంథములలోఁ జెప్పిన విషయమును సరిగా చరిత్రతో సమన్వయింపక పోవుటయు, భాషాంతర పరివర్తనముల నాధారముగా గొని చేసిన కాల నిర్ణయము ననుసరించుటయుం బట్టియు నిట్టి వివాదము లేర్పడినవి.

క్రీ. శ. 1924 లో నప్పటిగల సాధనసామగ్రిని పరిశీలించి నీతని కాలము క్రీ. శ. 1190 నుండి క్రీ. శ. 1260-70 ప్రాంతమువఱకు నుండునని నిర్ణయించితిని, !

1926 లో బసవపురాణ ప్రథమముద్రణ పీఠికలో క్రీ. శ. 1190కి సోమనాథుఁడు ప్రసిద్ధ గ్రంథకర్తయనియు, బసవపురాణ రచనము తత్ప్రాంతమే యనియుఁ దెలుపఁబడినది. క్రీ. శ. 1935 లో శ్రీ బండారు తమ్మయ్యగారు సోమనాథునికాలము క్రీ. శ. 1160-1230 ప్రాంతమని నిర్ధారణచేసిరి.[1]

క్రీ. శ. 1939 లో పండితారాధ్యచరిత్ర పీఠిక[2] యందు సోమనాథుఁడు క్రీ. శ. 1247-1280 సం॥ల మధ్యకాలమున ప్రసిద్ధికెక్కిన వాఁడని, బసవపురాణ రచనా కాలము క్రీ. శ. 1167 అని, పండితారాధ్యచరిత్ర రచన క్రీ. శ. 1300 సం॥ ప్రాంతమని నిశ్చయింపఁబడినది.

క్రీ. శ. 1945 లో శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు[3] బసవపురాణ పండితారాధ్యచరిత్రములు క్రీ. శ. 1290 కిని క్రీ. శ. 1320 కిని నడిమికాలమున పుట్టినగ్రంథములనియు, నదియే సోమనాథుని కాలమని శాసన ప్రమాణముతో నిర్ణయించియున్నారు. దీనిని ఖండించుచు శ్రీ బండారు తమ్మయ్యగారు పూర్వోక్తమైన క్రీ. శ. 1190-1230 ప్రాంతమునే స్థిరపఱచిరి.[4]

ఇందు శ్రీ తమ్మయ్యగా రనేకములగు నుపపత్తులను సాధనాంతరములను చూపి తమ వాదమును బలపఱచిరి. ఆ వెనుక వారు ప్రకటించిన 'సోమనాథ చరిత్రము' నఁ గూడ నిట్లే ప్రకటించిరి.

ఆ సంవత్సరపు భారతియందే ఆ మరుచటి నెలయందే శ్రీ డా. చిలుకూరి నారాయణరావుగారు శర్మగారు చేసిన కాలనిర్ణయము, తాము పండితారాధ్యచరిత్ర పీఠికయందు చేసిన కాలనిర్ణయము స్థిర

1. కాకతీయ సంచిక—పాల్కురికి సోమనాథకవి. పుటలు 206-226
2. ఆంధ్రగ్రంథమాల ప్రచురణ. కర్త. డా. చిలుకూరి నారాయణరావుగారు.
3. భారతి సం 22, సంచిక 2 పుటలు 102-108 (1945)
4. భారతి సం 23, సంచిక 8. పుటలు 107-117 (1945)

పఱచుచున్నదని, "ఇక నీ విషయమై యితర ప్రామాణికాధారాలు దొరికేవఱకూ యిప్పుడున్న ఆధారములతోనే చరిత్ర చర్వణముగా వాదములు పెంచుకొనుటవల్ల లాభములేదని మనవిచేస్తూ విరమిస్తున్నానని" విరమించినారు. ఇంచు మించుగ నా కాలముననే ఆంధ్ర కవితరంగిణిలో శ్రీ చాగంటి శేషయ్యగారు సోమనాథుని కాలము క్రీ. శ. 1240-1320 యని నిర్ణయించినారు.

ఈ నడుమ నూతనముగ వెలువడిన 'నన్నెచోడ కవిచరిత్ర '1 యందు బసవపురాణరచనా కాలము క్రీ. శ. 1178 యని స్థిరపఱచుచు సోమనాథుఁ డాకాలమును వ్యంగ్యముగాఁ దన కృతి బసవపురాణము (౩ ఆ. ౮౨ పుట) నందుఁ దెలిపెనని, వ్రాసియున్నారు.

పై వాదములయందలి పూర్వాపరదోషముల నెత్తిచూపి విమర్శించుటకు నొక ప్రత్యేక గ్రంథమే వ్రాయవలసియుండును. స్థాలీపులాకన్యాయముగఁ బై వాదము లెంత నిరాధారములో చూపుట కొక యుదాహరణము:—బసవపురాణ రచనా కాలము క్రీ. శ. 1178 యైనచో, నన్నెచోడకవి చరిత్రకారుల వాదము ప్రకారము సోమనాథునికి కనీసము బసపురాణ రచనా సమయమునకు సుమారు యిర్వదైదేండ్లయిన నుండి తీరవలయును. అట్లయినచో క్రీ. శ. 1158 ప్రాంతముననుండి 1168 వఱకు నుండిన బసవన సమకాలికుఁ డగును. ఆ నాటికిఁ గొంచెము వెనుక నే లింగైక్యముచెందిన పండితారాధ్యునకు సమకాలికుఁడగును. బసవపురాణమునఁ దనకు బసవన కథయే తెలియదని చెప్పుటయు, పండితుని మనుమనికాలమున నాతఁడు వర్తిల్లినట్లు పండితారాధ్యచరిత్రమున వ్రాయుటచేతను సోమనాథుఁడు వారిరువురకెంతమాత్రము సమకాలికుఁడు కాఁడని, కంఠోక్తిగా తానే చెప్పకొనుచున్నాఁడు. అట్టియెడ బసవపురాణరచనము క్రీ. శ. 1178 యనుట యెంత యసమంజసమో యోచింపుఁడు.

---

1. నన్నెచోడకవి చరిత్ర. శ్రీ దేవరపల్లి వెంకటకృష్ణారెడ్డిగారు. పుటలు 73-100-101

నేను నిర్ణయించిన సోమనాథుని కాలమును అనఁగా క్రీ. శ. 1190 నుండి 1260 ప్రాంతి మనుటకు నీ క్రింది యుపపత్తులను చూపుచున్నాను.

(1) సోమనాథుఁడు పండితుని సమకాలికుఁడగు బెలిదేవి వేమ నారాధ్యుని మనుమని శిష్యుఁడు. కావున పండితుని వెనుక 50, 60 సంవత్సరములకు నుండుట సమంజసము. పండితారాధ్యులు క్రీ. శ. 1061 ప్రాంతమువాఁడు.

(2) కన్నడ సోమరాజకవి క్రీ. శ. 1222 లో తన యుద్భట కావ్యమున "సముపంచత్ వృషభ స్త వామర మహీజారామసం సోమనం" అని, వృషాధిపశతరకచన పేర్కొనియుండుటచే, అంతకు ముందే బసవపురాణము రచింపఁబడినది.

(3) క్రీ. శ. 1242 లో యథావాక్కుల అన్నమయ్య సర్వేశ్వర స్తవమున నీతని స్తుతియించి యీతని గ్రంథములనుండి భావములను సంస్కరించిన తన గ్రంథమునఁ జేర్చియున్నాఁడు. ఇదియు పై కాలమే స్థిరపఱచుచున్నది.

(4) నాగనారాధ్యుని బసవ విజయమునను, దాని ననుసరించిన తుమ్మలపల్లి నాగభూషణకవి పద్య బసవవిజయమునను, బసవన్న కథ శివదేవయ్య, ప్రతాపరుద్రునకు చెప్పినట్లుఁగా కలదు. బసవన్న కథ మొదట తెలుఁగున రచించినవాఁడు సోమనాథుఁడే కదా! ఆ తెనుఁగు కథనే శివదేవయ్య ప్రతాపరుద్రుని పేరితో రాజ్యము చేయుచున్న రుద్రమదేవికి చెప్పెను. ఈ యంశము క్రీ. శ. 1260కి ముందే బసవ పురాణము మిక్కిలి వ్యాప్తిలోనున్నట్లు తెలియుచున్నది. అప్పటికి సోమనాథుని గ్రంథరచన సమాప్తమై కొంతకాలము గడిచినది. ఈ రుద్రమదేవి యల్లుడగు ఇందులూరి అన్నయ మంత్రియే పిడువర్తి వారి వంశములో పూర్వుఁడును సోమనాథుని శిష్యుఁడు నగు శివరాత్రి కొప్పయ్యకు డోకివఱ్ఱు నగ్రహారము దాన మొసఁగినవాఁడు. ఈ కాలమును 1260-70 ప్రాంతము కావచ్చును.

(5) సోమనాథుని గ్రంథములు జాను తెనుఁగున రచితములై ప్రజాసామాన్యము నాకర్షించిన విధానమును గమనించియే తిక్కన తన భారతమును మూఁడువంతులు తెలుఁగుపదములలో కూర్చినాఁడు. తిక్కన హరిహరాద్వైతభావము పెంపొందుటకు సోమనాథుని కేవల వీరశైవభక్తి ప్రతిపాదకములగు కృతులే కారణము. ఒక వైపున వీరశైవము, ఒకవైపున వైష్ణవము వ్యాపించి సంఘములో విభిన్నత యేర్పడి కలహములకు కారణమగుటచేత నారెండు తత్త్వములను సమన్వయించి సంఘములో నేకీభావమును కలుగజేయుటకు తిక్కన హరిహరాద్వైతమును మొదట ప్రతిపాదించినాఁడు. వాఙ్మయపరిణామదృష్టితో పరిశీలించిన సోమనాథుఁడు తిక్కనకు తప్పక పూర్వుఁడు కావలసినదే కాని, సమకాలమువాఁడు కాని, అర్వాచీనుఁడు గాని కాఁడు. సోమనాథునికి ముందుగల శివకవుల రచనల యనుకరణములు తిక్కనయందే కలవు. నన్నయ మార్గకవితా ప్రవంతియు, శివకవుల దేశిరచనా ప్రవంతియు తిక్కన భారత రచనలో నేకమైనవి. కావున సోమనాథుఁడు క్రీ. శ. 1190 నుండి 1260 వఱకు విలసిల్లియుండెనని నా సిద్ధాంతము.

శివకవి యథావాక్కుల అన్నమయ్య

ప్రాచీనాంధ్రవాఙ్మయమున శివకవులలో నన్నెచోడఁడు, మల్లికార్జున పండితుఁడు, పాల్కురికి సోమనాథుఁడు నను కవిత్రయముతోఁ జేర్పఁ దగిన శివకవి యథావాక్కుల అన్నమయ్య. ఈతని కృతి సర్వేశ్వర శతకము క్రీ. శ. 1243 లో రచిత మగుటచే నుపలబ్ధము లగు ప్రాచీన శివకవుల కృతులలో నిదియు నొకటి యని చెప్పనగును.1 భావ

1. బసవపురాణ పీఠిక (౧౯౨౬) ౧౨ పుటలో 'శివకవుల గ్రంథములు' అను శీర్షికలో నిట్లు కలదు. "మల్లికార్జున పండితారాధ్యుని శివతత్త్వసారమును, నన్నిచోడని కుమార సంభవమును, మన సోమనాథుని కృతులును నిప్పుడు మన కుపలబ్ధములైన శివకవుల గ్రంథములలోఁ బ్రాచీనములు." పై గ్రంథముల పట్టికలో సర్వేశ్వర శతకముఁగూడ చేర్పఁదగినది. కృతి ప్రాచీనమే కాక యిప్పటికి నాలుగు ముద్రణము లంది వ్యాప్తిలో నున్నది. సర్వేశ్వర శతకమును శతక మనుటకంటె స్తోత్రమనుటయే లెస్స. ఈ విషయము ముందు వివరింతును. అన్నమయ్య కృత్యంతరము లీలానందసర్వేశ్వరశతకము శతక మనవొప్పును.

యందును, భావములయందును, కావ్య వస్తువునందును నీ కృతి శివకవి కృతి యనియు, నితఁడు శివకవియే యనియు నిరూపింప నగును. ఈ నిరూపణమున నీతఁడు శివకవి యగుటయే కాక ప్రాచీనాంధ్ర గ్రంథము ద్రణపరిష్కరణవిధాన మేతీరున నున్నదియోకూడ తెలియనగును.

గ్రంథరచనాకాలము 'శాకాబ్దంబులు వార్ధి షట్క పురజిత్సంఖ్యం బ్రవర్తించు' శుభకృత్తు వర్షమని కవి పద్యరూపమునఁ దెలిపియుండుట చేతను, నా పద్య మన్ని ప్రతులం దుండుటచేతను, ప్రక్షిప్తము కాక పోవుటచేతను నిది ప్రమాణముగఁ గొనవచ్చును. వార్ధి (౪) షట్క (౬) పురజిత్ (౧౧) అనఁగా ౧౧౬౪. ఇవి శాకాబ్దములు; అనఁనా శాలివాహన శకాబ్దములు. దీనికి ౭౮ చేర్చిన (౧౧౬౪ × ౭౮) క్రీ. శ. ౧౨౪౨ గా నేర్పడుచున్నది. కావున నితఁ డా కాలమున నున్న వాఁ డనుటకు సునిశ్చితమే.

అన్నమయ్య వంశముకూడ అవిచ్ఛిన్నమై వెలయుచున్న దను టకు పల్నాటిసీమయందు నేఁటికి నీ వంశీయులు సోమరాజునా రను నింటిపేరుతో నుండుటయే ప్రమాణము. ఆ వంశవృక్ష మిది.

యథావాక్కుల అన్నమయ్య (క్రీ. శ. ౧౨౪౨)
|
వీరమరాజు
|
నాగరాజు
|
చిట్టెమరాజు (క్రీ. శ. ౧౪౨౨)
|
గోపరాజు
|
సోమరాజు

పై వారిలో చిట్టెమరాజు సాగరాబ్ధియు పావక చంద్రసంఖ్య (౪౪౩౧)=౧౩౪౪ శా. శ.= క్రీ. శ. ౧౪౨౨ లో వల్నాటి సీమలో నాలుగ్రామముల కరణీకములు సంపాదించెను. సోమరాజు తరువాత

చాల ప్రసిద్ధుఁ డగుటచే నాతనినుండి యీ వంశమువారు సోమరాజువా రైరి. నేఁడు సోమరాజు వేంకటశివుఁడుగారి వంశజులే. (సర్వేశ్వర శతకము, ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్ప్రకటితము, పీఠిక 3 పుట.

క్రీ. శ. ౧౫౯౦-౧౬౨౦ ప్రాంతమున నుండిన పింగళి యెల్లకవి తన తోభ్యచరిత్రమున నన్న మయ్య నిట్లు స్తుతించినాఁడు.

" భక్తిమై రేణుక ప్రమథోత్తము నుతించి
మాయిదేవాహ్వాయు మహిమఁ బొగడి
చెలఁగి యథావాక్యముల నన్నమయగారి
భజియించి మ్రొక్కిడి పాలకురికి
సోమనగారిఁ బ్రస్తుతిఁ జేసి..."

కావున అన్నమయ్య యాంధ్రవాఙ్మయమున కపరిచితుఁడు కాఁడు.

అన్నమయ్య సర్వేశ్వర శతకము బహుప్రాచీనమైన దగుటచే నిప్పుడు మనకు లభ్యమగుచున్న గ్రంథములో నింకను కొన్ని పద్యము లుండఁదగునేమో యని తోఁచుచున్నది. ఇది శతకమని పేర్కొనఁబడినను నిందు మకుటనియమమే కాని సంఖ్యానియమము లేదు. దీనిని స్తోత్ర మని కవి పేర్కొనినాఁడు. నేఁటి ముద్రిత ప్రతులలోనే పద్య సంఖ్య వ్యత్యస్తమై యున్నది. ప్రస్తుతమున లబ్ధములగు ముద్రిత ప్రతు లివి.

౧.	శ్రీ శైవసిద్ధాంతముద్రాక్షరశాల, మదరాసు	౧౮౮౪
౨.	శ్రీ రామలింగేశ్వర శివధర్మవర్ధనీ ముద్రాక్షరశాల, ఒరంగలు.	౧౯౧౦
3.	ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్, మదరాసు	౧౯౧౯
౪.	భక్తిరసశతక సంపుటము, వావిళ్లవారు	౧౯౨౬
౫.	ఆంధ్ర గ్రంథమాల శతకమంజరి,	౧౯౨౬

వీని యన్నింటిలో నాంధ్రగ్రంథమాల ముద్రణము ప్రశస్త మనుటలో సందియము లేదు.

ఈ సర్వేశ్వరశతకపు వ్రాఁతప్రతులు నాలుగు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండారమునఁ గలవు. అందు ౧౨౩, ౧౨౩, ౧౩౩, పద్యములు గలవు. పై ముద్రితములలో పరిషత్ప్రతిలో ౧౨౮, తక్కిన వానిలో ౧౪౨ పద్యములు గలవు. పరిషన్ముద్రణమున రెండు వ్రాఁత ప్రతులను, పూర్వముద్రణప్రతి (ఒరంగలు)ని నాధారము చేసికొని ముద్రింపఁబడిన ట్లాపీఠికవలనఁ దెలియుచున్నది. కావున పద్యసంఖ్యలో వ్యత్యాస మున్నదనుట నిశ్చితమే. పెక్కు ప్రాచీనాంధ్రకృతులవలె నిందును కొన్ని మార్పులు, చేర్పులు జరిగినవి.

పరిషత్ప్రకటిత పీఠికలో నన్నమయ్య వంశీయులగు సోమరాజు వేంకటశివుఁడుగారు వ్రాసిపంపిన వంశావళి పద్యములలో చివర నీ క్రింది పద్యము కలదు.

“ అజరుద్రాదులు మిమ్ము తెంగి నుతిసేయన్లేరు నే నెంతవా
డ జగద్రక్షణదక్ష నిన్ను కొనియాడ న్నీ స్వభావంబు దా
సజనానుగ్రహ నిశ్చితం బగుట నా జన్మంబు సాఫల్యమం
ద జుమం డంచు నిరాకరింపకఁ బ్రసన్నంబొట సర్వేశ్వరా ! ”

ఈ పద్యము కనుపర్తి యబ్బయామాత్యరచితమైన కవిరాజ మనోరంజనము చతుర్థాశ్వాసాంతమున నాశ్వాసాంతపద్యములకు ముందు కథాభాగమున కలదు. (చింతామణీ ముద్రాక్షరశాలలో రాజమహేంద్రవరమున 1913 లో ముద్రితమైన ప్రతి. పుట 106) ఈ పద్యము సర్వేశ్వరశతకములోనిదే యగును. కవిరాజమనోరంజన మున నీ పద్యమున కంతగఁ బ్రసక్తి లేదు.

“ కరధక్కారవవాద్య మింపొదన గం గాతుంగరంగత్తరం
గరవప్రస్ఫుటతాళ సమ్మిళితత త్కంజాతపుంజస్ఫుర
ద్వరపుష్పంథయ మందరధ్వనులు గీతంబొప్ప తౌర్యత్రికం
బిరవై యుండఁగ నీదు తాండవమహం బేపారు సర్వేశ్వరా ! ”

ఈ పద్యము ప్రబంధరత్నావళి (112పుట) లోఁ గలదు. అంబదీపద్యము ముమ్మడియ జైతరాజు (విష్ణుకథానిధానములోని) దిగా నుదాహృతమైనది. కాని యీ పద్య మందు ప్రసక్తమైనట్లు తోఁపదు. ఆకృతిలోనివిగా 165 నుండి 406 వఱకు పద్యము లున్నవి. అవి యన్నియు విష్ణుకథానిధానములోనివే యని చెప్పఁదగదు. తక్కిన గ్రంథములనుండి పద్యము లం దున్నవి. వివరణ కిది చోటుకాదు. అయిన రెండుదాహరణములు. (1)371–'ఆడెఁ దాండవ మార్భటిఁ' అను పద్యము భీమఖండము (4-148) లోనిది. (2) 376–'ఊరక గొట్టక యుబ్బసంబందక' ఈ సీసము 'ఊరక మురియక యుబ్బసంబందక' అను మొదలుగా (తక్కిన చరణములు, నెత్తుగీతియు సమానమే) సకలనీతిసమ్మతములో పురుషార్థసారములోని పద్యముగా నుదాహరింపఁబడియున్నది (సకలనీతి సమ్మతము, ౩౯ పుట, ౩౦౭ పద్యము.) ఇట్లే 'వెనుకకుఁబోక యీ యనక' యను ౩౮౮-వ పద్యము పై నుదాహరించిన పురుషార్థసారములోనే యుదాహృతము. కావున పై పద్యమును సర్వేశ్వరశతకములోనిదై యుండు నని నాతలంపు. ఇట్టిదియే తాండవనృత్యమును వర్ణించు పద్యము సర్వేశ్వరశతకమున కలదు.

"జగతీచక్రము పాదఘట్టన నదృశ్యంబై ప్రవర్తింపఁగా
గగనం బంతయు బాహుమండలసమగ్రవ్యాప్తులం దద్భుతం
బుగ ఘూర్ణిల్ల నజాంత్యవేళల సముద్భూతాంగహారావళుల్"
నెగడం బొంగి నటింతు తాండవమహానృత్యంబు సర్వేశ్వరా!

ప్రాచీనకృతులలోని పద్యము లిట్లు విడిగా సంధాన గ్రంథములలోను, చాటుపద్యము లనుపేరఁ గూర్చిన సంకలనములలోను గానవచ్చుచునే యుండును. నన్నిచోడని కుమారసంభవము, ఆంధ్రభోజుని నీతిభూషణము (ఇది యిపు డలభ్యము)లోని పద్యము లిట్లే చాటుపద్యమణిమంజరిలో నుదాహృతములుగా నా గ్రంథముఁ జూచిన తెలియనగును.

మఱియు—

"జయశక్తి రవిచంద్రతారకముగాఁ జెల్వొంద యథావాక్కులా
న్వయసంజాతుఁడు నన్నమార్యుఁ డవని న్వర్ణించి నీ సత్కథా
క్రియసంబోధన నీదు భక్తిని మహానిర్ణీతవిశ్రాంతిగా
భయవిభ్రాంతులు లేక యీ శతకముం బ్రఖ్యాతిసర్వేశ్వరా!"

కవి తన కృతిరచనాకాలమును, తన గురువును, తన పేరును ప్రత్యేకపద్యములతోఁ జెప్పికొని తిరిగి యిట్లు వ్రాయ నావశ్యకత లేదు. మఱియు నిందు మూఁడవపాదమున యతిభంగము. ఈ పద్యము ప్రథమ ముద్రణప్రతియందు లేదు. ప్రాతవ్రాఁతలలోఁ గొన్నింట లేదు. ఈ పద్యము నడక యన్నమయ్య యితర పద్యములతోఁ జూచిన నాతనిది కా దనిపించును. దీనిని తరువాతివారు చేర్చి యుందురు. ఇట్లే ౧౩౨ పద్యమును చేర్చిన ట్లగుపడుచున్నది (ఆంధ్ర గ్రంథ మాలముద్రణము, ౨౯పుట).

సర్వేశ్వర శతకము భాషయందును, భావములందును, కవితా వస్తువునందును శివకవుల కృతులనే యనుసరించినది.

భాష:—శివకవులు ప్రత్యేకముగ నుపయోగించిన పదముల నీకవి యుపయోగించినాఁడు. అవి నేఁటి ముద్రణములలో మాఱినవి. ఈ క్రింది పదము లట్టివి.

౧. సమూహి—

'సమూహము' అను రూపమును 'సమూహి' గా శివకవులు వాడిరి. ఆ ప్రయోగము లిందు చూపెదను.

నన్నిచోడ మహాకవి[1] కుమారసంభవము నందలివి: సురసమూహి సదస్యులు (౨-౨౨౯) వసుసమూహి (౮-౧౯౧) శారద నీరద సమూహి చాద్పున(౧౦-౩౮౯) సితచ్ఛద సమూహి(౧౦-౩౮౬.)

---

1. కుమారసంభవము-ప్రథమ భాగము, ముద్రణము ౧౯౦౯. ద్వితీయభాగము ౧౯౧౪.

కేతన: బకసమూహి (౧౧–౩౮).

పాల్కురికి సోమనాథుఁడు[1] బసవపురాణము నందు భక్త సమూహి (పుటలు ౫౨, ౧౧౪, ౧౨౯); చతుర్వేదసారమున, ప్రమథగణ సమూహి, రుద్రగణ సమూహి, భక్తగణ సమూహి[2] వ్రతగణసమూహి యనియు నీ శబ్దమును వాడియున్నాఁడు.

అన్నమయ్య సర్వేశ్వర శతకమున[3] 'సురలన్మర్త్య సమూహిగా మనుజులఁ శోభిల్ల బృందారక కోత్కరముంగా...' అని యీ పదమును ప్రయోగించి యున్నాఁడు (౧౨ పద్యము).

సర్వేశ్వరశతకపు ముద్రితప్రతులలో[4] పెక్కింట నీ 'సమూహి'కి బదులుగా 'సమంబుగా' అని కలదు. శతకమంజరియం దిట్టి పాఠమే కలదు. పుట యడుగున వ్రాఁత ప్రతి పాఠము 'సమూహి' యని చూపఁబడినది. కాని పై ప్రయోగముల ననుసరించి శివకవి యగు యథావాక్కుల యన్నమయ్య 'సమూహి' యనియే యుపయోగించె నని గ్రహింపనగును. మఱియును 'సురలన్మర్త్యసమంబుగా' నని యనుటకంటె 'సమూహి' యనుటయే లెస్స, ఇచట దేవతలను మర్త్యసమూహముగను, మర్త్యులను బృందారకోత్కరము (దేవతా సమూహము) గాను నని ఉత్కరశబ్దమే తెలుపుచున్నది. పద్యమిది.

"సురల న్మర్త్యసమూహిగా మనుజులఁశోభిల్ల బృందారకో
త్కరముంగా, ఘను నల్పు, నల్పుని ఘనుం గాఁ బుణ్యపాపాలిచేఁ
దిరుగన్త్రిప్పుచు నీ మహామహిమ ప్రీతిం బ్రహ్మాండంబునం
దరయఁ జీవుల నింద్రజాలములుగానాడింతు సర్వేశ్వరా."

1. బసవపురాణము - ఆంధ్ర గ్రంథమాల, ౧౯౨౬.
2. చతుర్వేదసారము - భైరవ ముద్రాక్షరశాల, బందరు, ౧౯౩౪.
3. సర్వేశ్వర శతకము - ఆంధ్ర గ్రంథమాల శతకమంజరి, ౧౯౨౫.
4. వావిళ్ల వారు ముద్రించిన ప్రతిలో 'సమూహి' యని పాఠమే మూలమునఁ గలదు.

కావున 'సమూహి' యనునది సరియగు పాఠము.

ప్రాచీన పద్యమయ శాసనములలో నొకచోట నీ పదము కాన వచ్చుచున్నది.

సీ. "శ్రీమంతులైన యుద్దామభుజోద్దర్వ
లన్వయవార్ధి నీహారకరులు
రమణీయ మగుచున్న రాంకిపురాధీశు
లుగ్రనిగ్రహులు భూపాగ్రగణ్యు
లంగజాకారు లుత్తుంగగభీరులు
మిత్రపంక జశతపత్రహితులు
గొండపశ్చిమము భూమండలాధీశులు
పాదసరోమషట్పద (స) మూహి (సమూహి)"

(Journal of Andhra History and Culture Vol. 1 No. 2. Page 67. Some un-published Inscriptions No. 4. of Nadur-padu Pillar Inscriptions.)

౨. విగుర్వించు—

సర్వేశ్వర శతకమున ముద్రిత మూలపాఠములలో 'విగుర్వించు' నకు బదులుగా 'విజృంభించి' అను పాఠ మీయఁబడి 'విగుర్వించి' అని పాఠాంతరముగా నీ క్రిందిపద్యమున నీయఁబడినది. శివకవి ప్రయోగ సరళిచే నిదియే సరియగు పాఠము. శాసనములఁగూడ నీపదము ప్రయుక్తము.

"సుమహాత్పద్మభవాండ పంక్తుల లయ క్షోభప్రతాపంబుతో
నిమిషార్ధంబునఁ గాఁచి పెంపెసగు నీనేత్రానలజ్యోతి య
య్యమ మీనాంక పురందర త్రిపురదైత్యాళిఁ విజృంభించి భ
స్మముగాఁజేయుట నిశ్చయింపనిది దాశౌర్యంబె సర్వేశ్వరా!"

ఈ పదమునకుఁ బ్రయోగములు:—నన్నిచోడని కుమార సంభవమున వచనము: గణముఖ్యులు తలతలమని వెడలి విగుర్వించి

(౭-౧౮౯), పటుదోర్బల గర్వ విగుర్వణంబులన్ (౧౦-౮-౭౯). పద్య మయ మగు నా దిండ్ల శాసనములో[1] (క్రీ. శ. ౧౧౩౯) "గౌరి శశాంక హాళికి విఘుర్వనతో గుడి నిల్పె భక్తునా." అని విగుర్వణ ప్రయోగము కలదు. బసవపురాణము (పుట౮౬) కన్నప్ప కథలో 'సర్వాంగ సుందర శంకర యీవిగూ (?) ర్వణం బెటు దొరకొనెనయ్యా నీకు' భారతము ఆదిపర్వమున (౨-౭౨౪) "నీ పర్వత వివరం బెత్తి విగుర్వింపుము చూత మనిన గోత్రభిదుండున్-" అనియు, ద్విపదభారతము[2] సభాపర్వములో ప్రథమాశ్వాసమున "కుటిలసద్భ్రుకుటీ విగుర్వణ ఘటిత- నిటలుఁడై పటుశౌర్య నిర్భరత్వమున" అనియు నీ పదమునకు సమాపక క్రియకు, నసమాపక క్రియకును సమాసగతమై యుండుటకుఁ బ్రయోగములు చూపఁబడినవి.

3. సురంగము—

ఈ పదమును 'మనోహరము, ఒప్పిదము' అను నర్థములలో శివకవులే కాక వారిననుసరించిన భవికవులును వాడిరి. తొలుత నాయాప్రయోగములఁ జూపి యా వెనుక పదముఁగూర్చి తెలిపెదను.

నన్నిచోడ కవికుమార సంభవమునఁ బ్రయోగములు:—

చ. ఒండొకభంగి సురంగమయ్యెఁ జూపులు (౩-౩౧౯)

వ. అపాంగావలోకనంబులు సురంగంబై పొలయ (౬-౬౯౯)

గీ. చిత్రవర్ణాతిశయరత్న చిత్రితాంగ
రంగవల్లీబహు సురంగాంగణముల(౨-౯౮౨)

("చిత్రవర్ణాతిశయ నూత్నరత్న చిత్రితాంగవల్లీ సురంగాంగణముల" అని వ్రాఁతప్రతి[3])

---

1. శాసన పద్యమంజరి ౧౯ పుట
2. ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయ ప్రకటితము, పుట ౫౭౧.
3. మదరాసు విశ్వవిద్యాలయ పుస్తకభాండార ప్రతి.

వ. పసిఁడియాయగమున నుఱియ సురంగంబుగాఁ దోఁగలిపట్టియుం గట్టి చెన్నుమిగులం గైసేసిన (౯-౨౨౪)

వ. ఆస్థానంబు సురంగంబుగా (౯-౨౩౬)

గీ. కామసుఖములతోఁ బూర్వకామకేళి
కామచిహ్నాలు మెయిసురంగంబుఁగాఁగ (౯-౨౪౬)
సురంగంబగు సంగరరంగంబు (౧౧-౭౬౪)

పై ప్రయోగములలోఁ మూఁడవదానియం దిది సమాసగతమై యున్నది.

పాల్కురికి సోమనాథుఁడు పండితారాధ్యచరిత్రమున[1]:—

ద్వి. ఉరుతరగంగాతరంగోత్తమాంగ
విమలకీర్తిసురంగ! వేదాంతశృంగ![2]
ప్రమథాంతరంగ! యభంగ! యోలింగ! పుట (౨౧౯)

అని యీ పదము ప్రయోగించెను. ఇదియు సమాసగతమే.

యథావాక్కుల అన్నమయ్య సర్వేశ్వరశతకమున—మ. కడు చిత్రంబుగఁ జేయఁగా నొఱ సురంగం బయ్యె నేఖడ్గమందిడకున్నన్ (౭౮ పద్యము) అని ప్రయోగము కలదు.

ఇవి శివకవిప్రయోగములు. ఇఁక తక్కిన ప్రయోగములు:

తిక్కన సోమయాజి నిర్వచనోత్తరరామాయణములో:—

ఈ విగుర్వణముఁ గూర్చి 'విగుర్వణము' అను నా వ్యాసము విజయనగర కళాశాలా పత్రిక 3-వ సంపుటమునఁ జూడనగును. మఱియు సారస్వత సర్వస్వము (రక్తాక్షి భాద్రపదము) ఆంధ్ర సాహిత్యపరిషత్పత్రిక ౯-సం., బసవపురాణ పీఠిక ౧౧౬ పుట చూడనగును. వీనియం దీ పదముఁ గూర్చిన సంపూర్ణ చర్చ కలదు.

1. ఆంధ్ర గ్రంథమాలా ప్రచురణము, మహిమ ప్రకరణము.
2. 'వేదసురంగ' యని పాఠము.

చ. రవియుదయంబుకంటె మునిరాజశిఖామణి మేలుకాంచి దా
నవకులమర్దనాంక సునినాదములైన సురంగగీతముల్
వివిధగతిప్రవర్తన నవీనములై సొగయింప...(౭-౧౩౯)
పోతనభాగవతదశమస్కంధోత్తరభాగమున(౧౦౭పద్యము):—

ఉ. ....చని కాంచి రంత నా
రంగలవంగలుంగవిచరన్మద భృంగసురంగనాదసం
సంగతరంగిణీకలిత సంతతనిర్మలనాకుశస్థలిన్.
జక్కన విక్రమార్క చరిత్రమున:—

ఉ. ముందటఁ గాంచె నాశుభ సముజ్జ్వలమూర్తి పురందరుండు ని
ష్యంద కృపాతరంగముఁ బిశంగ కపర్దసురంగము న్వని
ష్యందితభక్తలోకహృద పాంగము సుందరరత్నకందరా
మందిరమల్లికార్జున సమాహ్వయు జృంభితసిద్ధలింగమున్.
(౨—౨౦౦)

పై పదమును సమాసమున వాడియుండుటచే నిది సంస్కృతపద మని యెన్నఁదగును. కన్నడమున సురంగ, సురంగిత అను రూపము లున్నట్లు కన్నడనిఘంటువున కలదు.

సురంగ - A good colour, bright colour, brilliance Bp 437; 2. Great love. Fine stage or arena. సురంగిత- Well coloured or tinted bright. సురంగిసు-to shine.

(Kittel's Canarese Dictionary Page 1574)

పై నిఘంటువున కన్నడదేశ్యమున నీపదము భిన్నముగాఁ బరిగణింపఁబడుటచే నిది సంస్కృత పదమని చెప్పరాదు. సంస్కృతాంధ్రనిఘంటువుల నీ శబ్ద మీ యర్థమునఁ గానరాకున్నది. పై యర్థములలో సురంగము అనఁగా మంచిరంగము (Fine stage or arena) అనునది పొసఁగుటలేదు, కాని తక్కినవి లాక్షణికముగ జరిపోవు చున్నవి.

౪. ఆరోగిణము సేయు-భోజనము సేయు——

!“ వేడ్కంగోరి యారోగిణం బమరంజేసి ”

(సర్వేశ్వరశతకము ప. ౫౩)

ద్వి. చేతిపులగము చెచ్చెర బుచ్చుకొనుచు
ఆరోగిణము చేసి యందఱుచూడ (బసవపురాణము పుట ౫)

౫. బహురూపమాడు = వేషములువేయు, నాటకములాడు——

మ. అమరంగా స్ఫుటభక్తినాటకము భాషాంగక్రియాంగాభిర
మ్యముగాఁ జూపిన మెచ్చి నీవిలబలేయన్నంతకున్ యోనిగే
హములం రూపులు వన్నె కొంచును వటుండై వచ్చి సంసారరం
గములోనం బహురూపమాడు వెలయంగా జీవి సర్వేశ్వరా!
(సర్వేశ్వరశతకము ప. ౨౦)

సోమనాథుఁడు పండితారాధ్యచరిత్రమున:——

బహురూపమాడుచోఁ బాటి వెండిఁను
సహజంబుఁ జూపకే జాడవచ్చినను
నరయనేరంగమధ్యంబున నున్న
తరుణిమెఱుంగదే తన మగఁడగుట(దీక్షాప్రకరణము ౧౧౪ పుట)

బసవపురాణమున:——

దైవంబనఁగ లేదు తాబహురూపు (పుట ౨౦)

మఱియు భవి, లింగారాధన, జంగమార్చన మున్నగు పద
ప్రయోగములు శివకవులకుఁ బ్రత్యేకములు గాని భవికవులకుఁ గాదు.

కర్మధారయమున మహచ్ఛబ్దము——

సుమహాత్పద్మభవాండవంత్తులు (సర్వేశ్వర. ౧౬)
భక్తమహాదాజ్ఞాపంబు (ప. ౧౧౦)

సోమనాథుఁడు బసవపురాణమున:—

ఇది సుమహాత్తత్త్వము (పుట ౧-౨)

ప్రోత్తద్గసూత్రమహాద్గురుపుత్ర (౨౨౫)

ప్రమథమండలిలో భవన్మహాదాజ్ఞఁజేసి (పండితారాధ్య చరిత్రము, పర్వతప్రకరణము, ౫౫౪ పుట)

నన్నెచోడని కుమారసంభవమున నిట్టిరూపములు గలవు. "సుమహాత్మకాశాసనాథుంబు" (౬ ఆ)

దుష్టనణఁపంగా-శిష్టరక్షింప (సర్వేశ్వర. ౧౩)

దుష్టశిక్షింప - శిష్టరక్షింప (పండితారాధ్యచరిత్ర, దీక్షా ప్ర. ౨౫౧ పుట)

మది నుత్సాహించి (స. శ. ౨౬)

శౌర్యాతిశయతనుత్సాహించి (పండిత. వాద. ౫౧౭ పుట)

ఇక భావములు చూచిన నీ విషయ మింకను స్పష్టము.

అన్నమయ్య కృతియందు పంద్రెండవ, పదమూఁడవ శతాబ్దముల నాంధ్రదేశమున వెలసిన వీరశైవమతము ప్రతిపాద్యమైనది. అన్నమయ్య యాంధ్ర వీరశైవమతమున పండితసంప్రదాయమని పేర్వడసిన యారాధ్యసంప్రదాయమునకుఁ జెందినవాఁడు. కావుననే తత్సంప్రదాయ ప్రవర్తలగు మల్లికార్జునపండిత పాల్కురికి సోమనాథుల గ్రంథములనుండి భావములనేర్చి వారివాక్యములనే యథాక్రమమున ననుసరింపుచు, వలసినయెడల విపులీకరించుచు నీలఘుకృతిని రచించినాఁడు.

అన్నమయ్య పండితారాధ్యుల పాల్కురికి సోమనాథుల గ్రంథములనేగాక, శైవులకుఁ బారాయణగ్రంథములగు శివపంచస్తవముల (మహిమ్నము, మల్హాణము, మలయరాజీయము, అనామయము,

హలాయుధము) నుండియు భావముల నేర్చినాఁడు. ఈ స్తవములు పండితారాధ్యులు లింగార్చనా సమయమునను, శివరాత్రియందు శ్రీశైలమున భక్తులును పఠించుచున్నట్లు సోమనాథుఁడు పండితారాధ్యచరిత్రమునఁ జెప్పియున్నాఁడు. కావున నీ శివస్తవములును నన్నమయ్య కృతికి మూలములని చెప్పనొప్పును.

అన్నమయ్య యీ కృతియందు నిరూపించినది యారాధ్యసంప్రదాయికమగు సవైదిక వీర శైవమే యైనను, నిందుముక్తికి పరిశుద్ధమైన భక్తియోగము సాధనమనియు, భూతసేవాపరమైనజంగమభక్తియోగము మూలసాధన మనియు నిరూపింపఁబడినది. విధ్యుక్తకర్మల నాచరించుచు గురులింగజంగమజ్ఞాన సంపత్తిఁబడసి, తత్సేవాధర్మముల నిర్వర్తింపుచు, నిశ్చలభక్తియోగమున ధ్యానమార్గమున శివానందము భక్తుఁ డనుభవించు నని యన్నమయ్య యిందు వివరించినాఁడు. మఱియు కర్మ, భక్తి, జ్ఞాన, ధ్యానమార్గములను నాల్గుయోగములో భక్తియోగమే దక్కినవానికిఁ బ్రాణమని భక్తియోగప్రకృష్టతను నిర్వచించినాఁడు.

సహజైకభక్తినిష్ఠాపరతంత్రుఁడగు భక్తునకు బాహిరములగు కేవలప్రకృతి విషయములఁ గూర్చిగాని యన్యదేవతావిషయముగాని యవసరమే యుండదు. కావుననే యన్నమయ్యకృతియందు, పండితారాధ్యులు శివతత్త్వసారమున వివరించిన "శివాపచారులను జంపవచ్చును, శివభక్తునకు పరలోకవిధులు వలదు, శివభక్తు లేవిధముగ ప్రవర్తించినను పూజ్యులు" మున్నగు శివభక్తియోగమునకు సంబంధించిన లౌకికవిషయములు కనపట్టవు. మఱియు పాల్కురికి సోమనాథుని గ్రంథముల యందు శివభక్త్యుద్రేకమున నచ్చటచ్చట కనపట్టు నన్యదేవతాదూషణము, బ్రాహ్మణనింద మున్నగు విషయము లిం దేమాత్రమును కనపట్టవు. అన్నమయ్య కృతియం దెచ్చట చూచినను, శివమహత్త్వము, భక్తినిశ్చలత, శాంత, సాత్త్విక, వైరాగ్యప్రవృత్తి యుద్దీపించుచున్నది.

ఇట్టి భక్తియోగనిర్వచనము ననుసరించి యన్నమయ్య తనకు ముందు గల శైవగ్రంథముల ననుసరించె ననియు, తన్నిర్వచనమునకు వలయు భావము లందుండి గ్రహించెననియు, తాను ప్రత్యేకముగఁ జెప్పఁదలఁచిన విషయముగూర్చి యా యా గ్రంథములోని భావములను విపులీకరించె ననియు, ముందు చూపఁబోవు నుదాహృతులఁబట్టి తెలియనగు. తా ననేకగ్రంథములు శోధించియే యీ కృతినిరచియించిన ట్లన్నమయ్య యిట్లు చెప్పి యున్నాఁడు.

“ ధాత్రిం భక్తజనానురంజకముగాఁ దత్త్వప్రకాశంబుగా
చిత్రార్థాంచితశబ్దబంధురముగా సేవ్యంబుగా, సజ్జన
స్తోత్రానందముగా శుభాన్వితముగా శోధించి సర్వేశ్వర
స్తోత్రం బన్నయ చెప్పె యిజ్జగములో శోభిల్లసర్వేశ్వరా !
(౧౩౩ ప.)

అన్నమయ్య సర్వేశ్వర శతకమునకుఁ బూర్వము చూపిన మూలములలో సంస్కృతమున మహిమ్నము, మల్హణము, అనామయము, హలాయుధమునను స్తవములు, మల్లికార్జునుని శివతత్త్వసారము, పాల్కురికి సోమనాథుని గ్రంథములు (అనుభవసారము, పండితారాధ్యచరిత్రము నని చెప్పనగును.)

అన్నమయ్య స్తోత్రములలో ముఖ్యముగ మహిమ్నము నుండి పెక్కు భావముల నిందు కూర్చినాఁడు: వానిఁ గూర్చి తొలుత తెలిపెదను.

మహిమ్నమునుండి (సంస్కృతమున పుష్పదంత రచితము.)

“ బహుళరజసే విశ్వోత్పత్తౌ భవాయ నమోనమో
జనసుఖకృతే సత్త్వోత్పత్తౌ మృడాయ నమోనమః
ప్రబలతమసే తత్సంహారే హరాయ నమోనమః
ప్రమహసిపదే నిస్త్రైగుణ్యే శివాయ నమోనమః (౩౧)

" భువనోత్పత్తి విధించుచో భవుఁడవై పాలింపఁదగా దాని సు
త్సవలీలం బ్రభవించుచో మృడుఁడవై సర్వంబు గల్పాంత భై
రవసంక్షోభ నటించుచో హరుఁడవై త్రైగుణ్యశక్తిం దుదిః
శివనామాంకముఁదాల్పు నీమహిమ దా విచిత్రంబు సర్వేశ్వరా!"
(౧౦౦)

" హరిస్తే సాహస్రం కమలబలి మాధాయ పదయో
ర్యదేకోనే తస్మిన్ నిజ ముదహరన్ నేత్రకమలం
గతో భక్త్యుద్రేకో పరిణతి మసౌ చక్రవపుషా
త్రయాణాం రక్షాయై త్రిపురహర జాగర్తి జగతాం." (౧౯)

" సమయోద్దిష్టసహస్రపంకరుహ పూజాపూరణార్థంబు నే
త్రము విష్ణుండు సుభక్తి యేర్పడ భవత్పాదంబు లర్చించి చ
క్రము నీచేఁ గొని దైత్యకోటి ననిలో ఖండించె దానీపద
క్షమతాసేవ సమస్తదేవతలకు న్సత్త్వంబు సర్వేశ్వరా."
(౧౩౭)

ఇట్లు సర్వేశ్వరశతకమున 3, ౧౩, ౧౪, ౧౭, ౧౮, ౯౬, ౯౭, పద్యము లన్నియు మహిమ్నస్తవానుసరణములు. విస్తర భీతి నుదాహరింపనైతిని.

మల్హణము (మల్హణకవిరచితము.)

శ్లో. " బాలోపి సంస్మరణమాత్ర మచేతన స్తే
లింగం కరోతి హరపాంసుమయం వినోదాత్
అత్యంత దేశధనధాన్య సమృద్ధిభాజి
రాజ్యం కరోషి హతకంటక మున్నతంచ" (3౪)

" క్రీడాప్రపంచనిరత శ్శిశవో భృవంత
మారాధయంతి......" (౧౭)

అను శ్లోకభావములును మూఁడు, నాల్గు పాదములలో మార్చి యీ క్రిందిపద్యము రచింపఁబడినది.

"అడంబోయిన చోట బాలురు వినోదార్థంబు పాషాణముల్
గూడంబెట్టి శివాలయం బనుచు పేర్కొన్నంతటం జేసి నా
రాడంబోయి సురాంగనాకలితదివ్యా రామచింతామణి
క్రీడాశైలవిహారులై వెలయుటల్ గీర్తింతు సర్వేశ్వరా!"(౧౨౭)

అనామయము - దండిమహాకవిరచితము.

శ్లో. "యోగీ భోగీ విషభుగమృతశ్శస్త్రపాణి స్తపస్వీ
శాంతః క్రూర శ్శమితవిషయ శ్శైలకన్యాసహాయః
భిక్షావృత్తిః భువనపతిః శుద్ధిమా నస్థిమాలీ
శక్యో జ్ఞాతుం కథమివ శివ త్వం విరుద్ధస్వభావః"

"సకలాధీశ్వర పట్టభద్రుఁడవు భిక్షాగామి వత్యంతశాం
తకళాత్ముండవు, రౌద్రమూర్తి, వతిసౌందర్యాంబికా సంగమా
ధికలోలుండవు దివ్యయోగివి మదిందెల్లంబుగా నెట్టివా
రికి దా శక్యమె నీ నిజం బరసి చర్చింపంగ సర్వేశ్వరా!"

హాలాయుధము - హాలాయుధ విరచితము

శ్లో. "యత్ప్రత్యక్షం సకలభువ నాశ్చర్యభూతం విభాతి
జ్యోతిర్లింగం కనక కపిశం శ్రీగిరా వ్యోమ్ని దివ్యం
తత్పశ్యంతః శివసుకృతిన స్త్యక్తసంసారబంధా
స్త్వత్కారుణ్యా చ్చిరగణపదప్రాప్తిభాజో భవంతి."

"ధరణిం బ్రాక్తనభక్త నిర్మితమహా స్థానంబులై యొప్పు శ్రీ
గిరిముఖ్యంబగు దివ్యతీర్థముల భక్తిం జూచిరే వారి దు
స్తరదోషంబులు వాయు నన్న మఱి సాక్షాద్భక్తులం జూచినం
బరమార్థంబుగఁ బాయదే నరుల పాపంబెల్ల సర్వేశ్వరా!"
(౮౮)

మరియు నిందు ౮౭, ౮౮, ౧౩౮ పద్యముల భావములును హలాయుధ స్తవమునుండి గైకొనఁబడినవి.

మల్లికార్జునపండితుని శివతత్త్వసారమునుండి భావములకు విపులీకరణములు.

శివతత్త్వసారము

క. "ఏ దేశంబున నేపురి
నేదెస వసియించియుండు నిల శివభక్తుం
డా దేశంబున నాపురి
నా దెస వసియించియుండు హరతీర్థంబుల్" (౨౦౭)

సర్వేశ్వరశతకము

"ఏ దేశంబున నేదిశాముఖమునం దేయూర నేవాడ మీ
పాదాభ్యర్చన సేయు నిర్మలుఁడు సద్భక్తుం డొకండుండు నా
యా దేశంబును నాదిశాముఖమునన్నా యూరు నావాడ గం
గాదిస్నానసదీప్రవాహఫలదంబై యొప్పు సర్వేశ్వరా! (౧౧౯)

క. "వేదవిదులైన కోటిమ
హీదేవోత్తములు గుడిచియిచ్చు ఫలం బా
హ్లాదంబుగ శివయోగికి
నాదట భిక్షంబు పెట్టినంతన పొందున్" (౨౩౩)

"సుముఖుండై శివయోగివాదము మదిన్ శోభిల్లఁ జేకొన్న భి
క్షము విప్రోత్తమకోటిభోజన సదృక్షంబన్న సౌభాగ్యయో
గమునం దారయ నమ్మహామహుఁడు వేడ్కంగోరి యారోగిణం
బమరం జేసిన పుణ్యమెట్లుగురి సేయన్వచ్చు సర్వేశ్వరా!"

"ఎచ్చో నీ పదభక్తుఁ డుండు మదినిం పెక్కం బ్రయత్నంబుతో
నచ్చో నీ వనిశంబు నుండుదువు త్వదీయధ్యానచిహ్నాత్తులై
అచ్చో సన్మునులెల్ల నుండుదురు మంత్రాంగాతురాయుక్తులై
అచ్చో తీర్థములెల్ల నుండునిది వేదార్థంబు సర్వేశ్వరా!"

క. “జలజాసనాచ్యుతాద్యమ
రులకును [నిదియిట్టిదని] నిరూపింప (ఁగ) న
గ్గలమగు నీ నిజరూపముఁ
దొలఁగక నీభక్తు లెఱుఁగుదురు సర్వజ్ఞా!”

“జలజాతప్రభవాచ్యుతాదులుమదిం జర్చించి చర్చించి నీ
కలరూపాలయలేక చిక్కులబడంగా నిన్ను హస్తార్పితా
మలకవ్యాప్తికిఁ దెచ్చి యేర్పఱచి సంబంధించి చేకొన్న భ
క్తుల శౌర్యం బుపమింపనెవ్వఁడు సమర్థుం డింక సర్వేశ్వరా!”

శివతత్త్వసారమునందలి ౧౫౯, ౧౬౧, ౧౬౨, ౪౬౭, ౪౬౮, ౪౬౯, ౪౭౦, పద్యముల ననుసరించి సర్వేశ్వర శతకమున ౨౧, ౧౦౧, ౧౨౨, ౧౨౩, పద్యము లనుస్మృతులు.

శివతత్త్వసారములోని పద్యములు సోమనాథుని పండితారాధ్య చరిత్రమున ద్విపదరూపము దాల్చినను, అన్నమయ్య యా యాపద్య భావములను సోమనాథుని గ్రంథములనుండియే గ్రహించె ననియు, శివ తత్త్వ సారానుకరణముకంటె పాల్కురికి సోమనాథుని గ్రంథములకును, నన్నమయ్యకృతికిని స్పష్టముగను నధికతరముగను శబ్దభావసాదృశ్యము లనుకరణములున్నట్లీ క్రింది యుదాహృతులనుబట్టి యెఱుఁగ నగును.

విపులీకరణములు

సోమనాథుఁడు:—

ద్వి. “దృష్టంబు మఱియును దేవాశ్చ పశవ
స్సృష్టా యనఁగ శ్రుతిసృష్టంబులుగను
కాన యీశుండు జగత్సృష్టికర్త
.........తనదు గర్భాంబుధిలోన
జనియించు బుద్బుదజాలంబులట్లు
పెనయంగ లింగమధ్యే జగత్సర్వ
మనఁగ తన్మధ్యంబునంద కావించు:”

(పండితవాద ప్రకరణము, ౫౩౦ పుట.)

అన్నమయ్య:—

" జలజాతప్రభవాండ బుద్బుదముల న్శాంతంబునుం బుట్టుచుం
గలయం గ్రాఁగుచునుండు నీ పృథుల లింగస్ఫారగర్భాబ్ధిలోఁ
బలఁ దద్బుద్బుదగర్భవాసులు హరి బ్రహ్మాదిదేవాళియుం
గలదే వారికి నీ మహత్త్వ మెఱుఁగంగా శక్తి సర్వేశ్వరా. "
(౭ పద్యము.)

సోమనాథుఁడు:—

ద్వి. "కాలగళుం డుండ కాలంబునకును
హరునియాజ్ఞాశక్తి యనుటయుగాక
పరమకర్తృక మెద్ది పరికించిచూడ."
(పండిత వాదప్రకరణము ౫౫౧ పుట.)

అన్నమయ్య:—

భువనాండంబులు రక్షణాంగములుగాఁ బుట్టించు నత్యద్భుతో
త్సవలీలావిభవంబుతోడ భవదాజ్ఞాశక్తి సర్వేశ్వరా!
(ఈయాజ్ఞాశక్తి విషయము ప్రత్యేక శీర్షికగా గ్రంథమున గలదు.)

సోమనాథుఁడు:—

ద్వి. ఏచి విష్ణుండు దధీచిపై నలిగి
వైచుడు బడివిర్గె వరచక్ర మపుడు
తుత్తుము రగుడు దైత్యులు విజృంభింప.
(పండి. మహిమ ౧౦౩ పుట.)

అన్నమయ్య:—

కింక దన్ను నదల్చి చక్రమున దాఁగృష్ణుం డని వైచినం
బొంకం బోవ్వఁగ దానిఁ దుత్తుమురుగాఁ బోఁదట్టి యుష్పాంగని
ష్పంకాత్ముండు దధీచి శాశ్వతులు నీసద్భక్తు లూహింపఁగా
సంకల్ప ప్రభవ ప్రతాప వనభాస్వద్భావ సర్వేశ్వరా!
(౮౩ పద్యము.)

సోమనాథుఁడు:—

ద్వి. తలఁప "వేదాశ్చ శాస్త్రాణి" యనంగ
నిల నుపమంత్రై రనేకధా యనఁగ
తఱితఱి శ్రుతులు శాస్త్రములు మంత్రములు
నెఱి పురస్తత్త్రైవ నిర్గతా యనఁగ
బరగుచు సకలశబ్ద ప్రపంచంబు
వరుస నట్ల యథా శివస్తథా యనఁగ
నడఁగు జనించు పంచాక్షరియందు. (మహిమ ౧౪౭ పుట.)

అన్నమయ్య:—

అమితోద్యద్భవదీయ తత్త్వము మహీయస్తోత్ర వాణీవిలా
సములై యొప్పు సమస్తవేదములు శాస్త్రశ్రేణియుఁ దివ్య వి
భ్రమనాదంబులు నెన్ని చూడనివి నీ పంచాక్షరీ మంత్ర భా
వములై యుండు సమస్త లక్షణముల న్వర్ణింప సర్వేశ్వరా !

సోమనాథుఁడు:—

ద్వి. అటుగాక యీ పుష్ప మంతయు నొకఁడు
పటుభక్తి మీ పదాబ్జములపైఁ బూన్ప
మఱి పూర్వజన్మసమాధులు లేని
నెఱిముక్తి గలిగింపు నిజమట్లుగాక. (పర్వత ౪౯౦ పుట.)

అన్నమయ్య:—

ఒక పుష్పంబు భవత్పదద్వయము నై నొప్పంగ సద్భక్తి రం
జకుఁడై పెట్టిన పుణ్యమూర్తికి పునర్జన్మంబు లేదన్నఁ బా
యక కాలత్రితయోపచారముల నిన్నర్చించుచోఁ బెద్దనై
ష్ఠికుఁడై యుండెడువాఁడు నీవగుటఁ దాజిత్రంబె సర్వేశ్వరా !

సోమనాథుఁడు:—

ద్వి. ....పరివార
దేవతలును వాసుదేవవిరించి
రవిగజాస్యగుహభైరవమాతృకాది
దివిజగణంబునందియు నట్లయుండ. (పండి. మహిమ. ౧౧౩ పుట)

అన్నమయ్య:—

ఇనవిఘ్నేశ్వర మాతృకాద్రుహిణ బ్రాహ్మీస్కందదుర్గారమా
వనితాధీశ్వరభైరవుల్ బలసి భాస్వద్భక్తి సంయుక్తినీ
కనిశంబుం బరివారభృత్యనికరంబై రన్న ని న్నింకఁ గొ
ల్వనివా రెవ్వరజాండభాండములలో వర్ణింప సర్వేశ్వరా !

సోమనాథుఁడు:—

ద్వి. సకలేశు భక్తుల చరణోదకంబు
సకలతీర్థములకు జనయిత్రి యనియు
పలుతీర్థములఁ గ్రుంకఁబఱచుటకంటె
నిల భక్తపాదాంబువులు గొను టుఱవు
నెట్లన్న తీర్థంబు లేగుట భార
మట్లును గాక స్వర్గాదిఫలంబు
లారుద్రభక్తపాదాంబువుల్ ద్రావ
భార మేమియు లేదు ప్రాపించు ముక్తి.
(పండి. పురాతన ప్రకరణము, ౨౬౮ పుట)

అన్నమయ్య:—

పలుతీర్థంబులఁ గ్రుంగుకంటె మహిలో భక్తాంఘ్రిపానీయముల్
తలమీఁదం జిలికించుకోఁదగును తీర్థంబాడ భారంబు త
త్ఫల మత్యల్పము భక్తపాదయుగళాంభస్స్పర్శనిర్భరమై
యలరుఁ శాశ్వతభుక్తిముక్తిఫలదంబై యుండు సర్వేశ్వరా !

సోమనాథుఁడు:—

ద్వి. మాతయై కొనియాడు మహిఁ గురుభక్తి
భ్రాతయై ప్రాపగు పటుగురుభక్తి
తాతయై శిక్షించుఁ దా గురుభక్తి
దాతయై రక్షించుఁ దగ గురుభక్తి
వైద్యుఁడై రుజబాపు వరగురుభక్తి
ఆద్యుఁడై బోధించునది గురుభక్తి.

(పురాతనప్రకరణము, ౩౨౦ పుట)

అన్నమయ్య:—

పెంపం దల్లి యగున్ రుజాపటలదుష్పీడావిధిక్షోభవా
రింపన్ వైద్యుఁడగున్ కుమార్గవిధులం గ్రీడింపబోకుండ శి
క్షింపం బల్లిదుఁడైన తండ్రియగుచున్ శ్రీమంతుగా నెంతయున్
సంపద్వృద్ధియొనర్పదాతయగు నీ సద్భక్తి సర్వేశ్వరా !

సోమనాథుఁడు :—

ఉ. జంగమభక్తిలింగపరిచర్యల మీఱుట యుత్తమంబు త
జ్జంగమలింగపూజ లవి సామ్యముసల్పుట మధ్యమంబు మున్
జంగమలింగపూజ యెడ సల్పక లింగము గొల్చుచున్కి యె
న్నంగఁ గనిష్ఠమాట శరణప్రతిపత్తియొముఖ్య మెమ్మెయిన్.

(అనుభవసారము, ౨౧౭ పద్యము)

అన్నమయ్య:—

తమ లింగార్చనకంటె జంగమము సౌందర్యంబుగాఁ గొల్చుటు
త్తమభక్తిస్థితి, లింగజంగమలన త్సామ్యంబుగాఁ జేత మ
ధ్యమభక్తిస్థితి లింగపూజ నధికుండై జంగమోపాసనా
క్షముఁడై యుండుట భక్తియుందదికని ష్ఠత్వంబు సర్వేశ్వరా !

సోమనాథుఁడు:—

క. జంగమపరాఙ్ముఖుండై
లింగార్చన సేయునతని లీలఁ దలిర్పన్
వెంగలియై శవమునకును
శృంగారము చేసినట్లు శివభక్తినిధీ! (అ. సా. ౨౧౯)

అన్నమయ్య:—

లింగారాధన జంగమార్చనము లో లింభక్తికంగంబు ప్రా
ణాంగవ్యాప్తియునై స్ఫురించు నిది తత్త్వార్థంబగుంగాక నా
యంగాభ్యర్చనజంగమాహితకరుం డై చేసినం డా శివ
శృంగారంబగువానిభక్తితుదిఁజర్చింపంగ సర్వేశ్వరా!

పై భావము పండితారాధ్యచరిత్రమున నున్నను, శబ్దసాదృశ్యమునుబట్టి యనుభవసారమునుండి గ్రహింపఁబడినది. ఇందు చివర పాదమున 'శివశృంగారము' అనుచో గణభంగ మైనను, కవి పూర్వగ్రంథములో ఆవాక్యములు యథాక్రమముగ ననుసరింపవలెను గావున నీవిషయము పాటింపలేదు. ఇది యన్నమయ్యకుఁ గల సోమనాథకృత్యనుకరణాభిమానమేగాక శైవకవి సంప్రదాయాభిజ్ఞతయుఁ దెలుపుచున్నది.

సోమనాథుని వాక్యములనే యుపయోగించి శ్రీనాథుఁడు పండితారాధ్యచరిత్రమును రచించినాఁడు. పిడుపర్తి సోమనాథుఁ డీవిషయమై సాక్ష్య మొసగుటయేగాక తాను ద్విపదబసవపురాణములోని సోమనాథుని వాక్యములనే తన పద్యబసవపురాణమున పొదిగించి యున్నాఁడు. శైవకవి నాగులూటి శేషనారాధ్యుఁడు శ్రీశైలఖండ మను పేరఁ బర్వతపురాణమును రచించి యందు పండితారాధ్యచరిత్రమునఁ గల పర్వతప్రకరణము ద్విపదలనే పద్యములం దిమిడ్చియున్నాఁడు.[1] వేయేల,

1. భారతి ౧౫ సం. ౧ సంచిక—'ప్రాచీనాంధ్ర కవులు: నాగులూటి శేషనారాధ్యుఁడు'—ఈ వ్యాసమున పండితారాధ్యచరిత్రద్విపదలను, శేషనారాధ్యుని పద్యములను చూపియున్నాఁడను. విస్తరభీతిచే నిందు విడచితిని.

పాల్కురికి సోమనాథుడే తనకు ముందు వెలసిన ప్రశస్తశైవకవి నన్నిచోడని కుమారసంభవమునుండి యథావాక్యములుగా నెన్నియో గ్రహించినాఁడు. అన్నమయ్యయు శివకవిపద్ధతిని తనకు ముందు గల గ్రంథములలోని పదపద్యభావములను గ్రహించినాఁడని చెప్పనగును.

ఈ పట్టున పాల్కురికి సోమనాథుని కాల విషయముగూడ ప్రసక్తమగుచున్నది. పై యుద్ధృతాంశముల ననుసరించి పాల్కురికి సోమనాథుని యన్నమయ్య యనుసరించినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. మఱియు నన్నమయ్య క్రీ. శ. ౧౨౪౨ లో కృతిని రచించుట నిర్వివాదమగుటచే సోమనాథుఁ డంతకుముందుగాని, లేక యన్నమయ్యయు, సోమనాథుఁడును సమకాలీను లగుటగాని తటస్థించుచున్నది. అన్నమయ్య కృతియందుల చివఱపద్యములలో

" అభిరమ్యంబుగ దూదికొండమహా సీయారాధ్యసోమేశ్వర
ప్రభుకారుణ్యవసంత సంజనితమత్పద్య ప్రసూనావళిన్
విభవంబొప్పఁగ గూర్చి యొంతయు లసద్విఖ్యాతి సంపత్సుఖ
ప్రభవంబైన భవత్పదద్వయము నారాధింతు సర్వేశ్వరా.
(౧౩౧ ప.)

అని యొక సోమేశ్వరారాధ్యుని పేర్కొనినాఁడు.

పై పద్యమున నారాధ్యసోమేశ్వరుఁ డన్నమయ్య గురువని యీవఱకు విమర్శకులు నిర్ణయించియున్నారు.[1] ఈతఁడు పాల్కురికి సోమనాథుఁడే కాఁదగునని నే నూహింతును. సోమనాథుని సోమనారాధ్యులని యాంధ్ర వీరశైవకవులును, సోమేశ్వరుఁ డని కర్ణాటక

1. ' దూదికొండ సోమేశ్వరారాధ్యు లితని గురువు ' (శతకకవుల చరిత్ర వంగూరి సుబ్బారావుగారు (౧౯౨౪) ౫౩ పుట)

' ఈతఁడు వీరశైవుఁడు. దూదికొండ సోమేశ్వరా రాధ్యులవారి శిష్యుఁడు (వావిళ్లముద్రణపీఠిక. భక్తిరస శతక సంపుటము 1. ౫౩ పుట)

' దూదికొండనివాసియగు సోమేశ్వరారాధ్యుని శిష్యుఁడు ' (శతకమంజరి ఆంధ్రగ్రంథమాల, పీఠిక తొలిపుట).

కవులును పేర్కొనిరి. అయిన నీ యైక్యనిరూపణమున కొక యాక్షేపణ: సోమనాథుఁడే పండితారాధ్య చరిత్రమున శివతత్త్వసారమున కందములను ద్విపదలుగా ననువదించిన ట్లన్నమయ్య కృతినుండి గ్రహించి యనువదింపకూడదా యని యనవచ్చును. దానికి సమాధానము మొదటనే కలదు. వీరశైవమతమును, బసవపండిత సంప్రదాయములను సర్వతోముఖముగఁ దొలుత ప్రపంచించినవాఁడు సోమనాథుఁడు. అన్నమయ్య కృతియందు సమగ్రముగ తనకు ముందున్నవానిలోఁ గొన్నిటి మాత్రమే గ్రహించినట్లు స్పష్టము. మత విషయ మట్లుండ సోమనాథుని కాలముకూడ నీ యాక్షేపణమునకు సమాధానమే. పాల్కురికి సోమనాథుఁడు క్రీ. శ. ౧౨౮౨ ప్రాంతముల ప్రసిద్ధుఁడై పండితారాధ్యచరిత్రాది గ్రంథముల నానాఁటికే రచియించియుండు ననుటకు సాధనములు గలవు. వానినిగూర్చి ప్రత్యేకము స్థలాంతరమునఁ జర్చించెదను.

అన్నమయ్య పేర్కొనిన దూదికొండ కర్నూలు మండలములో ప్రత్తికొండ తాలూకాయందు గలదు. కర్నూలు మండమున ప్రసిద్ధశైవక్షేత్రమగు శ్రీశైలమున కవితాప్రాభవమును వెలయించిన సోమనాథుఁడా మండలమున కొంతకాలము సంచరించిన టైతిహ్యము గలదు.[1] అన్నమయ్య తొలుత గోదావరీ మండలమున పట్టిసక్షేత్రవాసి యనియు, నాతఁడు శ్రీశైలయాత్రకుబోయి యా వెనుక పల్నాడులో స్థిరపడెననియు తద్వంశీయులు చెప్పుచున్నారు. అన్నమయ్య సోమనాథుని శిష్యుఁడగుట దేశకాలపాత్రానుగుణ్యముగనే యున్నదని చెప్పనగును.

---

1. పాల్కురికి సోమనాథుఁ డీ ప్రాంతముననే 'మల్లమదేవీపురాణ' మను కృతి రచియించె నని యిప్పటికి ముప్పదేండ్లకుముందు శ్రీ వసపుల నాగయ యోగి గారును, కీ. శే. మా నాయనగారును చెప్పగా వింటిని. ఇర్వదేండ్ల క్రిందట కర్నూలు మండలమున సంచారము గావించి, 'నా కర్నూలుమండల యాత్ర' అను వ్యాసమున బ్రహ్మశ్రీ పెండ్యాల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారి గ్రంథమునుగూర్చి వ్రాసిరి. శ్రీ సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారి వ్యాసము 'సారస్వత సర్వస్వము' అను పత్రికయందు ప్రకటితమైనది. ప్రస్తుత మీ పత్రిక వ్యాప్తిలో లేదు.

ఈకృతిని శతక మనుటకంటె స్తోత్ర మని చెప్పుటయే లెస్స యని ముందు నుడివితిని. సర్వేశ్వర స్తోత్ర మనియు, సర్వేశ్వర స్తవ మనియుఁ గవి దీనిఁ బేర్కొనినాఁడు. 'శతక' మని యున్న పద్యము నీకవిది కాదనియు నీవఱకే తెల్పినాఁడను. ఇందు మకుటనియమ మున్నను, నిందు కేవలశతకములలోవలె ముక్తకములుగాక కొన్ని శీర్షికలతో నున్నవి.

ఆజ్ఞాశక్తి, భక్తతీర్థ ప్రభావము, భక్తమహిమ, పూజామాహాత్మ్యము, శివయోగానందము, భక్తి ప్రభావము, భక్తియోగము, చిత్తవశీకరణము, భక్తిసంస్కార ఫలము, పంచాక్షరీమహిమ మున్నగు శీర్షికలచే నీకృతి సోమనాథుని యనుభవసారమువలె చిన్న కావ్య మని యొప్పఁ దగియున్నది. నేఁటి ముద్రితప్రతులయందీ శీర్షికలలో పద్యములు తార్మారై యున్నవి. ప్రత్యేకముగఁ గొన్ని విషయములఁ గూర్చి కవి చెప్పఁదలఁచిన ట్లీ శీర్షికలయందలి విషయములు తెల్పుచున్నవి. ఇట్లే శివతత్త్వసారమును శతకములోఁ జేర్పఁబడినది. అది పండితారాధ్యచరిత్రమున 'శతకంబు శివతత్త్వసారము' అను పాదమున శతకంబు అనునది శివతత్త్వసారమునకు విశేషణముగఁ జేయుటచే గలిగిన పొరపాటు.[1] ఈ పట్టున సంస్కృతాంధ్రశైవ స్తోత్రములు పెక్కులు పేర్కొనఁబడినవి. ఇందు శతకము, శివతత్త్వ సారము వేఱు వేఱు గ్రంథములు. శతకము మల్లికార్జునపండితుని శ్రీగిరిమల్లికార్జున శతకము[2] కావచ్చును. శివతత్త్వసారపీఠిక ననుసరించి శతకకవుల చరిత్రమునను, నింకను రెండుమూఁడు వ్యాసములందును శివతత్త్వసారము శతకమను పొరపాటు దొరలినది.

1. శివతత్త్వసారపీఠిక, 3 వ పుట.

2. ఈ శతకమును బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రులవారు గుర్తించి యున్నారు.

ఈ శతకమున వారు గుర్తించిన పద్యము మదరాసు విశ్వవిద్యాలయమున తాళపత్ర గ్రంథసంచయమున సంకలనఛందో గ్రంథములలో (నెం 330) నొక దానియందు గలదు.

సర్వేశ్వరస్తోత్రము సరిగా పునర్ముద్రణము నందె నేని యిది శతకము కాదని శీర్షికలు విభజించి చూపనగును.

అన్నమయ్య కృత్యంతరము లీలానంద సర్వేశ్వర శతకమునం దేఁబదిపద్యములు లభించినవి. ఆద్యంతపద్యంబుల నిం దుదాహరించు చున్నాఁడను.

శ్రీసర్వేశ్వరుఁగా సదాశివునిఁగా జిద్రూపునింగా నిరా
భాసాఖ్యాతునిఁగా నిరంజనపర బ్రహ్మంబుగా బ్రహ్మవి
ద్యాసారాంగునిఁగా నిరంతరమునే ధ్యానింతు హృత్పద్మ పీ
ఠాసీనస్థిరుఁగా గురుప్రభుని లీలానందసర్వేశ్వరా !
అంతర్మధ్యసబాహ్యలక్ష్యత్రివిధా కారంబుల౯ ఖేచరీ
ప్రాంతంబై విలసిల్లు నందునను మధ్యాబాహ్యముల్ రెండన
త్యంతం బెన్న నిరర్థకంబగును నంశఃఖేచరీముద్ర స
ర్వాంతర్యామి యనం బ్రసిద్ధియగు లీలానంద సర్వేశ్వరా !

ఈ పద్యములు నముద్రితములు.[1] సర్వేశ్వర స్తోత్రముతోడ వీనిని ముద్రించి, మూలమునఁ జూపుచు ప్రాచీన భాషాసంప్రదాయాను సారముగ పరిష్కరణము గావించిన ప్రాచీనశైవవాఙ్మయమునకు, ప్రాచీ నాంధ్రభాషా వాఙ్మయ వికాసమునకు నిది బహూపకారక మగు ననుటలో సందియము లేదు.

సూచిక:—ఈ సర్వేశ్వర శతకమునే సర్వేశ్వరా! అను మకుటముమార్చి "చండికాత్యాయనీ" అను మకుటమును పెట్టి, అన్నమయ్య పద్యములనే యుంచి, వేములకామేశ్వరరాయకవి "చండికాత్యా యనీ శతకమును" తన పేర ప్రకటించినాఁడు. అది 1918 లో పెద్దాపురము (తూర్పు గోదావరీమండలము) లో జగపతిముద్రాక్షర శాలలో ముద్రితమైనది.

1. 'ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండార సూచిక. (Descriptive Catalogue of Telugu Manuscripts. VII—Satakas. No. 1694 Page 1953.)

ఈ లీలానంద సర్వేశ్వరశతకము అన్నమయ్యశతకము కాదని యాంధ్రకవి తరంగిణి. కాని ప్రాచీన భాషాసంప్రదాయము ననుసరించి యిది యన్నమయకృత మని చెప్ప నొప్పును. సర్వేశ్వరశతకములోవలె నిందును తద్వంశీయుల పద్యములు చేరి యుండవచ్చును.

పెద్దయామాత్యుఁడు

ఈతఁడు విక్రమార్కచరిత్రమును రచియించిన జక్కనకవికిఁ బితామహుఁడు. నెల్లూరి తిరుకాళ మనుజవిభుని సభలో పెద్దయామాత్యుఁ డీక్రిందిరీతిని సాహిత్యవిద్యా విశేషములను ప్రదర్శించెడి వాఁడని విక్రమార్క చరితావతారిక విశదము చేయుచున్నది.

సీ. సంస్కృత ప్రాకృత శౌరసేన్యాదుల
        గడియలో నొక శతకంబుఁ జెప్పఁ
ప్రహసన ప్రకరణ భాణాది బహువిధ
        రూపకంబుల యందు రూఢి మెఱయఁ
జక్ర చతుర్భద్ర చతురుత్తరాధిక
        క్షుద్ర కావ్యములు పెక్కులు రచింప
నాంధ్రకవిత్వంబు నందుఁ బ్రబంధంబు
        మేలుగా తజ్జ్ఞులు మెచ్చఁ జెప్ప
నిమ్ముల నేరీతి నేధాతువున నేమి
        నవరసముల సువర్ణనలు నేయ
సరి నేక సంథా ద్విసంథా త్రిసంథలఁ
        దొడరినఁ బోరి బోరిఁ గడవఁ జదువ
నెవ్వఁడే యవధాన మెఱుఁగు నయ్యవధాన
        మున వాని కించుక ముల్లుసూప
వృత్తకందము కందవృత్తంబులును చతు
        ష్కందంబు మొదలుగాఁ గలుగ గర్భ
కావ్యవర్గముఁ జెప్ప క్రమప్రబంధముల్
        గ్రొత్తలు పుట్టించుకొని లిఖంపఁ
గా నక్షరచ్యుతకంబు మాత్రాచ్యుత
        కంబు బంధచ్యుతకంబు నామ
గోప్యంబులును క్రియాగోప్యంబులును భావ
        గోప్యంబులును చెప్పగోష్ఠియందు
పద్యంబు గీతి నార్భటమునఁ జదువంగ
        నెల్లవిద్యల నంచు లెఱుఁగ నేర్తు

గీ. వనుచు నెల్లూరి తిరుకాళ మనుజవిభుని
సమ్ముఖమ్మున సాహిత్యసరణి మెఱసి
మహిమఁగాంచిన పెద్దయామాత్యసుకవి
మనుమఁడవు నీవు నీవంశ మహిమ యొప్ప.

పై నుదాహరించిన పద్యమునుబట్టి పెద్దయకవి, ఆశుమధురచిత్ర విస్తరములను చతుర్విధకవితలను నెఱింగినవాఁడని తెలియుచున్నది. చిత్రకవిత్వమున నేఁటి గర్భకవిత్వమని యెఱుంగునది. పెద్దయకవి గ్రంథములేవియు లభింపలేదు. ఈతఁడు. క్రీ. శ. 1208 నుండి-1239 వఱకు నెల్లూరును పరిపాలించిన చోడతిక్కరాజు (తిరుకాళత్తి) కాలములో నున్న వాఁడు. ఈ చోడతిక్కరాజే మనుమసిద్ధి తండ్రి. పెద్దయకవి క్రీ. శ. 1240 ప్రాంతము వాఁడని పై కాలము నిర్ధరింపఁ గలదు.

వెన్నెలకంటి అన్నయ

ఈతఁడు షోడశకుమారచరిత్రను రచించెను. ఈ కృతికే భేతాళ పంచవింశతి" యను నామాంతరము గలదు. బేతాళ పంచవింశతి, కవిభల్లటకృతముగా లాక్షిణికు లుదాహరించిరి. ప్రస్తుతము ముద్రితమైన షోడశకుమార చరిత్రము లోని భాగములను, నముద్రితమగు బేతాళపంచవింశతి లోని భాగములను నొకటిగానే యున్నవి. ఇప్పటి కొకశతాబ్దిక్రింద పరవస్తు చిన్నయసూరిగారు నేటి షోడశకుమార చరిత్రలో గల పద్యముల నుదాహరించి దానికి బేతాళపంచవింశతి అని నామకరణము చేసి యున్నారు. సీతారామాచార్యుల వారిందలి ప్రయోగములను షోడశకుమార చరిత్రగానే యుదాహరించి యున్నారు.

మొత్తము మీఁద రెండు గ్రంథములకు నవతారికా భాగము లేదు. షోడశకుమార చరిత్రలో నాశ్వాసాద్యంత పద్యములున్నను, నన్ని యాశ్వాసములు లభింపలేదు. బేతాళపంచవింశతి యందును

గ్రంథైక దేశభాగమే లభించినవి. షోడశకుమార చరిత్రమున లభ్యమగు పద్యముల ననుసరించి అన్నయ, తనతండ్రియగు సూరామాత్యునికిఁ గృతి నిచ్చెననియు నాతఁడు మంత్రిసత్తముఁడనియు, కావ్యపురాణ వేత్త యనియుఁ దెలియుచున్నది. సూరనామాత్యుని తండ్రి అన్నయ యనియుండే తెలుపబడినది. ఈ సూరనామాత్యుని పశ్చిమచాళుక్య చక్రవర్తియగు సర్వజ్ఞసోమేశ్వరుని (1126–1138) తోడను, జగదేక మల్లునితోడను, (క్రీ. శ. 1148) కృష్ణకందారుఁడను యాదవరాజు తోడను (క్రీ. శ. 1250) పోల్చియుండుటచే కృతికర్తయగు నన్నయ క్రీ. శ. 1250 ప్రాంతము వాఁడు గాని సమకాలికుఁడు కాని కాఁదగును. మఱియు నిందలి యాశ్వాసాంత పద్యముల గొన్నింటిని జక్కనవిక్రమార్కచరిత్ర యందనుసరించుటయు పై యూహకు సాధకమగుచున్నది. ఉపలబ్ధమైన షోడశకుమారచరిత్ర రచనము, మనోహరమై నిర్దుష్టమై వెలయుచున్నది.

క్షేమేంద్రుఁడు

సంస్కృత వాఙ్మయప్రపంచమున నత్యంత ప్రసిద్ధుఁడైన క్షేమేంద్రుని పేరుతో ప్రాచీనాంధ్రవాఙ్మయమున వెలసినకవి. ఈతని నిజనామము లక్కభట్టనియు, క్షేమేంద్రుఁ డీతని బిరుదమనియు నీతఁడు* శూద్రకరాజు చరిత్రము, శతపత్రసంవాదము, ముద్రామాత్యము ననుకృతులు రచించెననియు మడికిసింగన సకలనీతిసమ్మత గ్రంథపీఠిక 3-వ పుటలో వ్రాయఁబడియున్నది. సంకలన లక్షణ గ్రంథములయందు క్షేమేంద్రుని పేర గ్రంథనామములతో పద్యము లుండుటవలన నీకవియు గ్రంథములు విలసిల్లియుండుట నిస్సంశయము. ఈకవి కాలమునుఁ గూడ నొకవిధముగా నిశ్చయింపవచ్చును. సంస్కృతమున క్షేమేంద్రకవి క్రీ. శ. 1060 ప్రాంతమున కాశ్మీరదేశమున విలసిల్లియుండెను. అనగా నాతఁడు నన్నయభట్టారకునకు సమకాలి

* శూద్రకరాజుచరిత్రము కవిభల్లటునిదని లక్షణగ్రంథములు వాకొనుచున్నవి. ప్రాచీనాంధ్రకవులు. (2) క్షేమేంద్రుఁడు. కావున నీగ్రంథకర్తృత్వము క్షేమేంద్రునికి చెందదు. చూ. కవిభల్లటుఁడు. (యువపుష్యభారతి. 1936 జనవరి పుట.-43.)

కుఁడు. క్షేమేంద్రునిపేరును బిరుదముగా ధరించియుండుటచే నీతఁడు 1060-కి తరువాత వాడని చెప్పనగును. క్రీ. శ. 1260 ప్రాంతమున ప్రసిద్ధికెక్కిన తిక్కన తన కవివాగ్బంధమున నీతనిని, నీతని గ్రంథమును పేర్కొనియుండుటచే నంతకంటె ముందువాఁడు. కనుక క్షేమేంద్రుఁడు 12-వ శతాబ్దమువాఁడని నిశ్చయింపవచ్చును. కావుననే యీతఁడు శివకవియుగమున చేర్పబడినవాఁడు

కవివాగ్బంధము:—

వ॥ ఇందులో వృద్ధియతికి క్షేమేంద్రులు చెప్పిన శతపత్రీసంవాదములో బద్యము.

సీ. అమలినాత్మరరూపి యాద్యంతసకలలో కైకసంస్తుత్యసురాతువంద్య
కమలాసనాభ్యుత కాంతాబ్దవరదేహ కౌశికప్రయరవి కైరవాప్త.

క. తనరగ కవివాగ్బంధనమను ఛందం బవని వెలయ హర్షముతో ది
క్కనసోమయాజి చెప్పెను జనులెల్లనుతింప శాస్త్రసమ్మతిగాగ

తంజావూరి పుస్తకభాండాగారపట్టిక. సంఖ్య 703. పుట 294. పదునైదవ శతాబ్దియందుండిన ప్రసిద్ధలాక్షణికుఁడు వెల్లంకితాతంభట్టు తన కవిచింతామణిలో శతపత్రీసంవాదమునుండి యీ క్రింది పద్యము నుదాహరించియున్నాఁడు.

శా. నీవీబంధముఁబీడ మోవియదర స్నేత్రంబులల్లాడ చన్
ద్రేవల్ గానఁగ విచ్చుత్రుమ్ముడి విరుల్ వ్రాతీర్ణస్థలింజెంద న
ద్భావాగారము లోన చెమ్మగిల చిత్తంబుత్తలంబొంద నా
నావిభ్రాంతులు పుట్టు నింతులకుఁ జెంతన్వింత వారుండినన్.

ఆంధ్రభోజుఁడు

క్షేమేంద్రుఁడను సంస్కృతకవి వలెనీ యాంధ్రభోజుఁడను తెలుఁగుకవి సుప్రసిద్ధుఁడగు భోజరాజు పేర వెలసినవాఁడు. ఈతఁడు పేరుఁబట్టి రాజకవియో కాఁడో తెలియరాదు. ఈతఁడు నీతిభూషణమను నొక రాజనీతి గ్రంథమును రచించినట్లు మడికిసింగన సకలనీతిసమ్మత

గ్రంథపీఠిక తెల్పుచున్నది. ఈగ్రంథమునుండి పదునాలుగవ శతాబ్దాంతముననున్న మడికిసింగన పద్యముల నుదాహరించుటచే నాతనికి పూర్వము వాఁడని నిశ్చయముగా చెప్పవచ్చును. కవితారచనమును బట్టి చూడఁగా నీతఁడు క్షేమేంద్రునితో సమకాలికుఁడుగా కన్పట్టుచున్నాఁడు. కావుననే యీతఁడు క్రీ. శ. 1100-1250 వఱకుగల శివకవియుగమున జేర్పబడినవాఁడు. పదునాఱవ శతాబ్దమున ప్రసిద్ధలాక్షణికుఁడగు లింగమగుంట తిమ్మన తనబాలబోధచ్ఛందమున గూడ నీతిభూషణమునుండి పద్యముల నుదాహరించియున్నాఁడు. నీతిభూషణములోని యొకపద్యమును కూచిమంచితిమ్మకవి తనసర్వలక్షణసార సంగ్రహమున భైరవుని శ్రీరంగమహాత్మ్యములోనిదిగా నుదాహరించియున్నాఁడు. ఈపద్యము సకలనీతిసమ్మతమున నీతిభూషణములోనిదియని యుండుటచే తిమ్మకవియుదాహృతి పొరపాటని గ్రహింపనగును. పైయిరువురు లాక్షణికులచే నీగ్రంథ ముదాహృతమగుటచే నిది మిక్కిలి వ్యాప్తిలోనున్న గ్రంథమని గ్రహింపవచ్చును.

సకలనీతిసమ్మతమున 'నీతిభూషణము'నుండి యుదాహరింపబడిన పద్యములలోఁ గొన్నింటి నిందు దుద్ధరించుచున్నాఁడను.

ఉ. ఆకులవృత్తి రాఘవుశరాగ్రమునందుఁ దృణాగ్నులగ్నినీ
రాకృతి వార్థి యింకుట దశాస్యునిఁజంపుట మిథ్యగాదె వా
ల్మీకులు సెప్పకున్న కృతిలేని నరేశ్వరువర్తనంబు ర
త్నాకరవేష్టితావని వినంబడ దాతఁడు మేరువెత్తినన్. పుట 4.

ఉ. సుందర సర్వలక్షణ విశుద్ధకవిత్వముఁ గన్నచో రస
స్యంది నిజస్వభావుఁడనఁ జాలిన యట్ల నిజస్వభావుఁడా
నందముఁ బొందునట్లు కుజనప్రకరంబు నెఱుంగనేర్చునే
చందురుఁ జూచి మోదమున సాగరముబ్బిన యాతులుబ్బునే. పు. 5

కం. ఏనతనికి మాన్యుఁడనని
భూనాథుని కరుణ నమ్మి పొంగిభటుఁడు నే
నానియతి వదలుటొప్పదు
నానాఁటికిఁ గ్రొత్తమన్ననలు నృపతులకున్. పుట. 56

ప్రథమ పంచతంత్ర కవి

మడికిసింగన సకలనీతిసమ్మతములో నుదాహరించిన పంచతంత్రము, తెనుఁగున వెలసిన పంచతంత్ర భాషాంతరీకరణములలో మొదటిది. ఆకవి పేరు తెలియరాలేదు. కావున పంచతంత్రకవి యని పేర్కొంటిని. ఉదాహృతపద్యములను బట్టి చూడ నీ కవి క్రీ. శ. 1250 ప్రాంతము వాఁడని తోఁచినది. క్రీ. శ. 1400 ప్రాంతము నకు ముందువాఁడనుట నిశ్చితమే. ఈ పంచతంత్రము నుండి కొన్నిపద్యముల నుదాహరించుచున్నాను.

ఉ. శ్రీగలవానిఁ బేదయుఁ బ్రసిద్ధపతివ్రతఁ జెడ్డయింతియున్
జాగిని వ్రజలోభియు సుజాతి విజాతియు ధర్మనిర్మలో
ద్యోగినిఁ బాపకర్ముఁడును నొప్పెడు వానిఁ గురూపుఁ డన్విశే
షాగమవేది మూర్ఖుఁ జెడనాడుచు నుండుట నీతినైజముల్.

ఉ. కొందఱు చెప్పినంతయునుఁ గూర్చి వచింతురు చిల్క పోలికన్
కొందఱు మూగభంగి నొనఁగూడఁ దలంచి వచింప నేరరిం
పొందఁ దలంచినట్ల పలనొప్ప వచింతురు గొంద ఱుర్విలో
నెందును సత్కవీంద్రుగతి నీక్రియ మర్త్యులు మూఁడుచందముల్.

కం. దుష్టినన్నృపతి పరిజన
శిష్టతచే సేవ్యుఁడవును శిష్టుండయ్యున్
దుష్టపరిజనముఁ గూడినఁ
గష్టుండగు సర్పకలిత ఘనశాఖగతిన్.

కం. పోఁడిమి పౌరోహిత్యం
బేఁడును మాఠాదిపత్య మింపెసగంగా
మూఁడుదినంబులు చేసిన
వాఁడు నుమీ ఘోరనరకవాసుఁడు మీఁదన్.

చ. అతిమి రణంబునంబడిన యాతని సంతతిఁ బ్రోవఁడేని చే
కుఱునట జీవితంబుఁ గొని ఘోరరణంబున నోడివచ్చినన్
బఱపక యుండెనేని జనపాలుని దిక్కున నంతవేడ్కయున్
వెఱపును జెడ్డప్రాణములు వెళ్ళిలె యీనని లోన సేవకున్.పు.48

ప్రథమ కామందక కవి

పంచతంత్రము నుండి పద్యము లుదాహృతమైనట్లుగా కామందకము నుండి పెక్కుపద్యము లుదాహృతమైనవి. ఈరచయిత పేరును తెలియ రాలేదు. ఈతరువాత క్రీ శ. 1584 లో జక్కరాజు వెంకటరాజు కామందకము పద్యకావ్యముగా రచించి యున్నాఁడు. కావుననే ప్రథమకామందక కవియని పేర్కొంటిని. ఈతఁడు క్రీ. శ. 1400 ప్రాంతమునకుఁ బూర్వుఁడు. రచననుబట్టి శివకవియుగమునఁ జేరఁదగినవాఁడని యూహించితిని. భావిపరిశోధనమున నిట్టికవులఁగూర్చి విశేషములు బయలుపడునేమో? ప్రస్తుతము సకలనీతిసమ్మతమునుండి యీగ్రంథమున నుదాహృతములైన వాని రెండు పద్యములను పొందుపఱచుచున్నాఁడను.

ఉ. స్నానవిలేపనాభరణ చారుసముజ్జ్వలగాత్రుఁడై శుభ
స్నానము నాత్మదత్తవసనస్ఫుటమూర్తియు నైన దేవులన్
స్థానము సేర్చి వారిసదనంబుల కేఁగక చేయుచున్నిజా
ధీనమనస్కుఁడై సతుల తీపులునమ్మక యున్కియొప్పగున్. పు. 32

సీ. భద్రసేనుఁడు నిజపత్ని యింటికిఁ జన
నతనితోఁబుట్టువ యతనిఁదునిమె
తల్లిమంచముక్రింద యల్లనయడఁగి తాఁ
బుత్రుండె కారూషుఁ బొడవడంచె
లాజలువిషమున నోజంచి తేనియ
యని కాశిరాజుఁ దద్వనితవఱచె
గరళార్తమేఖలా ఘనమణి సౌవీర
భూపువైరంత్యు నూపురముచేత

జాతుషీశస్త్రంబు మిసుకొని జడలయందు
రమణి యొక్కర్తుకయ విదూరథునిఁ జంపు
టెఱిఁగి నమ్మక పతియింటి కేఁగఁజనదు
కెరలి శత్రులపయి ప్రయోగింపవలయు.' పుట 32.

అనుబంధము

పుట	విషయము
15	అథోజ్ఞాపిక. బ్రౌనుదొరవారి గ్రంథసూచికలు గ్రంథవిస్తరభీతిచేఁ బ్రత్యేకముగఁ జూపలేదు.
21	ఆంధ్రకవితరంగిణి నేఁటికి తొమ్మిదిసంపుటములైనది.
37	తటినాఁడు - తఱినాఁడు అద్దంకిసీమ. E. P. I. Vol IV.
58	పేరఁడు - ప్రహరీశబ్దభవమని ఆంధ్రభాషాచరిత్ర. పేరణి - మహాస్థానము.
67	యుద్ధమల్లశాసనము పెక్కువివాదముల కాస్పదమైనది గాన విపులముగాఁ దెల్పుట యావశ్యకమైనది.
69-70	'కొంగున నగ్నిఁ డాఁచినట్లు' అను నానుడి శ్రీపతిపండితుఁడు బెజవాడలో నీయద్భుతప్రదర్శనము చేసిననాటనుండియు వెలసినది. కొంగున నిప్పుముడుచుట మిక్కిలి దుష్కర కార్యము. తిక్కన భారతము స్త్రీపర్వము 2-178 లో "అట్టికర్ణునిఁ గొంగున నగ్నిఁ డాఁచినట్టు లెమ్మొయిడాఁచితో యమ్మ చెప్పుము" అని దీనిని తొలుత వాడియున్నాఁడు.
80-81	80-వ పుటలోని యాంగ్లేయభాషలో "alias Nripadhamundu" అనుమాటలతో 81 పుటలో "not to the epic hero Arjuna" అనుమాటలతో కలిపి చదువవలయును. ఆవెనుక 80-వ పుటలోని "కావయ్యాతని కృతులేమియు" అను భాగమును చేర్చి చదువవలయును.

పుట విషయము

108 శాసనప్రతిబింబము నిందుతో ప్రకటించుచున్నాను. కాని శాసన ప్రతిబింబము స్పష్టముగా లేకపోవుటచే నిందులోఁ జేర్చుటకు వీలులేకపోయినది.

111 కోరుమిల్లి శాసనము ఇండియన్ ఆంటిక్వేరీ 14-వ సంపుటము 53-వ పుటలో ప్రకటితమైనది.

సోమదేవసూరి యశస్తిలక చంపువున 'రగడ' త్రిపురాంతకోదాహరణము 31-వ పుటలోను, ఉదాహరణ వాఙ్మయము 71-వ పుటలోను నిచ్చియున్నాఁడను.

153 నన్నయభట్టారక చరిత్రను ప్రత్యేకముగా నిప్పటికి నేఁబదిరెండేండ్ల క్రిందట క్రీ. శ. కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్య శాస్త్రిగారు రచియించి యున్నారు.

157 సంస్కృత మహాభారతమును సర్వంకషముగ పరిశోధించి ప్రకటించుచున్న భండార్కరు పరిశోధనాలయము వారి యాదిపర్వపీఠికఁగాని దాక్షిణాత్యసంహితాపాఠములతో ప్రత్యేకముగఁ బ్రకటితమైన భారతము యొక్క యుపోద్ఘాతమును గాని చూచిన నన్నయభారతమున కెంతటి ప్రాముఖ్యమీయఁదగునో తెలియఁగలదు. దేశభాషలలో పరివర్తనమైన భారతములలో నన్నయభారతభాగమే మొదటిది. నేఁటికిని నన్నయభారతమునకు సప్రమాణమగు ముద్రణము వెలువడలేదు. ఉన్నవానిలో 'ఆనంద' వావిళ్ల ముద్రణములు పేర్కొనఁదగినవి; అవియే వ్యాప్తిలో నున్నవి. దీనికి నూఱేండ్ల క్రిందట భారతము లక్ష్మీపతిసోమయాజి 'కూలంకష' వ్యాఖ్య రచియించినాఁడు. అందు సభాపర్వము మాత్రమే ముద్రితము. ఈతరువాత, ఆది, విరాట, ఉద్యోగ శాంతిత్రయములకు వ్యాఖ్యలు వెలసినవి. కాని యివి పాఠభేదనిర్ణ

పుట విషయము

యము కాకుండ, లభ్యములైన పాఠములనుండి రచితము లైనవి. ఆంధ్రభాషాచరిత్ర ద్వితీయసంపుటమున, నన్నయ భారతభాగమునందలి సౌపర్ణోపాఖ్యానము, తాళపత్రప్రతుల ననుసరించి ముద్రితమైనది. సంశోధితమై, సప్రమాణమై, శాస్త్రీయ పద్ధతులపైని ప్రామాణికమగు నన్నయభారత భాగము ముద్రితమైనచో, ప్రాచీనభాషా వాఙ్మయ సాహిత్య సంప్రదాయపరిజ్ఞానమున కొక దివ్యజ్యోతి కాఁగలదు.

191 గోకర్ణ దేవచోడుని శిలాశాసనము శ్రీకారస్వరూపము గమనింపఁ దగినది. ఇది నేఁటి 'శ్రీ' వలెగాక 'శ్రి' అనురీతిగ చెవియొక్క ఆకారమువలె నుండును. కాబట్టియే చెవులు శ్రీవర్ణాకా రంబులని నన్నెచోడమహాకవి వ్రాసియున్నాఁడు. తరువాతి కవులు దాని ననుసరించిరి. ఈయక్షరము 9 సంఖ్యవలె నుండుటచే నధునాతనకవులు నవసంఖ్యతో చెవులనుపోల్చి నారు. 193 పుటలోని యథసూచిక నిచ్చట చేర్చి చదువవలెను.

193 అథసూచిక లేదు.

230 నన్నెచోడ మహాకవి కుమారసంభవమును మదరాసు విశ్వ విద్యాలయమువారు క్రీ. శ. 1949 లోఁ బ్రకటించినారు. ఈ మహాకవి కాలనిర్ణయమునుగూర్చి ప్రశస్తపరిశోధనచేసిన పరిశోధకశిఖామణులు శ్రీ దేవరపల్లి వేంకటకృష్ణారెడ్డిగారు, 'నన్నెచోడకవి చరిత్ర' యను సుద్గ్రంథముఁ బ్రకటించిరి. 1941 తరువాత వెడలిన నన్నెచోడకవి వాఙ్మయమును గూర్చి నా 'ఆంధ్రవీరశైవవాఙ్మయము' అను గ్రంథముఁ జూడుఁడు.

పుట విషయము

255 ఇటీవల మల్లికార్జునపండితుని కన్నడశివతత్త్వసారము లభ్యమైనది. అదియునసమగ్రమే. తెనుగునందువలె కందపద్యములతో నున్నది. 184-191 వఱకు, 725-740 వఱకు సంఖ్యగల పద్యములు లభించుచున్నవి. ఈ పద్యములు తెలుగుఁ పద్యములతో సరిపోవుచున్నవి. దీనినిఁబట్టి తెలుగుశివ తత్త్వసారమున రమారమి వేయి పద్యములుండునని యూహింపఁబడినది. మల్లికార్జున పండితుఁడు, కన్నడమునను, తెనుగునను చంపకోత్పలమాలికలతో 'శ్రీగిరి(పర్వత) మల్లికార్జునా'యను మకుటముగల శతకములను రచియించి యున్నాఁడు. కన్నడ శతకము, వేఱొక కవికృతముగా లభ్యమగుచున్నది. తెనుగు శతకము దొరకలేదు. దానిలో నీక్రిందిపద్యము లక్షణగ్రంథముల లభించినది.

ఉ. లోకములన్ని నీతనువులోనివ;నీవట యెంతకల్గుదో
నాకిపపద్మసంభవజలార్దను లాదిగ నెల్ల పెద్దలున్
నీకొలదింతయంతయని నేరక మ్రొక్కెదరొండెగిరన్న ని
న్నేకరణిన్నుతింతు పరమేశ్వర పర్వతమల్లికార్జునా.

ఇదియే పాల్కురికిసోమనాథుఁడు, 'శతకంబుశివతత్త్వసారము' అను ద్విపదయందు పేర్కొనిన శతకమని యెఱుంగునది. ఇంక మల్లికేశ్వరగద్య మొదలగు పంచగద్యలఁ గూర్చిన వివరములు నాయాంధ్ర వీరశైవవాఙ్మయమునఁ జూడనగును.

237 కొమ్మన. ఈతఁడు తెలుఁగుదేశమున ప్రాచీనకాలమున ప్రసిద్ధి కెక్కిన మంత్రిశిఖామణులలో నొకఁడు. మహాశూరుఁడు రెండవ వెలనాఁటిచోడని (క్రీ. శ. 1163-1181) యాజ్ఞా ప్రకారము పాకనాటిని జయించి గుళింగమున నగరికటకము మొదలు నెల్లూరివఱకు, చందవోలు రాజధానిగా నేలిన

పుట విషయము

వాఁడు. కేయూరబాహుచరిత్ర కృతిపతి గుండయమంత్రి యీ కొమ్మనకు మనుమని కొమారుఁడు. ఈ శాసనమును భారతి ప్రభవ - ఆశ్వయుజమాసపత్రికలో శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు - 'వెలనాటి చోడవంశావళి కేయూర బాహు చరిత్రము' అనువ్యాసమునఁ బ్రకటించిరి. (పుటలు 115-122)

289 భీమకవి నృసింహపురాణమునం చలివని లక్షణగ్రంథములయందీ క్రిందిపద్యము లుదాహృతములైనవి.

క. ఈక్షితికి వచ్చి ముందుగ
దాక్షారామమున వారతరుణుల నృత్యం
బీక్షించి యంతకటను
తత్క్షణమున నేర్చి రంభ తగ వేర్పడగన్.

క. కెంజిగురునకుం గఱినత
వంజకుఁబోల్ పిచ్చుకుంటువానికిఁ బరువున్
నంజుఁడుకుఁ గమ్మతావియు
లంజెకు మేలెందులేదురా! విటరాయా!

చాటుపద్యమణిమంజరి పుట 111 ప్రథమభాగము.

చోడగంగనిపైఁ జెప్పిన పద్యము.

చ. అనిమొన చోడగంగఁడు మురారి బకారి నరుండు మాద్రిజుం
డన ఘనచక్రతోమరశరాసన కుంతములల్కఁబూని వ్రే
యను వడిరాయ నేయఁ బొడువన్ గళమస్తక వక్త్రమర్మముల్
తునియువె, ద్రుగ్గు గావె, యెడఁదూఱవె నాఁటవె వైరివీరులన్.
పుట 115.

వేములవాడ భీమకవిచరిత్ర సందర్భమున 'చాళుక్యభీముఁడే చాళుక్యరాజదేశి సత్కవి' అను శ్రీదేవరపల్లి వేంకటకృష్ణారెడ్డిగారి వ్యాసము చూఁడుఁడు. (ఆంధ్రి 1939)

పుట విషయము

206 అథర్వణాచార్యుల గ్రంథములనుండి యీ క్రిందిపద్యములు ఆంధ్రకౌముదియను త్రిలింగశబ్దానుశాసనమున నుదాహృతములై యున్నవి. ఈ గ్రంథమున నథర్వణాచార్యుఁడు 'చతుష్షష్టి కళాధుర్యాథర్వణాచార్యస్తుయదాహ' అని పేర్కొనఁబడినాఁడు.

రేఫఱకారయోరుదాహరణాని (పుట 7, 8.)

అథర్వణభారతే

క. కురుపతి రవిసుతుని సువ
ర్ణరత్నభూషణతతులను రకబహుమతిచే
సిరభసముమీఱ సేనల
కురాజుఁగావించె సమరకుశలుండగుటన్

ఱకారస్య

క. తఱచైన కురుబలంబుల
మఱిపింపుచు కడిమి మెఱయ మారిమసఁగిన
ట్లఱిముఱి బెడంగుగదగాని
కఱువలికొడుకండునుఱుము గావించెవడిన్.

క. గురుభీష్మకర్ణగాంధా
రరాజభూరిశ్రవులు దొరకు తోడ్పడి క్ర
చ్చర కవ్వడి మార్కొని ని
బ్బరముగ నటుగురిసి రంపవానలు కడిమిన్.

అథర్వణభారతే పుట 9.

కీచకవాక్యం.

చ. ఇకనొకసారిబల్కిన ఘులీలని చిందునొ నోటిముత్యముల్
వికచసరోరుహాక్షి! వినవే నను మన్నను చేసికావుమీ
అకట! మనోభవాశుగచయంబుల నాతను వెల్ల నొచ్చిపో
డె కరుణసూచియేలుకొను దే కినుకిప్పుడు సేయనేటికే.

పునశ్చఅథర్వణభారతే అరణ్యపర్వణి పుట 31.

క. వరధౌమ్యాచార్యపుర
స్సరులై స్వాధ్యాయహోమజపతత్పరులై
యిరువదివేలసవులు ధ
ర్మరాజు మఖమఱితజనిరి రాజ్యంబునకున్.

అథర్వణభారతే ఆదివర్వణి పుట 32. అజగరసహుషవాక్యం.

గీ. నేనిదిగో మత్కులోద్భవుఁడైన జముని
పట్టిపాయుని శాపంబుఁ బాసితింక
సొర్గమున కేగదను మీరు సుఖముఁజెంది
యుండుఁడనుచు విమానము క్కెండనెగయు.

అథర్వణభారతే ద్రౌపదీవివాహోసఖంప్రత్యర్జునవాక్యం పుట 45

క. అతరిని చెలికినిచ్చిన
రోతొడవులు తొడిగ నాసరోజదళాక్షీ
కౌతుకమునఁ జెప్పుమని వినఁ
బ్రీతిజనించెడిని తనదు హృదయంబునకున్.

అథర్వణభారతే. అరణ్యపర్వణి.

క. నయమార రాఘవుఁడు నా
వయెక్కి వడిదాఁటె జాహ్నవీశైవలినిన్
జయజయ యనివినువీథుల
వియచ్చరులు సన్నుతింప వేడుకతోడన్.

అథర్వణభారతే సంజయధృతరాష్ట్రసంవాదే.

క. అరయఁగ వారెల్లరుఁ బ్రబ
లురు గావున వారితో విరోధమ్మునకే
లరపయిద సంధికింబం
పు రాచబెబ్బులిమతేన పోయిమఱలెదన్.

పై పద్యములన్నియు మదరాసు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండారమునగల 1323 సంఖ్యగల యముద్రిత గ్రంథమునుండి గైకొనఁబడినవి. నన్నయతిక్కనలనుఁ బేర్కొని వారిభారతభాగములనుండి స్పష్టముగా గ్రంథకర్త యుదాహరణముల నిచ్చియుండుటచేత పైయథర్వణభారతోదాహృతులు సరియైనవియని గ్రహింపనగును.